

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ

PUBLICACIONS DE L'INSTITUT
D'ESTUDIS
DEL BAIX EMPORDÀ

NUM. 27

MMVIII

PATRONAT FRANCESC EIXIMENIS

ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ

PUBLICACIONS DE L'INSTITUT
D'ESTUDIS
DEL BAIX EMPORDÀ

NÚM. 27

MMVIII

Edita:

Patrocina:

Diputació de Girona

Patronat Francesc Ciximents

Edició a cura de Lluís Pallí i Buxó

Consell de Redacció: Joan Badia i Homs (Coord.); Elena Esteva i Massaguer; Albert Juanola i Boera; Miquel Martí i Llambrich; Lluís Pallí i Buxó; Xavier Rocas i Gutiérrez i Carles Roqué i Pau.

Assessor lingüístic: Mª Salut Coll i Ribas

Fotografia portada: Portatestos (base, columna i plat), obra del ceramista Marian Burguès. Col·lecció Terracota Museu (la Bisbal)

Impremta: Gràfiques Bigas - C/. Provença, 21 - 17220 Sant Feliu de Guixols

Dipòsit Legal: Gi. 1309-2007

I.S.B.N.: 84-921668-5-6

I.S.S.N.: 1130-8524

© Institut d'Estudis del Baix Empordà

Reservats tots els drets.

No es permet la reproducció total o parcial, dels textos, dibuixos, figures o mapes d'aquest llibre, ni el recull en un sistema informàtic, ni la transmissió en qualsevol forma o qualsevol mitjà, ja sigui electrònic, mecànic, fotogràfic, per fotocòpia, per registre o per altres mètodes, sense el permís previ i per escrit del titular del copyright.

En tot cas, qualsevol referència cal que digui Estudis del Baix Empordà.

SUMARI

JOAN BADIA-HOMS L'escultura romànica de Sant Pere d'Ullastret. Proposta d'interpretació	5
ELVIS MALLORQUÍ El castell de Sant Esteve de Mar i el litoral palamosí al segle XI	25
PASQUAL RIBAS i TORRES La consuetud de la parròquia de Sant Mateu de Vall-llobrega (1690-1896)	67
JOSEP CLARA Ramon de Cabrera i de Ciurana (1794-1874), polític empordanès	155
ANNA-MARIA CORREDOR PLAJA Dos inventaris del mas Corredor de Camargues (Pals) amb la guerra del francès pel mig	167
XAVIER ROCAS GUTIÉRREZ Marian Burguès: un terrisser de Sabadell a la Bisbal	
ENRIC PRAT, PEP VILA «La conquesta de Mallorca per don Jaume I el conqueridor» (1859), un poema èpic d'Albert de Quintana	225
JOAQUIM ALVARADO i COSTA La crisi de la gran guerra al sector surer català. El cas del bisbalenc Narcís Nadal I Puig	249
AGUSTÍ ROLDÓS i SOLER Lucien Roisin (1876-1942), fotògraf i editor de targetes postals. La primera sèrie blava de Sant Feliu de Guíxols	265
JOAN MOLLA CALLÍS, ESTHER LOAISA DALMAU Puig Ses Forques 1958 (Sant Antoni de Calonge)	291
MIREIA ROS, CARLES BARRIOCANAL, MARTÍ BOADA Caracterització i propostes de gestió i conservació dels estanyets de Pals i les Closes Fondes (Pals, Baix Empordà)	327

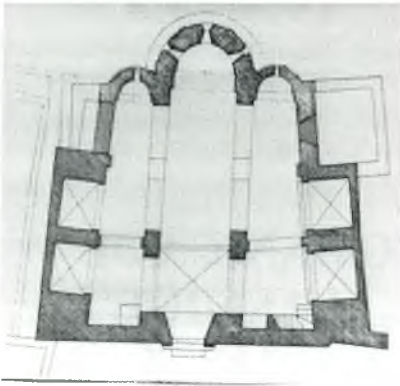
L'ESCLTURA ROMÀNICA DE SANT PERE D'ULLASTRET. PROPOSTA D'INTERPRETACIÓ

JOAN BADIA-HOMS

RESUM: L'església d'Ullastret ha conservat mostres d'escultura romànica, del segle XI, principalment a l'interior. El conjunt de frisos situats a les impostes d'un arc toral de la nau central, al seu sector de ponent, considerem que presenta un programa iconogràfic coherent, que és el tema d'aquest article.

PARAULES CLAU: escultura romànica, arcs, impostes, lleó, clarins, sirenes, àguila.

L'església parroquial de Sant Pere d'Ullastret és un dels monuments romànics més notables del Baix Empordà. Malgrat certes transformacions d'èpoques més recents, introduïdes inevitablement amb el pas del temps, aquest temple manté la construcció romànica de forma àmpliament majoritària. (Badia, 1977, p. 437-438). La seva planta basilical presenta singulars irregularitats, sobretot pels desviaments dels murs de la nau meridional en relació amb l'eix longitudinal de l'edifici. La nau central és molt més ampla que les col·laterals, mentre la coberta és única, a doble vessant. La capçalera és triabsidal, sense transsepte. Les tres naus posseeixen voltes de canó reforçades per arcs torals, i estaven comunicades, a cada costat, per tres arcs formers de mig punt, sobre pilars cruciformes. Els absis semicirculars i els murs laterals de les naus, a l'exterior presenten la decoració "llombarda" característica, a base de frisos d'arcs cecs entre lesenes, que es conserva sencera als absis i només parcialment a les naus, a causa de l'afegitó de cinc capelles laterals i la sagristia (segles XVI-XVIII). Aquesta decoració, que no apareix enlloc

Planta de l'església de Sant Pere d'Ullastret en el seu estat actual. Josep Lluís Mateo, arquitecte ("Declaració de Conjunt Històrico-Artístic del nucli d'Ullastret", Generalitat de Catalunya).

a l'interior de l'edifici, s'ha perdut a la façana de ponent, on considero que en origen hi existiria gairebé amb seguretat, com indiquen els fragments de les faixes verticals o lesenes d'ambdós extrems del mur. Cal tenir en compte que la façana quedà molt afectada per les reformes tardanes, a les quals pertanyen l'actual portalada classicitzant, datada l'any 1737 a la seva llinda, la fornícula i altres elements ornamentals, el senzill rosetó i la llarga espadanya que corona el conjunt. També correspon a un afegitó, del segle XVII, el comunidor o reliquier, torreta que s'aixecà damunt del carener de la coberta, a l'extrem de

ponent de la nau central, la qual ha esdevingut un dels principals elements identificatius de la imatge d'aquesta església. A la llinda de la seva porta hi ha gravada la data 23 d'abril de 1621 (Badia, 1985, p. 526; Badia, 1991, p. 15).

A l'interior, la reforma més aparent que ha afectat l'obra romànica -a més de les cinc capelles laterals ja esmentades, i el cor, situat a l'extrem de ponent de la nau central-, ha estat la substitució dels dos arcs formers romànics de cada costat situats més a llevant, que quedaren unificats per mitjà de dues grans arcades de forma rebaixada. La intenció fou, clarament, la de proporcionar més amplitud a l'espai i més visualitat al presbiteri central, de l'absis major. No hem pogut documentar, per ara, aquesta intervenció o modificació, evidentment postmedieval, que té paral·lels en altres diverses esglésies romàniques de tres naus.

D'altra banda, tampoc no es coneixen notícies sobre el procés de construcció, ni de la data de dotació o consagració de l'església romànica. Tanmateix, tant per les característiques formals i d'estil, com per la factura dels paraments, de les voltes, arcs i obertures, de la decoració "llombarda", i per les analogies que es poden establir amb altres edificis més o menys ben datats, hom està d'acord a situar-la entre els temples basilicals sense transsepte, bastits, en aquest país, en el transcurs del segle XI. Ja fa temps, procurava afinar una mica més la proposta crono-

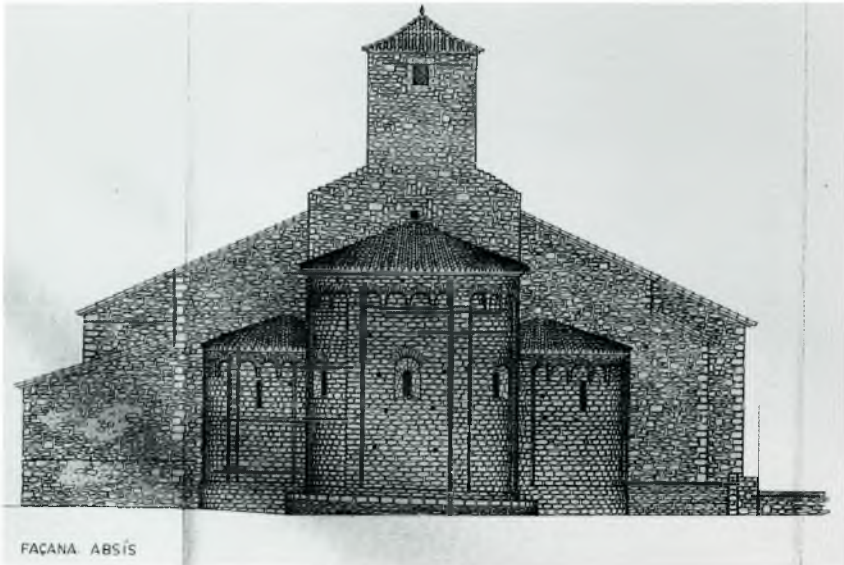

L'església de Sant Pere d'Ullastret des del sudest, amb el comunidor del segle XVII afegit sobre l'edifici romànic.

lògica: “al nostre entendre cal datar-la dins la primera meitat del segle XI o cap a mitjan d'aquest mateix segle”, escrivia en referència a Sant Pere d'Ullastret (Badia, 1989, p. 335). Com veurem més endavant, les mostres d'escultura que s'hi han conservat poden acordar amb aquesta apreciació.

Les notícies històriques més antigues que es coneixen sobre l'església d'Ullastret fan referència a un temple més antic, preromànic (carolingi), del qual avui no hi ha rastres materials visibles. Només futurs treballs arqueològics les podrien descobrir. Les úniques excavacions –molt valuoses però insuficients- es varen realitzar els anys 2004 i 2005 al nord del temple, a l'espai de la sagrera parroquial d'Ullastret, i posaren a la llum testimonis de l'ocupació humana de l'indret i del seu ús com a necròpoli, que se situen entre els segles IX i XI (Codina *et al.*, 2006).

És ben divulgat, i per tant no hi insistirem aquí, que el primer esment conegut sobre el lloc d'Ullastret, amb les “esglésies” (l'església) de Sant Pere i Sant Joan, es troba al precepte del rei Carles de 14 de juny de 899: *villa Uliastroto cum villaribus Uelloso, Castellare, cum omnibus finibus*

La façana de llevant de l'església, amb els absis (i la torreta del comunidor), on es pot observar l'asimetria de la decoració "lombarda" del segle XI. Josep Lluís Mateo, arquitecte.

et ecclesiis Sancti Petri et Sancti Johannis (Abadal, 1952, II, p. 374). L'any 950 la comtessa Riquilda de Narbona va vendre al comte Gausfred d'Empúries les seves possessions d'Ullastret, amb l'església de Sant Pere, Sant Joan i Sant Andreu (Abadal, 2003, p. 269). Aquesta notícia permetria suposar que l'església preromànica ja posseïa una capçalera triabsidal.

El culte a Sant Joan fou important a la parròquia al llarg dels segles. Abans de 1296 al seu altar hi havia fundat un benefici Bernat Arnau de Terrades, d'un llinatge poderós al lloc (ADG). Sobre l'advocació a sant Andreu, que històricament trobem al santuari del puig del seu nom, damunt les restes de l'acròpoli de la ciutat ibèrica, dominant l'estany d'Ullastret, cal remetre a les consideracions que s'han publicat en aquestes mateixes pàgines, en relació amb els antics hàbitats de Celsà i Velloso, documentats des de l'any 834 (Canal *et al.*, 2005, p. 12 i 42-43).

El terme d'Ullastret pertanyia al comtat d'Empúries. L'any 1018, la comtessa Ermessenda obtingué un judici favorable sobre la possessió d'Ullastret i el seu terme enfront del comte Hug I d'Empúries, que quan era menor d'edat l'havia venut al comte Ramon Borrell de Barcelona-Girona. Per aquest motiu, el comte emporità manifestà que la venda no

Interior de Sant Pere d'Ullastret des de la nau central, amb les grans arcades que substituirien quatre arcs formers primitius.

era vàlida, però de res li valgué (Cart. C. I, 1993, doc. 77). Més tard, en un document no datat, trobem que Guifré II (comte de Cerdanya entre 988 i 1035) reté homenatge a la comtessa pel feu d'Ullastret. Però també dins del segle XI, i per un camí que no coneixem, l'alou retornà al poder de la casa comtal emporitana, ja que Ponç I d'Empúries –fill i hereu d'Hug I- en el seu testament de 1078 disposà de la possessió d'Ullastret (*domincaturam de Uliastred*) i la llegà als seus fills Hug i Berenguer (Negre, 1960, p. 29-33).

Contràriament al que pensava Eduard Junyent, en el sentit de considerar-la una mostra d'arquitectura d'influència "llombarda", fruit del domini del lloc per la casa de Barcelona (Junyent, 1975, p. 221), crec que les característiques que podem detectar a Sant Pere d'Ullastret integren aquesta església, de manera coherent, dins l'art altmedieval propi dels comtats del nord-est del territori català. El seu caràcter, en certa manera distintiu, el podem rastrejar sobretot a la zona del Rosselló-Vallespir i de l'Empordà, amb un cert influx a les terres properes, com hem assenyalat en alguna ocasió (p. e., Badia, 1985, p. 592-593; Badia, 1990, p. 820-821).

A l'església d'Ullastret hi observem alguns aspectes formals parti-

culars, que com a mínim no són corrents a l'arquitectura catalana del segle XI dels comtats més centrals i occidentals del país. Un d'ells seria la presència d'escultura monumental, freqüent a la franja marítima esmentada des del segle X i al llarg de l'XI (Sant Pere de Rodes, Sant Andreu de Sureda, Sant Genís de Fontanes, Santa Maria d'Arles del Tec, la Porta Ferrada de Sant Feliu de Guíxols... fins a Sant Miquel de Fluvià i la catedral d'Elna). En canvi, a la resta de les terres catalanes fins entrat el segle XII hi és molt minsa; hi són corrents els grans temples amb decoració arquitectònica de tipus llombard, però sense escultura o només amb detalls insignificants (Sant Vicenç de Cardona, Sant Pere de Casserres, Sant Llorenç del Munt, Sant Jaume de Frontanyà, Sant Climent de Taüll...). Fins al punt que l'arquitectura columnària i l'escultura rústega i primitiva de Sant Martí del Canigó, de les primeres dècades del segle XI, només s'explicarien per la procedència rossellonesa d'Esclua, el seu primer abat i alhora arquitecte (Ponsich, 1995, p. 331-332).

Hem de destacar també que a l'esmentat espai del nord-est, la decoració "llombarda" que apareix al segle XI, sovint hi és aplicada d'una forma atípica i forçada, a diferència de la resta de comtats catalans. El fet s'explica perquè, ja des del segle anterior, en aquest territori s'havia desenvolupat un art amb força personalitat pròpia, arrelat en el substrat local antic i receptor de diversitat d'altres influències, principalment la carolíngia, com s'evidencia, per exemple, en les restes de la cripta de Sant Quirze de Colera de la primera meitat del segle X, fa poc descobertes. Un àmbit cultural que explica el caràcter dels monuments i conjunts que abans hem esmentat i d'altres. A Sant Pere d'Ullastret, el que acabem d'indicar sobre la decoració "llombarda" –configurada aquí solament per arcuacions o arquets cecs entre lesenes, sense altres elements-, s'aprecia a la capçalera, únic lloc, d'altra banda, on s'ha conservat sencera. Si a l'absis major hi veiem frisos de quatre arcuacions en els espais entre lesenes, a l'absidiola nord hi ha un sol fris de sis arquets entre les lesenes laterals, mentre a l'absidiola meridional la distribució és diferent: hi ha dos grups amb dues i tres arcuacions dividits per una lesena intermèdia. La singular asimetria del conjunt no és única en aquest territori; per exemple és igualment present, de manera diversa però també ben destacada, a les capçaleres de Sant Quirze de Colera i de Sant Joan de Palau-saverdera. En aquest sentit es poden esmentar també les indecisions o canvis de planejament que es detecten en les decoracions de Sant Joan de Banyuls, Santa Maria de Cervià, Sant Miquel de Fluvià o Santa Maria de Vilabertran.

Un aspecte de la nau lateral de migdia.

L'ESCULTURA

A Sant Pere d'Ullastret, en el seu estat actual, la decoració esculpida es troba a l'ampli espai planer i inclinat de les impostes d'alguns arcs interiors, que tenen perfil de pla i bisell. La part inferior més gran, de bisell, és la que ha estat decorada en alguns casos. A l'exterior només trobem uns petits detalls ornamentals a l'absis central. Una mica arreu de l'edifici s'escampen uns pocs elements amb decoracions, avui fora de context, col·locats sense intencionalitat en els sectors de construcció postmedievals, alguns dels quals deuen provenir dels arcs romànics destruïts en època tardana.

Malgrat la dita destrossa, causada per l'eliminació de quatre dels arcs formers romànics, amb els seus pilars cruciformes, en construir-se les dues grans arcades que ja hem esmentat, es pot deduir que l'escultura es trobava força concentrada a la meitat de ponent de l'edifici. Les impostes que encara es conserven a la meitat de llevant de les naus i a la capçalera són totes llises. Les decorades, doncs, formen part dels suports dels arcs del sector de ponent. A més, cal remarcar que el conjunt amb frisos figuratius –animals i éssers mítics o fabulosos- que ha motivat el present escrit, és situat a l'arc toral més occidental de la nau central, a la crugia propera a la façana.

Decoració geomètrica d'una imposta dels arcs formers del costat sud.

Es podria, fins i tot, arribar a formular una hipòtesi –molt controvertible, si es vol– d'acord amb el que havia comentat abans. Potser a l'església començada a construir per llevant, pel santuari, com era habitual, s'hi hauria introduït més decoració esculpida en el transcurs de l'obra, precisament quan el domini feudal del lloc revertí als comtes d'Empúries, que llavors haurien promogut un edifici més apropat a l'art del seu territori.

DECORACIÓ GEOMÈTRICA I VEGETAL

S'ha destacat que en el conjunt de les impostes del sector occidental del temple hi ha una notable varietat ornamental (Vivancos-Badia, 1989, p. 336), però sens dubte alguna part, potser important, s'ha perdut.

A l'extrem occidental del temple, l'arc former del costat sud no té decoració a la imposta propera a la façana, que és totalment llisa. L'altra presenta una decoració geomètrica de marcat relleu, a base d'espais quadrangulars alterns, amb dos temes: unes cintes sinuoses que s'encreuen en forma de X, i un motllurat i acanalat vertical que recorda vagament el triglif clàssic. La podem considerar força original i singular en el nostre romànic.

A l'arc former situat enfront, al costat nord de la nau major, la imposta de llevant té uns simples ressalts motllurats en sentit horitzontal. La més

Imposta d'un arc former del costat nord amb el tema de la tija sinuosa amb fulles i volutes.

propera a la façana ha estat ornada amb un fris vegetal. D'una tija sinuosa sorgeixen brots en espiral amb fulles i volutes. Si bé aquí no és tallada a bisell, ens trobem davant d'una de les moltes variacions de la

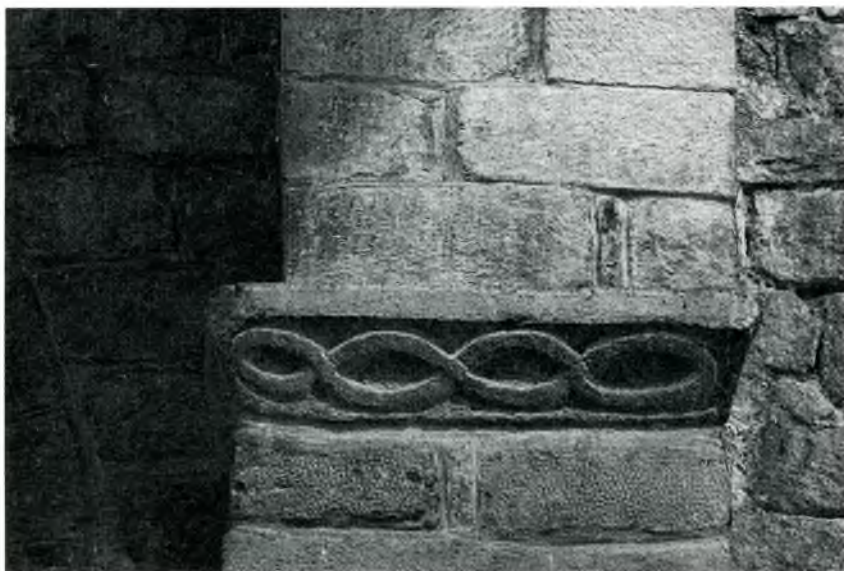
decoració repetida en el romànic primitiu de la zona, a diferents elements i peces de Sant Genís de Fontanes i Sant Andreu de Sureda, als cimacis dels capitells de Sant Pere de Rodes, a la façana de Santa Maria d'Arles del Tec... (Gaillard, 1938). La imposta d'Ullastret correspon al tipus més simple i simètric d'aquest tema ornamental (Fau, 1978). Dins d'un nivell relativament modest, l'àmbit cultural de l'escultura d'Ullastret resta ben establert.

A l'arc toral més ponentí de la nau lateral de migdia, la imposta del costat esquerre presenta una decoració geomètrica: dues cintes lliures i sinuoses s'entrecruen creant una seqüència horitzontal de figures el·lipsoïdals. És un tema que, per la simplicitat, veiem repetit de manera semblant a l'escultura i la pintura romànica.

A la imposta dreta del mateix arc hi trobem la coneguda decoració d'escacat o daus, molt difosa en el romànic peninsular, occità i francès, en diferents àmbits funcionals, estilístics i cronològics. Ha estat recurrent la idea de considerar aquest tema originari de la zona de Jaca: el "taqueado jaqués", al·ludit per molts autors. Però cal dir que aquí ja apareix des de cap a final del segle X i s'expandeix al segle XI: Sant Pere de Rodes (portada primitiva), Sant Quirze de Colera, Sant Miquel de Fluvià, Elna i Sant Esteve del Monestir (al Rosselló), etc.

L'arc toral parell a aquest, a la nau col·lateral nord, les impostes són lliures, com les altres que s'han conservat al sector de llevant del temple.

A l'exterior, com s'ha indicat només hi ha uns petits detalls decoratius a l'absis major. La petita mènsula de les arcuacions, sobre la finestra central –tallada, a diferència de la resta del parament, en pedra sorrenca de la zona de Prerallada i Canapost-, té esculpida una palmeta de poc relleu i ja molt erosionada. A la lesena de la banda sud, situada entre les finestres, la petita imposta, en part trencada, ha conservat un curt segment de la decoració incisa, a base de petites fulles lanceolades esquemàtiques, amb

Imposta de la nau meridional, decorada amb cintes encreuades.

un traç vertical al seu interior. Un carreu d'aquest mateix ressalt vertical o lesena conserva parts d'un motiu geomètric complex, incís amb traç profund i ja molt perdut, com ho són altres dos de la lesena situada al costat nord, ja quasi del tot inapreciables.

PEDRES DECORADES FORA DE CONTEXT

Algunes peces romàniques esculpides han estat reaprofitades en sectors corresponents a les ampliacions o modificacions que han alterat l'edifici medieval.

A l'interior, al pilar de llevant del gran arc rebaixat del costat nord, que va substituir els formers romànics, hi ha encastat un carreu amb decoració romànica de caràcter geomètric: dues cintes o bandes llises ondulants s'encreuen formant una mena de corba sinusoïdal. Les corbes no s'intersequen, de manera que cada segment és format per una S oberta. El tema, d'origen clàssic, precristià, també és present als mosaics de Ravenna i es troba força repetit a la pintura romànica catalana i també a l'escultura, com en un fris de Sant Pere de les Puelles, de Barcelona (Carbonell, 1981, p. 44).

A la vora, al farciment entre l'antic arc toral, que conserva part del

El tema de daus o escacat en una imposta de la nau de migdia.

traçat per sobre de l'arcada posterior, al costat que dona vers la nau central, s'hi pot veure un petit fragment de decoració incisa, amb un fris d'òvuls.

A l'exterior, darrerament hi hem identificat un parell de pedres amb decoracions. Ambdues es troben a migdia del temple, a la paret d'aquest costat de la capella lateral afegida a l'obra romànica i situada més a ponent. Han estat aprofitades com a material de construcció, sense cap emplaçament especial.

El carreu situat en una posició una mica més elevada és rectangular (54x35 cm), de color rogenc fort, quasi morat, tallat en una veta de gres local d'aquesta coloració. Malgrat el gran desgast que mostra la seva superfície, s'hi aprecia una petita motllura perimetral que emmarca un fris en relleu format per una successió horitzontal de sis ones o meandres, o potser volutes. L'erosió no permet esbrinar detalls que segurament la decoració tenia en origen.

En el mateix mur i a un nivell més baix, hi ha un altre carreu rectangular (56x17 cm), de pedra sorrenca de coloració molt clara. A la superfície visible hi podem veure quatre rengles, cadascun amb quatre petits triangles com puntes de llança, gravats o insculpits, disposats en sentit oposat i units per línies lleument incises. Les restes de morter encastades a la

Carreu amb relleu romànic col·locat a l'arcada d'època tardana del costat septentrional.

pedra no permeten apreciar la decoració de manera completa.

Les restes de decoracions que trobem a l'interior del temple devien formar part del conjunt de l'església romànica, si bé no podem imaginar a quin lloc devien estar situades. Més difícil és fer consideracions sobre les peces exteriors, aprofitades per construir el mur d'una capella lateral. El tema d'ones o meandres té un origen molt antic, també precristià, i per tant no és impossible que la decoració vingui del temple preromànic anterior, però no hi ha dubte que la proposta és excessivament agosarada tenint en compte, sobretot, l'estat de conservació del relleu. La peça que hem esmentat en darrer lloc, amb petites cavitats arrencades, podria haver estat una taula de joc medieval.

EL CONJUNT DE L'ARC OCCIDENTAL

A les impostes de l'arc toral que reforça la volta a les tramades de l'extrem de ponent de la nau central, és on trobem el conjunt escultòric, certament notable i singular, que mereix un intent d'aproximació acurada, sobretot després d'arribar a la conclusió que respon a un programa iconogràfic precís i coherent, en contra del que s'havia suposat.

En aquest punt, els elements de l'arc esmentat prenen una configuració del tot anòmala. A cada costat de l'arc hi ha una imposta grossa i molt

Relleus amb decoracions, fora de context, al parament exterior d'una capella lateral.

prominent i al seu costat una altra de més curta i menys sobresortint. L'arc toral descansa damunt de les impostes petites i ocupa només una part de les grans.

Al corpus *Catalunya Romànica* el signant figura com a coautor de l'article sobre escultura de Sant Pere d'Ullastret i com a autor únic d'un comentari final (Vivancos-Badia, 1989, p. 336-338). No vaig tenir ocasió de revisar ni matisar el text que es publicà. Per aquest motiu puc manifestar el meu desacord amb algunes idees que s'hi van manifestar, en el sentit que aquest conjunt escultòric de l'arc occidental no respon a un programa iconogràfic, que està col·locat de manera inconnexa i que segurament hi falten relleus que

completaven el programa, ja que hom suposà que prové de la portada romànica desapareguda o d'un conjunt escultòric situat en origen a la façana del temple. Aquesta hipòtesi, sense rebutjar-la de forma absoluta, la considero molt poc convincent. Els relleus, tal com els veiem emplaçats a l'arc toral, responen al plantejament d'un programa iconogràfic clar i ben exposat, com intentaré demostrar a continuació. La portada del segle XI podia molt bé respondre al model característic de l'època: un sol arc segurament extradossat, però sense decoració, com a Sant Miquel de Cruïlles, el Sepulcre de Palera, Sant Ponç de Corbera i altres edificis importants.

A Ullastret, com en altres temples més o menys coetanis, la decoració es concentrava a l'interior. Ja sabem que la plenitud i la preponderància dels espais interiors és una de les característiques dominants a l'arquitectura catalana (Cirici, 1955). I no és gens estranya la presència del missatge iconogràfic més rellevant als arcs interiors propers a l'entrada, com és el cas, per exemple, de Sant Miquel de Fluvià.

D'altra banda, al text de *Catalunya Romànica* s'hi mantingué, de forma contradictòria, part del que vaig escriure en un sentit oposat a la su-

Conjunt de l'arc occidental: el lleó (costat nord).

posició d'un trasllat a l'arc d'uns relleus de la portada. Sobre la situació de les impostes en relació a l'arc s'hi pot llegir que la seva irregularitat “el més probable és que sigui deguda a la intenció de representar-hi els temes que hi ha esculpits” (Vivancos-Badia, 1989, p. 336). Efectivament, passat el temps mantinc aquella opinió. La irregular situació de les impostes –de més llargada que els salmers de l'arc- s'explicaria per la voluntat de situar i encabir les representacions en aquest punt precís del temple, amb el seu simbolisme, per mitjà d'un projecte iconogràfic breu, coherent i diàfan.

Al costat nord, la imposta gran està ocupada per la figura d'un lleó, de relleu molt destacat, en posició de repòs, ajagut. En una curiosa voluntat de realisme el felí s'ha afigurat en actitud de gratar-se l'esquena amb una pota del darrere, aixecada davant de la cua que es corba sobre el cos i acaba en un relleu de forma lanceolada. El cap, rodó, és força reduït en comparació amb el cos. Si exceptuem el petit relleu del nas, els altres detalls –els ulls, la boca, el perfil de les potes, les urpes, la crinera i el pèl del cos- s'han representat de manera ben esquemàtica, amb traços simplement incisos, però ben marcats.

El lleó, des de les cultures antigues, simbolitza el sol com a símbol

L'home que toca els clarins; conjunt occidental, costat nord.

dels deus solars, i la vigilància, una significació que va retenir el cristianisme. També des d'èpoques remotes, com a rei dels animals terrestres era equiparat a l'àguila en el cel. El lleó jove correspon al sol naixent, a l'inici de la vida, i el lleó vell simbolitza l'ocàs (Cirlot, 1992, p. 271; Morales, 1984, p. 205-206). A Ullastret, el lleó s'ha representat grtant-se, un detall que podríem considerar gratuït o capriciós, però segurament amb el moviment i el dinamisme d'aquest

gest se'ns ha volgut transmetre la imatge del lleó jove que, com veurem, s'acorda amb la nostra interpretació de la iconografia.

A més del símbol de l'evangelista Marc, a l'art cristià, el lleó, si bé té un simbolisme dual, com a signe demoníac o del mal en algunes representacions (Réau, 2000, p. 133-134), més freqüentment és també un símbol diví, del poder suprem de Déu, del triomf de Crist, vencedor del mal i de la foscor: "...mira, ha triomfat el lleó de la tribu de Judà, el rebrot de David, per poder obrir el document amb els seus set segells" (Apocalipsi, 5, 5). D'altra banda, com s'ha indicat, també és símbol de força i de vigilància (Champeaux-Sterckx, 1966, p. 273-276). En aquest sentit, el món cristià seguí les tradicions remotes de col·locar efigies d'aquest animal als costats de les entrades dels temples i de les ciutats (Micenes!). Així, en el romànic català trobem lleons esculpits, per exemple, a les portes de Santa Maria de Ripoll, Santa Maria d'Arles, la Seu d'Urgell, als finestrals sobre les portes o a les façanes de Sant Pere de Rodes, Sant Andreu de Sureda, Sant Pere de Besalú. Sovint, els lleons s'han representat aixafant o devorant figures humanes o d'animals, com a devoradors de l'home pecador i del maligne, com a guardians de l'entrada al lloc sagrat, el temple cristià. Cal dir, però, que no és exactament aquest el sentit que trobem al lleó d'Ullastret, que més aviat ens cal veure com a símbol de la protecció divina des de la naixença.

A la imposta més petita, al costat de l'anterior, s'hi representa un home —el cap i els braços, sense el cos— que far sonar un doble clarí o corn

La sirena vella i la jove; imposta del costat sud del conjunt.

de banya. L'instrument s'enlaira a cada costat des de la boca de l'home, que l'agafa pels extrems estirant els braços. Per la posició del cap, els braços i les espatlles la sensació és que la figura ha estat representada vista des de dalt, des d'una posició elevada, perspectiva no gaire corrent dins l'expressionisme de l'escultura romànica. S'ha representat amb simplicitat i esquematisme, però tanmateix la boca, el nas, i sobretot els ulls, mostren un cert relleu i un dibuix força acurat.

El toc dels clarins o corns és un tema força corrent a les esglésies medievals (Davy, 1996, p. 219-221). El seu significat pot ésser divers, expressió de la fama o de la glòria, la crida al Judici Final, o bé l'advertiment dels perills de la temptació i la crida a la conversió o a la penitència. Com comentarem, entenc que és aquest darrer el sentit correcte del so dels clarins al relleu escultòric d'Ullastret, d'acord amb el discurs iconogràfic que es desprèn del conjunt dels frisos de l'arc toral.

Al costat de migdia, a la imposta gran, dins d'un marc ressaltat, hi estan representades dues sirenes de forma força esquemàtica i rude, però amb una indubtable força expressiva. Els cossos són aplanats, horitzontals i les cues, de peix, es corben cap amunt, de manera que es troben al centre del relleu, a l'alçada dels caps de les sirenes, situats a cada costat. Les dues figures alcen els braços i les mans molt grans, desproporcionades. Els seus punys closos queden també a nivell dels caps, potser en un intent de representar-les dansant (o nedant). Els caps són boteruts,

L'águila que inicia el vol; costat sud.

rodons, quasi sense detall dels cabells; la fesomia s'ha afigurat amb un cert detall, amb el nas, els ulls i les celles prominents i unes boques petites, igualment que les mans on fins i tot hi ha el detall de les ungles. Els cossos i cues, en canvi, són planers i llisos, de menys relleu. L'únic detall representat són els pits, més grans i caiguts a la sirena de la dreta, mentre a la de l'esquerra són petits i rodons.

La tradició iconogràfica de la sirena de la mitologia clàssica, en l'art cristià és àmplia i extensa, i no cal fer al·lusió a l'Odissea per trobar-hi un clar sentit, el de la temptació, del pecat. Des de sempre han estat considerades com el símbol màxim de les temptacions del maligne a través de la luxúria; ja a l'Antic Testament se les considera les dones dels àngels caiguts.

Les figures mítiques i malignes de les sirenes són força recurrents en el romànic. A les terres catalanes, però, el relleu d'Ullastret, del segle XI, n'és un exemple notablement arcaic. Recordem representacions de sirenes als claustres de Sant Cugat del Vallès, Sant Pere de Galligants, Santa Maria de Ripoll, Sant Genís de Fontanes, obres datables ja als segles XII i XIII.

S'ha intentat veure en el relleu d'Ullastret la representació de la sirena femella i la sirena mascle, és a dir, la sirena i el tritó (Vivancos-Badia, 1989, p. 336-337), interpretació que s'aparta de les figuracions romàniques de les sirenes-peix, femenines per definició: "les sirenes són dimonis quasi exclusivament femenins" va escriure Louis Réau, gran clàssic dels estudis

L'ànguila, al costat de les sirenes, és la darrera imatge del programa iconogràfic, a l'arc

d'iconografia cristiana (Réau, 2000, p. 147).

Aquí reprenc la meua interpretació primerenca, que crec la correcta. Pel detall dels pits em sembla poc dubtós que s'ha volgut representar el mite de la sirena jove i la vella, amb el simbolisme del pas del temps –les temptacions que trobem al llarg de la vida (Badia, 1977, p. 437). Una interpretació que també lliga amb la relació de les sirenes amb el món marí i la navegació: les temptacions que haurem de capejar durant el perillós viatge de la vida (Cirlot, 1992, p. 415).

A la imposta més petita, al costat del fris de les sirenes, hi veiem una àguila amb les ales esteses, en posició d'iniciar el vol. Al cos i les ales s'hi ha representat el plomatge en un dens dibuix geomètric. El cap, per desgràcia, ha perdut bona part del relleu i només s'identifiquen bé uns ulls rodons, simplement incisos amb traç poc profund.

L'ànguila és un dels emblemes de Crist i va esdevenir el símbol de l'evangelista Joan. En la mitologia pagana ja era l'atribut del rei dels déus (Zeus-Júpiter, i també d'Odí entre els germànics). La seva significació cristològica és complexa, ja que representa el baptisme, l'Ascensió i també el Judici Final en una relació entre l'ànguila i el Crist Jutge (Réau, 2000, p. 105-106). Ja hem esmentat la connexió entre l'ànguila, reina dels animals

del cel, i el lleó que ho és de la terra, com a símbols del poder diví.

Cal que concretem, ara, de la forma més breu possible, el missatge escatològic que es desprèn d'aquest conjunt esculpit a l'arc toral de Sant Pere d'Ullastret, que ens sembla evident. Cal "llegir" les figuracions en el mateix sentit que les hem descrit, començant pel costat de tramuntana.

Gràcies al coneixement del missatge de Crist i a la seva protecció des de la nostra naixença, que representa el lleó (jove), escoltant els seus ensenyaments i l'advertiment del Judici Final (el so dels clarins), podrem vèncer les múltiples temptacions (les sirenes) que trobarem al llarg del camí de la vida (el pas del temps: la sirena jove i la vella). D'aquesta manera aconseguirem el perdó i la vida eterna; ens trobarem entre els justos en el Judici Final (el vol de l'àguila).

Finalment, vull remarcar que, segons la meua opinió, els relleus de l'arc occidental de Sant Pere d'Ullastret romanen en el mateix lloc des de la construcció de l'església. D'altra banda, hi ha motius per concloure que el conjunt de l'escultura que és troba *in situ* -totes les impostes decorades encara col·locades als pilars dels arcs- pertanyen al moment d'erecció de l'edifici, al segle XI.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

- ADG = Arxiu Diocesà de Girona.
- Abadal, 1952 II: Abadal i de Vinyals, Ramon d', *Catalunya carolíngia. Els diplomes carolíngia a Catalunya*, Barcelona
- Abadal, 2003: Abadal i de Vinyals, Ramon d', *Catalunya carolíngia. Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, volum V, 1ª part, Barcelona.
- Badia, 1977: Badia-Homs, Joan, *L'arquitectura medieval de l'Empordà. Baix Empordà*, vol. I, Diputació de Girona.
- Badia, 1985: Badia-Homs, Joan, *Notes a la segona edició. L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. II-B, 2ª edició, Diputació de Girona.
- Badia, 1989: Badia-Homs, Joan, "Sant Pere d'Ullastret" (història, arquitectura), *Catalunya romànica VIII. L'Empordà I*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- Badia, 1990: Badia-Homs, Joan, "Sant Miquel de Fluvià", *Catalunya romànica. L'Empordà II*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- Badia, 1991: Badia-Homs, Joan, "El comunidor", *El tap de suro*, Agullana, març.
- Canal *et al.*: Canal, J., Canal, E., Nolla, J.M., Sagrera, J., "El castellum Uelloso del puig de Sant Andreu (Ullastret, Baix Empordà)", *Estudis del Baix Empordà* n. 24, Institut d'Estudis del Baix Empordà. Sant Feliu de Guíxols, 5-54.
- Carbonell, 1981: Carbonell i Esteller, Eduard, *L'ornamentació en la pintura romànica catalana*, Artstudi edicions, Barcelona.
- Cart. C. I, 1993: *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*, vol. I, edició

a cura de Josep M. Marquès, Fundació Noguera, Barcelona.

Champeaux-Sterckx, 1966: *Le monde des symboles*, “La nuit des temps”, Zodiaque, La Pierre-qui-vire (Yonne).

Cirici, 1955: Cirici Pellicer, Alexandre, *L'arquitectura catalana*, Raixa, Ciutat de Mallorca.

Cirlot, 1992: Cirlot, Juan-Eduardo, *Diccionario de simbolos*, Editorial Labor, Barcelona, novena edició.

Codina *et al.* 2006: Codina, F., Margall, J., de Prado, G., Soldevila, X., “Evidències arqueològiques d'època medieval al nucli històric d'Ullastret”, *Estudis del Baix Empordà*, n. 25, Institut d'Estudis del Baix Empordà, Sant Feliu de Guíxols, 33-64.

Davy, 1996: Davy, Marie-Madeleine, *Iniciación a la simbología románica*, Ediciones Akal, Madrid.

Fau, 1978: Fau, J.C., “Un décor original: l'entrelac épanoui en palmette sur les chapiteaux romans de l'ancienne Septimanie”, *Cahiers de Saint-Michel de Cuxa*, Prada-Codalet, 129-139.

Gaillard, 1938: Gaillard, Georges, *Premiers essais de sculpture romane en Catalogne aux Xe et XIè siècles*, Paris.

Junyent, 1975: Junyent, Eduard, *Catalunya romànica. L'arquitectura del segle XI*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Morales, 1984: Morales y Marín, José Luis, *Diccionario de iconología y simbología*, Taurus, Madrid.

Negre, 1960: Negre i Pastell, Pelayo, “Dos importantes documentos del conde de Ampurias Ponç I” *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses XII*, Girona, 229-261.

Ponsich, 1995: Ponsich, Pierre, “Sant Martí del Canigó” (L'església inferior. L'església superior), *Catalunya romànica VII, La Cerdanya. El Conflent*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

Réau, 2000: Réau, Louis, *Iconografía del arte cristiano. Introducción general 3*, Ediciones del Serbal, Barcelona (traducció d'*Iconographie de l'Art Chrétien*, P.U.F.).

Vivancos-Badia, 1989: Vivancos Pérez, Juan, Badia-Homs, Joan, “Sant Pere d'Ullastret” (escultura), *Catalunya romànica VIII. L'Empordà I*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

* Fotografies de Josep Bursset i Joan Badia.

EL CASTELL DE SANT ESTEVE DE MAR I EL LITORAL PALAMOSÍ AL SEGLE XI¹

ELVIS MALLORQUÍ

RESUM: La localització d'un pergami de l'any 1063 en els fons del monestir de Sant Pere de Galligants ha permès revisar les hipòtesis que han servit per explicar l'evolució de l'organització territorial del terme de Vila-romà entre els segles XI i XIII i el paper que hi van tenir la parròquia de Santa Eugènia, el castell de Sant Esteve i un desconegut castell Maur. A més, el document aporta noves dades sobre els priors de Sant Pere de Galligants i unes informacions claus sobre un dels llinatges més poderosos del Baix Empordà, els senyors de Monells.

PARAULES CLAU: Castell termenat, parròquia, noblesa, monestir, organització territorial.

Afortunadament per als historiadors, els fons arxivístics catalans estan curullats de sorpreses. És cert que no sempre tenim la fortuna de trobar el document que cercàvem des de feia temps, però sovint ens topem amb d'altres que aporten dades inèdites sobre un indret, un llinatge o un edifici i que, a vegades de manera increïble, han quedat oblidats en un racó d'arxiu. Aquest és el cas d'un interessant document de l'any 1063 que es conserva dins el fons en pergami del monestir de Sant Pere de Galligants, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i que fa referència a dos castells, el *castellum quod uocatur Sanctus Stephanus de Peculiare* i el *castellum Maur*

¹ Aquest article deu molt a les converses mantingudes amb Pere Trijueque, un dels millors coneixedors dels llocs i de la història dels entorns de Palamós. Valguin aquestes línies com a reconeixement a la seva tasca i com a agraïment a la seva entusiasta col·laboració a l'hora de redactar el present article. Les opinions i les interpretacions que s'hi expressen, així com els errors que s'hi poden trobar, només són responsabilitat de qui signa el text.

El pergamí de l'any 1062 que recull les primeres mencions a la parròquia de Santa Eugènia, al castell de Sant Esteve i al castell Maur. (ACA, Monacals d'Hisenda, vol. 1063, pergamí n. 53)

(cf. Apèndix 1).² Segons una anotació escrita al dors del pergamí, els dos castells eren a *tremontana y prop de Palamós*, la qual cosa ens traslladaria al castell de Sant Esteve de Mar, situat a l'extrem oriental de la platja de la Fosca, al terme de Palamós i a les seves immediacions. L'anotació, però, és força posterior: no és fins al segle XV que se substitueix l'antiga denominació de *Palamors* per *Palamós*. Per aquest motiu, caldrà

analitzar amb molta cura tots els detalls continguts en el text estudiat.

El contingut del document és el següent: el dia 11 de maig de l'any 1063, els germans Otger Gaufred de Monells, Pere Gaufred, abat de Sant Feliu de Guíxols, Arnau Gaufred, Udaldard Gaufred i Bernat Gaufred van definir a Déu, al monestir de Sant Pere de Galligants i al seu abat, anomenat Oliba, l'alou que el comte Sunyer de Barcelona havia donat al cenobi benedictí de Girona i que ells retenien injustament. L'alou estava situat al comtat de Girona, a la parròquia de Santa Eugènia i al lloc anomenat *Colonico* i el constituïen els dos castells esmentats, el de Sant Esteve de *Peculiare* i el castell Maur, amb els seus termes, pertinences i afrontacions. El document, el signen, com a testimonis, la comtessa Almodis, el vescomte Ponç de Cabrera i Umbert Odó, entre altres persones menys rellevants, i el clou Pere Blidger, escrivà gironí de la dècada de 1060. Aquestes signatures, juntament amb el fet que tots els personatges que protagonitzen l'acte figuren en altres documents dels mateixos anys, contribueixen a esborrar les possibilitats que es tracti d'un text falsificat i, en canvi, enforteixen la seva autenticitat.

² El pergamí del 1063 es conserva enmig d'un llibre format per un conjunt de pergamins cosits i que correspon al volum 1023 del fons de Monacals d'Hisenda de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA); cf. MALLORQUÍ, 2000: p. 46-47. Sobre l'evolució de l'arxiu del monestir de Sant Pere de Galligants, que acabà integrant els fons de Sant Miquel de Cruïlles i de Sant Miquel de Fluvià, cf. CALZADA, 1983: p. 29-30; MALLORQUÍ, 2000: p. 37-49.

De totes maneres, el text del 1063 aporta unes informacions molt valuoses que no sempre lliguen amb les dades conegudes, però que també poden contribuir a un millor coneixement de l'organització territorial del litoral baixempordanès durant el segle XI. A més, aquestes dades ajuden a esclarir el fosc origen d'algunes famílies nobiliàries de la comarca i, finalment, il·luminen alguns aspectes de la fundació del mateix monestir gironí de Sant Pere de Galligants que l'ha conservat en el seu arxiu. És per això que amb el present treball, a part de donar a conèixer el contingut del document, ens proposem analitzar a fons aquestes qüestions per tal de copsar totes i cadascuna de les novedoses aportacions del text del pergami.

1. L'ESTRUCTURA TERRITORIAL DEL LITORAL PALAMOSÍ AL SEGLE XI

Estudis recents coincideixen amb el fet que, al bisbat de Girona, la xarxa de parròquies es va constituir entre els segles X i XI. D'esglésies rurals, ja n'existien des de molt temps abans: les excavacions arqueològiques a Bell-lloc d'Aro, Santa Cristina d'Aro i Sant Julià de Ramis així ho demostren.³ Però la parròquia, a més del temple eclesiàstic, implica l'existència d'una demarcació territorial sobre la qual es recaptava el delme que havia de servir, almenys en part, per al manteniment dels clergues que administraven els sagraments als cristians de la contrada. La primera notícia de delmes al bisbat de Girona és de la fi del segle IX: l'any 887 el bisbe va concedir als canonges de la seu gironina els delmes de catorze esglésies o *basílicas* de les immediacions de la ciutat de Girona.⁴ Poc després, al segle X, va començar el procés de constitució de parròquies pròpiament dit. A través de les actes de consagració d'esglésies baixempordaneses, en podem assenyalar algunes dates significatives: l'any 904 el bisbe de Girona va consagrar el temple de Santa Maria de la Bisbal i, amb el nom d'"aparroquiar", va anomenar l'acció d'establir el terme delmer de la nova església sobre les vil·les de Fontanet, *Palatium Maurore* i Fonteta i sobre els vilars d'Abellars, Perduts i Murell; l'any 1062 es va consagrar l'església de Santa Eulalia de Cruïlles, a la qual se li va concedir un terme que limitava amb les parròquies veïnes de la Bisbal, Sant Cebrià dels Alls, Sant Cebrià de Lledó, Sant Sadurní, Monells i Corçà, un senyal que la xarxa parroquial d'aquest sector ja estava completada;

³ ESTEVA, 1990; MONTALBÁN, 1996; AICART-NOLLA-SAGRERA, 1999; BURCH-NOLLA-PALAHÍ-SAGRERA-SUREDA-VIVÓ, 2000.

⁴ Arxiu Capitular de Girona (ACG), pergami n. 6 (887.11.24; MARTÍ, 1997: n. 17); cf. PUIGVERT, 1992: p. 122-123.

i, efectivament, el 1078 l'església de Santa Maria d'Aro –Castell d'Aro– va ser consagrada, però en no poder-se desvincular del tot de la parròquia d'origen, Santa Cristina d'Aro, va esdevenir-ne un temple sufragani.⁵

Dintre d'aquest context, la notícia de l'any 1063, que situa el castell de Sant Esteve i el castell Maur *in comitatu Gerundensi infra parrochia Sancte Eugenie secus mare in loco qui dicitur Colonico* no hauria de sobtar a primera vista. El comtat de Girona, que com a entitat política s'anava diluïnt dintre dels dominis dels comtes de Barcelona, encara constituïa una entitat territorial plenament vàlida al segle XI.⁶ A continuació, la menció a la parròquia i, en segon terme, la referència a un lloc o indret de menor importància encaixen perfectament amb molts altres exemples de la mateixa època. Ara bé, que la parròquia esmentada sigui la de Santa Eugènia i que el lloc correspongui a Calonge creen unes quantes dificultats d'interpretació. Així mateix, l'existència en aquesta data dels castells de Sant Esteve i Maur, cadascun amb els seus propis termes, que podien ser diferents dels de la parròquia, encara posa més problemes a l'hora d'entendre l'evolució d'aquest territori entre els segles X i XIII. Anàlitzem-ho per parts.

1.1. LA DEMARCACIÓ PARROQUIAL

En principi, l'esment de la parròquia de Santa Eugènia hauria de correspondre a Santa Eugènia de Vila-romà, coneguda també com Sant Joan de Palamós.⁷ De fet, en la rogalia de Palamós no hi ha cap altre indret que dugui el nom de Santa Eugènia i, a més, una de les anotacions posteriors que figuren en el dors del pergamí diu expressament que el castell de Sant Esteve *és de Santa Eugenia de Vilaromà en la Fosca prop Palamós* (cf. Apèndix 1). El problema ve quan resulta que la notícia del 1063 seria la primera menció de l'església i parròquia i, a més, n'avançaria la data de la seva constitució en més d'un segle i posaria en dubte la idea que fins ara hom es feia de l'organització territorial de la vall de l'Aubi al segle XI. Fins ara es creia que, com que el lloc de Vall-llobrega, des del segle

⁵ VILLANUEVA, 1803-1852: vol. 13, n. 8 (904.11.08); ACA, Monacals d'Hisenda, vol. 1034, f. 27-28 (1062.11.20; MALLORQUÍ, 2000: n. 6); ACG, pergamí n. 90 (1078.12.31; VILLANUEVA, 1803-1852: vol. 13, n. 28); cf. MARQUÈS, 1995: p. 409-410, i 1996-1997: p. 1505; MALLORQUÍ, 2007: p. 128-132.

⁶ SABATÉ, 1997: p. 39-40; MALLORQUÍ-SOLDEVILA, 2006: p. 141-143.

⁷ La denominació de Sant Joan –o Sant Joan de Vila-romà–, segurament a causa d'un altar dedicat a aquest sant, es documenta des del mateix segle XIII; cf. MARQUÈS, 1996: p. 31; TRIJUEQUE, 2000b: p. 9. L'edifici actual va ser construït al segle XVIII, de manera que no queden restes del temple romànic que hi devia haver a l'edat mitjana; cf. BADIA, 1977: vol. 1, p. 254-255; *Catalunya...*, 1989: vol. 8, p. 88.

X, figura com a possessió del monestir de Sant Feliu de Guíxols i, l'any 1062, se li atribueix un territori que arribava fins al mar, només existia una sola parròquia als segles X i XI equivalent als municipis actuals de Palamós i Vall-llobrega. La parròquia de Santa Eugènia de Vila-romà, per tant, no hauria existit en aquest moment sinó que s'hauria segregat de Vall-llobrega al segle següent.⁸ De fet, l'any 1163 s'esmenten per separat els alous de *Villaromani* i de *Valle Lubrica* com a possessions del monestir de Sant Feliu de Guíxols.⁹ A la fi del segle XII, l'any 1191, l'església de Santa Eugènia de Vila-romà apareix citada en el plet entre Pere Alemany, senyor del castell de Vila-romà, i Arnau d'Aguilar segons el qual el primer es va fer reconèixer la possessió de la meitat d'una coromina que afrontava amb la mateixa riera que, aigües avall, passava prop de l'església de Santa Eugènia, mentre el dit Arnau salvaguardava els drets sobre les terres i els prats que hi havia des d'allí fins al mar; a la fi, tots dos es comprometien a fer netejar el curs del riu que passava per davant de l'església de Santa Eugènia i que anava des de la font Oriola fins al mar.¹⁰

Davant d'aquesta interpretació del passat de les parròquies de Sant Mateu de Vall-llobrega i Santa Eugènia de Vila-romà, podem interposar-hi dues objeccions crítiques. La primera és que cap dels documents referits a Vall-llobrega, durant els segles X i XI, qualifica el lloc com a parròquia. Això no succeeix ni el 968, en què el monestir de Sant Feliu de Guíxols tenia un alou *in valle Lubrica*, ni el 1045 en què el clergue Adebrand va deixar a la canònica de la seu de Girona un alou que tenia *in ualle Rubrica* o *in ualle Lubrica*, ni tampoc l'any 1062 en què Dalmau Bernat, probable senyor de Peratallada, va assegurar-se la possessió del castell de Begur a canvi de garantir al comte Ramon Berenguer I de Barcelona la seguretat dels seus dominis de Palafrugell, Llofríu i Torroella –de Mont-ras– i de les franqueses que hi havia i a canvi de satisfer al comte *terciam partem de coral et terciam partem de piscibus qui exeunt de ipso mari, de termino de castro de Pals usque ad Vallelubricam*.¹¹ Així, Vall-llobrega sembla ser un territori de límits indefinits, que potser arribava fins al mar, però que no necessàriament estava organitzat com a

⁸ TRIJUEQUE, 2000b: p. 3.

⁹ MARCA, 1688: n. 450 (1163.06.25).

¹⁰ Arxiu Diocesà de Girona (ADG), Mitra, Cartoral de Rúbriques Vermelles, f. 74rv (1191.03.18; MARQUÈS, 2004: n. 58). Sobre l'indret de *Font Oriola*, situat al pla de Vall-llobrega, cf. TRIJUEQUE, 2000d: vol. 2, p. 87-89.

¹¹ ACA, Cancelleria, Borrell II, apèndix, pergami s. n. (968.05.17; ABADAL, 1926-1952: vol. 2, p. 202-204); ACG, pergami n. 49a (1045.07.31; MARTÍ, 1997: n. 243), pergami n. 47b (1045.08.24; MARTÍ, 1997: n. 244) i pergami n. 48b (1045.08.24; MARTÍ, 1997: n. 245); ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer I, carpeta 14, pergami n. 273 (1062.04.25; FELIU-SALRACH, 1999: n. 578).

parròquia independent als segles X i XI.

La segona crítica es basa en els documents del segle XIII que mencionen conjuntament les parròquies de Vall-llobrega i Vila-romà. No es tracta d'un fet aïllat, sinó que es repeteix un munt de vegades i, a vegades, és com si es tractés d'una sola parròquia amb dues seus amb els mateixos drets i atribucions. L'any 1208 Guillema de sa Roca va vendre a Pere Alemany –senyor de Vila-romà– la meitat del delme de la *parrochia Sancte Eugenie et Sancti Mathei de Ualle Lubrica*, que tenia en feu pel senyor de Cruïlles (cf. Apèndix 2).¹² Des d'aleshores, els documents que es refereixen a aquesta primera meitat del delme repeteixen la mateixa fórmula: l'any 1272 Pere Alemany, senyor de Vila-romà i fill d'un altre Pere Alemany que va testar l'any 1270, va garantir el pagament d'unes malifetes amb el delme corresponent al castell de Vila-romà sobre la parròquia de Sant Mateu i Santa Eugènia; l'any següent, el 1273, l'esmentat Pere Alemany fill va dictar testament, en el qual cedia el castell de Vila-romà, amb tots els seus drets, al bisbe Pere de Castellnou; segurament per això, el 1280 i el 1282 els senyors de Cruïlles, Gilabert i el seu fill Bernat de Peratallada, es van veure obligats a cedir al bisbe els drets que tenien sobre la part del delme de la parròquia de Sant Mateu de Vall-llobrega i Sant Joan i Santa Eugènia de Vila-romà que havia estat dels senyors de Vila-romà i que ara era del mateix bisbe.¹³ Mentrestant, amb l'altra meitat del delme, que el 1208 tenia Arnau de Flaçà, succeeix el mateix: el 1275 el cavaller Pau de Palol –relacionat segurament amb Dalmau de Palol, titular del castell de Sant Esteve en aquesta data– va reconèixer tenir pel bisbe la meitat del delme d'aquesta doble parròquia; el 1282 Simó de Trilla va fer el mateix per aquesta mateixa meitat del delme; anys més tard, el 1316 i el 1319 sabem que Simó de Trilla tenia la part del delme de la parròquia de Vall-llobrega i Vila-romà en feu pel cavaller Dalmau de Palol.¹⁴ Igualment, totes les referències a elements dels dominis del castell de Vila-romà –els masos de na Baua i de Boneta Cristiana, la coromi-

¹² Arxiu Històric de Girona (AHG), fons patrimonial Veray, pergami n. 1 (1208.03.19).

¹³ ACG, pergamins del segle XIII, s. n. (1270.09.13; MALLORQUÍ, 2000: n. 104); Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), fons patrimonial Cruïlles Peratallada, pergami n. 622 (1272.08.28; MALLORQUÍ, 2000: n. 107); ADG, Mitra, Cartoral de Rúbriques Vermelles, f. 58v-59v (1273.01.28; MARQUÈS, 2004: n. 44); ACG, pergamins del segle XIII, s. n. (1280.05.15) i s. n. (1282.04.20). Cal aclarir que, l'any 1273, Pere Alemany va disposar que el castell de Vila-romà fos venut a l'església o al bisbe de Girona pel preu que correspongués i que els diners fossin donats als pobres de Crist; de fet, no va ser fins l'any 1277 que el veguer de Girona, Berenguer de Torroella, va vendre al bisbe Pere de Castellnou el castell de Vila-romà, pel preu de 45.000 sous; cf. ADG, Mitra, Cartoral de Rúbriques Vermelles, f. 16v-18v (1277.02.07; MARQUÈS, 2004: n. 13); *Els castells...*, 1991: vol. 2, p. 689.

¹⁴ ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 56b (1275.07.18; MARQUÈS, 1993: n. 499); ADG, Mitra, calaix 5, vol. 6 Feudorum..., f. 6rv (1282.06.14; MARQUÈS, 1994: n. 144);

na d'Estany i altres terres i rendes—, del cavaller Ferrer de Corçà —tasques d'unes terres—, del cavaller Simó de Trilla —la casa d'Aguilar i els seus drets—, del ciutadà barceloní Jaume Carrió —masos a Vall-llobrega— i de Guillem de Figueres capellà de la Bisbal —tasques d'unes terres—, que van des de l'any 1248 fins al 1310, els situen a l'interior de la parròquia de Sant Mateu de Vall-llobrega i de Santa Eugènia de Vila-romà; fins i tot les deixes pietoses dels senyors de Vila-romà els anys 1270 i 1273 per als temples i els clergues de Santa Eugènia i Sant Mateu són de les mateixes quantitats.¹⁵ Cal destacar l'extens capbreu del castell de Vila-romà, fet redactar el 1315 pel bisbe de Girona, que recull les declaracions de molts habitants de Vila-romà i Vall-llobrega, en el qual queda clara la pertinença de totes les terres a la parròquia de Santa Eugènia i de Sant Mateu;¹⁶ igualment, l'any 1322 el bisbe, desitjós de treure més profit de la joeria anomenada es Cortal, va establir-la a Ramon Bofill de la Bisbal, juntament amb unes terres anomenades ses Feixes i el camp des Collell, tot situat al terme de la parròquia de Santa Eugènia i Sant Mateu de Vall-llobrega.¹⁷

La coincidència de tanta documentació del segle XIII i d'inicis del XIV no és casualitat, sinó que es referma amb la lectura del Llibre Verd de l'any 1362. Segons van declarar el sagristà de Vila-romà i el batlle del castell de Vila-romà, el delme *de omni grano, racemis, lino et carnaticho et de caulibus et porris* es recaptava conjuntament a les parròquies de Santa Eugènia i Sant Mateu i, després, es dividia en sis parts iguals, una de les quals era per l'abat de Sant Feliu de Guíxols en tant que capellà de les dues esglésies.¹⁸ Les cinc altres parts, se les repartien, d'una banda, el bisbe, com a senyor del castell de Vila-romà, i, de l'altra, Asbert de Trilla, senyor de la casa d'Aguilar. Aquestes són les meitats del delme que s'esmenten repetidament en la documentació del segle XIII i d'inicis del XIV.

ADG, Mitra, calaix 1, pergami n. 10 (1316.03.09; MARQUÈS, 1984a: n. 692) i pergami n. 47 (1319.12.05; MARQUÈS, 1984a: n. 813). Sobre la senyoria dels Palol sobre el castell de Sant Esteve, cf. TRIJUEQUE, 2003c: p. 30-31.

¹⁵ ACG, pergamins del segle XIII, s. n. (1248.04.02), s. n. (1270.09.13; MALLORQUÍ, 2000: n. 104) i s. n. (1287.01.24); ADG, Mitra, Cartoral de Rúbriques Vermelles, f. 58v-59v (1273.01.28; MARQUÈS, 2004: n. 44) i f. 57v-58v (1310.09.07; MARQUÈS, 2004: n. 43); AHG, fons patrimonial Veray, pergami n. 13 (1295.11.20); ACBE, fons patrimonial Torroella, pergami n. 3 (1298.10.01; MALLORQUÍ, 2000: n. 155). Cal dir que el capmàs d'Aguilar, que tenia Simó de Trilla, va passar l'any 1323 a mans del bisbe de Girona Pere de Rocabertí; cf. ADG, Mitra, Cartoral de Rúbriques Vermelles, f. 201v-202v (1323.02.28; MARQUÈS, 2004: n. 165).

¹⁶ Servci d'Arxiu Municipal de Palamós (SAMP), capbreu de rendes de la Mitra de Girona (1315); cf. TRIJUEQUE, 1999b.

¹⁷ ADG, Notaria, vol. G-3, f. 131r-132r (1322.05.14).

¹⁸ ADG, Mitra, Llibre Verd dels feus, f. 50r-51r (1362...).

Amb tota probabilitat, doncs, les dues parròquies veïnes s'unien en el moment de la recaptació del delme. Hi havia altres circumstàncies que també propiciaven la unió d'ambdues parròquies: des de l'any 1287 fins al segle XVIII la universitat aplegava els homes de Vila-romà i de Vall-llobrega, que elegien els jurats i el consell de tot el territori que en depenia.¹⁹ Però també hi ha moments i situacions en què les dues parròquies apareixen deslligades l'una de l'altra. Els anys 1224 i 1286, per exemple, s'esmenten els delmes només de Vall-llobrega i el 1277 es diu que el castell de Vila-romà, quan va ser traspassat definitivament al bisbe Pere de Castellnou, es trobava dintre tan sols la parròquia de Santa Eugènia.²⁰ També es mencionen per separat els llocs de Vila-romà i Vall-llobrega quan serveixen com a topònims per identificar l'indret concret on residia una persona o on es trobava un mas.²¹ En aquest sentit, no era el mateix viure a Vila-romà –a prop de l'església de Santa Eugènia–, a Vall-llobrega –a prop de l'església de Sant Mateu– o a d'altres indrets esmentats en el capbreu del 1315 –ses Comelles, a prop de la Pietat, a prop del castell de Vila-romà, a ses Caselles, a la Fosca, a s'Alguer, etc.²² I els habitants d'aquests llocs tenien clar quines cases pertanyien a Vila-romà i quines a Vall-llobrega, de manera que es dibuixa una tènue divisió territorial que aproximadament segueix els termes actuals.²³

La situació d'ambdues parròquies no s'aclareix massa en les visites pastorals d'inicis del segle XIV: els anys 1314 i 1315 les esglésies de Sant Mateu de Vall-llobrega i de Sant Joan de Palamós –és a dir, Santa Eugènia de Vila-romà–, que es van visitar el mateix dia a causa de la seva proximitat, comparteixen un mateix epígraf com si fossin unides;²⁴ en canvi, l'any 1329 les dues esglésies tenen un encapçalament propi cadascuna d'elles perquè es van visitar en dies consecutius i es recorda que una part del delme, la meitat, de les dues parròquies corresponia al

¹⁹ TRIJUEQUE, 2000c: p. 36-38.

²⁰ ADG, Almoïna, Testaments, pergami n. 15 (1224.07.03; MALLORQUÍ, 2000: n. 46); ADG, Mitra, Cartoral de Rúbriques Vermelles, f. 16v-18v (1277.02.07; MARQUÈS, 2004: n. 13); ADG, Mitra, calaix 4, pergami n. 14 (1286.06.14; MARQUÈS, 1984a: n. 408).

²¹ El 1265 es documenten Joan Blanc i el mas de Closa a Vall-llobrega, el 1271 figuren Pere sa Crosa i Bernat d'Anglada de Santa Eugènia de Vila-romà i l'any 1295 s'esmenta Maria muller de Ramon Sussau de Vila-romà; cf. ACG, pergamins del segle XIII, s. n. (1265.12.08), s. n. (1265.12.15) i s. n. (1295.03.01); Arxiu Històric de la Ciutat de Girona (AHCG), pergami n. 43 (1271.05.15; *Catàleg...*, 2005: n. 43).

²² TRIJUEQUE, 1999b: vol. 1, p. 18-24.

²³ En realitat, la divisió de les dues parròquies no es va fixar sobre el terreny fins l'any 1765, cf. AHG, Notarial, Palamós, vol. 370, s. f. (1765.08.07); TRIJUEQUE, 1999a: p. 38-40.

²⁴ ADG, Visites Pastorals, vol. P-1, f. 4rv (1314.12.21) i vol. P-2, f. 10v-11r (1315.12.20).

cavaller Simó de Trilla.²⁵ El que es desprèn d'aquestes visites pastorals és que, independentment de la seva possible unió o vinculació, cadascuna de les esglésies estava regida per un rector amb cura d'ànimes i que havia de ser visitada pel bisbe o pels seus encarregats. A voltes, però, els escrivans de la cúria episcopal de Girona també confonien els termes parroquials: a finals del segle XIV, els nomenclàtors d'esglésies que havien d'enviar clergues als sínodes diocesans esmenten que la *capella Sancti Stephani de Mari* es trobava a la parròquia de Santa Eugènia de Vila-romà i que la *capella de Pulcroloco* –Bell-lloc– a la de Sant Mateu de Vall-llobrega, quan, en realitat, aquesta està també al terme de Vila-romà.²⁶

En resum, l'estreta vinculació històrica entre Sant Mateu de Vall-llobrega i Santa Eugènia de Vila-romà, sobretot a causa de la percepció conjunta dels seus delmes, podria assenyalar que, en origen, hauria existit una sola parròquia en aquest territori que anava des de les parts altes de les Gavarres fins al mar i que la referència de l'any 1063 a la parròquia de Santa Eugènia en seria la primera menció documental. Cal, però, que s'encetin excavacions arqueològiques a l'interior d'aquest temple i al seu entorn per tal de confirmar si hi existia un temple al segle XI i per tal de relacionar-lo amb la primitiva església de Sant Mateu de Vall-llobrega, l'estil arquitectònic de la qual correspon a mitjan segle XI.²⁷ De moment, però, ens haurem de limitar a consignar que la cronologia de la menció de la parròquia de Santa Eugènia el 1063 encaixa perfectament amb la de la constitució definitiva de la xarxa parroquial del bisbat de Girona i, en concret, del sector litoral del Baix Empordà. Així, la parròquia devia estar ben assentada sobre el territori i podia servir, de manera ben efectiva, per tal de situar els castells de Sant Esteve i Maur. Abans d'analitzar-los, però, convé que ens aturem en un altre topònim citat el 1063, el de *Colonico*

1.2. EL LLOC DE CALONGE

La ubicació d'un indret anomenat *Colonico* a l'interior del terme de la parròquia de Santa Eugènia i arran del mar –*secus mare*– és realment problemàtica. L'únic punt anomenat així en aquesta part del litoral gironí és la població de Calonge, situada prop de 5 km a ponent de Vila-romà. Però no pot ser que aquest lloc quedés integrat a l'interior de la parròquia

²⁵ ADG, Visites Pastorals, vol. P-4, f. 70v (1329.06.21) i f. 70v-71v (1329.06.22).

²⁶ PONS GURI, 1989a: vol. 2, p. 39 i p. 71; MARQUÈS, 2000: p. 161.

²⁷ BADIA, 1977: vol. 1, p. 449-451; *Catalunya...*, 1989: vol. 8, p. 342-343.

de Santa Eugènia, perquè des de l'any 945 es té notícia de la parròquia –o *appendicium*– de Sant Martí de Calonge. Aquest any el comte Sunyer de Barcelona i la comtessa Riquilda van donar a la seu de Girona l'alou que tenien *in appendicio Sancti Martini, in uillare que uocant Riuo Fredo uel infra eius termines, uel infra termines de uilla que uocant Fontes*; i el 948 Eucària va vendre una terra situada *in ualle Fontes, in appenditio sancti Martini, in uilla que dicunt Riufredo*.²⁸ Al segle XI, els documents encara són més clars: el 1019 la comtessa Ermessenda, el seu fill Berenguer Ramon i el bisbe Pere Roger de Girona van donar a la seu de Girona l'*ecclesiam Sancti Martini de Colonico cum decimis et primitiis et eius oblationibus atque alodiis*; més tard, entre el 1052 i el 1058 la mateixa comtessa Ermessenda va restituir a la seu l'església de Sant Martí de Calonge i les seves pertinences, igual com moltes altres esglésies i fiscos; i l'any 1058 Adebrand va vendre al levita Adalbert un mas situat *in ualle Colonico, in parrochia Sancti Martini, in locum quem dicunt Riufred*.²⁹

Així doncs, si el lloc de *Colonico* esmentat l'any 1063 no pot correspondre a l'actual Calonge, englobat des del segle X a la parròquia de Sant Martí, cal cercar altres explicacions plausibles. La primera és que el nom es referís a un indret, un sector o un territori dins la parròquia de Vila-romà que es conegués amb el nom de Calonge, situat a prop del mar i que englobés els dos castells de l'any 1063, el de Sant Esteve de *Peculiare* i el castell Maur. Però això no sembla possible després que en les recerques toponímiques menades per Pere Trijueque, que ha recollit més de 1.100 noms, no s'hagi trobat cap indret anomenat Calonge a Palamós.³⁰ La segona possibilitat consisteix a atribuir al nom de *Colonico* un significat més ampli, de tal manera que, a l'alta edat mitjana, hauria pogut designar tot el sector litoral que ara correspon als municipis de Calonge i Palamós. L'origen romà de la població i el fet que és l'únic topònim de la zona consignat al segle IX –com a límit nord de la vall d'Aro, l'any 881–³¹ poden recolzar aquesta hipòtesi, però no hi ha més fonaments. L'aparició

²⁸ ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 46ab (945.04.16; MARQUÈS, 1993: n. 45) i f. 349b-350a (948.04.10; MARQUÈS, 1993: n. 46).

²⁹ ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 32b-36a (1019.11.20; MARQUÈS, 1993: n. 79), f. 65b-67b (1052-1058...; MARQUÈS, 1993: n. 120) i f. 350a-351a (1058.04.03; MARQUÈS, 1993: n. 119).

³⁰ Els topònims de *Colonico* i *Peculiare* no s'han conservat en la toponímia de Vila-romà i Palamós; cf. TRIJUEQUE, 2000d.

³¹ ACG, pergami n. 5 (881.09.02; MARTÍ, 1997: n. 15). L'etimologia de Calonge, tot i que hi ha hagut moltes interpretacions populars, sembla que deriva del mot llatí *COLONICO*, utilitzat per referir-se a un assentament de colons romans; cf. MOREU-REY, 1982: p. 81-82 i p. 134; CO-ROMINES, 1989-1997: vol. 3, p. 199; Centre d'Estudis Calongins Colonico, 2005: p. 16-17.

Vista de la platja de la Fosca i del castell de Sant Esteve de Mar, l'any 1947. (SAMP, Ajuntament de Palamós, n. 2566).

del lloc de Vall-llobrega al segle X i de la parròquia de Santa Eugènia al segle XI, doncs, podrien ser enteses com a successives fragmentacions del primigeni territori dependent del nucli de *Colónico*, el record del qual encara hauria sobreviscut fins l'any 1063. I encara existeix una tercera possibilitat: que simplement es tracti d'una confusió causada per la llunyania de qui degué encarregar la redacció del pergami, l'abat de Sant Pere de Galligants, i del seu escriptor, Pere Blidger, residents amb tota seguretat a Girona.

1.3. EL CASTELL DE SANT ESTEVE DE MAR

Fins ara hem donat per fet que el castell de Sant Esteve de *Peculiare* del 1063 correspon a l'actual castell de Sant Esteve de Mar, a l'extrem de llevant de la platja de la Fosca de Palamós. La certesa absoluta en aquesta identificació, però, no existeix: hi ha un altre Sant Esteve no massa lluny de Palamós, l'església de Torroella de Mont-ras, i de moment no s'han trobat restes del segle XI al castell de Sant Esteve de Mar, perquè encara no s'ha encetat cap campanya d'excavació arqueològica del castell.³² A més, el topònim de *Peculiare*, que podria referir-se al fet que es tractava d'una possessió en alou –del monestir de Sant Pere de Galligants, és clar–³³, no dona cap pista sobre la ubicació de la fortificació perquè el nom s'ha perdut. Per això, prenem com a més vàlida la identificació del castell del 1063 amb

³² A hores d'ara, només s'han iniciat els treballs previs de neteja de l'indret; cf. TEIXIDOR, 2002: p. 473-476.

³³ DU CANGE, 1954: vol. 6-7, p. 238-239; NIERMEYER, 1984: p. 779-780.

Vista de l'església de Sant Joan de Palamós, antigament Santa Eugènia de Vila-romà, l'any 1947. (SAMP, Ajuntament de Palamós, n. 1479).

el de la platja de la Fosca, tot i que només ens podem basar en la seva proximitat al mar i en la probable existència d'una capella dedicada al sant a l'interior del recinte castral i a l'anotació escrita en el dors del pergamí que situa el castell a *Santa Eugènia de Vilaromà en la Fosca prop Palamós*.³⁴ Això, tanmateix, implica avançar dos segles la cronologia de la seva construcció. Fins ara hom acceptava que els murs més antics de les restes actuals del castell, els de la torre més propera al penya-segat que cau sobre el mar, no eren anteriors al segle XIII, tot i que s'han recollit fragments de paviment d'*opus signinum* i de terrissa romana en les proximitats del castell, indicatiu de la presència d'una vil·la romana i, potser també, d'un forn de

terrisa de la mateixa època.³⁵

Suposant, doncs, que el castell de Sant Esteve del segle XI es trobi allà mateix on s'alcen les restes de la fortificació del segle XIII,³⁶ encara caldria explicar com es va convertir en el castell termenat que apareix sovint en la documentació d'aquest període. En primer lloc, el *castrum Sancti Stephani de Mari* era la seu d'un domini senyorial que, l'any 1272, estava en mans de Dalmau de Palol, fill d'un altre Dalmau de Palol i Agnès de Sant Esteve, senyors de Vulpellac; ell mateix, el 1277 va vendre al rei Pere II el Gran el castell juntament amb les terres i masos

³⁴ TRIJUEQUE, 2000d: vol. 1, p. 48.

³⁵ NOLLA-CASAS, 1984: p. 138; *Catalunya...*: 1989, vol. 8, p. 230.

³⁶ *Els castells...*: 1991: vol. 2, p. 690-692; BADIA, 1977: vol. 1, p. 254-255; *Catalunya...*, 1989: vol. 8, p. 230.

que li corresponien i amb el camp de Lortmanys, pel preu de 7.500 sous barcelonesos.³⁷ En segon lloc, el castell era una entitat ben delimitada territorialment: el mateix any 1277 el batlle reial Astruc Ravaia va concedir unes primeres franqueses als pobladors de la vila de Palamós *que est in termini castris de Sancto Stephano*;³⁸ dos anys després, el 1279, el mateix rei va concedir una carta de poblament i una completa llista de privilegis i llibertats per atreure nous habitants al *portus regalis de Palamors*, la pertinença del qual al terme del castell de Sant Esteve es recorda a l'hora de permetre l'exportació de sal *extra dictam poblam et extra terminos castris Sancti Stephani*.³⁹ En tercer lloc, el castell de Sant Esteve era el territori on s'exercia la jurisdicció dels agents del rei: l'any 1298 el rei Jaume II va establir que la jurisdicció del batlle reial de Palamós s'estengués sobre el terme del castell i també sobre els *loca siue parrochias de Villaromano et de Colonge et de Vallobrega*.⁴⁰ I, en quart lloc, abans de la creació del nucli de Palamós, existia un notari propi del castell de Sant Esteve que, en realitat, era el capellà de la capella del castell: l'any 1271 Arnau de Crosa havia escrit la definició de la llegítima que Agnès, filla de Guillem Bru, havia rebut del seu cosí Bru Calvet.⁴¹ En resum, la senyoria, el terme, la batllia i la notaria són senyals prou clars que el castell de Sant Esteve, a la fi del segle XIII, era un castell termenat.⁴²

Probablement, la creació de la vila de Palamós i, sobretot, l'erecció de la batllia que ocupava els termes de Vila-romà, Vall-llobrega i Calonge degueren incidir directament en la pèrdua de consistència territorial del terme del castell de Sant Esteve. Per això, a partir del segle XIV, les referències a aquest castell el defineixen tan sols com la seu d'un domini senyorial laic similar als altres que s'escampaven per aquest territori:

³⁷ ACA, Cancelleria, Pere II, carpeta 38, pergami n. 1 (1277.05.21; TRIJUEQUE, 2003c: n. 1); cf. PLA CARGOL, 1953: p. 184-185; *Els castells...*, 1991: vol. 2, p. 691; TRIJUEQUE, 2003c: p. 30-31.

³⁸ ACA, Cancelleria, reg. 39, f. 206b (1277.05.18; FONT RIUS, 1969: vol. 1, n. 330).

³⁹ SAMP, pergami n. 2 (1279.12.03; FONT RIUS, 1969: vol. 1, n. 335).

⁴⁰ L'any 1298 el rei Jaume II va concedir al batlle de Palamós la jurisdicció civil i criminal sobre tot el territori de la seva batllia –Vila-romà, Vall-llobrega i Calonge–, que el 1305 va intentar ampliar a les parròquies de Fenals i Fitor, però la pressió dels ciutadans de Girona va fer que hi renunciés; cf. SAMP, pergami n. 4 (1298.06.18); Arxiu Històric de la Ciutat de Girona (AHCG), pergami n. 135 (1305.07.27; GUILLERÉ, 2000: n. 20). Un senyal més de la funcionalitat de la batllia de Palamós com a unitat jurisdiccional: als volts del 1320 el sometent de Vila-romà, Vall-llobrega i Calonge era convocat per corns i botzines quan calia defensar el port de Palamós; cf. *Els castells...*, 1969: vol. 2, p. 689. Si acceptem la hipòtesi que fins a l'alta edat mitjana hauria existit un terme ampli anomenat *Colomico* que arribaria fins a les costes de Palamós, la creació a la fi del segle XIII de la batllia de Palamós hauria suposat la restitució d'aquesta antiga unitat a partir, ara, d'un nou centre, la vila de Palamós.

⁴¹ AHCG, pergami n. 43 (1271.05.15; *Catàleg...*, 2005: n. 43).

⁴² PONS GURI, 1989b: vol. 3, p. 339-352.

el del castell de Vila-romà, el de la casa d'Aguilar i, en menor mesura, als dels cavallers Francesc de Torrent i Pere d'Hostalric etc.⁴³ Entre els segles XIV i XV el castell de Sant Esteve tenia 19 masos al terme de Vila-romà, la meitat escampats entre els indrets de la vall de Bell-lloc, ses Comelles, Caselles –o puig Ros–, sa Guardiola, Sant Joan –és a dir, Santa Eugènia de Vila-romà–, puig Xifra, la Pietat, el Figuerà i el puig de la Coma, i gairebé l'altra meitat a la Fosca i a s'Alguer, és a dir, als volts del mateix castell de Sant Esteve; a més, tenia dos masos més a la parròquia de Vall-llobrega.⁴⁴ Després d'un llarg periple en mans de diversos feudataris dels monarques catalans,⁴⁵ el castell de Sant Esteve va romandre bona part del segle XIV en mans d'un llinatge de ciutadans barcelonins, els Pallarès. L'any 1331 el rei Alfons III va ratificar la compra del castell de Sant Esteve de Mar i dels drets que en depenien efectuada per un fidel notari seu, el ciutadà de Barcelona Bernat Pallarès, al noble gironí Jaume de Cornellà, pel preu de 15.000 sous barcelonesos. El castell no es trobava en gaire bon estat: el 1334 el mateix rei va permetre a Bernat utilitzar dependències de la part baixa del castell per guardar-hi armes, queviures i béns diversos si es comprometia a reparar la fortalesa; tres anys després, però, el nou rei Pere III va concedir part de les rendes que rebia en el terme del castell de Sant Esteve per a la seva reparació.⁴⁶ A finals de segle, el castell va passar a mans d'uns poderosos nobles, els Cruïlles, i ja s'havia convertit en una simple casa de pagès: el 1396 Jaume Dalmau de Morrafret i la seva muller Gueraua van donar a la seva filla Margarita, per a les seves núpcies, el *mansum nostrum vocatum Castel de Sancto Stephano* que tenien arran de l'establiment que els havia fet el noble Berenguer de Cruïlles i que consistia en la casa, l'era, la quintana, els camps, les vinyes, les terres, els horts, els quadres i les feixes, és a dir, que era una explotació agrària com moltes altres.⁴⁷ Després de l'edat mitjana, el mas també va servir com a punt de guaita per defensar la costa de Palamós, però, al capdavant, les feines agrícoles van acabar essent les úniques a què es destinava aquest antic edifici, actualment completament abandonat.⁴⁸

El nom de Sant Esteve aplicat a un castell assenyala l'existència d'una capella amb aquesta advocació que ja devia existir al segle XI, quan s'es-

⁴³ TRIJUEQUE, 2003c: p. 8.

⁴⁴ TRIJUEQUE, 1999b: vol. 1, p. 20-22, i 2003b: p. 6-7 i p. 46-48.

⁴⁵ TRIJUEQUE, 2003c: p. 32-33.

⁴⁶ ACA, Cancelleria, registre 482, f. 112r (1331.02.21), registre 488, f. 12v (1334.05.04) i registre 1054, f. 145v (1337.09.09); cf. CAMÓS, 1948: p. 104-107.

⁴⁷ AHG, Notarial, Palamós, vol. 518, f. 61v-62v (1396.03.25).

⁴⁸ TRIJUEQUE, 2003c: p. 34-35.

menta el nom del castell.⁴⁹ Però la capella no es documenta directament fins dos-cents anys després en què coneixem els clergues que hi celebraven el culte. El 1271 Arnau de Crosa n'era el capellà i el 1329 Arnau de Mates, clergue establert *in capella Sancti Stephani de sa Fosca ... qui alio nomine uocatur de Mari*, va ser acusat de tenir dona i fills a Palamós, de menjar carn els dies de dejuni, de no celebrar les misses i els oficis divins quan tocava i de jugar en excés.⁵⁰ A finals del segle XIV, tanmateix, la capella s'havia abandonat del tot: l'any 1387 era *diruta, propter impetum maris* i el benefici era vacant des de feia set anys. Cent anys després, el 1478, Nicolau Salamó, com a servidor del temple, va sol·licitar permís al bisbe per demanar almoines per pagar la restauració de la capella de Sant Esteve. La utilitat de la capella va recuperar-se al segle XVI i les cerimònies religioses a càrrec dels clergues de Vila-romà s'hi van succeir fins al segle XVIII. L'any 1806 els obrers i administradors de Sant Esteve van sol·licitar al bisbe permís per aixecar una capella nova, la que avui es conserva enrunada fora del recinte de l'antic castell, perquè la capella primitiva ja no servia per al culte: un inventari del mas de Sant Esteve del 1837 assenyala que la capella servia com a magatzem d'eines agrícoles.⁵¹

1.4. LA UBICACIÓ DEL CASTELL MAUR

Un cop repassats els principals topònims que figuren al pergamí del 1063, convé aturar-se amb el que presenta més dificultats: el *Castellum Maur*. Com que només tenim aquesta menció, l'etimologia del nom és ben complexa i no ajuda gens a identificar l'indret que designava: més que referir-se als moros –com molts altres topònims vinculats a llegendes i històries–, el topònim sembla derivar del nom llatí *Maurus*, de manera semblant als indrets del Mor –prop de Besalú–, de Casamor –a Cabanelles– i de Rocamaura –a prop de l'Estartit.⁵² De totes maneres, pel

⁴⁹ Seria un cas similar al del castell de Sant Iscle de Vidreres, documentat a la fi del segle XII tot i que disposava d'una capella romànica probablement anterior; cf. LLINÀS, 2006: p. 103-105.

⁵⁰ AHCG, pergamí n. 43 (1271.05.15; *Catàleg...*, 2005: n. 43); ADG, Visites Pastorals, vol. P-4, f. 70v-71v (1329.06.22).

⁵¹ *Catalunya...*, 1989: vol. 8, p. 88; MARQUÈS, 1996: p. 66, i 2000: p. 161; TRIJUEQUE, 2000b: p. 29-31.

⁵² La primera menció d'aquests noms s'assembla molt a Maur: el Mor apareix el 977 com a *Sancti Silvestri de Mauro* i Casamor, l'any 979, com a *Casa Mauri*; cf. COROMINES, 1989-1997: vol. 5, p. 389-390. Aquests topònims estarien relacionats amb els freqüents derivats de *Maurellus*, com el Morell, Mauranells o Maurellàs; cf. MOREU-REY, 1982: p. 139 i p. 143; COROMINES, 1989-1997: vol. 5, p. 241 i p. 395-396. Cal assenyalar també l'existència del lloc de Rocamaura, un antic castell documentat entre el segle XI i el XIII i disputat entre els comtes d'Empúries i els comtes de Barcelona i després reis d'Aragó; en aquest cas, sembla que el nom podria derivar de *Maurus* pres en el sentit de bru o de color fosc; cf. COROMINES, 1989-1997: vol. 6, p. 412-413; SOLDEVILA, 2005: p. 80.

D. Vista del castell de Vila-romà, amb la capella de Santa Maria de Bell-lloc a primer terme, a la primera meitat del segle XX. (SAMP, fons Proa, n. 657).

document del 1063 sabem que el Castell Maur i el de Sant Esteve es trobaven, ambdós, a l'interior d'una sola parròquia, la de Santa Eugènia, fet que contrasta amb la situació més general de les terres de Girona, on les parròquies eren molt més nombroses que no pas els castells.⁵³ Hi ha una explicació plausible: la necessitat de protegir les terres costaneres de possibles amenaces procedents de mar enllà. Pierre Bonnassie, en un estudi recent sobre el litoral català a l'alta edat mitjana, detectava un retard considerable en l'ocupació de la franja litoral gironina en comparació amb l'interior i ho ha vinculat amb el control efectuat pels comtes de Barcelona sobre les terres del litoral, organitzades en grans

dominis comtals que de mica en mica van ser cedits a institucions eclesiàstiques: el de Tossa a Santa Maria de Ripoll i el de la vall d'Aro a Sant Feliu de Guíxols.⁵⁴ A mitjan segle XI, el territori litoral ja estava molt més poblat i la protecció era encara més necessària: l'any 1041 es va signar l'acord entre la comtessa Ermessenda, el bisbe de Girona i el monestir de Sant Feliu de Guíxols sobre el castell de Benedormiens, que havien edificat conjuntament: la fortalesa havia de ser custodiada de dia i nit per cavallers i infants, *a militibus vel peditibus*, per tal de defensar la costa de la vall d'Aro de qualsevol invasió sarraïna o *paganorum infestatione*.⁵⁵ Aquesta finalitat també degué motivar la construcció dels altres castells del litoral baixempordanès: l'any 1058 s'esmenta el *Castro Barre* –Castell-

⁵³ Als ardiaconats de Girona i la Selva existien, entre els segles XI i XIV, 173 parròquies, mentre que de castells i cases fortes només n'eren 106; cf. MALLORQUÍ, 2007: p. 160-167 i p. 457-463. De totes maneres, no seria un fet excepcional: dintre el terme de la parròquia de Celrà, hi havia els castells de Palagret, Celrà i Barbavella i, a més, una casa forta, la torre Desvern; cf. CAMPS, 2004: p. 29-59.

⁵⁴ BONNASSIE, 2001: p. 260-263.

⁵⁵ ACG, Libro de los Privilegios segundo de St. Feliu de Guíxols, f. 6 (1041.05.26; MARCA, 1688: n. 223).

barri, Calonge— com a afrontació d'un mas situat a Riufred; l'any 1062 el comte Ramon Berenguer I va pactar amb Dalmau Bernat, probable senyor de Peratallada, que aquest tindria el castell de Begur a canvi de garantir la seguretat dels dominis comtals de Palafrugell, Llofriu i Torroella —de Mont-ras—;⁵⁶ i l'any 1063 apareixen els dos castells de la zona de Palamós, el de Sant Esteve i el castell Maur, en un territori que, aparentment, havia estat donat al monestir de Sant Pere de Galligants.

Però, on es trobava el castell Maur? En la toponímia de la costa palamosina es conserva el nom de Castell per designar una platja, la que es troba a llevant del castell de Sant Esteve i de la cala s'Alguer, i també el poblat ibèric que hi ha encara més a l'est de la platja homònima. Així doncs, existeix la possibilitat que el nom de *Castellum Maur* es refereixi a les restes ibèriques de Castell, un interessant poblat amb edificacions, sitges i cisternes datables de mitjan segle II a. C.⁵⁷ La seva evolució és similar a la d'altres *oppida* ibèrics propers també situats ben a prop del mar, com Sant Sebastià de la Guarda a Palafrugell i Castellbarri a Calonge,⁵⁸ els quals van desaparèixer després de l'ocupació romana i de la difusió de les vil·les rurals en aquest territori a la segona meitat del segle I a. C.⁵⁹ Des d'aleshores, i segons les recerques arqueològiques empreses, sembla que l'indret hauria romàs deshabitat fins l'actualitat. Tot i això, hi ha un argument poderós a favor de la identificació de les restes ibèriques de Castell amb el *Castellum Maur*: es tractaria d'un cas més en què l'existència d'un poblat ibèric coincideix amb el topònim medieval de “castell” o de “castellar”. Efectivament, aquesta és la situació de dos castells documentats al segle IX, el *Castellum Uellosos* del puig de Sant Andreu d'Ullastret i el *Castellum Fractum* de Sant Julià de Ramis, i d'altres de posteriors, el lloc de Castellar de la Selva a Quart, el Castell Barri de Calonge i el puig del Castellar a Cassà de la Selva.⁶⁰ Per

⁵⁶ ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 350a-351a (1058.04.03; MARQUÈS, 1993: n. 119); ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer I, carpeta 14, pergami n. 273 (1062.04.25; FELIU-SALRACH, 1999: n. 578); cf. MALLORQUÍ, 2004: p. 17-21, i 2005.

⁵⁷ BADIA, 1977: vol. 1, p. 253-254; NOLLA-CASAS, 1984: p. 137-138; AQUILUÉ-PI, 2002; AQUILUÉ-AMIGO-PI, 2004; AQUILUÉ-AMIGO-GALLEGOS, 2006.

⁵⁸ CARAVACA, 1996; CARAVACA-CODINA-MARGALL-DE PRADO-PUNSETI, 1996; LLINÁS, 1994 i 1996; BURCH-NOLLA-PALAHÍ-ROJAS-SAGRERA: 2000; BURCH-ROJAS-SAGRERA, 2002 i 2004; ROJAS, 2006.

⁵⁹ L'evolució és la mateixa que a les terres de l'interior on la romanització va acabar amb els poblats ibèrics del Puig de Sant Andreu d'Ullastret, de Sant Julià de Ramis, del Puig del Castell de Cassà de la Selva i de Montbarbat a Lloret, entre altres.

⁶⁰ *Castellum Uellosos* data del 834, *Castellum Fractum* és esmentat el 844, el vilar de Castellar de la Selva el 928, Castell Barri el 1058 i el puig del Castellar, de Cassà, el 1332; cf. ACG, pergami n. 1 (834.12.01; MARQUÈS, 1993: n. 2); ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 4a-6a (844.06.11; MARQUÈS, 1993: n. 7) i f. 350a-351a (1058.04.03; MARQUÈS, 1993: n. 119); ACA, Cancelleria, Sunifred, pergami n. 1 (928.04.08; UDINA, 1951: n. 90) i AHG,

tant, la hipòtesi que el nom de *Castellum Maur* fes referència a les restes ibèriques del paratge de Castell, que devien ser visibles en part al segle XI, és perfectament plausible.

Ara bé, no és l'única possibilitat d'interpretació. El nom de *Castellum Maur* també podria referir-se al mateix castell de Vila-romà. En pàgines anteriors, hem vist com aquesta fortificació no apareix a la documentació fins als anys 70 del segle XIII, quan va passar a mans dels bisbes de Girona. El llinatge dels Alemany de Vila-romà, que ja el posseïen des de la fi del segle XII, sembla tenir com a avantpassat més antic l'*Alamandus de Ualle Lubrica* citat el 1137.⁶¹ Però el castell de Vila-romà conserva un parament d'*opus spicatum* que en faria recular la cronologia de la construcció als volts de l'any 1000.⁶² Així, també existeix la possibilitat que aquesta fortificació del segle XI rebés el nom de *Castellum Maur* i que, al segle XII, el nom fos substituït pel de castell de Vila-romà. A més, la proximitat a Calonge faria més entenedora la referència a aquest topònim en el text del 1063.

Encara existeix una tercera possibilitat. El *Castellum Maur* podria estar situat al mateix lloc a partir del qual es va formar l'actual vila de Palamós. Sabem que l'edifici més important dels primers temps de la població, el palau reial, no es trobava al Pedró sinó a sobre mateix del port vell de Palamós fins l'any 1543, en què un atac dels turcs el va enrunar completament.⁶³ Aquesta construcció es degué aixecar sobre una antiga fortalesa que protegia el port i que vigilava el mar, i també podria ser que, a semblança de les poblacions de Palafrugell o Palau-sator, el seu nom hagués estat el de *Palatio Mors* o *Palatio Maur*, una evolució del *Castellum Maur* de l'any 1063 perquè tots dos podrien derivar del nom llatí *Maurus*. Ara bé, les referències documentals a un *palatium* a l'entorn de Palamós no són anteriors a la fi del segle XIII,⁶⁴ per la qual cosa s'han cercat altres teories sobre la seva etimologia: Joan Coromines, per exemple, relaciona la forma

Notarial, Monells, vol. 162, f. 59r-60r (1332.10.24); CANAL-CANAL-NOLLA-SAGRERA, 2005. El topònim del Puig del Castellar correspon a l'actual poblat ibèric del Puig del Castell, a Cassà de la Selva; cf. FUERTES-MERINO, 2002 i 2004.

⁶¹ ADG, Mitra, calaix 15, pergami n. 40 (1137.07.30; MALLORQUÍ, 2000: n. 25); cf. TRIJUEQUE, 2003c: p. 36-39.

⁶² BARCELÓ, 1947: p. 258-259; *Els castells...*, 1991: vol. 2, p. 688-690; BADIA, 1977: vol. 1, p. 254-256; *Catalunya...*, 1989: vol. 8, p. 228-230. Existeix un inventari dels béns mobles trobats al castell de Vila-romà l'any 1328 quan el bisbe Gastó de Montcada va iniciar el seu episcopat; cf. BATLLE, 1947: p. 149-151.

⁶³ TRIJUEQUE, 1991. Estudis anteriors assenyalaven que el palau reial es trobava al Pedró; cf. PLA CARGOL, 1953: p. 184; BADIA, 1977: vol. 1, p. 252; *Catalunya...*, 1989: vol. 8, p. 59.

⁶⁴ L'indret de *Palau*, documentat el 1287, durant el segle XIV i després, es trobava sobre les restes d'una antiga vil·la romana; cf. TRIJUEQUE, 2000d: vol. 2, p. 89.

originària del nom, *Palamors*, amb els noms de *Matamors* –riera del Pla de l’Estany– i de *Riumors* i considera que el topònim de Palamós provindria de *palus* –aiguamolls– i d’*humoris* –humitats.⁶⁵

Abans d’acabar d’avaluar les tres possibles localitzacions del *Castell Maur*, pot ser d’interès eixamplar l’anàlisi i tenir en compte l’evolució dels termes dels dos castells citats el 1063. En efecte, el text estudiat esmenta que els dos castells disposaven dels seus *terminis et affrontacionibus*, la qual cosa era molt corrent al segle XI en què es va organitzar una nova estructura territorial superposada, tot i que no de forma completa, a les parròquies.⁶⁶ En aquest cas, però, els districtes dels castells de Sant Esteve i del castell Maur se superposaven a la delimitació parroquial, en aquest cas, la de la parròquia de Santa Eugènia de Vila-romà. Tal com hem assenyalat en pàgines anteriors, als segles XIII i XIV també existien dos castells dintre l’actual municipi de Palamós i cadascun tenia el seu terme propi: el de Sant Esteve, a l’interior del qual el 1277 es va instal·lar el port de Palamós, i el de Vila-romà, que podria haver succeït al territori del Castell Maur. La divisió castral del territori es reproduïa a les aigües costaneres, la qual cosa, com que el 1063 s’afirma que els dos castells estaven prop del mar, podria recollir alguna supervivència dels termes dels castells del segle XI. Comencem, però, pel punt d’arribada: el Llibre Verd dels Feus del bisbe de Girona, de l’any 1362, recull amb precisió com es repartien els delmes del corall i dels peixos que es pescaven al litoral baixempordanès (cf. Apèndix 3). Així, descobrim que els castells de Begur, Esclanyà, Palafrugell i Calonge eren la base per a la percepció d’aquests delmes.⁶⁷ En canvi, el

⁶⁵ COROMINES, 1989-1997: vol. 6, p. 128-131.

⁶⁶ Un bon exemple de la situació és el castell de Sant Sadurní, que l’any 1102 limitava amb els termes dels castells veïns de Monells i Cruïlles, però també amb les parròquies de Madremanya, Santa Àgata, Santa Pellaia, Sant Cebrià de Lledó i Sant Cebrià dels Aills; cf. ADG, Mitra, calaix 17, pergami n. 95 (1102.03.09; MARQUÈS, 1984b: n. 9).

⁶⁷ A la parròquia i al terme del castell de Begur, el delme del corall i dels peixos es dividia entre el senyor del castell –probablement, Blanca de Begur– i el noble Gilibert de Cruïlles; al terme del castell d’Esclanyà el delme quedava repartit, per meitats iguals, entre el senyor d’Esclanyà i el prior de Santa Anna de Barcelona, titular del castell de Palafrugell; al terme de Palafrugell, el delme se’l quedaven els senyors d’Esclanyà i Palafrugell; i a Calonge, el senyor del castell, Berenguer de Cruïlles, obtenia tot el delme dels peixos del terme del castell calongí; cf. ADG, Mitra, Llibre Verd dels feus, f. 47v-49r i f. 51r-52r (1362...). Des de l’any 1360 Gilibert de Cruïlles havia adquirit la jurisdicció dels castells i llocs de Begur, Esclanyà i Regencós, però al castell de Begur hi havia uns altres senyors, castllans segurament, el cap dels quals era Blanca de Begur; cf. MALLORQUÍ, 2004: p. 25-26. A Esclanyà, mentre el castell era propietat dels senyors de Cruïlles i Peratallada, la parròquia era sufragània de la de Palafrugell, la qual cosa devia fer que el prior de Santa Anna, senyor de Palafrugell, obtingués una part del delme de mar d’Esclanyà; cf. MALLORQUÍ, 2004: p. 26-27. Als segles medievals Torroella de Mont-ras no tenia accés al mar; fa cent anys, els palafrugellenes van vendre a Mont-ras el sector de costa entre cap de Planes i cap Roig; cf. TRIJUEQUE, 1999a: p. 13.

sector litoral corresponent a la parròquia de Santa Eugènia estava subdividit en tres sectors a l'hora de la recapta del delme:⁶⁸

- el sector intermedi corresponia al *mari de Palamós, scilicet in plagia uocata ça Foscha*, el senyor del castell de Sant Esteve, el ciutadà barceloní Pere Pallarès, que el tenia en feu del rei d'Aragó, obtenia el delme de la manera següent: un quarter de cada peix de tall i dos sous per any de cada barca que hi pesqués encara que fos un sol dia;⁶⁹

- els altres dos sectors depenien del castell de Vila-romà: el primer començava *in plagia que proceditur de loco uocato Auguet usque ad muros de Palamors* i estava sotmès al bisbe de Girona, el qual, com a senyor del castell de Vila-romà, obtenia el delme dels peixos que s'hi pescaven;⁷⁰ en el segon sector, que anava *de termino uocato Castel usque ad terminum castris de Palafrugello*, també era el bisbe de Girona, i senyor de Vila-romà, qui es quedava amb el delme i qui obtenia un diner per cada sou dels beneficis del peix venut per pescadors forasters i la meitat del peix venut pels habitants de les parròquies de Vila-romà i Vall-llobrega.⁷¹

Aquest repartiment del litoral palamosí entre dos castells diferents podria tenir l'origen en una primitiva divisió entre els termes del castell de Sant Esteve i del castell Maur. Així, el primer tindria com a territori el mateix tram costaner que anava de la vila de Palamós fins a la platja de Castell, i l'altre disposaria dels dos trams de litoral que al segle XIV pertanyien al castell de Vila-romà.

En resum, tenim tres possibles localitzacions de l'antic Castell Maur, totes a l'interior del terme de Santa Eugènia de Vila-romà. En primer lloc, l'indret de Castell té alguns punts a favor: l'existència de restes ibèriques que devien ser perfectament visibles a l'edat mitjana, la permanència toponímica del nom de Castell, la seva ubicació al costat del mar i la pertinença al terme de l'antic castell de Vila-romà i no al de

⁶⁸ ADG, Mitra, Llibre Verd dels feus, f. 50r-51r (1362...).

⁶⁹ Encara que el Llibre Verd només es refereixi a la platja de la Fosca, el *mari de Palamós* anava des dels murs de la vila de Palamós fins al començament de la platja de Castell, incloent, és clar, la platja de la Fosca; cf. BARCELÓ, 1947: p. 258-259.

⁷⁰ El lloc anomenat *Auguet* deu correspondre a la desembocadura de la riera dels Hugquets, que fa de limit entre Calonge i Palamós i que, abans que fos desviada, seguia l'actual carrer del Mar fins a la platja; els murs de Palamós es trobaven a l'actual avinguda Onze de Setembre; cf. TRIJUEQUE, 2000a: p. 20, i 2000d: vol. 2, p. 67. Això significa que l'actual platja gran de Palamós era del terme del castell de Vila-romà i, de fet, va ser establerta l'any 1735 pel bisbe, senyor de Vila-romà, a l'ajuntament de Palamós, que hi promogué el barri de l'Arenal o Eixample; cf. AHG, Notarial, Palamós, vol. 434 (1817.02.05).

⁷¹ L'indret anomenat *Castell* correspon, amb tota seguretat, a l'actual platja de Castell i al punt on hi ha el poblat ibèric del mateix nom; així, el territori comprès entre Castell i el cap de Planes, on començava el terme de Palafrugell primer i de Mont-ras després, pertanyia al terme del castell de Vila-romà; cf. TRIJUEQUE, 2000d: vol. 1, p. 30-32.

Sant Esteve; cal dir, no obstant, que no s'han identificat restes materials corresponents al període medieval en aquest indret, tot i les diverses campanyes d'excavació que s'hi han realitzat. En segon lloc, el castell de Vila-romà té a favor l'existència de murs amb *opus spicatum* del segle X, la possibilitat que el topònim de Castell Maur del segle XI hagués estat substituït pel de castell de Vila-romà al segle XII i el fet que disposava de termes propis separats del terme del castell de Sant Esteve; ara bé, també té alguns punts en contra: la llunyania del mar i la manca d'excavacions arqueològiques que permeten contrastar les minses dades documentals. Finalment, la tercera possibilitat que contemplem, que el Castell Maur es trobi al mateix indret on al segle XIII es va aixecar el palau reial de Palamós, té al seu favor la seva situació ran de mar i en contra la destrucció de les seves restes –l'any 1543 els turcs van enrunar el palau reial– i la pertinença al terme del castell de Sant Esteve; en relació amb la toponímia, els indicis són contradictoris segons si acceptem que Palamós prové de *Palatium Mors* –i aquest, al seu torn, de Castell Maur–, o bé si creiem que deriva de *Palus Humoris*, com creia Joan Coromines. Davant d'aquestes possibilitats, ens decantem per acceptar com a més probable, pel fet de tenir més punts a favor i menys en contra, la hipòtesi que el Castell Maur correspon a les actuals restes del poblat de Castell. De totes maneres, caldrà estar atent a noves descobertes arqueològiques i documentals que podran matisar o corregir radicalment la interpretació que realitzem en aquestes pàgines.⁷²

2. EL MONESTIR DE SANT PERE DE GALLIGANTS AL SEGLE XI

A part de les informacions inèdites sobre el territori de Palamós al segle XI, el pergamí del 1063 aporta una petita esletxa de llum sobre els primers temps del monestir gironí de Sant Pere de Galligants, fins ara excessivament obscurs. A la vegada, el text proporciona dades fermes sobre l'abat del cenobi l'any 1063 i sobre l'origen de les possessions de Sant Pere de Galligants a la zona de Palafrugell i Palamós.

La incertesa de la fundació i dels primers temps del monestir de Sant Pere de Galligants ha incentivat la imaginació dels estudiosos, des de Francesc Monsalvatje, que considerava que el monestir havia estat fundat per Carlemany al segle IX, fins a Josep Calzada, que, basant-se en

⁷² En aquest sentit, pot resultar molt productiva la comparació dels topònims estudiats amb les fonts àrabs. Un tex d'Ibn Hayyan es refereix a una expedició musulmana en terres del comtat d'Empúries perquè recull el topònim de Palát Marínan; cf. Bramon – Lluch, 2000; p. 63 i p.69. Aquest nom podia estar relacionat amb Castell Maur i qui sap potser amb el mateix Palamós. La recerca està oberta.

un pergami de l'any 988,⁷³ només s'arriscava a considerar que el comte Borrell de Barcelona, que governà entre el 947 i el 992, havia tingut un paper determinant en la fundació del cenobi i que Wigo n'hauria estat el primer abat.⁷⁴ La publicació de diversos aplecs documentals de les terres gironines ha permès afegir quatre documents del darrer quart del segle X als tres que ja conceixia Josep Calzada quan va escriure la monografia sobre Sant Pere de Galligants el 1983. Així, sabem que el monestir de Sant Pere va rebre diverses deixes pietoses consignades en els testaments de Guadamir el 976, de Guilmon el 986, del comte Borrell de Barcelona el 993 i d'Avierna senyora de Cervià el 998; a més, gràcies a les donacions de la difunta Ermengars el 988 i del difunt Sentolf l'any 1000 i a la venda efectuada per Trotil·la el 990 el monestir va obtenir béns situats sobretot a Santa Eugènia, a Salt i al pla de Girona, però també als llocs de Canelles i un mas i un alou a Palafrugell.⁷⁵ Ara bé, el pergami de l'any 1063 afirma amb claredat que l'alou on es trobaven els castells de Sant Esteve i Maur pertanyia al monestir de Sant Pere de Galligants *sicut Suniarius condam comes dederat domino Deo et monasterio Sancti Petri supranotati* (cf. Apèndix 1). Això faria recular la data de la fundació del monestir de Sant Pere de Galligants fins a la primera meitat del segle X, perquè el comte Sunyer va regir els comtats de Barcelona i de Girona entre els anys 911 i 947.⁷⁶ Si fos així, a més, es confirmaria la suposició que el monestir de Galligants ja existia l'any 949, quan es mencionen, a Domeny, unes terres de Sant Pere –*terra Sancti Petri*– com a afrontacions d'uns béns que van ser cedits al bisbe.⁷⁷

La segona dada important del text del 1063 sobre Sant Pere de Galligants és la confirmació que, en aquest moment, n'era abat Oliba, fins ara només documentat l'any 1067 com a marmessor del testament de Bonfill Donuç i el 1068 participant en el concili celebrat a Girona presidit pel

⁷³ ACG, pergami n. 25 (988.11.03; MARTÍ, 1997: n. 131).

⁷⁴ El mateix Josep Calzada ha recollit aquestes diverses hipòtesis en la seva monografia sobre el monestir de Galligants; cf. CALZADA, 1983: p. 35-39 i p. 108.

⁷⁵ ACG, *Transumpta Instrumentorum*, f. 97v-99v (976.01-05...); SOBREQÜÉS-RIERA-ROVIRA-ORDEIG, 2003: n. 435); pergami n. 25 (988.11.03; MARTÍ, 1997: n. 131), pergami s. n. (990.03.09; MARTÍ, 1997: n. 132) i pergami s. n. (1000.01.31; MARTÍ, 1997: n. 151); Arxiu Capitular de Vic (ACV), calaix 6, pergami n. 170 (986.10.12; UDINA, 1984: n. 26); Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell (ACSU), *Liber Dotaliorum Ecclesie Urgellensis*, n. 194 (993.09.24; MARCA, 1688: n. 141); Arxiu de l'Abadia de Montserrat (AAM), Sant Pere de Galligants, pergami n. 1 (998.12.30; UDINA, 1984: n. 52).

⁷⁶ En aquest sentit, convé recordar que el mateix Sunyer posseïa drets sobre el territori dels volts de Palamós: l'any 945 va donar a la seu de Girona uns alocs situats al terme de Calonge; cf. ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 46ab (945.04.16; MARQUÈS, 1993: n. 45).

⁷⁷ ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 72-74 (949.03.01; MARQUÈS, 1993: n. 47).

llegat pontifici Hug Càndid, pels comtes de Barcelona i per diversos bisbes de la província Narbonesa.⁷⁸ Cal dir, però, que l'any 1071 el mateix abat Oliba, juntament amb els monjos de Sant Pere de Galligants, va donar al monestir de Santa Maria de Cervià els aous que van ser del difunt Ermengol de Petrarua situats al terme de Cervià.⁷⁹

Per acabar, el pergami del 1063 planteja alguns interrogants sobre l'origen i l'evolució de les possessions del monestir de Sant Pere de Galligants al litoral del Baix Empordà. En efecte, gràcies a la donació efectuada pels marmessors d'Ermengars l'any 988, el cenobi gironí va rebre un mas que havia estat del vescomte Ennegó situat *in ... loco que vocant Torrezella, in Palacio Frugelli*, amb el clos, una altra casa, les figueres i les vinyes que pertanyien al mas; cinc anys després, el 993 el comte Borrell va acabar de donar a Sant Pere de Galligants la resta de l'alou de Palafrugell que havia estat del vescomte Ennegó.⁸⁰ Des d'aleshores, el domini de Sant Pere de Galligants als volts de Palafrugell i de Mont-ras es va anar consolidant: diverses escriptures del segle XIII, conservades en l'arxiu del monestir de Sant Pere de Galligants, així ho confirmen.⁸¹ De totes maneres, el domini més important es devia trobar a la vila de Llofriu: l'any 1205 l'abat Dalmau va establir a Pere Benet la batllia dels drets que el monestir rebia i que ja havien tingut el pare i l'avi de l'establert;⁸² i entre els anys 1350 i 1351 van capbrevar al monestir de Galligants onze habitants de Llofriu.⁸³ A més, el monestir de Sant Pere de Galligants tenia el dret de capellania sobre la

⁷⁸ ACG, pergami n. 77 (1067.11.27; BLANCO, 1991: n. 9); *Cortes...*, 1890-1920: vol. 1, p. 46-48 (1068...); cf. CALZADA, 1983: p. 41 i p. 108; *Catalunya...*, 1991: vol. 5, p. 153-154.

⁷⁹ ACA, Monacals, Santa Maria de Cervià, pergami n. 319 (1071.01.30; TO, 1991: n. 22).

⁸⁰ ACG, pergami n. 25 (988.11.03; MARTÍ, 1997: n. 131); ACSU, *Liber Dotaliorum Ecclesie Urgellensis*, n. 194 (993.09.24; MARCA, 1688: n. 141). El monestir de Sant Pere de Galligants també va rebre unes cases, corts, horts, terres i altres béns situats al lloc de *Canellas*, que podria correspondre a l'indret de *Canyelles*, situat al terme de Mont-ras, a banda i banda de la riera de Canyelles, que desemboca a l'Aubi, entre Ermedàs i Vila-romà; cf. TRIJUEQUE, 2000a: p. 17-18.

⁸¹ Hi ha alguns establiments efectuats per Guillem de Torroella, la seva muller Ramona de Pomars i el seu fill Guillem, els descendents dels quals degueren cedir a Sant Pere de Galligants els seus drets i les seves escriptures; cf. ACA, Monacals, Sant Pere de Galligants, rotlle 32, pergami n. 1 (1237.12.13), pergami n. 3 (1242.11.27) i pergami n. 90 (1247.11.04?). Altres escriptures corresponen a transaccions entre pagesos; cf. ACA, Monacals, Sant Pere de Galligants, rotlle 35, pergami n. 92 (1248...) i rotlle 32, pergami n. 4 (1249.03.31), pergami n. 5 (1254.11.27), pergami n. 9 (1282.11.25) i pergami n. 8 (1291.02.14).

⁸² ACA, Monacals d'Hisenda, vol. 1023, pergami n. 55 (1205.01.14).

⁸³ Els declarants són Jaume Martí, Bernat Guerau, Guillem Soler, Ramon Murtra, Bernat Clement, Pere Riba, Bernat Boscà, Guillema Englesa, Ripoll Campissoll, Sibília vídua de Ramon de Noguera i Dolça vídua de Guillem Ponç, tots de Llofriu; cf. ACA, Monacals d'Hisenda, vol. 1023, pergamins n. 54, n. 56, n. 57, n. 58, n. 59, n. 60, n. 61, n. 62, n. 63, n. 64 i n. 65a (1350-1351).

parròquia de Palafrugell i les seves sufragànies d'Esclanyà, Llofriu i Torroella de Mont-ras, a canvi del qual obtenia una sisena part del delme de tot aquest extens territori.⁸⁴

Mentre els dominis de Sant Pere de Galligants al sector de Palafrugell es mantenien des del segle X al XIV, a la zona veïna de Vila-romà i Palamós l'evolució és ben diferent. A part del document del 1063, que indica que el monestir havia obtingut al segle X importants drets sobre el litoral palamosí, gairebé no es tenen més dades a partir d'aleshores. En realitat, l'any 1315, segons el capbreu del 1315, els abats de Sant Pere de Galligants només conservaven drets sobre unes poques vessanes de terra, entre les quals hi havia el clos de Pere de Colls, de Vila-romà.⁸⁵ La supervivència d'aquests drets fins al segle XIV podria ser un indicatiu que el monestir de Sant Pere hi havia tingut possessions i drets en el passat, la qual cosa encaixaria amb el document del 1063 sobre els castells de Sant Esteve i Maur. Però la manca de més dades sobre aquest patrimoni entre els segles XI i XIV i l'escàs valor del patrimoni de Sant Pere a la zona de Vila-romà al segle XIV posen en entredit aquesta hipòtesi d'evolució; a més, el fet que sigui el monestir de Sant Feliu de Guíxols el que controlava les capellanies de Vall-llobrega i Vila-romà⁸⁶ hi afegeix encara més interrogants. Per això, amb totes les dades disponibles, proposem una explicació que caldrà posar a prova de futures investigacions: en un principi, a la primera meitat del segle X, el comte Sunyer hauria confiat al monestir de Sant Pere de Galligants l'organització del poblament del litoral palamosí, però no se'n degué sortir favorablement; per això, és possible que aquesta tasca hagués estat traspassada al monestir de Sant Feliu de Guíxols que l'any 968 va obtenir l'alou de Vall-llobrega en un precepte carolingi; a mitjan segle XI, l'abat de Sant Pere de Galligants, aprofitant que en el seu arxiu es conservava la primitiva donació del comte Sunyer, va aconseguir que una família feudal, els fills d'Otger Gaufred, reconeguessin que l'alou format pels castells de Sant Esteve i Maur, situats a la parròquia de Santa Eugènia, pertanyien al monestir de Sant Pere de Galligants; l'intent, però, hauria fallat perquè el monestir gironí no va aconseguir consolidar-hi cap domini de manera estable i duradora. En aquest sentit, seria capital poder aclarir en el futur quina va ser l'evolució de la senyoria del castell de Sant Esteve entre el segle XI i el XIII, abans que fos venuda al rei Pere II. De moment, podem imaginar

⁸⁴ ADG, Mitra, Llibre Verd dels feus, f. 48v-49r (1362...).

⁸⁵ TRIJUEQUE, 1999b: vol. 1, p. 24, i 2003a: p. 31.

⁸⁶ ADG, Mitra, Llibre Verd dels feus, f. 50r-51r (1362...).

que alguns senyors feudals s'haurien apropiat dels antics dominis del monestir gironí, o bé que s'hauria produït una permuta entre els abats de Galligants i alguns nobles laics.⁸⁷

3. ELS SENYORS DE MONELLS AL SEGLE XI

En el text del 1063, a part de l'abat Oliba de Sant Pere de Galligants, apareixen citats altres personatges, els més coneguts dels quals validen completament la datació del document. Per exemple, el notari que el va escriure i signa al final, Pere Blidger, va redactar moltes escriptures vinculades amb la seu de Girona i altres institucions eclesiàstiques entre els anys 1064 i 1068, a més, va ser marmessor en un testament de l'any 1067 i testimoni en una escriptura de l'any 1072 i degué morir el 1099, quan va redactar testament.⁸⁸ I, entre els testimonis que van presenciar l'acte, al costat d'Arnau Ramon, de Joan, del levita Guillem i del clergue i jutge Pere, sobresurten els noms de personatges més coneguts i poderosos: la comtessa Almodis, el vescomte Ponç i Umbert Odó, senyor del Montseny.

Almodis, casada amb el comte Ramon Berenguer I l'any 1052, va ocupar el lloc en la vida política de les terres de Girona que durant tota la primera meitat del segle XI havia correspost a la comtessa Ermessenda, la qual, de fet, li va jurar fidelitat l'any 1052 i li va cedir el castell de Solterra entre el 1057 i el 1058. La comtessa Almodis, al llarg del seu govern al costat del comte Ramon Berenguer I, entre el 1052 i el 1071, va rebre el jurament de fidelitat de molts magnats gironins que controlaven les fortaleses de la ciutat de Girona i els castells de Solterra, Farners, Mala-

⁸⁷ Potser el fet que, entre els documents de Sant Pere de Galligants, figurei un acord del 1199 entre els germans Guillem i Bernat Gausbert sobre el repartiment del seu domini de la vila de Torroella –de Mont-ras– i d'Ermedans, juntament amb altres escriptures posteriors, podria fer pensar en un canvi dels drets de Sant Pere sobre les terres de Vila-romà pels de la zona de Mont-ras; cf. ACA, Monacals, Sant Pere de Galligants, rotlle 32, pergami n. 12b (1199.11.18). De moment, però, tot és massa hipotètic.

⁸⁸ ACG, pergami n. 64 (1064.01.27; BLANCO, 1991: n. 8), pergami n. 65 (1064.01.29; MARTÍ, 1997: n. 298), pergami n. 66 (1064.02.15; RIUS, 1928: n. 7), pergami n. 71 (1064.09.29; MARQUÈS, 1993: n. 130), pergami n. 70 (1065.06.16 MARTÍ, 1997: n. 315), pergami n. 75 (1065.10.10; VILLANUEVA, 1803-1852: vol. 12, n. 29), pergami n. 76 (1068.02.15; MARTÍ, 1997: n. 330), pergami n. 77 (1067.11.27; BLANCO, 1991: n. 9) i pergami n. 79 (1072.06.14; MARTÍ, 1997: n. 346); ADG, Mitra, calaix 17, pergami n. 47 (1064.05.07; MARTÍ, 1997: n. 306), pergami n. 83 (1064.07.08; MARQUÈS, 1984b: n. 6) i pergami n. 48 (1064.07.15; MARQUÈS, 1984b: n. 7); ACG, Llibre Gran de la Sagristia Major, f. 5v-6r (1067.03.26; MARTÍ, 1997: n. 328); ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer I, carpeta 17, pergami n. 411 (1068.12.29; FELIU-SALRACH, 1999: n. 734); ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 275-276 (1099.09.25; MARTÍ, 1997: n. 478) i f. 199-200 (1100.05.28; MARQUÈS, 1993: n. 183).

vella, Blanes, Fornells, Tudela, Palau-sator, Pals, Palafrugell i Begur; a la vegada, la comtessa Almodis també va participar o va propiciar algunes convinençes i acords entre poderosos senyors gironins sobre l'alou de Solius i els castells de Finestres i Colltort el 1057, sobre l'església de Celrà el 1061, sobre els dominis comtals de Palafrugell el 1062 i sobre el castell de Cervià el 1069.⁸⁹ La documentació de la catedral de Girona també recull la presència de la comtessa Almodis en nombroses ocasions: el 1064 actuà de marmessora del testament del cabiscol Ponç, va ser present a la consagració de l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries i va donar a la catedral l'alou de Vallpregona; l'any següent actuà de testimoni en el testament del canonge Guillem Guifré i el 1068 va presidir el concili celebrat a la catedral de Girona.⁹⁰

El segon personatge rellevant que presencià l'acte del 1063 és el vescomte Ponç –o Ponç Guerau–, que governà el destí de la casa vescomtal de Girona o de Cabrera durant la segona meitat del segle XI. En diverses ocasions va jurar fidelitat als comtes de Barcelona Ramon Berenguer I i Almodis per diversos castells, entre els anys 1050 i 1076, i els va retornar l'església de Sant Feliu de Celrà el 1061; el vescomte Ponç també va ser present en l'evacuació judicial dels béns del cabiscol Ponç l'any 1064 i va promoure la consagració del monestir de Sant Salvador de Breda el

⁸⁹ ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer I, carpeta 12, pergami n. 162 (1055.03.21; FELIU-SALRACH, 1997: n. 448); carpeta 13, pergami n. 203 (1057.05.07; FELIU-SALRACH, 1999: n. 490); carpeta 14, pergami n. 268 (1061.09.10; FELIU-SALRACH, 1999: n. 573), pergami n. 269 (1061.10.28; FELIU-SALRACH, 1999: n. 574) i pergami n. 273 (1062.04.25; FELIU-SALRACH, 1999: n. 578); carpeta 15, pergami n. 316 (1065.04.08; FELIU-SALRACH, 1999: n. 631); carpeta 19, pergami n. 41 (1057...; FELIU-SALRACH, 1999: n. 505) i pergami n. 31 (1057.10.04 ca.; FELIU-SALRACH, 1999: n. 499); carpeta 20, pergami n. 63 (1052-1058.03.01; FELIU-SALRACH, 1999: n. 516), pergami n. 57 (1052-1071...; FELIU-SALRACH, 1999: n. 773) i pergami n. 167 (1052-1071.10.16; FELIU-SALRACH, 1999: n. 817), i carpeta 22, pergami n. 154 (1052...; FELIU-SALRACH, 1999: n. 411), pergami n. 168 (1052-1058...; FELIU-SALRACH, 1999: n. 533), pergami n. 158 (1052-1071.10.16; FELIU-SALRACH, 1999: n. 812), pergami n. 159 (1057-1058...; FELIU-SALRACH, 1999: n. 534), pergami n. 204 (1057-1058...; FELIU-SALRACH, 1999: n. 537) i pergami n. 196 (1062...; FELIU-SALRACH, 1999: n. 602); ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer I, sense data, pergami n. 155 (1053-1071...; MARTÍ, 1997: n. 342) i pergami n. 418 (1069.06.23; TO, 1991: n. 19); ACA, Cancelleria, Liber Feudorum Maior, f. 443 (1053-1071...; MIQUEL, 1945-1947: n. 435).

⁹⁰ ACG, pergami n. 66 (1064.02.15; RIUS, 1928: n. 7), pergami n. 71 (1064.09.29; MARQUÈS, 1993: n. 130) i pergami n. 75 (1065.10.10; VILLANUEVA, 1803-1852; vol. 12, n. 29); ADG, Mitra, calaix 17, pergami n. 47 (1064.05.07; MARTÍ, 1997: n. 306), pergami n. 83 (1064.07.08; MARQUÈS, 1984b: n. 6) i pergami n. 48 (1064.07.15; MARQUÈS, 1984b: n. 7); ACG, Resumen i reflexions del senyor don Francesc Aparici sobre confins decimals de Castelló, f. 6v-7r (1064.09.09; MARQUÈS, 1976: n. 14); ACA, Cancelleria, Còdex de la casa reial n. 6, f. 38v (1068...; *Cortes...*, 1890-1920: vol. 1, p. 46-48).

1068; encara vivia quan, entre el 1093 i el 1105, va signar una convenença amb el bisbe de Girona Bernat Umbert.⁹¹ Precisament aquest bisbe era un dels fills d'Umbert Odó, el tercer personatge important esmentat en el text de l'any 1063. Segons Pons i Guri, era fill d'Odó Vivas i senyor de les Agudes i del Montseny, es va casar abans de l'any 1045 amb Sicardis, filla dels vescomtes de Girona i senyora de Lloret. Umbert Odó formava part del seguici de la comtessa Ermessenda, de qui va ser amic i marmessor testamentari, i després figurava sovint entre els magnats de la cort del comte Ramon Berenguer I i Almodis fins l'any 1071, en què probablement ja havia mort.⁹² En resum, la presència de la comtessa Almodis, del vescomte Ponç Guerau de Cabrera i del magnat Umbert Odó en el pergami del 1063, a part de conferir transcendència a l'acte signat, acaba de confirmar la validesa i l'autenticitat d'aquest text inèdit.

La qüestió més important, però, és identificar bé els personatges que protagonitzen la donació dels dos castells palamosins a Sant Pere de Galligants: els germans Otger Gaufred, Pere Gaufred, Arnau Gaufred, Udaldard Gaufred i Bernat Gaufred. Aquesta família, si hem de fer cas a la lletra del pergami, s'havia apropiat dels drets sobre el castell de Sant Esteve i el castell Maur que corresponien a l'abat de Sant Pere de Galligants des del segle X. De totes maneres, és possible que hagués existit un llinatge senyorial amb residència al primer castell: l'any 1019, entre els testimonis presents en el judici al comte Hug d'Empúries per la possessió injusta de l'alou d'Ullastret, hi figura *Guillielmo de Sancto Stephano*, possible senyor o feudatari que ja vivia al castell de Sant Esteve.⁹³ Es tracta, sense dubte, d'un dels magnats del Baix Empordà que figura al costat dels avantpassats dels senyors de Monells, Púbol i Begur: *Audegario de Mulinello*, *Gifredo de Mulinello*, *Raimundo de Pubalo* i *Arnusto de Bigurio*. Però de Guillem de Sant Esteve, no en sabem res més.

⁹¹ ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer I, carpeta 20, pergami n. 51 (1052-1058.03.01; FELIU-SALRACH, 1999: n. 517), carpeta 22, pergami n. 158 (1052-1071.10.16; FELIU-SALRACH, 1999: n. 812), i carpeta 14, pergami n. 268 (1061.09.10; FELIU-SALRACH, 1999: n. 573); ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer I, sense data, pergami n. 206 (1050-1076...; MIQUEL, 1945-1947: n. 404); ADG, Mitra, calaix 17, pergami n. 83 (1064.07.08; MARQUÈS, 1984b: n. 6); Biblioteca del Palau de Peralada (BPP), fons de Breda, pergami s. n. (1068.10.04; VILLANUEVA, 1803-1852: vol. 14, n. 16); ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 152b (1093-1105...; MARQUÈS, 1993: n. 196).

⁹² PONS GURI, 1992: p. 352-353. De fet, Umbert Odó figura l'any 1061 al costat d'Otger Gaufred com a testimoni de la cessió de l'església de Celrà pel vescomte Ponç de Cabrera al comte Ramon Berenguer I; cf. ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer I, carpeta 14, pergami n. 268 (1061.09.10; FELIU-SALRACH, 1999: n. 573).

⁹³ ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 20a-23a (1019.08.26; MARQUÈS, 1993: n. 77).

Ara bé, el fet que el pergami del 1063 reculli amb claredat que Otger Gaufred, Pere Gaufred, Arnau Gaufred, Udalard Gaufred i Bernat Gaufred eren germans –*fratres*– i compartien el mateix cognom patronímic ens ajuda a entendre moltes coses de l'origen i evolució d'un llinatge senyorial fins ara tan poc conegut com important i poderós, els senyors de Monells (cf. Apèndix 4).⁹⁴ La pista clau ens la dona el nom del primer dels germans en el text del 1063, *Odgerius Gaucfredi de Munels*, que es pot vincular amb l'Otger de Monells citat l'any 1019 en el judici d'Ulastret i el 1027 quan, amb la seva muller Tresgòncia i el seu fill Gausfred, va donar a la seu gironina un alou situat al Mercadal de la ciutat de Girona.⁹⁵

Gaucefredus Audegario, fill d'Otger de Monells i Tresgòncia, seria el pare dels cinc germans esmentats el 1063. El seu nom figura el 1035 en el testament de Gilabert, senyor de Cruïlles. Aquest el designà senyor seu i li demanà, tal com va fer amb Gausfred Bernat, el vescomte Guerau de Cabrera, el bisbe Pere de Girona i el comte Ramon Berenguer I de Barcelona, que protegís la seva família i els seus béns; el 1052, amb el seu fill Bernat Gausfred, va evacuar l'alou de Toveda i el de Fanals al monestir de Sant Feliu de Guíxols.⁹⁶ Encara el 1065 *Gaucfredo Odegarii de Munels* és esmentat en el testament del clergue Guillem Guifré, però podia tractar-se d'una confusió amb el seu fill Otger Gaufred, que actua en aquests mateixos anys.⁹⁷

En efecte, Otger Gausfred de Monells figura en diversos documents de la dècada de 1060: el 1061 va signar en la donació que la seva probable àvia, Tresgòncia, va efectuar a la seu de Girona i va ser present en la convinença entre el vescomte Ponç Guerau i el comte Ramon Berenguer I sobre l'església de Celrà; el 1064 el cabiscol Ponç, en el seu testament, va deixar sis unces d'or a la seu que li devia Tresgòncia, vídua d'Otger de Monells, garantides sobre una coromina situada prop de l'església de

⁹⁴ A partir del segle XII, tot i que les dades no són moltes, ja es pot resseguir amb prou fiabilitat el llinatge dels senyors de Monells; cf. MALLORQUÍ, 1999: p. 41-43.

⁹⁵ ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 336ab (1027.06.10; MARQUÈS, 1993: n. 83). Tresgòncia va rebre el 1040 una deixa testamentària d'Adelaida i, probablement, s'hauria casat en segones núpcies amb Vives, pare d'Amat Vives, senyor de Sant Sadurní, que el 1052 va jurar fidelitat al bisbe de Girona; el 1061 Tresgòncia va donar a la seu de Girona unes terres i una vinya situades a Sant Sadurní i, finalment, el 1083, va obtenir una quantitat de forment gràcies al testament del clergue Gualter. Els documents es troben a: ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 277a-278a (1040.06.11; MARQUÈS, 1993: n. 102), f. 156b-157a (1052.02.07; MARQUÈS, 1993: n. 111) i f. 221b-224a (1083.07.01; MARQUÈS, 1993: n. 154); ADG, Mitra, calaix 17, pergami n. 105 (1061.10.10; MARQUÈS, 1984b: n. 3).

⁹⁶ ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 124b-126b (1035.04.07; MARQUÈS, 1993: n. 92); ADG, Sant Feliu de Guíxols, calaix 3, lligall 2, n. 1 (1052.12.16; BLANCO, 1991: n. 5).

⁹⁷ ACG, pergami n. 75 (1065.10.10; VILLANUEVA, 1803-1852: vol. 12, n. 29).

Sant Sadurní, que passaria a ser de la seu de Girona si *Odegarius nepos eius aut aliquis ex fratribus suis noluerint redimere*.⁹⁸ Existeix una menció més tardana, de l'any 1098, a un Otger Gausfred, que tenia un feu per Bernat Gausfred;⁹⁹ aquesta notícia, però, és més dubtosa perquè aquest Bernat Gausfred o bé era fill de Gausfred Vidal de Pals o bé el germà del mateix Otger Gausfred de Monells. A més, en aquests anys, ja actuava Ramon Otger de Monells –fins ara el primer senyor de Monells de qui teníem dades clares–, que va signar una convinença entre el bisbe i Berenguer Guillem sobre els alous de Mollet i Jafre el 1086, que va rebre, com a capellà –aparentment de l'església de Sant Gregori– una deixa de dos sous de plata el 1094 i, sobretot, que el 1102 va pactar amb el comte Ramon Berenguer III, de Barcelona, el trasllat del mercat d'Anyells al costat dels murs del castell de Monells.¹⁰⁰

Sobre els altres germans d'Otger Gausfred citats el 1063, les notícies que en tenim coincideixen també en els anys de la dècada de 1060. Pere Gausfred és citat com a abat de Sant Feliu de Guíxols l'any 1067 en el testament de Bonfill Donuç; en canvi, en d'altres ocasions no s'esmenta aquest càrrec: el 1064 el cabiscol Ponç va deixar la seva millor mula a sis clergues de la seu de Girona entre els quals hi havia Pere Gausfred i el 1075 el bisbe Bernat Bernat de Carcassona va deixar un mul i l'ensellament al seu nebot Bernat Gausfred que havien de romandre en batlliu del seu germà Guillem mentre no vingués un altre germà seu, de nom Pere.¹⁰¹

Arnau Gausfred va signar com a testimoni en diverses ocasions: el 1065 en el testament del canonge Guillem Guifred, el 1074 en la permuta de béns situats a Mollet, Flaçà, Bordils i Sant Martí Vell entre Ramon Guillem de Provencera i el bisbe Berenguer de Girona, i el 1085 en la convinença del castell de la Bisbal entre Oliver Guillem i el mateix bis-

⁹⁸ ADG, Mitra, calaix 17, pergami n. 105 (1061.10.10; MARQUÈS, 1984b: n. 3) i pergami n. 47 (1064.05.07; MARTÍ, 1997: n. 306); ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer I, carpeta 14, pergami n. 268 (1061.09.10; FELIU-SALRACH, 1999: n. 573); ACG, pergami n. 66 (1064.02.15; VILLANUEVA, 1803-1852: vol. 12, n. 28).

⁹⁹ ACG, pergami n. 125 (1098.10.29; BLANCO, 1991: n. 12).

¹⁰⁰ ACG, pergami n. 102 (1086.11.30; MARTÍ, 1997: n. 401) i pergami n. 114 (1094.04.06; MARTÍ, 1997: n. 453); ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer III, pergami n. 76 (1102.02.08; MALLORQUÍ, 1999: n. 1).

¹⁰¹ ACG, pergami n. 66 (1064.02.15; VILLANUEVA, 1803-1852: vol. 12, n. 28) i pergami n. 77 (1067.11.27; BLANCO, 1991: n. 9); ADG, Mitra, calaix 17, pergami n. 47 (1064.05.07; MARTÍ, 1997: n. 306); ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 289-291 (1075.01.31; MARQUÈS, 1993: n. 143). També s'ha identificat l'abat Pere Gausfred com a monjo de Sant Feliu de Guíxols present el 1052 en l'acta de benedicció de l'abat Arnau, antecessor seu; cf. ZARA-GOZA, 1982: p. 17; CERVERA, 1984: p. 24; *Catalunya...*, 1989: vol. 8, p. 266.

be.¹⁰² Existeixen altres mencions més dubtoses a Arnau Gausfred al llarg de la segona meitat del segle XI, però es tracta d'altres persones: en una d'aquestes referències, Arnau figurava com a germà del clergue Guitard i havia mort el 1054; en dues altres, Arnau Gausfred de Palera participà activament el 1086 en la consagració de l'església del Sant Sepulcre de Palera; i en la darrera, el 1094, Arnau Gausfred i els seus hereus disposaven de terres a Foixà.¹⁰³

Udalard Gausfred disposava de diversos béns al terme de Llambilles: el 1060 n'hi tenia alguns situats a prop d'una sureda que va ser deixada per Ponç a la seva muller Truitila; el 1065 tenia una terra que es trobava al lloc de ses Bohigues; i l'any 1066 Ramon Bo, que tenia drets a Vilademany i Aiguaviva, va deixar unes unces a *Udalardus Gaucefret seniori meo* i va demanar a Umbert de ses Agudes —o del Montseny—, a la seva muller Sicardis i al propi Udalard que protegissin els béns que deixava als seus fills.¹⁰⁴ Cal dir que existia un senyor de Begur, anomenat justament Udalard Gausfred, que abans del 1057 havia donat els seus drets a la comtessa Ermessenda, la qual els va traspasar en aquesta data al seu nét, el comte Ramon Berenguer I.¹⁰⁵ És difícil que aquest personatge sigui el mateix Udalard citat el 1063. A més, cal consignar l'existència d'un possible fill de l'esmentat Udalard Gausfred: es tracta de Gilabert Udalard de la Bisbal, que va signar com a testimoni en la convenença entre Oliver Guillem i el bisbe Berenguer pel castell de la Bisbal, l'any 1085, i figurava entre els magnats baixempordanesos que van mediar entre el senyor de Cruïlles, Guadall, i el monestir de Sant Miquel de Cruïlles, l'any 1100.¹⁰⁶

Més complicat és el cas del darrer dels germans esmentat el 1063, Bernat Gausfred. Sembla clar que aquest nom correspon a un senyor

¹⁰² ACG, pergami n. 75 (1065.10.10; VILLANUEVA, 1803-1852: vol. 12, n. 29); ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 348-349 (1074.12.16; MARQUÈS, 1993: n. 142); ADG, Mitra, calaix 15, pergami n. 37 (1085.02.26; MARQUÈS, 1993: n. 155).

¹⁰³ ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 260-261 (1054.05.31; MARQUÈS, 1993: n. 114); Arxiu Episcopal de Vic (AEV), vol. 2060, doble full solt (1086.09.03; ORDEIG, 1993-2004: n. 250); Arxiu Casa-Museu de Banyoles (ACMB), Llibre de Privilegis del Monestir, f. 5-6 (1086.09.06; MARCA, 1688: n. 301); ACG, pergami n. 115 (1094.04.12; MARTÍ, 1997: n. 454).

¹⁰⁴ ACG, Llibre Gran de la Sagristia Major, f. 21rv (1060.07.26; MARTÍ, *Col·lecció...*, n. 283) i f. 16rv (1065.09.29; MARTÍ, *Col·lecció...*, n. 317); ACG, pergami n. 72 (1066.03.04; MARTÍ, *Col·lecció...*, n. 322).

¹⁰⁵ ACA, *Traslado e índice alfabético de las escrituras del tiempo del conde soberano Don Ramon Berenguer I*, vol. 2, p. 186-191 (1057.06.04; FELIU-SALRACH, 1999: n. 493); cf. MALLORQUÍ, 2004: p. 18-20.

¹⁰⁶ ADG, Mitra, calaix 15, pergami n. 37 (1085.02.26; MARQUÈS, 1993: n. 155); ACA, Monacals, Sant Miquel de Cruïlles, rotlle 22, pergami n. 22 (1100.12.22; MALLORQUÍ, 2000: n. 18).

important de les terres de la vall d'Aro: el 1052 va ser present a l'acta d'elecció del monjo Arnau com a abat de Sant Feliu de Guíxols i, el mateix any, va pactar amb ell per repartir-se els alous de Sant Feliu, Fenals i Toveda; el 1078 signà com a testimoni la consagració de l'església de Santa Maria d'Aro, sufragània de Santa Cristina; segons el seu testament, de l'any 1098, posseïa molts drets escampats per la vall d'Aro juntament amb el castell de Pals, que va deixar al seu fill Oliver Bernat.¹⁰⁷ Tal com assenyala Joan Blanco,¹⁰⁸ aquest Bernat Gausfred seria fill de Gausfred Vidal de Pals i no tindria relació directa amb els fills d'Otger Gausfred. Ara bé, al llarg de la segona meitat del segle XI existien diverses persones amb el mateix nom i sense relació amb les terres de la vall d'Aro i del castell de Pals: un Bernat Gausfred de Mont-roig documentat el 1072; un Bernat Gausfred cabiscol el 1094; i un altre Bernat Gausfred fill de Sicardis de Lloret els anys 1094 i 1097.¹⁰⁸ Cap d'aquests seria el fill de Gausfred Otger de Monells; en canvi, hi ha certes possibilitats que ho hagués estat un altre Bernat Gausfred, el qual, l'any 1074, va signar en la permuta entre el bisbe Berenguer de Girona i Ramon Guillem de Provencera; l'any següent, va rebre una deixa del seu oncle, el bisbe Bernat Bernat de Carcassona, que havia de compartir amb els seus germans Guillem i Pere; el 1085 va signar, com a testimoni, la convenença entre el bisbe i Oliver Guillem pel castell de la Bisbal; i, finalment, el 1086 va signar en una altra convenença sobre els alous de Mollet i Jafre.¹¹⁰

Existien, en els anys centrals del segle XI, dos altres personatges cognominats Gausfred. Es tracta de Guillem Gausfred i d'Adebrand Gausfred, que figuren com a testimonis, el 1052, en la convenença entre Bernat Gausfred i l'abat Arnau de Sant Feliu de Guíxols.¹¹¹ El primer dels dos, Guillem Gausfred, apareix en nombroses ocasions més, però sembla confondre's amb el fill de Gausfred Bastó de Cervià, que el succeiria

¹⁰⁷ ADG, Sant Feliu de Guíxols, calaix 1, lligall 1, n. 6 (1052.06.07; VILLANUEVA, 1803-1852: vol. 15, n. 1) i calaix 3, lligall 2, n. 1 (1052.12.16; BLANCO, 1991: n. 5); ACG, pergami n. 90 (1078.12.31; *Catalunya...*, 1989: vol. 8, p. 104) i pergami n. 125 (1098.10.29; BLANCO, 1991: n. 12).

¹⁰⁸ BLANCO, 1991: p. 56-59.

¹⁰⁹ ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 87-88 (1072.06.01; MARQUÈS, 1993: n. 140); ACG, Llibre Gran de la Sagristia Major, f. 11v-12r (1094.08.16; MARTÍ, 1997: n. 455); ACG, pergami n. 118 (1095.04.11; MARTÍ, 1997: n. 460); ADG, Almoïna, Girona subratllat, pergami n. 17 (1097.03.14; MARTÍ, 1997: n. 469).

¹¹⁰ ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 348-349 (1074.12.16; MARQUÈS, 1993: n. 142), f. 289-291 (1075.01.31; MARQUÈS, 1993: n. 143); ACG, pergami n. 102 (1086.11.30; MARTÍ, 1997: n. 401); ADG, Mitra, calaix 15, pergami n. 37 (1085.02.26; MARQUÈS, 1993: n. 155).

¹¹¹ ADG, Sant Feliu de Guíxols, calaix 3, lligall 2, n. 1 (1052.12.16; BLANCO, 1991: n. 5).

en la senyoria d'aquesta població.¹¹² Per això i, sobretot, pel fet que ni Guillem ni Adebrand apareixen el 1063 entre la resta de germans, podem descartar que fossin fills de Gausfred Otger.

3. CONCLUSIONS

No sol ser gaire freqüent que un document desconegut i inèdit alteri de manera tan radical el coneixement previ sobre l'organització d'un territori concret i, a la vegada, sobre els orígens d'un monestir benedictí i sobre la importància social d'un llinatge nobiliari. Però aquí és on ens ha portat l'anàlisi exhaustiva dels llocs i dels personatges que apareixen citats en el pergamí del 1063. Per aquest motiu, convé retenir les principals conclusions a què ens ha portat la recerca sobre aquest document.

1. A manca de l'acta de fundació del monestir de Sant Pere de Galligants, el text estudiat permet apuntar la ferma possibilitat que el cenobi va ser fundat a la primera meitat del segle X, en temps del comte Sunyer, del qual degué rebre importants donacions a la zona de Palamós. Així, es confirma que el monestir de Sant Pere citat l'any 949 pugui ser el de Sant Pere de Galligants, nom que no apareix fins al darrer quart del segle X.

2. El text del 1063 confirma que Oliba va ser l'abat del monestir de Sant Pere durant bona part de la dècada del 1060 o, almenys, des del mateix any 1063 fins a la celebració del concili de Girona el 1068.

3. En relació amb el llinatge dels senyors de Monells, cal dir que el pergamí del 1063 és la peça essencial per tal d'entendre que els cinc protagonistes de la cessió dels drets a Sant Pere de Galligants eren germans i, amb tota seguretat, fills de Gausfred Otger de Monells. Gràcies a aquest text, hem pogut reconstruir la genealogia d'aquesta família al llarg del segle XI i, per damunt de tot, demostrar que gaudien d'una consideració social elevada en el conjunt de l'aristocràcia gironina. A més de la senyoria de Monells, l'esmentat Gausfred Otger formava part del seguici de la comtessa Almodis igual com Umbert Odó, senyor del Montseny, tenia com a feudatari el senyor de Cruïlles, va col·locar un dels seus fills com a abat de Sant Feliu de Guíxols i aconseguí que els altres quatre fills controlassin diverses localitats baixempordaneses, com Monells i la Bisbal. No ha d'estranyar, doncs, que gràcies al seu poder s'haguessin apropiat dels drets del monestir de Sant Pere sobre els llunyans castells de Sant Esteve i Maur.

¹¹² Aquest Guillem Gausfred apareix documentat els anys 1075, 1085, 1101 i 1102; cf. ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 289-291 (1075.01.31; MARQUÈS, 1993: n. 143), f. 120b-121a (1101.06.16; MARQUÈS, 1993: n. 185) i f. 215b-216b (1102.08.28; MARQUÈS, 1993: n. 186); ADG, Mitra, calaix 15, pergamí n. 37 (1085.02.26; MARQUÈS, 1993: n. 155); ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer III, pergamí n. 76 (1102.02.08; MALLORQUÍ, 1999: n. 1).

4. Paral·lelament, el text del 1063 és clau per tal de provar l'existència al segle XI d'aquests dos castells palamosins. Del primer, el de Sant Esteve, se'n conserven encara avui les restes medievals, aparentment del segle XIII. Del segon, el Castell Maur, no se'n sabia res fins ara, la qual cosa genera uns quants dubtes sobre la seva ubicació: de les tres possibilitats que hem tingut en compte, preferim la que l'identifica al paratge de Castell perquè reuneix més punts a favor que no pas el castell de Vila-romà o el palau reial de Palamós.

5. A més, el que hom pensava sobre l'organització del territori als volts de Palamós al segle XI s'ha vist notablement alterat amb les dades contingudes al pergamí de l'any 1063. No només s'hi esmenta la parròquia de Santa Eugènia, de Vila-romà, és clar, sinó que també es fa referència als termes dels castells de Sant Esteve i Maur. Així, es pot resituar l'evolució d'aquest territori en els segles següents: d'una banda, sembla força probable que la parròquia de Santa Eugènia formés un sol districte parroquial al segle XI, sobretot per a la recaptació del delme, amb la de Sant Mateu de Vall-llobrega, amb qui apareix conjuntament en moltes escriptures del segle XIII i del XIV. Pel que fa als castells termenats, la pervivència fins a la fi del segle XIII del terme del castell de Sant Esteve, en el qual es va aixecar la població de Palamós a partir del 1279, permet suposar que el terme del castell Maur hauria estat substituït pel del castell de Vila-romà, que agafava bona part de la platja gran de Palamós i el sector entre la platja de Castell i el cap de Planes.

6. L'última consideració és sobre la necessitat de completar l'estudi dels documents escrits amb la recerca arqueològica per tal d'aprofundir el coneixement sobre la societat i sobre el territori medieval. Gràcies a un text inèdit hem pogut plantejar noves perspectives sobre el segle XI a la zona de Palamós, Vila-romà i Vall-llobrega, però només l'excavació dels punts clau d'aquest territori podrà confirmar o refutar les hipòtesis presentades. Per això, a part de consolidar les recerques que s'efectuen al poblat ibèric de Castell, cada cop es fa més necessari i urgent encetar un projecte d'excavació al castell de Sant Esteve, al castell de Vila-romà, als entorns de l'església de Santa Eugènia de Vila-romà i, si fos possible, al subsòl mateix de Palamós allà on hi havia l'antic palau reial.

APÈNDIXS

1. LA DEFINICIÓ DELS CASTELLS DE SANT ESTEVE DE PECULIARE I MAUR A FAVOR DEL MONESTIR DE SANT PERE DE GALLIGANTS (1063)

1063, maig, 11

Els germans Otger Gaufred de Monells, Pere Gaufred abat de Sant Fel·liu de Guíxols, Arnau Gaufred, Udalard Gaufred i Bernat Gaufred, defineixen al monestir de Sant Pere de Galligans i al seu abat Oliba un alou del monestir que tenien de manera injusta, situat al comtat de Girona, a la parròquia de Santa Eugènia, al lloc de Calonge i consistent en el castell de Sant Esteve de Peculiare i en el castell Maur.

O. Original (420 x 325 mm.): ACA, Monacals d'Hisenda, vol. 1023, pergami n. 53.

(Traducció catalana del document: SAURÍ-SOLER, 2006: apèndix 10, p. 699-700)

In nomine Domini. Nos, fratres Odgerius Gaufredi de Munels et Petrus Gaufredi abbas Sancti Felicis Gissalensis et Arnallus Gaufredi et Udelardus Gaufredi et Bernardus Gaufredi, facimus Deo et monasterio Sancti Petri Gallicantis et Olive, eiusdem ecclesie abbati, et cunctis monachis ipsius monasterii hanc definitionem cesionem et euacuationem et iachizo de omni alodio Sancti Petri predicti quod tenebamus iniuste. Est autem ipsum alodium in comitatu Gerundensi, infra parrochia Sancte Eugenie secus mare in loco qui dicitur Colonico, et est unum castellum quod uocatur Sanctus Stephanus de Peculiare, et alterum quod dicitur Castellum Maur, cum suis adiacenciis et cum omnibus sibi pertinentibus et cum omnibus alodiis que circa ipsa castella sunt, cum suis terminis et affrontacionibus et cum omnibus ipsius alodii pertinentibus sicut Suniarius, condam comes, dederat domino Deo et monasterio Sancti Petri supranotati. Omne supradictum alodium tradimus et consignamus et reddimus et iachimus in potestate Dei et Sancti Petri monasterii iamdicti et supranominati abbatis et successorum eius integritate et absque ulla resseruacione cum omnibus sibi pertinentibus et affrontationibus omnibus ad suum proprium alodium. Insuper et recognoscimus quod in iam dictis castellis uel alodiis ullam uocem uel ullum directum non habemus. Et si aliquam uocem uel ullum directum habemus in iamdicto alodio uel in predictis castellis uel habere debemus de ipsa uoce nos euacuamus et in potestate [Sancti Petri monasterii supranominati] tradimus diffinimus euacuamus et consignamus

ad suum proprium alodium perpetualiter possidendum. Quod si nos aut aliquis utriusque sexus homo predicta castella uel alodium aut ullam rem de predictis castellis uel alodiis a potestate Sancti Petri uel abbatum ipsius querelare aut tollere presumpserim [aut] persumpserit, predictum alodium Sancto Petro monasterii predicti componamus aut componat [in duplo]. Et insuper hec diffinició et euacuatio firmitatem op[time]at.

Facta scriptura diffinicionis et euacuationis ·V· idus magi, anno ·IIII· regni Philipi regis.

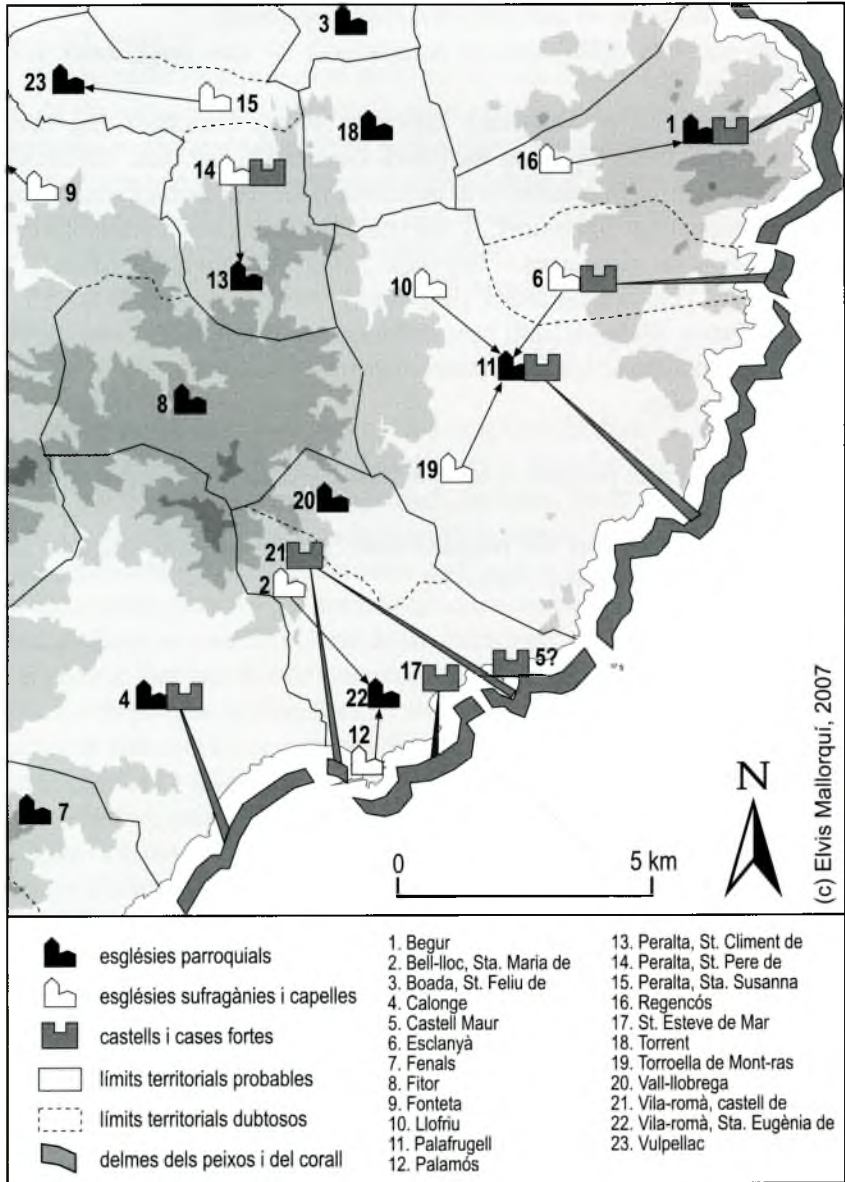
Sig+num Otger[ii Gaucfredi]. Sig+num Arnalli Gaucfredi. Sig+num Udelardi Gaucfredi. Sig+num Ber[nardi Gaucfre]di, qui hanc diffinicionem et euacuationem cessionem et iachizonem fecimus firmau[imus atque firm]are rogauimus. Sig+num [...]. Sig+num Umberti Otonis. Almod[is comitis]sa. Poncius uicecomes +. Sig+num Arnalli Remundi. Sig+num [...]. + Ioannes [...] Guilielmus leuita. [Sig+num] Petri clerici uel iudicis SSS.

SSS. Petrus Blidgarii [qu]i hanc diffinitionem cessionem et euacuacionem et iachidonem scripsi cum litteris superpositis in uersu ·XII· et SS. die et anno quo supra.

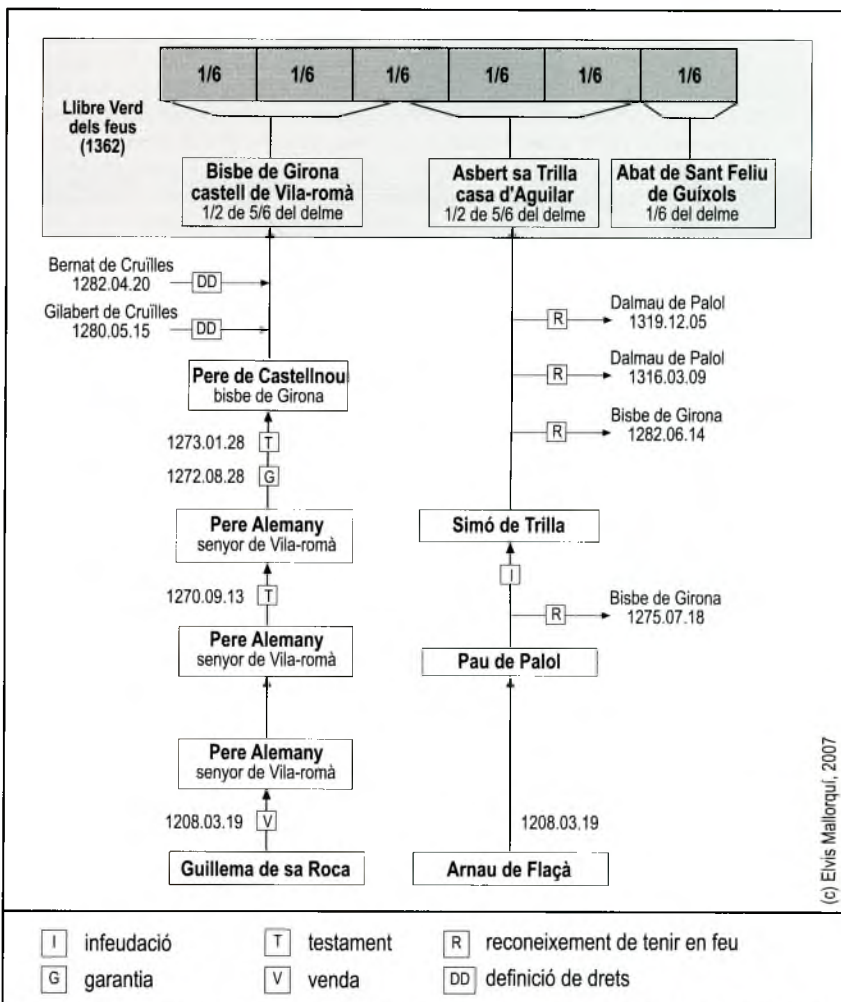
[Anotació en el pergami cosit que tapa el forat: *Són a tremontana y prop de Palamós*].

[Anotació en el dors del pergami cosit: *53. És de Santa Eugenia de Vilaromá en la Fosca prop Palamós*].

3. PARRÒQUIES I CASTELLS DEL LITORAL BAIXEMPORDANÈS AL SEGLE XIV

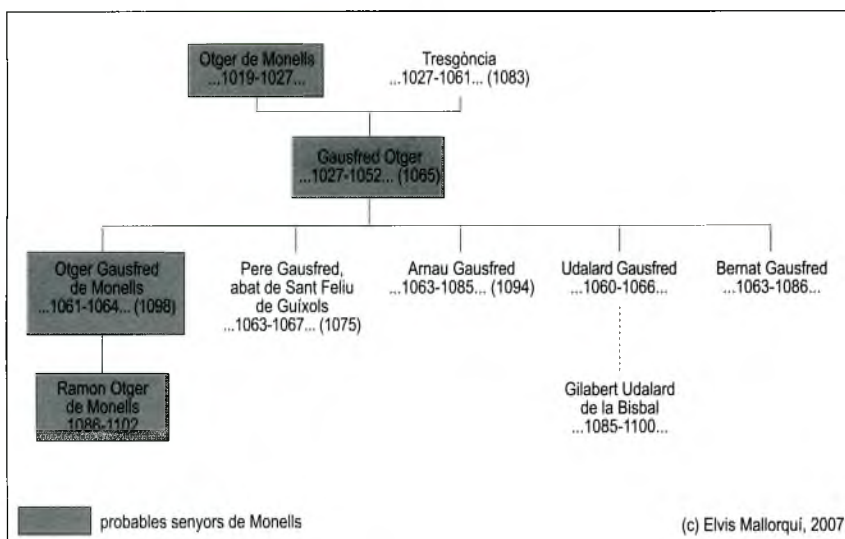

2. EL REPARTIMENT DEL DELME DE SANTA EUGÈNIA DE VILA-ROMÀ I SANT MATEU DE VALL-LLOBREGA (SEGLES XIII-XIV)

Fonts: AHG, fons patrimonial Veray, pergami n. 1 (1208.03.19); ACG, pergamins del segle XIII, s. n. (1270.09.13; MALLORQUÍ, 2000: n. 104) i s. n. (1282.04.20); ANC, fons patrimonial Cruïlles-Peratallada, pergami n. 622 (1272.08.28; MALLORQUÍ, 2000: n. 107); ADG, Mitra, Cartoral de Rúbriques Vermelles, f. 58v-59v (1273.01.28; MARQUÉS, 2004: n. 44); ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 56b (1275.07.18; MARQUÉS, 1993: n. 499); ADG, Mitra, calaix 5, vol. 6 Feudorum..., f. 6r (1282.06.14; MARQUÉS, 1994: n. 144); ADG, Mitra, calaix 1, pergami n. 10 (1316.03.09; MARQUÉS, 1984a: n. 692) i pergami n. 47 (1319.12.05; MARQUÉS, 1984a: n. 813); ADG, Mitra, Libre Verd dels feus, f. 50r-51r (1362...).

4. LA GENEALOGIA DELS SENYORS DE MONELLS AL SEGLE XI

5. BIBLIOGRAFIA

- ABADAL, Ramon d'. (1926-1952). *Els diplomes carolingis a Catalunya*, Barcelona – Ginebra. Institut d'Estudis Catalans – Institució Patxot de Catalunya, 2 vols.
- AICART, Francesc – NOLLA, Josep M. – SAGRERA, Jordi. (1999). «L'església antiga de Santa Cristina d'Aro i els seus precedents. Una nova interpretació», *Estudis del Baix Empordà* [Sant Feliu de Guíxols], n. 18, p. 13-34.
- AQUILUÉ, Xavier – AMIGO, Xavier – GALLEGOS, Jordi. (2006). «Actuacions arqueològiques efectuades al poblat ibèric de Castell (Palamós, Baix Empordà) als anys 2004 i 2005», dins. *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona (Roses, 6 i 7 d'octubre de 2006)*, Roses. p. 195-206.
- AQUILUÉ, Xavier – AMIGO, Xavier – PI, Marta. (2004). «Actuacions arqueològiques efectuades al poblat ibèric de Castell (Palamós, Baix Empordà) als anys 2002 i 2003», dins. *Setenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona (la Bisbal d'Empordà, 4 i 5 de juny de 2004)*, la Bisbal. p. 161-166.
- AQUILUÉ, Xavier – PI, Marta. (2002). «Actuacions al poblat ibèric de Castell (Palamós, Baix Empordà)», dins. *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines (Sant Joan de les Abadesses, 10 i 11 de maig de 2002)*, Sant Joan de les Abadesses. p. 121-126.
- BADIA, Joan. (1977). *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, Girona. Diputació de Girona, 3 vols.
- BARCELÓ, Lluís. (1947). «El castillo de Vilarromá próximo a Palamós», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* [Girona], n. 2, p. 258-260.
- BATLLE, Lluís. (1947). «Inventario de la Biblioteca Episcopal de Gerona y de los bienes propiedad de la Mitra en el año 1329», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* [Girona], n. 2, p. 133-153.

EL CASTELL DE SANT ESTEVE DE MAR I EL LITORAL PALAMOSÍ AL SEGLE XI

BLANCO, Joan. (1991). *El monestir de Sant Feliu de Guíxols (segles X-XI). La formació del domini*. Sant Feliu de Guíxols. Ajuntament.

BONNASSIE, Pierre. (2001). «Le littoral catalan durant le Haut Moyen Âge», dins. Jean-Marie MARTIN, ed., *Castrum 7. Zones côtières littorales dans le monde méditerranéen au Moyen Âge. défense, peuplement, mise en valeur. Actes du colloque international organisé par l'École Française de Rome et la Casa de Velázquez, en collaboration avec le Collège de France et le Centre interuniversitaire d'histoire et d'archéologie médiévales (UMR 5648 – Université Lyon II – C.N.R.S. – E.H.E.S.S.) Rome, 23-26 octobre 1996*, Roma-Madrid. École Française de Rome – Casa de Velázquez, p. 251-271.

BRAMON, Dolors – LLUCH, Rosa. (2002). «De nuevo sobre unos topónimos catalanes escritos por Ibn Hayyan (Verano del 935)», dins: Dolors BRAMON – Rosa LLUCH. *Mots remots. (Setze estudis d'història i toponímia catalana)*, Girona. CCG Edicions, p. 59-70.

BURCH, Josep – NOLLA, Josep M. – PALAHÍ, Lluís – ROJAS, Antoni – SAGRERA, Jordi. (2000). «Poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà). Campanyes 1998-1999», dins. *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines (Olot. 12 i 13 de maig de 2000)*, Olot, p. 92-95.

BURCH, Josep – NOLLA, Josep M. – PALAHÍ, Lluís – SAGRERA, Jordi – SUREDA, Marc – VIVÓ, David. (2000). *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis. 1. El sector de l'antiga església parroquial*, Girona. Ajuntament de Sant Julià de Ramis, p. 143-146.

BURCH, Josep – ROJAS, Antoni – SAGRERA, Jordi. (2002). «Poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda. campanyes 2000-2001», dins. *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines (Sant Joan de les Abadesses, 10 i 11 de maig de 2002)*, Sant Joan de les Abadesses. p. 115-120.

BURCH, Josep – ROJAS, Antoni – SAGRERA, Jordi. (2004). «Actuacions arqueològiques al poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà). Campanyes 2002-2003», dins. *Setenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona (la Bisbal d'Empordà, 4 i 5 de juny)*, la Bisbal, p. 167-174.

CALZADA, Josep. (1983). *Sant Pere de Galligans. La història i el monestir*, Girona. Diputació de Girona.

CAMÓS, Lluís. (1948). «Los Pallarés en la historia de Palamós», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* [Girona], n. 3, p. 99-112.

CAMPS, Lluís. (2004). *Els castells i masos de Celrà*. Celrà. Taller d'Història de Celrà.

CANAL, Josep – CANAL, Eduard – NOLLA, Josep M. – SAGRERA, Jordi. (2005). «El Castellum Uellosos del puig de Sant Andreu (Ullastret, Baix Empordà). Vida i mort d'una fortificació carolíngia», *Estudis del Baix Empordà* [Sant Feliu de Guíxols], n. 24, p. 5-54.

CARAVACA, Jordi – CODINA, Ferran – MARGALL, Joan – DE PRADO, Gabriel – PUNSETI, Daniel. (1996). «Excavacions al poblat ibèric de Castell Barri, Calonge (Baix Empordà)», dins. *Terceres Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines (Santa Coloma de Farners, 14 i 15 de juny de 1996)*, Santa Coloma de Farners, p. 109-118.

CARAVACA, Jordi. (1996). «El poblat ibèric de Castell Barri (Calonge)», dins. *Patrimoni i història local. Jornades d'homenatge a Lluís Esteva i Cruañas*, Sant Feliu de Guíxols. Ajuntament – Diputació de Girona – Consell Comarcal del Baix Empordà, p. 31-34.

Catàleg... (2005). *Catàleg de pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1862)*. Arxiu Municipal de Girona, Barcelona. Fundació Noguera – Ajuntament de Girona.

Catalunya... (1991). *Catalunya Romànica. V. El Gironès, la Selva i el Pla de l'Estany*, Barcelona. Fundació Enciclopèdia Catalana.

Catalunya... (1989). *Catalunya Romànica. VIII. L'Empordà (I)*, Barcelona. Fundació Enciclopèdia Catalana.

Centre... – Centre d'Estudis Calongins Colonic – (2005). *Calonge i Sant Antoni*, Girona. Diputació de Girona – Caixa de Girona.

CERVERA, Josep M. (1984). *Història del monestir de Sant Feliu de Guíxols*, Girona.

Caixa d'Estalvis Provincial.

COROMINES, Joan, dir. (1989-1997). *Onomasticon Cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, Barcelona. Curial Edicions Catalanes – Caixa de Pensions “la Caixa”.

Cortes...(1890-1920). *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*, Madrid. Real Academia de la Historia.

DU CANGE, Charles du Fresne sieur. (1954). *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis*, Graz. Akademische Druck – U. Verlagsanstalt, 10 vols.

Els castells...(1991). *Els castells catalans. II*, Barcelona. Rafael Dalmau editor.

ESTEVA, Lluís. (1990). «Bell-lloc d'Aro. Restauració de l'església (1959-1962) i excavacions efectuades (1982-1986)», *Estudis del Baix Empordà* [Sant Feliu de Guíxols], n. 9, p. 63-144.

FELIU, Gaspar – SALRACH, Josep M., dirs. (1999). *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, Barcelona – Lleida. Fundació Noguera – Pagès Editors.

FONT RIUS, Josep M. (1969). *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Madrid-Barcelona. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2 vols.

FUERTES, Maribel – MERINO, Jordi. (2002). «El poblat ibèric del Puig del Castell (Cassà de la Selva, el Gironès). Campanya 2001», dins. *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines (Sant Joan de les Abadesses, 10 i 11 de maig de 2002)*, Sant Joan de les Abadesses. p. 153-156.

FUERTES, Maribel – MERINO, Jordi. (2004). «El poblat ibèric de Puig del Castell (Cassà de la Selva). Campanyes 2002 i 2003», dins. *Setenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona (la Bisbal d'Empordà, 4 i 5 de juny de 2004)*, la Bisbal. p. 183-186.

GUILLERÉ, Christian. (2000). *Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1553)*, Barcelona. Fundació Noguera – Ajuntament de Girona.

LLINÀS, Joan. (1994). «Intervenció d'urgència al poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà)», dins. *Segones Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines (Torroella de Montgrí, 1994)*, Torroella de Montgrí. p. 57-62.

LLINÀS, Joan. (1996). «Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà). Intervenció de 1994-1995», dins. *Terceres Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines (Santa Coloma de Farners, 14-15 de juny de 1996)*, Santa Coloma de Farners. p. 126-134.

LLINÀS, Joan. (2006). «La capella romànica del castell de Sant Iscle (Vidreres)», *Quaderns de la Selva* [Santa Coloma de Farners], n. 18, p. 101-113.

MALLORQUÍ, Elvis – SOLDEVILA, Xavier. (2006). «L'època medieval», dins. Conxa SAURÍ – Santi SOLER, *Història del Baix Empordà*, Girona. Diputació de Girona – Consell Comarcal del Baix Empordà, p. 139-296.

MALLORQUÍ, Elvis. (1999). «La vila de Monells, del segle IX al XII», *Estudis del Baix Empordà* [Sant Feliu de Guíxols], n. 18, 1999, p. 35-54.

MALLORQUÍ, Elvis. (2000). *El monestir de Sant Miquel de Cruïlles a l'edat mitjana. Estudi i edició dels documents (1035-1300)*, la Bisbal d'Empordà. Ajuntament.

MALLORQUÍ, Elvis. (2004). *El castell de Begur. 1052-1604. Estudi i edició de la venda del castell a la universitat de Begur, Regencós i Esclanyà l'any 1604*, Begur. Ajuntament.

MALLORQUÍ, Elvis. (2005). «Castellbarri. les restes d'un poblat ibèric a l'edat mitjana», dins. *XXVIII Travessada*, Cassà de la Selva. Colla Excursionista Cassanenca.

MALLORQUÍ, Elvis. (2007). *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV*, tesi doctoral inèdita, Girona. Universitat de Girona.

MARCA, Pere de. (1688). *Marca Hispanica sive Limes Hispanicus*, París. François Muguet.

MARQUÈS, Jaume. (1976). «Documentos sobre Castelló d'Empúries», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* [Figueres], n. 11, p. 159-206.

- MARQUÈS, Josep M. (1984a). *Pergamins de la Mitra (899-1687)*. Arxiu Diocesà de Girona, Girona. Institut d'Estudis Gironins.
- MARQUÈS, Josep M. (1984b). «La senyoria eclesiàstica de Sant Sadurn de l'Heura, fins al 1319», *Estudis sobre temes del Baix Empordà* [Sant Feliu de Guixols], n. 3, p. 71-106.
- MARQUÈS, Josep M. (1993). *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*, Barcelona. Fundació Noguera, 1993, 2 vols.
- MARQUÈS, Josep M. (1994). *Arxiu Diocesà de Girona. Escripcions de delmes (c. 5, nims. 6 i 24)*. Girona. Arxiu Diocesà de Girona.
- MARQUÈS, Josep M. (1995). «Creació i extinció de parròquies al bisbat de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* [Girona], n. 35, p. 405-446.
- MARQUÈS, Josep M. (1996). «Esglésies del Baix Empordà», *Estudis del Baix Empordà* [Sant Feliu de Guixols], n. 15, p. 35-67.
- MARQUÈS, Josep M. (1996-1997). «Parròquies i divisió administrativa del territori, fins al s. XI», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* [Girona], n. 38, p. 1501-1520.
- MARQUÈS, Josep M. (2000). *Ermites i santuaris de la diòcesi de Girona*, Girona. Diputació de Girona.
- MARQUÈS, Josep M. (2004). *El cartulari "De Rubricis Coloratis" de Pere de Rocabertí, bisbe de Girona (1318-1324)*, Girona. Arxiu Diocesà de Girona, dins. <http://www.arxiuadg.org>.
- MARTÍ, Ramon. (1997). *Col·lecció diplomàtica de la Seu de Girona (817-1100)*, Barcelona. Fundació Noguera.
- MIQUEL, Francesc. (1945-1947). *Liber Feudorum mayor. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2 vols.
- MONTALBÁN, Carme. (1996). «L'església romànica dels Sants Metges (Sant Julià de Ramis, Gironès)», dins. *Terceres Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines (Santa Coloma de Farners, 14-15 de juny de 1996)*, Santa Coloma de Farners. p. 257-265.
- MOREU-REY, Enric. (1992). *Els nostres noms de lloc*, Palma de Mallorca. Editorial Moll.
- NIERMEYER, J. F. (1984). *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden. E. J. Brill.
- NOLLA, Josep M. – CASAS, Josep. (1984). *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*, Girona. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.
- NOLLA, Josep M. – PALAHÍ, Lluís – VIVÓ, David. (2003). «El Castellum de Sant Julià de Ramis i la defensa de la Via Augusta a l'antiguitat tardana», dins. *Actes del Congrés Els castells medievals a la Mediterrània nord-occidental (Arbúcies, 5-7 març 2003)*, Arbúcies. Museu Etnològic del Montseny, p. 117-130.
- ORDEIG, Ramon. (1993-2004). *Les dotalies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*, Vic. Fundació Gallifa, 7 vols.
- PLA CARGOL, Joaquim. (1953). *Plazas fuertes y castillos en tierras gerundenses*, Girona. Dalmau Carles Pla editors.
- PONS GURI, Josep M. (1989a). «Nomenclàtors de la diòcesi gironina al segle XIV», dins. Josep M. PONS GURI, *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona. Fundació Noguera, 1989, vol. 2, p. 9-79.
- PONS GURI, Josep M. (1989b). «Compendi sobre els drets dels castells termenats (segles XIII-XV)», dins. Josep M. PONS GURI, *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona. Fundació Noguera, vol. 3, p. 339-352.
- PONS GURI, Josep M. (1992). «Sicardis, senyora de Montseny i de Lloret», dins. *Estudios dedicados al profesor Frederic Udina i Martorell (i 4)*. *Medievalia* [Bellaterra], n. 10, p. 351-361.
- PUIGVERT, Xavier. (1992). «La introducció del delme a la Marca d'Hispania», *Acta*

Historica et Archaeologica Mediaevalia [Barcelona], n. 13, p. 117-125.

RIUS, Josep. (1928). «Cartes antigues de Sant Martí Sacosta», *Analecta Sacra Tarracoen-sia* [Barcelona], n. 4, p. 343-395.

ROJAS, Antoni. (2006). «Actuacions arqueològiques al poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà). Campanyes 2004-2005», dins. *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona (Roses, 6 i 7 d'octubre de 2006)*, Roses. p. 207-214.

SABATÉ, Floccel. (1997). *El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*, Barcelona. Fundació Salvador Vives Casajuana.

SAURÍ, Conxa – SOLER, Santi. (2006). *Història del Baix Empordà*, Girona. Diputació de Girona – Consell Comarcal del Baix Empordà.

SOBREQUÉS, Santiago – RIERA, Sebastià – ROVIRA, Manuel – ORDEIG, Ramon. (2003). *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, Barcelona. Institut d'Estudis Catalans.

SOLDEVILA, Xavier. (2005). «El Montgrí i les illes Medes a l'edat mitjana», *Papers del Montgrí* [Torroella de Montgrí], n. 26, p. 47-96.

TEIXIDOR, Eva. (2002). «Castell de Sant Esteve de Mar, la Fosca, Palamós, Baix Empordà», dins. *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines (Sant Joan de les Abadesses, 10 i 11 de maig de 2002)*, Sant Joan de les Abadesses. p. 473-476.

TO, Lluís. (1991). *El monestir de Santa Maria de Cervià i la pagesia. una anàlisi local del canvi feudal. Diplomataris segles X-XII*, Barcelona. Fundació Salvador Vives Casajuana, 1991.

TRIJUEQUE, Pere. (1991). «Emplaçament del Palau Reial de Palamós», *Estudis del Baix Empordà* [Sant Feliu de Guíxols], n. 10, 1991, p. 77-93.

TRIJUEQUE, Pere. (1999a). *El terrenal de Palamós*, Palamós. edició de l'autor. (Guspíres; 2)

TRIJUEQUE, Pere. (1999b). *Els masos de Vila-romà*, Palamós. edició de l'autor, 2 vols. (Guspíres; 3 i 4)

TRIJUEQUE, Pere. (2000a). *Els rius de Palamós. L'aubí, la fera temible*, Palamós. edició de l'autor (Guspíres; 5)

TRIJUEQUE, Pere. (2000b). *Santa Eugènia de Vila-romà, bressol de Palamós*, Palamós. edició de l'autor. (Guspíres; 6)

TRIJUEQUE, Pere. (2000c). *Administració i govern de Palamós. Dels tocs de campanes a la democràcia*, Palamós. edició de l'autor. (Guspíres; 7)

TRIJUEQUE, Pere. (2000d). *Toponímia de Vila-romà i Palamós. Paratges entranyables records d'un temps passat*, Palamós. edició de l'autor, 2 vols. (Guspíres; 8 i 9)

TRIJUEQUE, Pere. (2003a). *La vall de Bell-lloc. Enigmes, misteri i encís*, Palamós. edició de l'autor. (Guspíres; 10)

TRIJUEQUE, Pere. (2003b). *Breu història de Vall-llobrega. II. Els masos*, Palamós. edició de l'autor. (Guspíres; 13)

TRIJUEQUE, Pere. (2003c). *Els senyories feudals de la Batllia de Palamós*, Palamós. edició de l'autor. (Guspíres; 14)

UDINA, Antoni. (1984). *La successió testada a la Catalunya altomedieval*, Barcelona. Fundació Noguera.

UDINA, Frederic. (1951). *El archivo condal de Barcelona en los siglos IX-X. Estudio crítico de sus fondos*, Barcelona. Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

VILLANUEVA, Jaime. (1803-1852). *Viage literario a las iglesias de España*, Madrid. Academia de la Historia.

ZARAGOZA, Ernest. (1982). *Abadologio guixolense (siglos X-XIX)*, Sant Feliu de Guíxols. Ediciones Monte Casino.

LA CONSUETA DE LA PARRÒQUIA DE SANT MATEU DE VALL-LLOBREGA (1690-1896)

PASQUAL RIBAS I TORRES

RESUM: L'objectiu d'aquest article és parlar un xic de les consuetes i presentar la de la parròquia de Sant Mateu de Vall-llobrega, tot oferint algunes pinzellades dels temes més rellevants i transcrivint la part que hem considerat més important.

PARAULES CLAU: albats, alienígenes, bacines, blat de confessions, Confraria del Roser, consuetes, cossos, delmes, drets parroquials, funerals, misses, l'Obra, Palamós, primícies, processons, salpàs, Sant Joan, sepultura, Vall-llobrega i Vila-romà

Una consuetes és un llibre o quadern que conté el reglament particular dels drets, deures, usos, costums, pràctiques, cerimònies, etc., estatutit per al funcionament d'una corporació municipal, capitular, parroquial, monàstica, etc., per facilitar-ne una consulta àgil i ràpida.

Als Països Catalans, les consuetes de l'Església anteriors al Concili de Trento són escrites en llatí i les posteriors, per regla general, en llengua vernacla. Avui dia constitueixen una font rica de documentació històrica i jurídica per a l'estudi del culte, la pietat del poble i la vida parroquial.

Sobre les consuetes de l'Església de Girona, les referències més antigues que hem localitzat al seu Arxiu Diocesà són: la de Vilopriu (de l'any 1349) i la de Sant Martí Sacosta (1368). I a l'inrevés, entre les més tardanes trobem: les de Torrent (1790), Roses (1799), Lladó (1819) i Juià (1820). La darrera consuetes de la parròquia de Castelló d'Empúries data de 1858.

El cost econòmic del paper i l'escrivà motivà que algunes parròquies

Encapçalament de la consuetud de Vall-llobrega. (foto P. Ribas)

haguessin de prorrogar la confecció que els havia manat fer el bisbe, com és el cas: de Verges (1349), Riumors (1414), Monells (1415) i Pals (1471-1474). A tall d'exemple sabem que la consuetud de Rupià (1395) va costar 23 florins, import equivalent al sou d'un home durant un any. Un altre cas va ser el de Torroella de Montgrí (1403) que va haver de recórrer a demanar caritat per ajudar a adquirir-la, i el dels canonges de Sant Pere Cercada (Santa Coloma de Farners), que atès que no en tenien, el 1364 van obtenir llicència per fer servir la de la catedral de Girona. Referent a aquesta consuetud de la seu llegim:

“... Además de todos estos códices hay la consuetud (...), muy completa,

escrita en 1360, ya desusada en el día en la mayor parte. De ella se formó otra acomodada al siglo XVI en 1595, la cual está ya también en gran parte anticuada, y de esta se formó en 1656 otra, que es la que rige. En estos libros se vé el origen y suerte de muchas ceremonias ...”¹.

Les constitucions i manaments diocesans de la segona meitat del segle XVI i del XVII insisteixen cada vegada més en l'obligació de portar, a més dels sacramentals, llibres parroquials de tota mena per al bon govern i control de la parròquia. Durant les visites pastorals s'examinarà que es porti bé la documentació, que estigui ben classificada a l'arxiu, el seu estat de conservació, etc., especialment els llibres de comptes, per tal d'evitar, entre altres, una mala administració, la pèrdua de drets i l'oblit d'obligacions. Prova d'això ho trobem en el llibre *Capiller* de l'església parroquial de Castelló, on podem llegir una de les ordinations manades en la visita-inspecció que féu el bisbe Francisco Arévalo de Zuazo, el 1601, que diu:

“... Ítem, statuhim, ordena[m] y mana[m] als oydors y protectors de la dita co[mun]itat (...) que dins quatre mesos procure[n] donar orde ab effecte, se fassa un llibre en lo qual hagen de continuar totes les rendes

¹ VILLANUEVA, Jaime, *Viage literario a las iglesias de España*, Tomo XII, Viage a Urgel y a Gerona, Madrid, 1850, p. 209.

de dita co[mun]itat, (...) censos co[m] censals y altres, ab los chalendaris dels actes en virtut dels q[ua]lls se reben dites rendes, lo qual llibre haja d'estar sempre recòndit en la casa del Co[n]sell de dita co[mun]itat ...”².

Per remeiar el desori que trobà el prelat Miquel Joan de Taverner i Rubí, el 1717, en els comptes de l'esmentada església -“... Com en la visita que Nos férem en la iglésia de Sancta Maria de Castelló vésem lo gran desordre y confusió que hi avia en dita iglésia, no sols en lo modo ab que se complian las obligacions de dita iglésia, és a saber, aniversaris, missas y altres semblants, com y també en lo de servir-se del diner obligat a ditas fundacions a diferents fins dels que eran destinats per los fundadors; manàrem ab pena de excomunicació ...”³- donà ordre de continuar l'antiga consuetud de portar un llibre per a les entrades i un altre per a les eixides; que els arxivers fessin un llibre anomenat inventari on anotessin totes les actes, llibres, papers i notes que eren a l'arxiu; i la confecció d'aquests dos nous llibres:

“... Que per la manutenció de la renda de las obligacions de la isglésia y la coneixensa de las obligacions a que està subjecte, que se fassan dos llibres grans, lo un dels quals se anomene consuetua y lo altre espèculo. En lo primer se notaran totas las obligacions de la isglésia que vuy hi ha y per temps hi haurà, com y tantbé lo aver-se cumplert a ellas. Y en lo segon tota la renda subjecte a ditas obligacions, notant los actes y tots los papers fahents per cada partit de renda, a fi de que esta no vinga a perdre-se com ha succehit ab tanta que se'n ha perduda en dita isglésia ...”⁴.

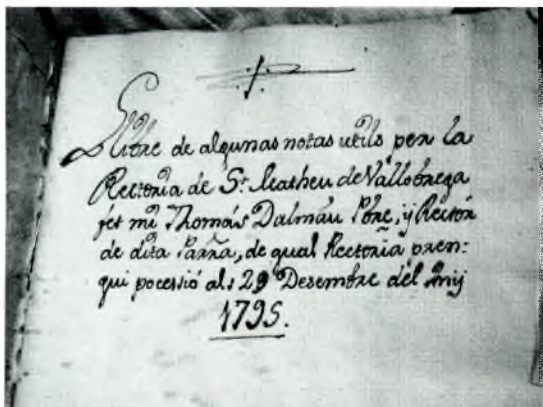
Tot i els manaments postridentins i les consegüents penes i càstigs en cas d'incompliment, no tots els rectors portaven els llibres que s'havien de dur, ni com s'havien de dur, ja fos per manca d'aptitud, negligència o excés de burocràcia. Aquesta relaxació obligà el bisbe Baltasar de Bastero i Lledó, el 1736, a incorporar en els manaments impresos de la visita, i per tant generals per a tota la diòcesi, aquell que ordena als rectors que no tinguin la consuetua que la facin:

“... Ítem, per quant importa summament el que en totas las parròquias tinga lo párroco lo llibre dit consuetua, en que estigan continuadas per meses y dias totas las consuetuts que se observan en aquellas (...) com varias vegadas és estat manat, y en conformitat de las antiguas ordinacions del present bisbat; mana Sa Senyoria Il·lustríssima que los párrocos que no las tingan las formen luego y la tingan per la visita (...) baix pena de deu

² Arxiu Parroquial de Castelló d'Empúries, Fons Comunitat de Preveres, *Llibre Capiller de Castelló de Ampúries*, 5 de gener de 1601, f. 94r

³ *Ibid.*, 28 de desembre de 1717, f. 165r.

⁴ *Ibid.*, f. 170v-171r.

Anotació de mossèn T. Dalmau (foto P. Ribas)

lliuras pagadoras de béns propis ...⁵.

LA CONSUETA DE VALL-LLOBREGA

La consuetud de Sant Mateu de Vall-llobrega, *Sancti Matthei Vallis-Luprica* com diu el propi text, l'emmarcàrem dins de les que anomenàrem modernes (des del Concili de Trento ençà). És un costumari d'estil loca-

lista que descriu principalment les pràctiques religioses que se celebraven seguint el curs del calendari gregorià; les festivitats; els sants de l'any; el salpàs; els censos de blat que rebia el rector; els drets parroquials que cobrava; les diferents classes de funerals; les cases que, quan moria el cap de casa, havien de pagar el dret de sepultura en espècies, i la manera de delmar i primiciar els grans, cries de bestiar i raïms.

Tot i que la consuetud es circumscriu a la parròquia de Vall-llobrega, com que havia depès d'aquesta la jurisdicció parroquial sobre el comtat de Palamós, es cospa la influència que exercí en matèria d'honres fúnebres, convidades de rectors, drets parroquials i delmes i primícies a les parròquies del comtat: Vila-romà, altrament dit Sant Joan, i Palamós; així com a les del veïnat: Fitor, Mont-ras i Llofriu.

És un llibre manuscrit, inèdit i intítulat en el lloc *Llibre de notas de la rectoria de Vallobrega*. Amida 21 x 14,5 x 2,5 cm; pesa 375 grams; té cobertes amb solapa de pergami i restes del lligall; conté nou quaderns de deu fulls cadascun, plegats i cosits pel mig, dels quals resulten 360 pàgines mida quartilla, foliades al *recto* fins al número 80; i es conserva en bon estat a la biblioteca de la persona que el va comprar a un antiquari fa més de quaranta anys i que gentilment ens l'ha deixat per poder fer aquest treball.

Cronològicament, els autors i títols més significatius que aplega el manuscrit són aquests:

⁵ *Ibid.*, 3 de juliol de 1736, f. 225r.

Creu del pedrò (foto P. Ribas)

1. El 10 de gener de 1690, el rector Rafel Bonet va començar a compilar en un volum que va titular *Llibre de las consuetuts y obligacions de la parr[òqui]a de S[an]t Matheu de Vallobrega del comptat de Palamós, (...)*, avui desaparegut, els costums i deures que va trobar-se en ús i pràctica en fer-se càrrec de la parròquia (juliol 1688), manifestant haver-los observat fins aleshores i continuar-los en endavant.

El manuscrit estava dividit en dues parts, la primera tractava de la pràctica litúrgica i dels censos de blat, i la segona, començada l'1 d'agost de 1696 sota el títol *Consueta dels drets y consuetuts de Vallobrega*, s'ocupa-

va dels drets parroquials, de les exèquies i dels delmes i primícies.

El rector Bonet justificà el perquè d'aquesta consuetua i pregà als seus successors que la continuessin portant, tot dient:

“... En aquest llibre trobarà lo rector de Vallobrega escrit y notat tot lo que se acostuma pagar y fer, tant en cosas de mors com també en altres cosas pertanyents a n'al rector de Vallobrega, tant de dret com de consuetut, segons lo que jo (...) he trobat en los llevadors y llibres dels rectors de Vallobrega antepassats meus, y també segons la taxa del s[enyo]r bisbe Faxeda (...) en lo qual die poso mà en esta obra per a major notícia y claredat dels rectors a mi successors, per a què no tingan lo treball y trencacap que jo, en los principis de ma residència he tingut, com clarament podran veurer per dits llibres. Y prego a tots los rectors que se vègian firmant en aquest llibre per a major clarícia y títol de tots los drets y consuetuts d'esta parròquia ...”⁶.

2. Trobant-se molt esquinçada la consuetua del rector Rafel Bonet, el 9 de juny de 1803, el rector Tomàs Dalmau va acabar de copiar-la fidelment en un nou volum que titulà *Llibre de algunas notas útils per la rectoria de S[an]t Matheu de Vallobrega*, i afegint a continuació dels punts tractats els canvis que hi havia hagut en el decurs del temps. Diferencià l'autoria dels textos indicant al final de cadascun d'ells el nom dels re-

⁶ Biblioteca particular, *Llibre de notas de la rectoria de Vallobrega*, f. 34r.

Oliveres centenàries (foto P. Ribas)

dactors, i senyalitzà a més els propis amb una petita mà dibuixada. El darrer escrit datat del rector Dalmau és del 31 de desembre de 1820.

3. El 1860, cap al final del llibre del rector Dalmau, el regent Joan Miquel hi va redactar una nova consuetud abreuçada amb la intenció d'actualitzar les taxes dels drets que es percebien, posar aquests més ordenats i trobar-los a primera vista. En cas de dubte, alhora de consultar aquesta consuetud, el rector Miquel remet a la lectura dels textos dels seus predecessors "... Si me equivoco, suplirà la consuetud antiga que queda com antes en est mateix llibre. Ab tot, convindrà se llegèsquia per lo molt esplicada que és ..."⁷.

4. L'escrit més contemporani és una nota de l'ecònom Narcís Camps on explica la benedicció del nou cementiri de Vall-llobrega el 1896.

En el manual s'observen diverses cal·ligrafies. De les cent cinquanta pàgines escrites, cent trenta-cinc són de la mà del rector Tomàs Dalmau; onze del regent Joan Miquel; tres de l'ecònom Francisco Turrós, una d'elles anul·lada; una de l'ecònom Narcís Camps, i mitja del rector Pere Corominas; una nota al marge d'un tal J. Pons i anotacions a peu de pà-

⁷ Biblioteca particular, *Llibre de notes de la rectoria de Vallobrega*, s.f.v.

gina i marginals anònimes.

El període que abraça l'obra (1690-1896) evoca la litúrgia que imperà a les ruralies a partir del barroc i que amb el pas de les centúries es va anar escolant fins el Concili Vaticà II. En els temes que tractem tot seguit se'ns fa difícil establir la datació de bona part de la informació, malgrat això, aquesta intemporalitat l'hem de situar entre 1690 (redacció de la consueteta) i 1803 (transcripció i primera actualització), atès que les notícies posteriors estan datades.

La consueteta està escrita en català, amb un vocabulari que podríem qualificar típic de capellà de poble. Hi ha articles de constitucions provincials i sinodals copiats en llatí pel rector Rafel Bonet, així com la cloenda del rector Tomàs Dalmau que també emprà la llengua oficial de l'Església. En castellà només hi ha dues notes de dos ecònoms, una d'en Francisco Turrós i una altra d'en Narcís Camps.

La redacció raneja un llenguatge col·loquial esquitxat de locucions planeres com aquestes:

“... Pués los de esta parr[òqui]a són molt aficionats a encens ...”⁸.

“... Acostuman venir a confessar las criaturas (...) y per sò se avisa (...) prevenint a las mares (...) q[u]e las facian anar ben netas ...”⁹.

“... Lo Roser Major que vuy se fa de maig (...) se acostumava fer lo die de s[an]t Matheu (...) y deyan los parroquians que *ab una pedra matavan dos pardals ...*”¹⁰.

“... Nos féu convenir y que no anàssem al vicari general, sinó que la s[enyo]ra me donàs 4 còps de blat cada any (...) y que (...) no'n diguéssem res més, que los que vindrian se enllastissen, y jo no volia altre cosa consert de qualsevol manera que fos, que *més me valia un aucell en la mà que un bou enlayra*, y així's anam ara sens plet amuy ni perill de perdre gastos ...”¹¹.

Donant un cop d'ull a la consueteta, observem que a la darrera dècada del segle XVII la principal activitat productiva del poble es desenvolupava en el sector primari: conreu de cereals, llegums, farratges, cànem, lli, vinya i garrofer; i bestiar oví, cabrum i porcí. Tanmateix el paisatge actual ens il·lustra la importància que tingué el cultiu de l'olivera i l'exploració forestal. No obstant aquests flaixos, l'església tot just anava fent la viu-viu com ho confirma aquesta nota: “... Se fa la almoyna de pa (...) q[u]e los s[enyo]rs bisbes (...) la atribuhexan per ornaments de la iglésia,

⁸ Ibid., f. 13r.

⁹ Ibid., f. 14r.

¹⁰ Ibid., f. 22r.

¹¹ Ibid., f. 31v.

Església parroquial de Vall-llobrega (foto P. Ribas)

puix és pobra ...”¹².

Cap allà el 1803, el rector Tomàs Dalmau constatà la bonança econòmica de la darrera centúria amb aquesta afirmació: “... Des de que lo r[everen]t Rafel Bonet féu la consuetat, q[u]e fou en lo any 1690, se han construhit y edificat moltes cases en esta parr[òqui]a ...”¹³.

FESTES I CELEBRACIONS

A més de les solemnitats de l’Església, la parròquia celebrava les diades de caràcter local i tot un reguitzell de cerimònies, d’origen ancestral o precristià, protectores pels camps i les persones, com eren per exemple la benedicció del terme i el salpàs.

Les festes religioses pròpies de Vall-llobrega són sant Vicenç, copatró de la parròquia i festa major petita o d’hivern; la dedicació de l’església, aniversari de la consagració i dedicació del temple, l’últim diumenge de febrer; i sant Mateu, titular de l’església, patró de la parròquia i, per tant,

¹² *Ibíd.*, f. 18r-v.

¹³ Biblioteca particular, *Llibre de notes de la rectoria de Vallobrega*, f. 16v.

Aspecte actual de la Casa de la Vila de Vall-llobrega (foto S. Vega)

festa major.

Entre les celebracions de devoció popular i mariana destaquem la de sant Blai, benedicció de pa i fruita; sant Pere Màrtir, benedicció de rams i dels camps; sant Ponç, benedicció de roses; el Roser de Maig, ofrena de coques; etc.

En alguns indrets del pa beneït en diades com la de sant Blai en deien “pa senyat” o, més vulgarment, “pa i empenta” per l’aglomeració que es formava durant la seva distribució.

Capítol a part era l’anada o romeria a la capella de Sant Sebastià, fins que Carles III prohibí les processons més enllà del terme de cada parròquia pels molts abusos comesos i la poca devoció; festa, però, que es continuà celebrant dins l’àmbit parroquial.

El Diumenge de Rams es distribuïa la meitat de la palma entre els caps de casa, i el Divendres Sant, després de l’ofici, s’acabava de repartir juntament amb la cera que havia cremat en el monument.

Abans que Vall-llobrega es separés de Vila-romà, el Comú pagava per les festes l’ofrena d’un pa blanc de tres lliures.

Can Sàbat (foto S. Vega)

RELACIÓ DE FESTES I CELEBRACIONS CITADES A LA CONSUETA:

- Cap d'Any o Ninou.
- Cada primer diumenge de mes (processó del Roser).
- Reis.
- Sant Sebastià.
- Sant Vicenç (festa major petita).
- La Candelera.
- Sant Blai.
- Sant Maties.
- Dedicació de l'església de Vall-llobrega.
- Diumenge de Quinquagèsima (publicació de la butlla de la Santa Croada).
- Diumenge de Rams.
- El salpàs.
- Dijous Sant.
- Divendres Sant.
- Pasqua.
- Segona festa de Pasqua.

- Tercera festa de Pasqua (anada a la capella de Sant Sebastià).
- Tots els diumenges d'abril (processó de pregàries i benedicció dels camps).
- Sant Marc.
- Sant Pere Màrtir.
- Dilluns de les Lletanies.
- Sant Felip i sant Jaume.
- El Roser de Maig.
- Santa Creu de Maig.
- L'Ascensió.
- Sant Ponç.
- Sant Baldiri.
- Pentecosta.
- Segona festa de Pentecosta.
- Corpus.
- Cap d'octava o vuitada de Corpus.
- Sant Joan.
- Sant Pere.
- Sant Jaume.
- Sant Llorenç.
- Nostra Senyora (Mare de Déu d'Agost).
- Nostra Senyora (Mare de Déu de Setembre).
- Sant Mateu (festa major).
- El Roser d'Octubre (Mare de Déu del Roser).
- Sant Simó i sant Judes.
- Tots Sants.
- Dia dels Morts.
- Sant Andreu.
- Nostra Senyora de la Concepció.
- Sant Tomàs.
- Nadal.
- Sant Esteve.

PROCESSIONS

De les disset processons que desfilaven anualment a la parròquia, excepte la del Roser, que es feia cada primer diumenge de mes, tretze se celebraven durant l'hivern i primavera i tres a la tardor. A l'estiu, temporada que la pagesia estava enfeïnada amb la sega i la verema, no se'n celebrava cap.

Vista del Raval de Dalt (foto S. Vega)

Totes eren exteriors, i la majoria s'encaminava vers els Quatre Camins o el Pedró, aquest a tan sols cent vint passes de l'església, on donaven mitja volta i tornaven cap al temple.

N'hi havia de devoció com la del Roser; de festives com la de sant Vicenç; de triomfal com la de Rams; de plaguicides contra les cuques com la de pregàries, cada diumenge d'abril; per conjurar el perill de tempestes com la de Santa Creu de Maig; votives com la de sant Sebastià; la més antiga i principal com la de Corpus; de pregària per les ànimes com la del dia dels Morts; etc.

La processó que anava més lluny ultrapassava l'àmbit parroquial i arribava a la capella de Sant Sebastià de la Guarda de Palafrugell. Totes les altres desfilaven dins el terme, la de més recorregut s'encaminava fins la creu d'en Pagès que era prop de la riera, i les més curtes voltaven per dins el cementiri que hi havia davant o contigu a l'església actual.

A les processons dedicades a un sant o advocació mariana, solien instal·lar la seva imatge damunt d'un baiard o tabernacle que era dut a espaltes pels devots o confreres.

LLISTA DE PROCESSIONS MENCIONADES A LA CONSUETA:

- Processó del Roser, cada primer diumenge de mes, voltava el Pedró.
- Processó de sant Vicenç, voltava el Pedró.
- Processó de la Candelera, voltava el Pedró.
- Processó del Diumenge de Quinquagèsima, anava a buscar la butlla de la Santa Croada a la porta de la rectoria, passava pel cementiri.
- Processó del Diumenge de Rams, voltava el Pedró.
- Processó de sant Marc, arribava a la creu d'en Pagès.

Vinya prop dels Quatre Camins (foto S. Vega)

- Processó de sant Pere Màrtir, arribava als Quatre Camins.
- Processó del Dilluns de les Lletanies, arribava als Quatre Camins.
- Processó de pregàries, cada diumenge d'abril, arribava als Quatre Camins.
- Processó del Roser de Maig, arribava als Quatre Camins.
- Processó de la Santa Creu de Maig, arribava als Quatre Camins.
- Processó a Sant Sebastià, la tercera festa de Pasqua, fins la prohibició de Carles III. Posteriorment es va fer la processó de sant Sebastià, arribava als Quatre Camins.
- Processó de Corpus, arribava als Quatre Camins.
- Processó de Cap d'octava de Corpus, voltava el Pedró.
- Processó de la Mare de Déu del Roser, primer diumenge d'octubre.
- Processó de Tots Sants, voltava el cementiri per dins.
- Processó pels fidels difunts, voltava el cementiri per dins.

PREVERES DE VALL-LLOBREGA

Quan hom s'atansa a la porta de l'església, observa gravat a la llinda el nom del rector Salvador Bralla (o Bratlla), aquell a qui el bisbe donà llicència el 30 de gener de 1669 per bastir el temple. A tocar el marxapeu dues lloses sepulcral infonen respecte al foraster tot fent-li alentir el pas i reptant-lo a esbrinar qui jeia al dessota de les fredes inscripcions.

Perspectiva del pont de la Creu (foto S. Vega).

La làpida de l'esquerra és la d'en Domingo Roig, rector de la parròquia, oriünd d'Ordis, que morí el 29 de desembre de 1847; i la de la dreta d'en Pere Corominas, natural de Castelló d'Empúries, rector de Vall-llobrega des de 1851, que morí el 7 de novembre de 1856¹⁴.

Sense pretendre confeccionar el rectorologi, heus aquí els preveres esmentats a la consuetat, així com la informació addicional que d'ells se'ns dóna. Els anys inserits entre parèntesi indiquen la data que els trobem exercint a Vall-llobrega i quan n'hi ha dos són les dates extremes que hem localitzat.

- Rector Joan Bou, va començar a batejar el gener de 1555.
- Rector Joan Mascort.
- Rector Rafel Agustí, va començar a batejar l'abril de 1566 (1577).
- Rector Salvi Solivera, va prendre possessió el 24-01-1584.
- Rector Bartomeu Agustí, va prendre possessió el 31-03-1588.
- Rector Miquel Bonet, va començar a batejar el 10-09-1623.
- Rector Pere Lloret, va ser rector des de 1643 fins a 1654.
- Rector Salvador Bratlla, va ser rector des de 1657 fins al

¹⁴ Làpides i llibre d'òbits 4 i 5 de la parròquia de Sant Mateu de Vall-llobrega.

El pont de la Creu (foto S. Vega).

14-03-1688.

-Rector Rafel Bonet, natural de Castelló d'Empúries, va ser rector des del 31-07-1688 fins al 1714.

-Rector Ignasi Sala, (1731) (1756).

-Vicari doctor Pere Badiola, (1752).

-Vicari i ecònom Salvador Vidal, (1754) (1758).

-Rector doctor Salvi Font i Sabater, va fer-se càrrec de la parròquia l'1-05-1758 (1785).

-Rector doctor Ignaci Senmartí, (1786) (1790).

-Rector Joan Jonquera, (1794).

-Ecònom Bartomeu Sala, (1795).

-Ecònom Joan Vaguer (o Vaquer), (1795).

-Rector Tomàs Dalmau i Casademont, va prendre possessió el 28-12-1795 (1820).

-Rector Domingo Roig, natural d'Ordis, (1847).

-Ecònom Francisco Turrós, (1848).

-Rector Pere Corominas, natural de Castelló d'Empúries, va prendre possessió el 07-10-1851, (1856).

- Regent Joan Miquel, (1860).
- Ecònom Narcís Camps, (1896).

L'OBRA DE L'ESGLÉSIA

Tot i que en un primer moment les anomenades fàbriques o obres de les esglésies foren les encarregades de coordinar els treballs de construcció dels temples, una vegada acabats, aquestes institucions mantingueren l'activitat tenint cura de procurar i administrar els cabals necessaris per mantenir l'edifici i proveir-lo de mobiliari, ornaments i objectes litúrgics per a la celebració del culte diví. L'acció dels obrers es reduí quan les parròquies van perdre les rendes eclesiàstiques arran de les desamortitzacions del segle XIX. Modernament es modificà el nom d'Obra de l'església pel de Junta d'Obra. Una de les darreres actuacions en què tingueren un paper destacat aquestes juntes foren les reconstruccions de les esglésies de les cremes de 1936. L'apel·latiu de Junta d'Obra subsistí fins el Concili Vaticà II, a partir del qual assumiren les seves funcions els nous consells econòmics parroquials.

Durant el segle XVII l'Obra de l'església de Sant Mateu estava constituïda per dos obrers, el major i el menor, que exercien el seu càrrec durant un any natural.

Per Cap d'Any i abans de missa, els obrers sortints elegien els que els havien de substituir i ho comunicaven al rector. Si els obrers proposats plaïen a tots tres, el rector ho anotava en un registre i publicava el nom dels escollits des de l'altar; una vegada anunciats el nomenament quedava ferm.

L'obrer major administrava els diners de l'obreria i el menor, a més d'obrer, feia de baciner del bací de les ànimes.

A mitjan segle XVIII el nombre d'obrerers s'amplià a tres, dos tenien cura exclusivament de l'Obra i el tercer, conegut com el baciner d'ànimes, era el responsable de captar per a l'església, vendre el pa beneït i administrar el fons de la bacina.

AQUESTS SÓN ALGUNS DELS DRETS I OBLIGACIONS DE L'OBRA QUE RECULL LA CONSUETA:

- Cobrar censos del mas Valentí i de peces de terra dites el mas Colls de la Font.

- Encendre ciris a les misses de les festes i diumenges.

- Bestreure un ciri de tres unces al rector per a la processó de la Can-

Vinya i olivar, dos conreus característics de Vall-llobrega (foto S. Vega)

delera.

-Fer el monument pel Dijous Sant a la capella de sant Vicenç.

-Bestreure ciris o candeles si el rector cantava els fasos el Dijous Sant.

-Fer vuit quartes d'oli al rector, el 24 de juny, pel treball d'encendre la llàntia.

-Avisar el rector, juntament amb el jurat, perquè digués si s'anava a Sant Sebastià.

-Pagar l'estipendi dels sacerdots assistents a la festa de sant Sebastià.

-Proporcionar torxes per a les exèquies cobrant 5 sous de plata per la cera consumida.

PUBLICACIONS I VISITES

El dia de Cap d'Any, després de l'ofici, es publicava l'any que començava; la lletra que senyalarà el diumenge; quants dies tenien d'epacta¹⁵;

¹⁵ Dies que manquen a l'any lunar perquè iguali a l'any solar.

quan prendran la cendra; quan se celebrarà la Pasqua, l'Ascensió, Pentecosta, Corpus i el primer diumenge d'Advent; el nombre de criatures que havien nat l'any anterior, diferenciant els mascles de les femelles, i el de morts que hi havia hagut l'any anterior, diferenciant els albatz dels cossos; i el nom dels obrers elegits per a aquell any.

A la missa major dels diumenges es publicaven les funcions de la setmana, les misses d'estaca i d'aniversari, i les proclames de matrimoni.

El dia de la Mare de Déu d'Agost es publicaven les Constitucions Tarraconenses i el nom de les pabordesses del Ciri de Nostra Senyora.

La consuetudina fa referència a dues visites pastorals, la del bisbe Josep Fajeda, el 18 de març de 1661, i la d'en Tomás de Lorenzana, el 19 de juny de 1779.

MISSES

La missa és l'acte principal del culte cristià. Depenent del lloc on s'oficia, del nombre de preveres o de la jerarquia de qui la presideix, trobem: la missa parroquial, de campanya, a les naus, conventual, capitular, abacial, pontifical i papal.

Segons si la missa era resada, altrament dita baixa, (la celebrada per un prevere, assistit per un escolà); cantada o mitja (un celebrant i escolans); o bé solemne o major (per regla general un celebrant, un diaca, un sotsdiaca i escolans), s'encenien a l'altar dos, quatre o sis ciris de cera blanquejada d'abella.

Entre les misses que es celebraven durant l'any destaquem: la de la Verge en honor de la Verge Maria, la de presantificats el Divendres Sant, la de Glòria el Dissabte Sant al matí, i la de rogacions el dia de sant Marc després de la processó.

De misses pels difunts hi havia: la d'Àngels per a les exèquies dels albatz; la de Glòria o d'acció de gràcies per a la mainada que moria abans dels set anys; i les de Rèquiem: l'exequial pel dia de la mort o de l'enterrament, la d'aniversari pel dia que feia un any de la mort, i les del dia dels Fidels Difunts.

A partir del segle XIV era usual que les persones que s'ho podien pagar encomanessin en el testament la celebració de les misses de Sant Amador com a sufragis per a la salvació de la seva ànima. Aquesta sèrie de misses devocionals consistia que un sacerdot havia de celebrar una missa cada dia durant trenta dies consecutius. Tot i que aquesta pràctica i denominació es mantingué fins al segle XX, a partir del XVI l'Església les substituï, en igual nombre, per les misses gregorianes.

Vinya i olivar, dos conreus característics de Vall-llobrega (foto S. Vega)

La missa manual era la que s'encarregava donant en mà l'almoïna corresponent; la fundada, la que l'almoïna provenia de les rendes d'una fundació; la d'estaca, la fundada en la qual es precisava el dia i el lloc de celebració; i la perpètua, la fundada per temps indefinit.

A Vall-llobrega, els diumenges i festes de precepte es celebraven dues misses, l'ofici major a l'hora de la missa matinal, entre un quart i mitja hora després de sortir el sol, i la missa resada més tard. Depenent de l'època, per sant Vicenç, Pasqua, el Roser de Maig, l'Ascensió, Pentecosta, Corpus, sant Mateu i Nadal, l'ofici se celebrava a les deu.

El dia dels Morts es deien tres misses, la primera a la punta del dia, la segona a l'hora de la missa matinal i la tercera, a les nou.

Per Nadal s'oficiaven tres misses, la del Gall en despuntar el dia, la segona a la punta del sol i l'ofici a les deu.

A part dels cants litúrgics que s'interpretaven en els oficis i funcions religioses, es cantaven els goigs de sant Sebastià, de sant Vicenç i del Roser, procurant que no hi manquessin músics per sant Mateu i per la Mare de Déu del Roser.

Quan es feia l'ofertori amb la Veracreu hi assistien dos escolans (mi-nyons o acòlits com els anomena la consuetat).

ORACIONS I BENEDICCIONS

El rés del rosari, popularitzat pels dominics, era la pregària de devoció més popular.

El mas Maruny de Vall-llobrega (foto S. Vega)

Les absoltes (*absolutio pro defunctis*) eren oracions per lliurar les ànimes dels difunts de les penes del purgatori que es resaven o cantaven al final dels oficis d'enterrament i funerals.

Hi havia creients que encarregaven absoltes particulars pels seus, i altres que s'acomentaven amb les generals.

Les absoltes particulars es deien o cantaven sempre que les demanés i pagués el benefactor o cap de dol. A més de les que es podien dir a la casa del finat sobre el cos, se'n deien sobre la tomba al final dels quatre oficis que se celebraven pels difunts. Acabada la missa primera del diumenge es deien dins l'església dues absoltes pels morts de la casa de can Pagès i dues pels de can Vidal, fins que aquestes famílies van absentar-se de la parròquia i ningú se'n va fer càrrec.

Les absoltes generals es deien el dia de Cap d'Any, després d'haver anunciat el rector els morts que hi havia hagut l'any anterior; cada diumenge tot just acabada la missa matinal, el rector es treia la casulla i precedit per la creu alçada i l'aigua beneïda anava a dir-les a la porta de l'església; a la tarda de Tots Sants, durant la processó que voltava el cementiri; i l'endemà, dia dels Morts, després de la missa de nou. Durant el segle XVIII es van deixar de dir les absoltes de diumenge per la paga tan minsa que hi havia.

En determinats moments del dia, dates o actes el rector recitava part de l'ofici diví. Aquestes són les hores canòniques que menciona la consuetud: matines, laudes, tèrcies, vespres i completes.

Entre les benediccions que s'impartien hi havia la de les candeles, del pa, del pa i fruita, de rams, dels camps, del terme, de roses, de núpcies i de les arres.

TIPUS DE FUNERALS

A les parròquies de Vall-llobrega, Sant Joan, Fitor i Mont-ras s'acostumaven a fer tres classes d'exèquies. Les pompes fúnebres variaven en funció del rem i categoria de la casa mortuòria, els signes externs més evidents eren: el nombre de sacerdots assistents, d'acord amb els que hagués deixat dit el difunt o volia el benefactor; si les misses eren cantades o resades; el nombre d'absoltes que es deien; el nombre de candeles, ciris, atxes i torxes que cremaven; si el difunt era enterrat en el paviment de l'església o en el cementiri; si el finat era soterrat amb taüt o simplement amortallat; si el clot del fossar era rematat amb un simple túmul de terra o amb una làpida; l'import de l'estipendi o almoïna que es donava a cada sacerdot; etc.

SEPULTURA, "ENTERRO" O OFICI MAJOR I DOBLE

A Vall-llobrega i a Sant Joan aquest tipus de funerals se celebraven amb quatre oficis o misses de rèquiem cantades, això és, "enterro", o cos present; eixida; novenal i cap d'any (la que s'oficiava el dia del primer aniversari de la mort); en les quals s'interpretaven tres nocturns, laudes i vespres, la prosa després de l'epístola i una lletania després de la consagració.

El cap de dol donava, en cadascun dels quatre oficis, diner i una candela a tothom, sis candeles a cada capellà de l'altar i a cada cabiscol, i quatre als altres capellans assistents. A Vall-llobrega, a més, el cap de dol ofrenava pa, vi, llum i diners en els quatre oficis. En les misses exequials l'ofertent pujava a l'altar i dipositava els dons en una safata.

Acabat l'ofici de l'enterrament es cantava el *Subvenite Sancti Dei*, i després d'inhumar el cos, redemptors i absoltes.

Acabats els quatre oficis es cantava el *Libera me Domine* i un redemptor, i es sortia al cementiri a fer absoltes sobre el vas.

En temps del rector Rafel Bonet, cada sacerdot assistent als quatre oficis rebia 2 lliures i 2 sous de plata de propina o caritat, i ell, en qualitat de rector, cobrava el doble a més dels drets parroquials.

Runes de can Roquetes (foto S. Vega)

SEPULTURA, “ENTERRO” O OFICI MITJÀ I SEMIDOBLE

Aquesta classe de funerals se celebraven igualment que els d’ofici major i doble, en canvi només s’interpretava un nocturn, laudes, la prosa i una lletania.

La casa del difunt donava o pagava, en cadascun dels quatre oficis, quatre candeles a cada sacerdot de l’altar i al cabiscol o bordoner, i tres als altres sacerdots convidats si n’hi havia. A Vall-llobrega, a més, la casa ofrenava pa, vi i llum a les quatre misses.

En l’enterrament es feien redemptors i absoltes sobre el clot.

Cada sacerdot assistent als quatre oficis rebia 1 lliura i 14 sous de plata, i el rector 3 lliures i 8 sous a més dels drets parroquials.

SEPULTURA, “ENTERRO” O OFICI MENOR I SIMPLE

Aquesta categoria de funerals se celebraven amb quatre oficis o misses, això és, “enterro”, eixida, novenal i cap d’any, dient-s’hi, excepte a la darrera, la prosa i una lletania.

Per regla general, solien assistir-hi tan sols dos sacerdots. Les candeles que s’havien de donar, les ofrenes i les oracions en el cementiri, es feia igual que en els de classe mitjana.

L'olivera mil·lenària del mas Ginesta (foto S. Vega)

Cada sacerdot assistent als quatre oficis rebia 1 lliura i 6 sous de plata, i el rector, 2 lliures i 12 sous a més dels drets parroquials.

EL SALPÀS

La descripció que fa la consuetud del salpàs, és al nostre entendre una de les parts més interessants del llibre, atesa la relació d'antropònims, cases i masos, i l'itinerari que s'hi detalla.

El rector de Vall-llobrega a més de fer el salpàs per la seva demarcació passava pels masos acostumats de Sant Joan. El Diumenge de Rams al matí, els rectors d'ambdues parròquies avisaven el seu poble a corn d'altar (des d'un extrem de l'altar, de cara al poble) del calendari previst. Sempre que les obligacions i el temps no ho impedissin, el salpàs es feia el dilluns, dimarts i dimecres de Setmana Santa a la tarda. El dilluns pels masos de Sant Joan, i el dimarts i dimecres a Vall-llobrega, un dia de l'església cap avall i l'endemà de l'església en amunt. El primer lloc on s'administrava la sal era l'església i la rectoria, i des d'aquí se seguia el recorregut previst.

Per impartir el salpàs el rector cobrava de cada mas una dotzena d'ous, o valor equivalent, i de les cases menestrals mitja dotzena. Si algú

Les ruïnes de la primitiva església parroquial, romànica, de Sant Mateu de Vall-llobrega, prop del Raval de Dalt (foto J. Badia-Homs)

es feia l'orni o bé plantava cara a l'hora de pagar, el rector el podia denunciar a l'autoritat competent. L'experiència va ensenyar al rector que als masos s'hi havia d'anar a la tarda, atès que l'assumpte dels ous el portaven les dones i aquestes anaven a Palamós de matinada i no tornaven fins al migdia.

El rector estava obligat a costejar-se la sal i pagar cinquanta ous el Divendres Sant a l'abat del monestir benedictí de Sant Feliu de Guíxols.

ALTARS I IMATGES

A part de l'altar major, la consuetud parla de l'existència de dos altars més i de tres imatges. L'altar i la imatge de Nostra Senyora del Roser, l'altar i la imatge de sant Vicenç i la imatge petita de Nostra Senyora.

Suposem que el presbiteri sempre ha estat presidit per una imatge de sant Mateu.

L'altar major es va daurar l'any 1782 i costà 475 lliures.

L'església parroquial i la rectoria de Vall-llobrega en una imatge de 1972 (foto J. Badia-Homs)

ORNAMENTS

A l'aixovar litúrgic esmentat a la consuetud hi ha roba blanca i de color. De la primera trobem les tovalles, generalment de lli o de cotó, que s'estenen sobre l'altar; acostumava a haver-n'hi tres, la del mig solia ser la més grossa, i lluïa brodats, puntes o calats a la part que penja fins arran de terra. De les vestidures sagrades de color el text parla d'una estola i d'una capa morada (emprada pel temps d'Advent i Quaresma), una capa pluvial negra (per a les exèquies dels cossos), i una casulla vermella grossa (per al Diumenge de Rams, festes de l'Esperit Sant, celebracions de sants màrtirs, etc.).

La gamma de colors dels ornaments varia segons les festivitats i els temps litúrgics: morat, blanc, vermell, verd i puntualment el rosa; el negre fou arraconat pel darrer Concili Vaticà. En el segle XIX la Santa Seu concedí a Espanya el privilegi d'utilitzar el blau cel el dia de la Immaculada. Les esglésies que s'ho podien permetre substituïen el color blanc (per Nadal i Pasqua de Resurrecció) pels brodats amb or o plata.

Sembla ser que l'origen de l'estola era el drap que portaven sobre

l'espatlla els ministres dels sacrificis pagans o bé el tovalló que va fer servir Jesús per eixugar els peus als seus deixebles. La capa pluvial es portava antigament per l'exterior per resguardar-se de la pluja i la casulla és una adaptació d'una mena de capa que usaven els romans.

A Vall-llobrega, cada tres anys pel Divendres Sant, es feien almoines de pa a la porta de l'església per poder arreglar i comprar ornaments.

RELÍQUIES I OBJECTES LITÚRGICS

Els objectes litúrgics citats a la consuetud són els mateixos que trobaríem en qualsevol església parroquial rural, sense que n'hi hagi cap que destaquï per la seva antiguitat, història o valor material.

Per les vegades que el llibre s'hi refereix, sobresurt la Veracreu, i per la senzillesa del material, la creu processional de fusta que es portava a l'interior de l'església.

A més dels objectes propis del parament d'un altar major, trobem el tabernacle, el pal·liet, el reliquiari, la caixeta o urna del monument i la relíquia de sant Sebastià.

BACINES

Les bacines eren una de les fonts de finançament per al sosteniment de l'església. La consuetud parla de l'existència de quatre bacins per acaptar almoines amb finalitats pietoses o benèfiques.

Durant el segle XVII, dels dos obrers de l'Obra, el menor era el qui compartia les tasques pròpies del càrrec amb les de tresorer i baciner del bací de les ànimes. A partir de mitjan segle XVIII serà un tercer obrer qui es dedicarà exclusivament a tenir cura del bací i de vendre el pa beneït; cada dos mesos, a tot estirar, haurà de lliurar les almoines al rector perquè celebri misses i aniversaris per les ànimes dels benefactors de la bacina.

Per sant Vicenç s'elegien els obrers o paborde de la festa, un d'ells tenia cura del bací del sant que servia per pagar l'estipendi del rector i del de Sant Joan per la celebració de la festivitat, dinar inclòs.

L'obrer o paborde menor elegit per sant Vicenç, tenia cura del bací de l'Hospital de Santa Caterina de Girona, que com és de suposar deuria acaptar en benefici d'aquesta institució hospitalària.

La Confraria del Roser tenia cura del bací de Nostra Senyora del Roser.

CAMPANES

A part dels tocs a morts, que abans en deien popularment de peus junts, la consuetud únicament fa referència a dos dels diferents tocs del repertori: el toc diari d'oració de l'Ave Maria i el de vespres que per Pasqua tocava un escolà amb quatre batallades.

El 16 de març de 1806, el rector Tomàs Dalmau va beneir una campana augmentada de quatre quintars, i li va imposar els noms de Mateua, pel patró de la parròquia; Margarida, el nom de la padrina; i Bàrbara, darrer nom que duïen moltes campanes atès que aquesta santa era invocada en ocasió de pedregades. Incrementar la grandària va costar 400 lliures.

LLIBRES

Tot i que desconeixem l'existència d'un inventari dels llibres litúrgics, de confraries, sacramentals i de comptes de la parròquia; hem recollit els llibres esmentats a la consuetud, ordenant els parroquials i els propis del despatx del més antic al més modern.

LLIBRES LITÚRGICS I DE CONFRARIES

- Breviari.
- Dietari.
- L'ordinari.
- Llibre de comptes de la Confraria del Roser.

LLIBRES PARROQUIALS I DE COMPTES

- Primer manual de testaments.
- Manual o llibre de baptismes, matrimonis i òbits, tots junts i barrejats.
- Llibre de comptes i llevador del rector Rafel Agustí.
- Llibre de comptes del rector Miquel Bonet.
- Llibre de misses i aniversaris del rector Pere Lloret.
- Llevador de censals del rector Salvador Bratlla.
- Llibre de comptes del rector Salvador Bratlla.
- Llibre de baptismes començat pel rector Rafel Bonet.
- Llibre d'òbits començat pel rector Rafel Bonet el 9 de setembre de 1688.
- Llibre de funeràries del rector Rafel Bonet.
- Llibre de las consuetuts y obligacions de la parr[òqui]a de S[an]*

t Matheu de Vallobrega (...) començat pel rector Rafel Bonet el 10 de gener de 1690.

-Llevador de la renda o censals del rector Rafel Bonet.

-Manual de matrimonis fet l'any 1689.

-Llibre d'òbits començat pel vicari doctor Pere Badiola el 15 de maig de 1752.

-*Llibre de algunas notas útils per la rectoria de S[an]t Matheu de Vallobrega (...)* acabat pel rector Tomàs Dalmau el 9 de juny de 1803.

CONVIDADES

Per donar més solemnitat a determinats actes que celebraven les parròquies, es procurava l'assistència de més d'un capellà. Amb una tarifa prèvia estipulada, el rector de Vall-llobrega i els de les parròquies veïnes es convidaven mútuament pels oficis de les festes majors i celebracions locals arrelades. Amb els anys van anar reduint les convidades i en lloc seu invitaven sacerdots o frares forasters.

Quan una festa comuna es podia traslladar, els rectors es posaven d'acord per celebrar-la en diferents dates i així poder un assistir a la parròquia de l'altre.

Les invitacions podien ser d'un dia o dos i es pagava a tant el servei; tant per concelebrar l'ofici, tant per la processó, per cantar els goigs, vespres, etc.

La consuetud recull una situació desplaent que es produí entre el rector de Vall-llobrega i els feligresos de Sant Joan arran d'una invitació: "... Des de q[u]e los de S[an]t Joan comensaren la iglésia (...) no va a la professó de S[an]t Joan lo rector de Vallobrega en lo die del Dijous S[an]t (...) y lo motiu és perq[u]è q[uan]t se comensà dita iglésia pretenian los de S[an]t Joan q[u]e lo r[ecto]r de Vallobrega (...) cedís los 10 sous a favor de la Obra, o fàbrica, de dita iglésia (...) y no havent-ho volgut fer (...) may més lo han convidat ..."¹⁶.

Per la festa de sant Vicenç es convidava el rector de Sant Joan.

Per la festa de sant Sebastià es convidava un sacerdot foraster.

Pel Roser Major es convidaven mútuament els rectors de Fitor, Sant Joan i Vall-llobrega.

Per les festes majors es convidaven mútuament els rectors. Per sant Mateu a Vall-llobrega, per santa Eugènia a Sant Joan i per santa Coloma a Fitor.

¹⁶ Biblioteca particular, *Llibre de notas de la rectoria de Vallobrega*, f. 18r.

Per la processó del Roser d'Octubre es convidaven mútuament els rectors de Sant Joan i Vall-llobrega.

CENSOS

Els censos, juntament amb els drets parroquials i el producte decimal (l'import del delme i de la primícia plegats), eren la principal font de recursos del rector de Vall-llobrega, tant per al seu manteniment com per a fer front a les despeses derivades del seu càrrec (culte, caritat, conservació de l'església, etc.).

El primer d'agost els masos pagaven al rector el cens de blat forment, vulgarment dit blat de confessions, per anar-los a administrar els darrers sagraments. Si algun pagès es resistia a pagar-lo se'l citava davant del jutge o del batlle.

El rector Miquel Bonet, que el trobem exercint el 1623, va puntualitzar: "... Cent anys ensà, y més enllà, y de tant temps que no y ha memòria de homens en contrari, los rectors de la parr[òqui]a de Vallobrega han rebut quiscun any dels particulars (...) una cortera vella de forment dita de confessions ..."¹⁷.

DRETS PARROQUIALS

A més dels drets útils del rector: gaudir de la casa i hort rectoral i ofrenes voluntàries dels fidels per fer dir misses, aquest percebia els drets que d'acord amb les lleis eclesiàstiques o determinats costums podia exigir per l'exercici de certs actes del seu ministeri.

Quan el rector Rafel Bonet va redactar la consuetu, a l'hora d'escriure la taula de preus va utilitzar la taxa de drets parroquials fixada pel bisbe de Girona Josep Fageda en el Sínode del 27 d'abril de 1661.

El capítol "Drets parroquials que se acostuman pagar a n'al rector de Vallobrega, d'esta part de molts an[y]s y de temps immemorable, tant de dret com de consuetut"¹⁸ recull els diferents drets que pagaven els feligresos, el concepte, l'import, etc.

DRET D'EXTREMUNCIÓ

A les tres parròquies del comtat de Palamós (Vall-llobrega, Vila-romà i Palamós), per l'administració de l'extremunció es pagaven 2 sous de plata si era de dia i 4 si era de nit.

¹⁷ Biblioteca particular, *Llibre de notas de la rectoria de Vallobrega*, f. 28v.

¹⁸ *Ibid.*, f. 35r.

DRET D'ABSOLTA GENERAL

A les tres parròquies del comtat de Palamós, arribats els capellans a la casa del difunt, si el benefactor volia que fessin una absoluta general, o una altra pia devoció, sobre el finat, es pagaven 2 sous de plata per cada sacerdot assistent.

DRET DE SEQÜELA

Aquest dret era per anar a la processó dels cossos difunts. A Vall-llobrega, Sant Joan, Palamós i Fitor, per cada capellà assistent es pagaven 2 sous de plata si era un cos i 1 si era un albat, encara que la casa fos molt lluny de l'església.

DRET DE TORXES

Pel dret de torxes, o encesa, antigament dit lluminàries, es pagaven 5 sous de plata al rector pel seu dret d'encesa i 5 a l'Obra per la cera consumida. A més, o en lloc, de les torxes de l'Obra la casa del difunt posava ciris a l'altar el dia de l'enterrament, l'eixida i les honres; després d'haver cremat eren per al rector per tenir el dret d'encesa.

DRET DE CREU

Aquest dret era per fer portar la creu en la processó i oficis de difunts. Es pagaven 2 sous de plata si era un cos i 1 si era un albat.

DRET D'ADMINISTRACIÓ

En virtut d'aquest dret es pagaven al rector 2 diners de plata per cada sacerdot foraster que vingués a dir missa pels difunts el dia de l'enterrament i el de les honres. D'aquesta quantitat el rector havia de donar a cada capellà pa, vi i llum.

DRET DE CAIXA

Aquest dret era per la caixa amb què s'enterraven els morts. Al comtat de Palamós es pagaven 5 sous de plata.

El rector Rafel Bonet, quan portava vuit anys exercint a Vall-llobrega i explica aquest dret afegeix: "... Si acàs se enterran ab caixa, jo fins vuy encara no he enterrat ningú ab caixa, y així encara no·ls he

cobrats ...”¹⁹. Tanmateix al cap d’un segle el rector Tomàs Dalmau diu: “... Mos antecessors y jo, los havem cobrats fins vuy ...”²⁰.

DRET DE CAMPANES

Aquest dret era per fer tocar les campanes a morts en els enterraments i en les honres. Es pagaven 5 sous de plata, tot i que en explicar aquest dret el rector Rafel Bonet afegeix: “... Jo may he cobrat dit dret, perq[u] è no las he volgut tocar, ells se las tocan y cobran ...”²¹.

Malgrat que la consuetud no en diu res, era usual que el campaner noticiés amb el vocabulari dels bronzes si el finat era un cos o un albat, un laic o un religiós, de quin veïnat o raval, i fins i tot la categoria del funeral. El text només distingeix el sexe, si el mort era un home es feien en total tretze tocs i si era una dona, dotze, i es tocaven:

-Tan bon punt havia finat el cos si era després de l’avemaria, però si moria abans es posposava al toc de l’oració. Es feien tres tocs si era home i dos, si era dona.

-Quan s’anava a buscar el cos a la casa mortuòria es feia un toc.

-Quan tornaven amb el cos cap a l’església es feia un toc.

-En entrar i en sortir de cadascun dels quatre oficis es feia un toc.

DRET DE LA VIDA

Aquest dret era per pagar el dinar que el rector havia de donar als sacerdots forasters assistents als enterraments. A les parròquies de Vall-llobrega, Sant Joan i Fitor es pagaven 4 sous de plata per cada capellà. El dia de les honres, però, la casa del dol havia de convidar a dinar el rector i els altres sacerdots; però si de cas la casa no els volia invitar, havia de pagar 4 sous a cadascun.

El rector Rafel Bonet, referint-se a l’època dels seus predecessors, els rectors Miquel Bonet i Pere Lloret, quan es pagaven 3 sous, es queixa dient: “... En aquell temps no eran tant cars los viuras, jo sempre hi perdo ...”²².

Al cap d’un segle el rector Tomàs Dalmau diu: “... Per haver-se encarits sobre manera los viuras, per lo motiu de las guerras passadas, donan ara per lo dinar de quiscun sacerdot 7 sous, 6 diners bar[celoneso]s ...”²³.

¹⁹ Biblioteca particular, *Llibre de notas de la rectoria de Vallobrega*, f. 38r.

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*, f. 38v.

²² *Ibid.*, f. 39r.

²³ *Ibid.*

DRET DE NOVENA

Aquest dret era per pagar la caritat de les nou misses de la novena que es deien pels cossos enterrats a Vall-llobrega. Es pagaven 18 rals de plata i s'ofrenava pa, vi i llum en cada missa. Si per cas la casa del difunt no feia les ofrenes, havia de pagar 1 sou de plata per cadascuna.

DRET DE SEPULTURA DELS ALBATS

Pel dret de sepultura dels albats es pagaven 5 sous de plata.

D'acord amb la constitució sinodal feta pel bisbe de Girona Francesc Dou l'any 1671, s'entenia per albats aquells mascles que morien abans de complir catorze anys i aquelles femelles mortes abans dels dotze, encara que combreguessin; excepte els casats amb dispensa, que s'havien d'enterrar com els cossos.

DRET DE SEPULTURA DELS QUE NO EREN CAPS DE CASA

El dret de sepultura o terratge, el cobraven els rectors per enterrar en sagrat.

Pel dret de sepultura dels cossos que no eren caps de casa es pagaven 10 sous de plata.

DRET DE SEPULTURA DELS CAPS DE CASA

Pel dret de sepultura dels caps de casa es pagaven 9 còps o partidors d'ordi i l quart de vi claret bo o valor equivalent (1 lliura i 14 sous l'any 1712). A Vall-llobrega i a Sant Joan es pagava el mateix pels caps de casa que eren enterrats a la seva parròquia, com pels que eren d'una d'aquestes dues i eren enterrats a l'altra.

És curiós comentar que sense saber el perquè, el rector Salvi Solivera advertix que el rector de Vall-llobrega no tenia el dret de sepultura dels cossos, tant si eren caps de casa com no, que morien en el carrer de Sant Joan "... Que vuy és las casas que són juntas en lo lloch ..." ²⁴.

El rector Miquel Bonet diu que aquest dret el cobraven els rectors des de feia més enllà de cent anys.

Per caps de casa s'entenia, governessin o no la casa, els besavis; avis i pares, casats o vidus; els hereus i les pubilles, casats o solters, encara que visquessin els pares; i els gendres i les nores, casats amb els hereus, pubills o pubilles.

²⁴ Biblioteca particular, *Llibre de notas de la rectoria de Vallobrega*, f. 43v.

DRET DE SEPULTURA DELS ECLESIASTICS

A Vall-llobrega i a Sant Joan pel dret de sepultura dels eclesiàstics es pagaven 3 cortans d'ordi i mitja bóta de vi claret bo.

DRET D'ALIENÍGENA O FORASTER

S'entenia per alienígena, foraster o pelegrí aquell que era aliè a la parròquia o que no hi havia viscut tot un any sencer immediatament anterior a la seva mort. Per determinar la taxa d'aquest dret que s'havia d'aplicar, era necessari conèixer a quin d'aquests tres estats pertanyien els forans:

-Els d'estat superior: noble, militar, o que gaudien de privilegi militar pagaven 10 lliures barceloneses.

-Els d'estat mitjà: mercader, notari, batlle, cirurgià, adroguer, apotecari, etc. pagaven 6 lliures.

-Els d'estat baix: sastre, sabater, corder, pagès, menestral, etc. pagaven 4 lliures.

Si un foraster moria en una parròquia i s'enterrava en una altra, el rector de la primera tenia la quarta funerària de l'altra. Quan passava un cadàver per una parròquia, el rector o el vicari d'aquesta cobrava 2 rals de plata pel trànsit, i estava obligat a guardar el cos dins l'església si ho demanaven els que el portaven; d'aquests 2 rals, un era per al rector i l'altre per fer sufragis al foraster.

La casuística d'aquest dret, l'import fixat i la quarta parroquial o funeral foren regulades pels Concilis Provincials convocats pels arquebisbes de Tarragona: Ferran de Lloaces el 1564, Antoni Agustí el 1584, i Joan Terés el 1602.

DRET DE TESTAMENTS I CODICILS

Un reial decret de 1737 prohibí als rectors de Catalunya la facultat d'actuar com a notaris, llevat d'autoritzar testaments parroquials.

Per prendre el testament o codicil es pagaven 5 sous de plata, i pel dret d'extracció dels documents, que els hereus estaven obligats a treure, 1 lliura i 5 sous.

DRET D'EXTRACCIÓ DE BAPTISMES, MATRIMONIS, ÒBITS, ETC.

Per l'extracció d'una partida o fe de baptisme, matrimoni, benedicció de núpcies, òbit, etc. es pagaven 5 sous de plata.

DRET DE BAPTISMES I PARTERES

En els bateigs es pagaven al rector 4 sous de plata pel dret de capida²⁵.

El rector Tomàs Dalmau diu que antigament, a Vall-llobrega i a Sant Joan, en els bateigs la padrina acostumava fer dues ofrenes davant l'altar major, però que llavors paga 7 sous i 6 diners.

Quan la partera sortia de casa, era rebuda a la porta de l'església on se li llegien els evangelis i se li deia una missa a l'altar del Roser. La partera donava dues candeles grosses per la missa, i en presentava una a l'ofertori, i pagava 9 sous barcelonesos pels evangelis i la missa.

DRET DE MATRIMONIS

Pel dret de matrimoni, tant si la parella era de la parròquia com si només ho era un dels dos, tant si es publicaven les proclames com no, cada contraent pagava 10 sous de plata.

Per la benedicció de les núpcies els contraents aportaven dues coques, de les quals una era per al rector, i sis candeles: dues per a la missa de núpcies, dues per a l'ofertori i dues per tenir-les a les mans; i també pagaven 4 sous de plata.

El rector Tomàs Dalmau diu que cada contraent paga 15 sous barcelonesos per la fe de matrimoni; que en la missa de benedicció aporten dues coques, dites d'ansies, de les quals una és per al rector; i que paguen, entre la caritat de la missa i la benedicció de les arres, 9 sous barcelonesos.

DRET DE SIGNATURES

Per cada document que es demanava signat pel rector es pagaven 4 diners de plata.

DRET DE PUBLICACIÓ

Pel dret de publicació a fi que es pogués comunicar qualsevol irregularitat o impediment (amonestacions) es pagava 1 sou de plata, i pel de publicar els qui es volien ordenar (publicates) 4 sous.

DELMES I PRIMÍCIES

El delme era el dret d'una desena part de les collites que es pagava per assegurar el sosteniment del clergat i dels edificis religiosos, i la primícia, que es donava un cop l'any, solia ser un tres per cent dels fruits

²⁵ Vel blanc en forma de capa o vestit que es posava al nadó després de la unció del baptisme.

primerencs de la terra o del bestiar que a l'antiguitat s'oferien a Déu i després van passar a l'Església.

DELMES I PRIMÍCIES DELS GRANS I LLEGUMS

A les parròquies del comtat de Palamós era estil i consuetud pagar el delme i les primícies dels grans i dels llegums que es corquen, això és: forment, blat de coure, blat rodonell, blat fort, mestall, tot tipus de blat, faves, pèsols, *ramallins*, garrofes, guixes, llobins, fajol quan en feien, civada i ordi junt, civada sola i mill.

Si el gra era per batre es descomptaven 10 quarteres de cada 100, i la quota del delme i les primícies s'aplicava sobre les 90 restants; si el gra era batut el pagès pagava sobre les 100, de 15 quarteres havia de pagar 1 quartera pel dret del delme i 8 còps per les primícies de la terra; la meitat per al rector de Vall-llobrega i l'altra meitat per repartir entre el rector de Vila-romà i el de Palamós.

El rector de Vall-llobrega col·lectava dos anys seguits i quan tenia emmagatzemat tot el gra de les tres rectories en el seu graner, avisava els altres rectors i els pagava un bon dinar; els altres dos rectors recollien un any cadascun i feien el mateix a la seva parròquia. Per col·lectar, cada rector podia nomenar qui volia.

La primícia equivalia a la tercera part del delme. La mitja primícia que es rebia de la parròquia de Mont-ras es pagava segons la quota de Palafrugell.

DELMES I PRIMÍCIES DEL CÀNEM I LLINET

A les parròquies del comtat de Palamós es pagava delme i primícies del cànem i del lli.

Es feien quatre parts iguals, el col·lector treia el batlliu que era 1 de cada 10 manats, el rector de Vall-llobrega prenia dues parts i el de Vila-romà i el de Palamós, una cadascú.

DELMES I PRIMÍCIES DELS ANYELLS, CABRITS I PORCELLS

A les parròquies del comtat de Palamós era costum delmar i primiciar els anyells i els cabrits el Dilluns de les Lletanics (dilluns abans de l'Ascensió) o l'endemà.

Per cada 30 anyells o cabrits es pagaven 3 cries per al delme i 1 per a les primícies del bestiar; el batlliu era 1 de cada 10 per al col·lector. El rector havia de triar les seves cries, procurant no quedar-se ni les millors ni les pitjors.

Els particulars de Vall-llobrega, Vila-romà i Palamós, arran d'una concòrdia, pagaven pels porcells de cada garrinada, llevat de la primera, 15 sous per al delme i 5 per a les primícies.

DELMES I PRIMÍCIES DEL RAÏM

A les parròquies del comtat de Palamós era ús i consuetud pagar pel raïm de vinya, de cada 15 semals, 1 per al delme i 1 terç per a les primícies.

A l'hora de col·lectar el raïm, els rectors havien de tenir cura d'elegir una persona intel·ligent.

Els mallols no pagaven fins que feia uns anys que eren plantats, set els de muntanya i cinc els del pla. Les parres no pagaven.

CEMENTIRI

El 5 de març de 1896 l'ecònom Narcís Camps, assistit pels rectors de Fitor i Llofriu, va beneir el nou cementiri, acte que va comptar amb la presència de les autoritats civils de Vall-llobrega. Al cap de quinze dies es va enterrar l'últim cadàver al cementiri que hi havia junt a l'església actual.

CONFRARIA DEL ROSER

De confraries, la consuetud únicament ens parla de la del Roser.

A les confraries del Roser, promogudes especialment pels dominics, hi podien pertànyer tots els feligresos que es comprometessin a resar, com a mínim, els quinze misteris del rosari una vegada a la setmana. Per gaudir de les gràcies i privilegis d'una confraria era requisit estar inscrit en el llibre de l'associació.

La llicència a Vall-llobrega d'erigir la Confraria del Roser data del 5 d'abril de 1636²⁶, és a dir, uns 33 anys abans que s'aixequés l'església actual. Es dedicava a propagar la devoció del rós del rosari i celebrar les festes del Roser.

La Confraria, aparentment ben organitzada, tenia la seu a l'altar del Roser, comptava amb pabordes o obrers, duia llibre de comptes, tenia cura del bací homònim, hem de creure que a les processons els confreres arboraven un pendó o gonfanó, i organitzava les funcions religioses i festives següents:

²⁶ Arxiu Diocesà de Girona, U-241, f. 144.

-El primer diumenge de cada mes, al matí, feia una processó fins al Pedró portant la imatge del Roser i cantant els goigs.

-Per la Candelera els confreres guanyaven indulgències confessant i combregant. L'endemà, al propi altar, es deia una missa d'aniversari pels confreres difunts.

-Per la diada de sant Mateu se celebrava simultàniament la festa del Roser Major, els parroquians arriben a dir que "amb una pedra mataven dos pardals". El Roser s'oficiava al cap d'una estona de sortir el sol i l'ofici del sant a les deu. Com que el rector no trobava bé aquesta doble celebració, el 1698 va exposar el cas al bisbe Miquel Pontic perquè arbitrés una solució. El prelat resolgué traslladar, a partir de l'any següent, el Roser Major a un diumenge del mes de maig. D'aquí que amb el temps aquesta festa passés a dir-se el Roser de Maig.

Els rectors de Vall-llobrega i Sant Joan es posaven d'acord per no fer coincidir la celebració del Roser en un mateix diumenge de maig i així poder-se convidar un a l'altre i també al rector de Fitor. Amb els anys, es van deixar d'invitacions i Vall-llobrega va fixar el primer diumenge per celebrar el Roser de Maig. L'ofici major se celebrava a les deu i a la tarda es feia la processó que arribava fins als Quatre Camins.

-El primer diumenge d'octubre se celebrava la festa de la Mare de Déu del Roser. Sortint de missa matinal es feia la processó i es convidava el rector de Sant Joan. Si la Confraria contractava músics, la missa cantada s'oficiava més tard. L'endemà es deia una missa d'aniversari pels confreres traspassats. Tots aquests actes es pagaven de la pròpia bacina. Amb els anys es va deixar de convidar el rector de Sant Joan.

La Confraria pagava anualment al rector 5 lliures i 12 sous per les dues funcions del Roser, les processons dels primers diumenges de mes, les quatre misses d'aniversari pels confreres difunts i pels goigs. També pagava mitja dobla del cost dels músics. Abans, quan es convidaven els dos rectors veïns, o més capellans si el poble ho volia, la Confraria els pagava l'estipendi i el dinar.

Pel Roser de Maig les dones elaboraven coques que presentaven a l'ofertori. Sortint d'ofici, els pabordes donaven la més grossa al rector i aquest els cedia les altres que molt probablement venien o subhastaven a benefici de la Confraria. Amb el temps, aquest costum va tenir lleugeres variacions; les dones donaven les coques als pabordes que les passaven a captar acabada la missa, però no en donaven cap al rector.

BIBLIOGRAFIA

VVAA, *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Generalitat de Catalunya-Editorial Claret, Barcelona, 1998-2001.

VVAA, *Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana*, Espasa-Calpe S.A., Barcelona Madrid, 1908-1930.

VVAA, *Gran enciclopèdia catalana*, volum 5, Barcelona, 1973.

BADIA HOMS, Joan, L'Empordà, *Gran geografia comarcal de Catalunya*, volum 4, Barcelona, 1981.

ARXIUS CONSULTATS

Arxiu Comarcal del Baix Empordà

Arxiu Diocesà de Girona

Arxiu Parroquial de Castelló d'Empúries

AGRAÏMENTS

Agraïm sincerament l'ajut i el suport rebut d'aquests quatre apassionats de la recerca històrica del seu terròs: David Moré Aguirre, Miquel Teixidor i Fa, Pere Trijueque i Fonallcras i Salvador Vega i Ferrer.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Transcripció de bona part de la consuetud de la parròquia de Sant Mateu de Vall-llobrega (1690-1896). Biblioteca particular.

Llibre de algunas notas útils per la rectoria de S[an]t Matheu de Vallobrega, fet [per] mi, Thomàs Dalmau, p[re]b[e]re y rector de dita parr[òqui]a, de qual rectoria prenguí possessió als 29 desembre del any 1795.

Llibre de las consuetuts y obligacions de la parr[òqui]a de S[an]t Matheu de Vallobrega del comtat de Palamós, bisbat de Gerona, tant de funeràries com de las demás cosas, las quals he trobat en ús y pràctica, y las he observadas y continuadas sens contradicció alguna jo, Rafel Bonet, rector de dita parr[òqui]a, des del últim die de juliol 1688 fins vuy, als 10 de janer 1690, y observaré y continuaré (*Deo dante*) de quí al devant.
Rafel Bonet, rector,
1690.

Qual llibre he copiat fidelment jo, Thomàs Dalmau, p[re]b[e]re y rector de Vallobrega, per haver-lo trobat ja molt esquinsat, y he an[yl]adit lo q[u]e se ha mudat ab tanta sèrie de anys, y se observa vuy en die, qual cosas van rubricadas ab est senyal (hi ha una mà dibuixada) de mà.

Nota q[u]e cada primer diumenge de mes se fa professó del Roser ab N[ost]ra S[en]yora, y se cantan los goits y té lo r[ecto]r 2 sous plata, la qual professó volta al Padró. Nota.

(Escrit posteriorment al marge) Nota. En lo 1r diumenge de maig no se fa professó al matí, ni se diu rosari, per fer-se tot això a la tarde, per rahó de fer-se el Roser de Maig.

Nota [*secundo*], q[u]e cada diumenge se fa alfertori ab la estola (si no se trau la Veracreu) y sol oferir lo jurat si hi és; lo obrer major *tantum*. Després ofereixen de casa d'en Pagès y de casa d'en Vidal una alferena, a vegadas no'n portan perq[u]è no pastan. Ja no se acostuma.

Lo pa, si ni ha, se benehex després de haver publicat los aniversaris.

Nota [*tercio*], q[u]e després de haver dita la missa matinal se va *in albis* a la porta de la iglésia ab creu alta (la qual és la creu de fusta) y aygua beneita per a fer allí las absoltas generals, però antes se fan dos absoltas a los de la casa d'en Pagès y dos a los de casa d'en Vidal q[u]e ja se preparan per a fer-las, y encara q[u]e no's fassan las absoltas generals a la porta (com no las fas en las festas an[yl]als, Roser y s[an]t Matheu) tantmateix las fas a los Pagesos y Vidals per las alferenas.

Després de ditas las absoltas generals se ha de fer una absolta, o redemptor, o responsori sobre lo vas d'en Pagès q[u]e així ho mana la institució de dita missa. Ara no.

Ítem, nota q[u]e q[uan]t fas alfertori ab la Veracreu, si no hi ha 4 ciris en lo altar, fas posar una candela en un candelero (o dos) del altar, si hi ha dos min[yl]ons per més y devoció de la Veracreu.

PASQUAL RIBAS I TORRES

Nota ítem, q[u]e en todas las missas de las fiestas y diuemeses la Obra encén ciris per las dos missas, jo may n-c brestret per dir ditas missas, és veritat q[u]e jo allargo la mà [...] la caritat [...] la iglésia.

Fins assí és de Bonet, rector.

(Mà dibuixada al marge) Des de la reducció feta, segons la disposició synodal del any 1787, solament se deuen celebrar per Catharina y Maria Pagès y als seus 22 missas matinals en diumenge y sobran 3 sous, 10 diners [...] q[u]e estan units en altre missa en lo cos del carandell, y per lo tant, com no sobra estipendi, no se fan las absoltas generals de q[u]è parla la antecedent nota tercera de Bonet, quals absoltas generals, molts an[y]s ha, no se han fet per mos antecessors sens dupte per la tenuïtat de la caritat.

(Mà dibuixada al marge) Tampoch se fan las absoltas particulars per las casas de Pagès y Vidal per haver-se ausentat de esta parr[òqui]a de Vallobrega los sen[y]ors de ditas casas, y no aportan los masovers las alferenas de q[u]è parla la antecedent nota tercera de la consuetud de Bonet.

(Mà dibuixada al marge) Lo mas Pagès de la present parr[òqui]a acostuma, de temps immemorial, aportar tots los diuemeses del any, o en la major part de ells, lo pa q[u]e se beneheix en la missa matinal y se distribuïx després per lo baciner de ànimas. No consta esta obligació de acte ni escrit, sinó de la sola consuetud. Se exceptuan las fiestas an[y]als q[u]e no'n portan, y antes de dividir-se Vallobrega de Vila-romà, q[u]e fou en lo any 1799, lo pagava lo Comú donant en quiscuna festa an[y]al per pa beneït un pa blanch de tres lliuras. Dalmau, rector.

Consue Janer tuts

P[rim]o. És ús y consuetud q[u]e lo die de Cap de Any se fassa lo ofici major a la hora de missa matinal, q[u]e se acostuma dir des de la punta del sol, a un quart o mitja hora al sol alt lo més ll[ar]ch, y així mateix en todas demés fiestas del any y diuemeses; per sò als diuemeses a la missa matinal se dóna asperges, se diuen los manaments, se beneheix lo pa, se publican las missas de estaca, y aniversaris y demés funcions (acceptadas las quatre fiestas anyals, la festa del Roser de Maig, lo die de Corpus y lo die de s[an]t Matheu, q[u]e en aqueixas festivitats se fa lo ofici major a las deu horas).

Ítem, lo die de Cap de Any és consuetud de parar lo altar, incensar, fer lo ofertori ab la Veracreu ab sos dos acòlits y canalobras.

Ítem, a la darrera missa és ús de girar-se al poble y dir-los: “En aquesta semmana tal die és dejuni y tal die és festa”, perq[u]è no'u ignòrian los demés, y si no hi ha dejuni o festa se diu: “En aquesta semmana no y ha cap dejuni ni festa de precepte, [etcètera]” y si vol dir los manaments també en la darrera missa pot, assò se entén tant solament als diuemeses.

Ítem, és ús y consuetud q[u]e dit die de Cap de Any, després de haver publicat los aniversaris, y missas de estaca y haver beneït lo pa en la missa matinal, de publicar lo següent: Quin any és, quina lletra correrà o assenyalarà lo diumenge, quants ne tindrem de epacta, q[uan]t pendrem cendra, quant se fa Pasqua, la Acensió, Pentecostès, Corpus y lo primer diumenge de Advent, q[u]e tot se trobarà a la taula del breuari sinó és acabada, o ja bé en lo principi del dictari.

Ítem, és ús y consuetud de publicar al mateix die a la missa matinal quantas criaturas han nat lo any y quants albats y cossos han mort.

Ítem, és ús y consuetud de publicar lo rector, a corn de altar, los obrers de la Obra de S[an]t Matheu, als quals primer y antes de comensar la missa elegessen los obrers q[u]e han de eixir y ho diuen a n'al rector, o en casa o en la sagristia, y lo rector los nota en lo paper, y los q[u]e e los dos obrers y rector elegexen, y després de publicats, és tant establert y ferm com si un Consell los agués elegits. No se diuen vespres.

Modo de publicar lo sobredit en ús

V[erbi] g[rati]a. “Vuy die de Ninou comensa lo any 1800, ço és, q[u]e hi ha mil y vuyt-cents an[y]s q[u]e Christo S[en]y[or] N[ost]r[e] nasq[ue] de las purissimas entran[y]as de la gloriosa Verge Maria S[en]y[ora] N[ost]r[a] en la establia de Betlem per nostra redemció, restant ella verge”.

“Lo present any de mil [etcètera] tindrem per lletra dominical (tal). Tindrem de epacta (tants), q[u]e comensarà a córrer al primer de mars, perq[u]è aquestos dos mesos, janer y febrer, són de la epacta del any passat. Pendrem cendra a tants de tal mes, [etcètera]. Farem Pasqua a tants de tal mes, [etcètera]. La Ascensió serà a tants de tal mes, [etcètera]. Pentecostès serà a tants de tal mes, [etcètera]. Corpus serà a tants de tal mes, [etcètera]. Y lo primer diumenge de Advent serà a tants, [etcètera]”.

“Lo any passat han nat tantas criaturas, tants mascles y tantas femellas”.

(Mà dibuixada al marge) *Hic leguntur nomina et cognomina eorum ordine quo baptisati fuerunt.* Dalmau, rector.

“Aquest any passat han mort tans, v[erbi] g[rati]a tants albats y tants cossos”.

(Mà dibuixada al marge) *Hic leguntur, ut supra, nomina et cognomina mortuorum ordine quo mortui fuerunt.* Dalmau, rector.

“Per a q[u]è las ànimas de aquestos cossos tingan un bon principi de any nou y alivio en sas penas, si hi estan, [etcètera], direu un parenostre ab la avemaria, mentres jo los faré una absolta”. *Offerentes cas, [et cetera]*.

“Los obre[r]s de la Obra de S[an]t Matheu, elegits per lo present any, són los següents: ço és, tal elegeix per obrer major a t[al] y tal elegeix per obrer menor a t[al]. N[ost]r[e] S[en]y[or] los done vida y salut per a poder servir a Déu y al gloriós s[an]t Matheu. Vos done a tots, des del major al menor, un principi de any ab tants augments de gràcia quals desitjo jo per mi”.

Nota q[u]e lo obrer menor té dos oficis, lo hu és ésser obrer y lo altre és ésser baciner de las ànimas, y per ço lo obrer major maneja y se cuyda dels diners de la Obra, y lo menor dels diners de las ànimas.

(Mà dibuixada al marge) En lo die present és ús y consuetut elegir dos obrers per la Obra, quals solam[en]t se cuydan de las cosas tocants a dita Obra, y al mateix temps se elegeix altre, y aquest se diu baciner de ànimas, y solam[en]t se cuyda de captar per la iglésia, y vendre lo pa, y entregar q[uan]t lo r[everen]t rector vol los diners, q[u]e regularm[en]t és de dos en dos mesos lo més llarch, per celebrar las missas y aniversaris per las ànimas dels benefactors de dit baci, així's he trobat haver-o practicat, de esta part de molts an[y]s, mos antecessors los r[everen]ts Salvi Font, d[octo]r Ignaci Senmartí y Joan Jonquera, tots rectors de Vallobrega. Dalmau, rector.

Ítem, nota q[u]e si lo any és any de bixest, després de haver dit: “Lo present any q[u]e comensa avuy die de Ninou, [etcètera]”, se diu d'esta manera: “aquest any de mil [etcètera] és any de bixest, q[u]e esdevé de 4 en 4 an[y]s, y així per ésser any de bixest la festa del apòstol s[an]t Mathias serà a 25 de febrer, q[u]e q[uan]t no és any de bixest és a 24 de febrer, y per axò hi haurà traspàs en totas las festas del any”. De aqueix modo explicat està en ús y consuetut dir-o.

Ítem, lo die dels Reys se fa lo ofici a la missa matinal, del modo q[u]e se fa lo die de Cap de Any.

(Escrit posteriorment al marge) Jener. Die 17, missa de devoció. Die 20, ídem.

Nota q[u]e és consuetut q[u]e a 22 de janer se fa un ofici en lo altar de s[an]t Vicens tots anys, parant lo altar com lo die de Cap de Any, encens, acòlits, [etcètera], ofertori, [etcètera] y, si és diumenge, se posa s[an]t Vicens en lo altar major per lo de reservar lo càlser. Y dit die se elegexen los obrers, o pobordres, y lo menor se cuyda del baci del Hospital de S[an]ta Catharina màrtir de Gerona, se fa dit ofici a la missa matinal y si hi ha vespres y professó, esta és fins al Padró. Y per a cantar dit ofici convida lo rector a n-al rector de S[an]t Joan (y en sa

ausència a altre capellà o frare) a n'al qual se li dóna 7 sous barc[eloneso]s, sò és, 6 sous per la assistència de cor y 1 sou per cantar los goitgs que's cantan després de la missa, y si fan professó se li dóna 6 sous més y és fins al Padró. Se paga a n'al rector per lo ofici 6 sous per la missa, 7 sous per la assistència y goigs, y si se fa professó 6 sous més. Se paga tot del bací de s[an]t Vicens, y si lo rector ha de donar dinar a n'al rector o capellà, paga lo bací de s[an]t Vicens 6 sous per cada capellà.

(Mà dibuixada al marge) Advertesca lo rector q[u]e esta festa de s[an]t Vicens se havia deixat del temps del d[octo]r Ignaci Senmar[t]í y se tornà a introduhir-se en lo any 1794, essent rector lo r[everen]t Joan Jonquera, p[re]b[re], y des de dit any 1794 se ha practicat de la manera seg[üen]t.

(Mà dibuixada al marge) En lo die de s[an]t Vicens, die 22 de janer, se para lo altar seu y com sie festa de devoció, y no se pugan dir dos missas, se busca altre capellà, esto és, lo r[everen]t r[ecto]r de S[an]t Joan o altre en sa ausència, y se convida reservat per què de est modo hi hàgia dos missas, la matinal, per q[u]è tots los de las casas pugan ohir missa, se diu a punta del sol y lo ofici a 10 horas. Se canta dominical y se fa lo ofertori ab la Veracreu, lo q[u]e se acostuma donar al s[an]t (és llibertat del rector). A las dos, a poca diferència, se cantan vespres un poch solemnes, acabadas estas se diu immediatam[en]t lo rosari y acabat aquest se fa la professó aportant la imatge de s[an]t Vicens en lo tabernacle, la qual professó arriba y volta lo Padró *tantum* y se retorna a la iglésia, se cantan los goigs y després se dóna la benedicció ab la Veracreu q[u]e se aporta en la professó. En lo ofici se donan encens y al Magnificat de vespres (pués los de esta parr[òqui]a són molt aficionats a encens). Y se dóna o paga, de dit bací al r[everen]t rector per la missa, assistència, vespres, professó, goitgs y dinar del sacerdot foraster 2 lliures, 1 sou. Y per la missa, assistència, [etcètera] del foraster se li donan 15 sous.

Jo infrascrit sempre he donat al capellà foraster 18 sous. Y per tot junt lo bací paga al r[ecto]r 2 lliures, 14 sous. Dalmau, rector.

(Escrit posteriorment) En est dia no se diu lo rosari antes de missa.

Fabrer

Las obligacions del mes de febrer

P[rim]o. És ús y consuetut de parar lo altar com lo die de Cap de Any, lo die de N[ost]ra S[enyo]ra Candelera, a 2 de febrer, y se posa Nostra S[enyo]ra petita sobre lo sacrari ab un paliet, devant vermell ab puntas, o altre ab la qual imatge se fa lo ofertori y si vol pot incensar.

Ítem, antes de la missa se beneheixen las candelas y se fa professó, la qual arriba y volta lo Padró y tornant passa per lo carrer del Rector ab la imatge petita de N[ost]ra S[enyo]ra.

(Mà dibuixada al marge) Nòtia lo r[ecto]r q[u]e en lo die de N[ost]ra S[enyo]ra Candelera acostuma haver-i molta gent a confessar, per lo q[u]e lo diumenge antes se avisa a corn de altar las indulgèncias que guanyan los confreres del Roser confessant y combregant, y se consagran formas corresponents per los q[u]e hàgian de combregar, acostuman venir de matinet a confessar. A la hora corresponent, q[u]e és a la punta del sol a poca diferència, se diu la missa matinal y antes de comensar-se se fa la benedicció de las candelas, las q[u]e posan en una taula prop lo altar major coberta ab unas estovallas; la Obra bestrau un ciri de 3 onsas per lo r[ecto]r per fer la professó, la q[u]e acabada lo retorna als obrers. La benedicció se fa ab la capa y estola morada, immediatam[en]t se fa la professó q[u]e arriba y volta lo Padró y al tornar no passa per lo carrer del R[ecto]r com diu l[a] consueta de Bonet. En la professó no se aporta la imatge de N[ost]ra S[enyo]ra sinó un ciri encès, *ut habetur in ordinario* pàg[ina] 270. *De processione in die festo purificationis, [et cetera]*. Lo ofertori se fa [a] N[ost]ra S[enyo]ra. Dalmau, rector.

Ítem, a tres de febrer die de s[an]t Blay, o Blasi, se fa al matí la benedicció de pa y fruyta,

ut in ordinario, y després se diu lo aniversari al altar del Roser per los confreres difunts del Roser, y la missa de estaca q[u]e és en aqueix die se diu lo endemà no impedit.

Ítem, a 24 de febrer, s[an]t Mathias, ofertori, la casulla grosa vermella.

Ítem, al darrer diumenge de febrer se fa la festa de la dedicació de la iglésia de Vallobrega, y se fa així com si fos una festa anyal.

(Mà dibuixada al marge) Lo diumenge últim de febrer se fa la festa de la dedicació de la iglésia, se publica lo diumenge antes, se posa en lo altar major la Veracreu y reliquiari y no se convida a ningún sacerdot foraster. Dalmau, rector.

(Mà dibuixada al marge) Lo diumenge de Quinquagèsima és ús y consuetud de fer a missa matinal la publicació de la butlla de la S[an]ta Cruzada; antes de la missa se va a buscar-la ab professó, passant per lo sementiri, en la porta de la rectoria, *et si vult potest ejus privilegia et indulgentias explanare [...] ut in ordinario*. Dalmau, rector.

(Mà dibuixada al marge) En la segona semmana de Quaresma acostuman venir a confessar las criaturas q[u]e no conbregan, y per sò se avisa lo diumenge antes, prevenint a las mares las acompanyan y q[u]e las facian anar ben netas, [etcètera]. Dalmau, rector.

Mars

Las consuetuts y obligacions del mes de mars

P[rim]o. Lo Diumenge del Ram se fa la benedicció a la missa matinal, antes de dir la missa, y immediatam[en]t la professó, la qual volta lo Padró. Vuy als 4 Camins.

Ítem, se distribuix la meytat de la palma al diumenge antes de la professó per los caps de casa a n[ost]rals grahons del presbiteri, y lo Divendres S[an]t se acaba de distribuir ab la cera del monument acabada la missa.

Lo Dilluns Sant, o lo dimars, o lo dimecres, segons apareixerà bé al rector y segons la oportunitat del temps, se fa salpàs. Jo, segons lo temps, sempre lo fas per la parr[ò]qui]a de S[an]t Joan a la tarda, o lo dilluns, o lo dimars, y lo endemà a la tarda lo acabo de fer per la parr[ò]qui]a, per q[u]è a la matinada las donas van a Palamós, y assò és per los ous, y per sò al divendres, o dissapte, antes del Diumenge de Rams se suplica al s[enyo]r rector de S[an]t Joan se servesca avisar a corn de altar a las donas de S[an]t Joan, q[u]e lo rector de Vallobrega passarà (tal dia) a la tarda per la parr[ò]qui]a de S[an]t Joan a fer lo salpàs per los masos acostumats. Y lo rector de Vallobrega avisa a son poble, al matí del Diumenge de Rams, dihent: “(tal) die a la tarda faré lo salpàs en la parr[ò]qui]a de la iglésia en avall, y lo endemà a la tarda lo faré de la iglésia en amont”.

Ítem, és ús y consuetud de temps immemorable q[u]e lo pagès dóna y paga cada any per lo salpàs una dotsena de ous a n[ost]ral rector, o lo valor de ella, y los manastrals ne donan mitja dotsena, o son valor, encara q[u]e a vegadas las pagesas tenen repugnància dihent que llur mas no és del tall major com aquell altra, y lo responch: “no és tall sinó consuetut antiga, y q[u]e e ne tinch de pagar 50 al abat de S[an]t Feliu per la consuetut” (com *de facto* los pago); al Dissapte de Pasqua los solen venir a cercar, al fin ne hisch com puch, no són sinó dos o tres pagesas, [etcètera]. Me apar q[u]e lo rector de S[an]t Joan y Palamós tenen una concòrdia dels ous del abat. *Vide*.

Lo salpàs se fa d'esta manera

P[rim]o. A la porta de la iglésia y la de casa, o rectoria. De assí se va a la vinya Pujadas; si hi està estadant paga 6 ous. Vuy està dirruída y demolida. Dalmau, rector.

(Mà dibuixada al marge) De aquí se va al mas Ros de S[an]t Joan (àlias Gascons) dóna 10 ous. És dels rebechs.

(Mà dibuixada al marge) Vuy dit mas Ros, q[u]e posseheix y obté Esteva Gafarot y Gascons, paga 12 ous per tenir unida una de las casas del costat. Nòtia lo rector q[u]e en lo any

PASQUAL RIBAS I TORRES

1756 Fran[cis]co Gafarot y Gascons, s[eny]or de dit mas, rehusà lo pagar los deu ous q[u]e alashoras pagava, però pagà después en forsa de un mandato intimat a instància del r[everen]t Ignaci Sala, r[ecto]r de Vallobrega, als 10 maig de 1756, qual mandato és a la recto[r]ia. Dalmau, rector.

Després a las 2 casas q[u]e hi ha allí de menestral, 6 ous cada una.

(Mà dibuixada al marge) Vuy no ni ha sinó una per ésser la altra unida ab lo mas Ros, àlias Gafarot y Gascons, paga 6 ous. Dalmau, r[ecto]r.

De aquí se va al mas gran d'en Bufill..... 12 ous.

De aquí se va al mas petit d'en Bufill, dit lo mas Cullell, dóna y paga 12 ous.

(Mà dibuixada al marge) Nòtia lo rector que en lo any 1758 lo s[eny]or Grau Bufill, duc[ñ] o de dit mas Cullell, qual habitava y habita vuy die, rehusà pagar los dotse ous del salpàs dihent q[u]e may ne havia pagats més q[u]e 10; però en lo any 1760, en forsa del mandato se li intimà als 13 abril del any 1758, a instància del r[everen]t Salvador Vidal, p[re]b[er]e y ecònomo de Vallobrega, pagà dit Grau Bofill los 12 ous per los an[ys] 1759 y 1760, y ha pagat sempre més sens contradicció alguna. Consta del mandato q[u]e és en la r[ector]ia. Dalmau, r[ecto]r.

De aquí se va al mas Mauri de la Fosca, paga 12 ous.

(Mà dibuixada al marge) Nòtia lo rector q[u]e en lo any 1759 Joan Oliver, pocessor de dit mas Mauri de la Fosca, rehusà també pagar los dotse ous del salpàs, sens dupte per consell del s[eny]or Grau Bufill; però en forsa del mandato se li intimà en lo any 1759 als vint-y-nou de abril, a instància del r[everen]t Salvi Font, p[re]b[er]e y rector de Vallobrega, pagà dit Joan Oliver, junt ab los gastos, la dotsena de ous, y sempre més ha pagat los dits 12 ous sens contradicció alguna. Dalmau, r[ecto]r.

De aquí se va al mas Juny, paga 10 ous, és dels rebechs.

De aquí se va a n'al mas Canyct, paga 12 ous.

De aquí se va a n'al mas Miró 12 ous.

De aquí se va al mas Valentí de Vallobrega 12 ous.

De aquí se va al mas Murtrera de S[an]t Joan, paga 12 ous.

De aquí se va a casa de Sebastià Juanals 6 ous.

De aquí se va al mas Guàrdias de Vallobrega 12 ous.

De aquí se va a n'al mas Vidal de Vallobrega 12 ous.

De aquí se va a n'al mas Maruny de Vallobrega 12 ous.

De aquí se va a n'al mas Robau del Pla, p[ag]a 12 ous.

Lo salpàs per la parròquia se fa d'esta manera

P[rim]o. A n'al mas Pasqual, paga 6 ous.

De aquí se va al mas Corsà, p[ag]a 6 ous, a vegadas ne donan més, és mas petit.

De aquí se va a n'al mas Robau de la Montanya si hi està estadant y paga 6 ous.

De aquí se baixa a n'al mas Pelegri, p[ag]a 10 ous, són dels rebechs.

De aquí se va a la rectoria vella, p[ag]a 6 ous.

De aquí se va a n'al mas Sàbat, p[ag]a 12 ous.

De aquí se va a casa d'en Mont, p[ag]a 6 ous.

De aquí a casa d'en Fàbrega, al costat d'en Mont, si hi està estadant p[ag]a 6 ous.

De aquí se baixa al mas Gafarot, q[u]e és sota d'en Mont, paga 6 ous.

De aquí se va al mas Joan, paga 12 ous, (mà dibuixada al marge) qual mas poceheix vuy J[osc]ph Gafarot, pagès. Dalmau, r[ecto]r.

De aquí se va al mas Bou, paga 6 ous, és dirruhit. Dalmau, r[ecto]r. (Mà dibuixada al marge)

De aquí se va a casa d'en Pere Aliu, si hi està estadant p[ag]a 6 ous.

De aquí se va al mas Litrà, paga 12 ous.

De aquí se va al mas Genesta, paga 12 ous.

LA CONSUETA DE LA PARRÒQUIA...VALL-LLOBREGA (1690-1896)

De aquí se va al mas Pagès, paga	12 ous.
De aquí se va a casa d'en Roca, dc sobrenom dit Balaguer, paga	6 ous.
De aquí se va a casa-n Calvet, paga	6 ous.
De aquí se va a casa d'en Costa, paga	6 ous.
De aquí se va a casa d'en Colls, paga	6 ous.

Finis del salpàs

(Mà dibuixada al marge) Nòtia lo rector que des de que lo r[everen]t Rafel Bonet féu la consuetu, q[u]e fou en lo any 1690, se han construhit y edificat molts casas en esta parr[òqui]a de Vallobrega, de quals no he trobat nota alguna dels r[everen]ts rectors antecessors meus, dels ous q[u]e estavan en possessió de cobrar de dites casas per rahó del salpàs, y havent jo llegit en la consuetu de dit r[everen]t Rafel Bonet, en las obligacions y consuetuts del mes de mars, en lo tercer ítem, que era ús y consuetut imme[mora]ble q[u]e lo pagès paga cada any una dotsena de ous per lo salpàs a n-al r[everen]t rector, y los menestrals mitja dotsena, pretenguí en lo primer any que doní lo salpàs en esta parr[òqui]a que quiscun menestral me donàs o pagàs mitja dotsena de ous, en lo q[u]e tinguí molta oposició; y vehent jo q[u]e no podia probar la possessió dels rectors. mos antecessors, en cobrar la mitja dotsena de ous de cada menestral, y al mateix temps q[u]e havia de malquistar-me ab los parroquians, me resolguí ab consell de algunas personas doctas, prudentes y timoradas de cobrar de dites casas novas de menestrals lo q[u]e dirian estar en ús y consuetut pagar; y perq[u]è mos sucesors rectors pugan cobrar ab tota consciència y probar la possessió, en cas hi hagués algun renitent, he resolt fer un apuntam[en]t dels ous q[u]e he trobat estar en consuetut pagar cada casa dc menestrals al r[everen]t r[ecto]r, y és com se segueix.

Casa Miquel Dalmau, paga	2 ous.
Casa Joseph Dalmau, paga	2 ous.
Casa Francesch Capdevila (àlias Carboner) p[ag]la	2 ous.
Casa Pere Aliu, àlias Gris, paga	2 ous.
Casa Joan Aliu, paga	2 ous.
Casa Sebastià Gafarot, paga	4 ous.
Casa Martí Robau, cerca del mas Valentí, p[ag]la	2 ous.
Casa Pere Julià, cerca del mas Murtrera, p[ag]la	2 ous.
Casa Martí Gotas, paga	6 ous.
Casa o mas Duran, paga	3 ous.
Casa Avallí, paga	3 ous.
Casa Pau Calvet	2 ous.
Casa Pere Casas, paga, àlias Gritxó del Clot	4 ous.
Casa Joan Gafarot, <i>vulgo</i> Punxó	4 ous.
Casa Joseph Roquer, paga	2 ous.
Casa Jofra, <i>vulgo</i> Tantira	2 ous.
Casa Joseph Rovira, <i>vulgo</i> Ban[y]a	4 ous.
Casa Manuel Puig, <i>vulgo</i> Coix Monells	ous.
Casa Pere Plaja, paga	2 ous.
Casa Miquel Puitg y Mont dels Pins, p[ag]la	6 ous.
Casa Matheu Pelegrí de la iglésia, p[ag]la	4 ous.
Casa Geroni Calvet, com nota Bonet, p[ag]la	6 ous.
Casa-n Roca, dita Balaguer, <i>ut notat</i> Bonet	6 ous.
Casa-n Colls, al costat de la iglésia, <i>ut notat</i> Bonet	6 ous.

Rabal

Casa Rafel Sais, paga	2 ous.
Casa Vergon[y]ós, àlias Gritxó	2 ous.
Casa Joan Rovira, àlias Llevaneras	2 ous.
Casa Gay, per ésser casa vella, dita Darder antig[amen]t	6 ous.
Casa Pere Mont, <i>ut notat</i> Bonet	6 ous.
Casa Pere Jofra	2 ous.
Casa Joan Xifró y Aloy	2 ous.
Casa Matheu Sais, <i>ve/</i> Sayets	2 ous.
Casa Miquel Sais, àlias Gavaig	2 ous.
Casa Joseph Mont	2 ous.
Casa Melcior Alrich	2 ous.

Lo rector està obligat a pagar-se la sal y així mateix ha de donar al abat de S[an]t Feliu de Guixols 50 ous per lo Divendres S[an]t, 25 lo rector de S[an]t Joan y 25 lo de Palamós.

Ítem, lo Dijous Sant no té més obligació lo rector sinó de parar lo altar y la caxeta del monum[en]t en la capella de s[an]t Vicens. Los obrers han de fer lo monum[en]t, si lo rector hi vol ajudar és sa llibertat.

Ítem, no té obligació lo rector de cantar los fasos, encara que jo los canto per ma devoció y tinch qui me ajuda, que sinó tenia, no sé q[u]e faria. De altre part que és die sant, y temps de estar en la iglésia, y oració, y tinch així que xi de dir matinas per lo endemà, tot és voluntari, y si acàs té lo rector devoció de cantar-los (lo dijous *tantum*) la Obra bestrau ciris o candelas. Al vespre se diu lo rosari. (Mà dibuixada al marge)

Ítem, acostuma lo rector de Vallobrega ésser convidat per lo rector de S[an]t Joan per la professó del Dijous Sant, quant la fan, y donan de propina 10 sous.

(Mà dibuixada al marge) Des de q[u]e los de S[an]t Joan comensaren la iglésia, q[u]e vuy tenen, no va a la professó de S[an]t Joan lo rector de Vallobrega en lo die del Dijous S[an]t, ni li convidan, y lo motiu és perq[u]è q[uan]t se comensà dita iglésia pretenian los de S[an]t Joan q[u]e lo r[ecto]r de Vallobrega assistís en dita professó y q[u]e cedís los 10 sous a favor de la Obra, o fàbrica, de dita iglésia com ho feya lo r[ecto]r y beneficiat de S[an]t Joan, y no havent-ho volgut fer lo rector de Vallobrega, *ex eo tunc*, may més lo han convidat ni ha assistit en dita professó. Dalmau, rector.

Ítem, quant lo Divendres Sant se fa la almoyna de pa, a la porta de la iglésia, [etcètera], lo rector pren 12 alferenas entre lo treball de la benedicció del pa y la caritat sua, així m-o digueren los parr[ocqui]ans al principi de residència, bé és veritat q[u]e los s[eny]ors bisbes, de esta part de molts an[y]s, la atribuhexan per ornamentals de la iglésia, puix és pobra, però se-ls ha de demanar la almoyna per ornamentals de tres en tres an[y]s, q[u]e no podan concedir-la més lla[r]ch temps, se hauria de passar per Roma y costaria, [etcètera].

La benedicció se fa d'esta manera.

P[rim]o. Se diu lo evangeli del quart diumenge de Quaresma (*abiit Jesus trans mare, [et cetera]*) incensar lo evangeli.

[Secund]o. La oració de la benedicció del pa, *ut in ordinario.*

[Terti]o. Aspergir lo pa ab aigua beneyta y incensar-lo.

[Quart]o. Una absolta general per lo difunt que deixà la almoyna. *Liberame Domine de morte, [et cetera]* y acabat pendrà 12 alferenas.

Abril

Las obligacions y consuetuts del mes de abril

P[rim]o. És ús y consuetud de fer professó de pregàrias tots los diumenges de abril, al matí antes de dir la missa matinal, la qual arriba als Quatre Camins, y a la tornada se aturan a

n'al Padró, y allí se cantan los quatre evangelis q[u]e són en la benedicció de terme lo die de Santa Creu de Maitg, y acabats los evangelis se diuhen las oracions q[u]e són en la benedicció de camps per las cucas; se dóna la benedicció a *quatuor ventis* y se dóna asperges. Jo ho he practicat d'esta manera.

Arribat a n'al Padró, ahont ja està preparat lo ordinari ab un farisole (q[u]e jo he fet fer per eixa y altres funcions) sens estovallas, me agenollo y dich: "*Munda cor meum, [et cetera], jube Domne benedicere. Dominus sit in corde meo, et in labiis meis, ut digne et competenter anunciem Evangelia sua, Amen*", per no dir-o a cada cvangeli.

Y després canto los quatre evangelis, immediatament lo hu darrera l'altre, sens versículos ni oracions, cada hu a son puesto com ho he notat a sol ixent. [etcètera], y dits los quatre evangelis dich las oracions de la benedicció *agrorum* per la[s] cucas, la Veracreu a *quatuor ventis* y aspergesch a *quatuor ventis* dihent "*a fulgure et tempestate*", y procehesch la professó.

Ítem, és ús y consuetut de fer professó lo die de sant March, als 25 de abril, la qual professó arriba a la creu d'en Pagès que és a la vora de la riera, y tornant se aturan al Padró y se cantan los evangelis del modo està dit dels diumenges de abril.

Ítem, és obligació de fer lo die de s[an]t Pere Màrtir, als 29 de abril, de benehir rams y fer professó, y és consuetut q[u]e tornant dels Quatre Camins, ahont arriba dita professó, se aturan a n'al Padró a dir los 4 evangelis y benehir los camps del modo està dit dels diumenges de abril.

Ítem, és ús y consuetut de fer professó lo Dilluns de las Lletanias tant solament, que arriba als Quatre Camins, y tornant se diuhen los 4 evangelis a n'al Padró del modo se fa en los diumenges de abril.

Ítem, lo die de Pascha (que los demás an[y]s sol ésser de abril) se diu lo ofici major a las 10 horas poch més o menos, y lo rector para lo altar, q[u]e los obrers no se'n cuydan, se trauchen las atxas, [etcètera]. Se acostuma dir vespres y lo rector ne avisa al poble a la missa major, fa tocar vespras per lo escolà quatra batalladas, [etcètera], jo fins vuy he tingut qui me ajudaba a cantar. Se fa alfertori ab la Veracreu.

(Mà dibuixada al marge) Totas las obligacions de abril fins assí ditas se observan puntualment fins vuy, 20 janer 1803. Dalmau, r[ecto]r.

Ítem, lo die de Pascha, a la missa major, avisa lo rector al poble q[u]e se va a S[an]t Sebastià, si acàs si va, que si sol anar la tercera festa, y los obrers y jurat lo han de avisar perq[u]è ho diga a corn de altar.

Ítem, la segona festa de Pascha se fa alfertori ab la Veracreu. Ja no se acostuma.

(Mà dibuixada al marge) Nòtia lo rector q[u]e per los molts abusos que se cometian en las professons que se feyan fora parr[òqui]a, y la poca devoció que se exprimentava en ellas, n[ost]re monarca Carlos III anul·là y prohibí rigorosament lo fer professons fora lo recinto de la parr[òqui]a, y per consegüent, des de dita prohibició, no se hanat més a professó a S[an]t Sebastià, y per lo tant miro superflu lo continuar aquí de que manera se practicava dita professó, sinó q[u]e remeto al lector a l[a] consuetud del rector Bonet, ahont difusam[en]t t'encontrarà tot quant se feya y las qüestions tingueren sobre dita professó ab lo r[everen]t Jaume Morató, rector de Vila-romà (*vulgo* S[an]t Joan). *Vide ibi*, y aquí solament notaré del modo se practica la funció de s[an]t Sebastià des de dita prohibició.

(Mà dibuixada al marge) Nòtia lo rector q[u]e en la parr[òqui]a de Vila-romà lo die de s[an]t Sebastià, que és a 20 de janer, fan festa de precepte per ésser votada, com diuen ells, però en esta parr[òqui]a de Vallobrega solam[en]t se fa festa de devoció, pués no se encontra escrit algun q[u]e imposia obligació de ohir missa y abstenir-se del treball *sub mortali*, y per assò, sens dupte, tots mos antecessors la han publicada festa de devoció, y de concilio de ohir missa y no treballar, y jo ho he practicat del mateix modo. Dalmau, rector.

Die de s[an]t Sebastià, a 20 de janer

(Mà dibuixada al marge) Lo diumenge antes de s[an]t Sebastià és ús y consuetut q[u]e lo r[everen]t rector avisa a corn de altar al poble q[u]e tal die és s[an]t Sebastià, y q[u]e se farà la festa com los demás anys, y q[u]e la missa se dirà de missa matinal, y acabada la missa se cantan los goits y res més.

(Mà dibuixada al marge) Ítem, en la tercera festa de Pascha, que és lo die en q[u]e se anava a professó a S[an]t Sebastià, se fa la festa de s[an]t Sebastià y per sò se convida un sacerdot foraster, se canta lo ofici a las 10 horas, se fa ofertori ab la reliquia del s[an]t, se incensa, y a la tarda, a la hora corresponent, se cantan vespres, y estas acabadas se fa la professó aportant la reliquia, la qual professó arriba als Quatre Camins, y al tornar, essent uns vint passos dels Quatre Camins des de hont se descobra y se veu la capella de S[an]t Sebastià, se atura la professó y se canta la antífona *Sancti et justí, [et cetera]* del comú dels màrtirs *tempore paschali*, la oració *Infirmítatem, [et cetera]*, y acabada se prosegueix y continua la professó, y arribada a la iglésia se cantan los goits y res més.

(Mà dibuixada al marge) Lo estipendi q[u]e se dóna al r[everen]t rector per esta funció, junt ab lo sacerdot foraster a qui li ha de donar dinar y pagar-lo, és lo mateix que se donava quant se anava a S[an]t Sebastià y són dos pecetas, eo 15 sous, com consta del consueta de Bonet, quals se pagavan de comú, però des de la divisió de Vallobrega ab Vila-romà, que fou lo any 1799, la Obra paga dits 15 sous al rector. Est estipendi en realitat és insuficient, havent de tenir un sacerdot foraster, pués lo r[ecto]r treballa de franch, però com mos antecessors han passat per los 15 sous jo he callat y he passat per lo mateix. Dalmau, rector.

Maig

Las obligacions y consuetuts del mes de maig

P[rim]o. És ús y consuetud de fer ofertori ab la Veracreu lo primer die de maig, die dels apòstols s[an]t Felip y s[an]t Jaume, perquè aportan dejuni.

Ítem, a 3 de maig és la obligació de fer la benedicció de terme, *ut in ordinario*, al últim s'i ajustan las oracions de la benedicció de las cucas antes de donar la benedicció. La professó arriba als Quatre Camins y a la tornada se fa la benedicció.

Ítem, en un dels diumenges de maig se fa lo Roser Major, molt sovint se fa en lo diumenge *infra octava* de la Ascensió, y se ha de mirar S[an]t Joan quin die lo fa, perquè totas dos parr[òqui]as no'l fàcian en un mateix die, perq[u]è lo un rector en lo Roser del altre que's convidan.

Lo Roser Major se acostuma fer cada any ab blancas, encara que pocas, y la professó arriba als 4 Camins, y si hi ha músichs se acostuma cantar la letrilla devant la creu del Padró a la tornada la primera vegada, y la segona vegada se canta devant los escalons del sementiri.

Ítem, per dit Roser se convida al rector de S[an]t Joan y al rector de Fitor com a primers convidats en totas funcions de la parr[òqui]a.

(Mà dibuixada al marge) De esta part de molts an[y]s no és convidat lo rector de Vallobrega per lo Roser en S[an]t Joan ni en Fitor, y per conseg[üen]t, ni lo rector de S[an]t Joan ni lo de Fitor són convidats per dit Roser en Vallobrega, y en lloch de ells se convida un sacerdot foraster, qual si diu lo ofici se li donan 15 sous y dinar, o un poch més. Dalmau, rector.

Lo que se paga de dincr del bací de N[ostr]a S[enyo]ra del Roser per la funció de dit Roser Major, com se trobarà llargament notat en lo llibre de comptes de N[ostr]a S[enyo]ra, és lo següent:

P[rim]o. A n-al rector de S[an]t Joan (quant venia) per la assistència del ofici, vespres, professó y goigs, se li pagan 12 sous bar[celonesos], ço és, 6 sous per lo ofici y 6 sous per las vespres, professó y goigs, y si lo endemà assisteix al aniversari per los confreres difunts, cantat quant hi ha músichs, que y és convidat, se li pagan 6 sous més, que ab tot seran ...18

LA CONSUETA DE LA PARRÒQUIA... VALL-LLOBREGA (1690-1896)

sous, però sinó hi ha músichs se diu resat. *Vide* lo llibre del Roser.

[*Secund*]o. A n'al rector de Fitor, per dita assistència, se li pagan altres dotse sous bar[celonoso]s, aquest no entra may al dit aniversari, dich ..12 sous.

[*Terti*]o. A n'al rector de Vallobrega, per tota la funció de dit Roser, se li paga lo següent:

*P[rim]*o. Per la assistència de cor [de]l ofici, vespres, professó y goigs, en que té lo doble de consuetut 1 lliura, 4 sous.

Més, per la caritat de la missa del ofici de dit Roser se li pagan sis sous, dich 6 sous.

Més, per lo dinar dóna als dos sacerdots convidats per dit Roser (que de consuetut se paga) pagan a n'al rector dotse sous bar[celonoso]s, 6 sous per quiscun rector o sacerdot ... 12 sous.

Més, per la caritat de la missa del aniversari que se diu lo endemà del Roser 6 sous.

Puja2 lliures, 8 sous.

Més, si dit aniversari és cantat, que se canta quant hi ha músichs, se li paga per lo doble 12 sous de cor, dich 12 sous.

Ítem, si lo poble volia més sacerdots, ultra dels tres dits, se'ls pagarà a cada hu 6 sous per lo ofici y 6 sous per vespras, professó y goigs, dich 12 sous.

Ítem, és consuetut pagar de diner de dit baci mitja doble per ajuda de cost dels músichs.

Ítem, és consuetut que lo rector cedeix a favor de la Confraria del Roser totas las cocas q[u]e ofereixen las donas lo die del Roser (àlias no las oferirian), y los pobordres donan la més grossa a n'al r[ecto]r, o ell se la pren, però no cedeix lo rector lo ofertori dels diners, si no és que los vulla dar.

(Escrit posteriorment al marge) En est dia se fa solam[en]t una professó, y esta, a vespres.

Nòtia lo rector que lo Roser Major que vuy se fa de maig (o altre die, si lo maig és impedit) se acostumava fer lo die de s[an]t Matheu, en que deyan lo ofici del Roser a la missa matinal (de immemorable temps), y deyan los parroquians que ab una pedra matavan dos pardals, y no's curavan si se podia fer o no; admirant-me molt jo dels rectors a qui tocava saber-o, jo també passí ab lo mateix error deu anys, no sens remordiment de anar contra ritu, si podia deixar un doble *primo classis*, titular y patró per un doble per *annum* que's lo ofici del Roser. En lo interím de aqueixos 10 an[y]s ho demaní a n'al mestre de cerimònias y ritus de la Seu de Gerona a solas, y me respongué una rahó molt freda: Que bé se podia fer, puix era consuetut de fer-se en aqueix die de immemorable. Jo li responguí que això no era consuetut, sinó corruptela de ritu, al fin tantmateix lo feu alguns anys fins que Déu me donà una ocasió.

Y és que un die tinguí unas fortas diferèncias de no res ab Francesch Vidal, d'esta parr[òqui]a, acerca de músichs del die del Roser, [etcètera], y jo per tema procurí que dit die de s[an]t Matheu no's fes lo Roser, y així's escriguí a n'al s[eny]or bisbe Pontich donant-li notícia com lo die de s[an]t Matheu acostumava aquest poble fer lo Roser de immemorable temps, y que jo tenia mon escrúpol si u podia fer en consciència, o no, de deixar la missa del patró y titular per una missa de devoció que's la del Roser, y així que li demanava si lo faria o no per estar segur, y que ja ne havia parlat moltes [vegades] ab molts del poble que no'l podia fer en aqueix die de s[an]t Matheu y no y contradeyan gayra, y per ço escriguí, que ab una petita carta de S[a] Il·lustríssima no dirian res, com així fou, y Sa Il·lustríssima me respongué q[u]e és aquí fixa. També li escriguí sobre del ingrés de un promès, [etcètera], la qual carta buydaré aquí per si acàs se perdía, només que per curiositat y notícia per los rectors successors.

R[everen]t Rafel Bonet, rector de Vallobrega.

Rebo la carta de Vm. y sobre son contengut dich: Que mano a Vm., per santa obediència

y altres penas arbitràries, que de aquí al devant no fassa la festa del Roser en lo die de s[an]t Matheu, patró y titular de aqueix lloch, que en concència no pot llevar la missa y festivitat de primo classis, y majorment sent patró per una festa doble, y cert me admiro molt que la festa del Roser, que se acostuma fer per lo maig, se diferesca fins al setembre tant prop de la festa del Roser que s fa en la primera dominica de octubre. Per est any se porà fer la festa die set de setembre, que és dominica y no té embarràs algun.

Vm. ho regule conforme veurà convenir, y de al devant mano y ordeno que esta festa del Roser se celebre en lo maig.

Sobre lo punt dels ingressos dich a Vm. que en la llicèncias se posarà esta clàusula: Que se haja de executar la llicència dintra tants dies y se pendrà de jurament al contrahent antes de assistir al matrimoni, y si en eix interim és entrat y si se troba haver entrat, que pague lo ingrés, y si no vol pagar, no assistesca Vm. de ninguna manera al matrimoni y me avisarà del que succehirà.

*Déu g[uar]de a Vm., Gerona y agost 26 de 1698.
De Vm. sempre*

Fra Miquel, bisbe de Gerona.

Unde lo dit Roser se comensà de fer per lo maig l any 1699.

(Mà dibuixada al marge) Nòtia lo rector que vuy die no se usa lo oferir las donas cocas al ofertori en lo die del Roser, sinó que las donan als pobordres o obrers quant passen a captar per la iglésia al acabar-se la missa, y per conseg[üen]t no donan coca alguna al rector, ni lo rector deu pretendre-la. Dalmau, rector.

Ítem, die de Pentecostès, que los demás an[ys] sol ésser de maig, se fa lo ofici a las 10 horas, lo rector para lo altar, incensa, offertori, atxas, vespres cantadas.

Ítem, la segona festa de Pentecostès també se fa offertori y se fa lo ofici a la missa matinal. Sens offertori.

(Escrit posteriorment al marge) Als 11 maig, és missa de devoció y se fa la benedicció de rosas. J. Pons.

Als 20, s[an]t Baldiri, missa de devoció.

En los 3 días de rogacions, solam[en]t en lo dilluns se fa funció.

Juny

Las obligacions y consuetuts del mes de juny

P[rim]o. Lo die de Corpus se fa lo ofici major a las 10 horas, se fa la professó ab las solemnitats acostumadas y se arriba als 4 Camins. A missa matinal se consagran dos hòstias, y la una se guarda per exposar-la antes del ofici.

Ítem, és ús y consuetut que lo diumenge *infra octava* de Corpus se fa la professó de Cap de octava, perquè al dijous no vindria ningú. Se fa lo ofici a la missa matinal y eixint del ofici se fa la professó, volta al Padró y tornant passa per lo carrer del Rector.

Ítem, lo die de s[an]t Joan se fa offertori a la missa matinal, perquè porta dejuni, y també lo die de s[an]t Pere. Vuy no se fan offertoris.

A 24 cauhen las 8 quartas de oli que fa la Obra a n-al rector per lo treball de encendre la llàntia.

Juliol

Ítem, és ús y consuetut que als 25 de juliol, die de s[an]t Jaume, se offertori aporta dejuni.

LA CONSUETA DE LA PARRÒQUIA...VALL-LLOBREGA (1690-1896)

Agost

Ítem, las consuetuts de agost són estas

Lo die de s[an]t Llorens se fa offertori a la missa matinal. Casulla vermella major grossa. Die de Nostra Sen[y]ora, festa anyal, se fa com las demás festas. No se diuhen vespras.

Ítem, és consuetut de publicar, després de haver publicadas las Constitucions Tarraconenses, las pobordressas del Ciri de N[ost]ra S[en]yo[ra].

Nota. que al primer de agost, die de s[an]t Pere y s[an]t Feliu, cauhen los censos de blat de confessions. *Vide infra.*

Setembre

Las consuetuts y obligacions de setembre

P[rim]o. A 8, die de N[ost]ra Sen[y]ora, ofertori ab nostra sen[y]ora a la missa matinal.

Ítem, a 21, s[an]t Matheu patró y titular de la iglésia. En la vigília, si hi ha músichs, se solan dir completas (a tant) y pagavan a n[ost]r rector 3 sous, los quals pagava lo Roser, quant lo Roser se feya lo dic de s[an]t Matheu. Se convida a n[ost]r r[ecto]r de S[an]t Joan a festa major. Se solan dir vespres y lo rector ne avisa al poble per què hi vinga, y si no vénen, no'n dich, [etcètera].

(Mà dibuixada al marge) Lo d[octo]r Salvi Font, rector de Vallobrega, al principi que fou rector d'esta parròquia, que fou lo any 1758 al primer de maig, vehent que en lo die de s[an]t Matheu no venia quasi ningú a vespres se las deixà, y en lloch de ellas introduhí lo cantar *tertia* antes de comensar lo ofici, y en assò may los parroquians han contradit gens, antes bé, aparegué bé a tots, y des de alashoras no hi hagut més vespras sinó *tertia* antes del ofici. Esta mateixa pràctica seguiren lo d[octo]r Ignaci Senmartí y lo r[everen]t Joan Jonquera, tots rectors de Vallobrega, sucesors del dit d[octo]r Salvi Font, y he seguit y seguesch sens contradicció alguna jo. Dalmau, rector.

Octubre

Las consuetuts y obligacions del mes de octubra

Ítem, al primer diumenge de octubre se fa la professó eixint de la missa matinal, y per dita professó se convida a n[ost]r rector de S[an]t Joan, a n[ost]r qual se li pagan de diner del baci de N[ost]ra Sen[y]ora 6 sous, y si la dita missa és cantada, que a vegadas volan ofici cantat, pagan a quiscun rector 6 sous més per la assistència de cor.

Ítem, és consuetut que lo rector de Vallobrega és convidat en S[an]t Joan per dita professó del Roser de Octubre tots an[y]s, y se li pagan per vespres, professó y goigs tant solament 6 sous.

Ítem, per la caritat de la missa del aniversari que's diu de consuetut per los confreres del Roser lo endemà del primer diumenge de octubre, pagan a n[ost]r r[ecto]r 6 sous, dich 6 sous.

(Mà dibuixada al marge) Nòtia lo rector que de molts an[y]s a esta part lo rector de S[an]t Joan no és convidat ni ve en Vallobrega per la professó del Roser del primer diumenge de octubre, ni lo rector de Vallobrega va, ni és convidat en S[an]t Joan, per dita professó y vespres, així com està notat del Roser de Maig, al últim de la plana del folio 21 del present llibre. Y per lo tant la funció del Roser de Octubre se la fa lo rector de Vallobrega tot sol, y no té obligació de convidar a ningún sacerdot foraster.

(Mà dibuixada al marge) La Confraria del Roser paga al rector per las funcions dels dos rosers, dels 4 an[iversari]s per los confreres, per las professons dels primers diumenges y goigs annualment 5 lliures, 12 sous, com així consta dels comptes del llibre de la Confraria del Roser.

PASQUAL RIBAS I TORRES

Vide ibi. Tot lo sobredit ho he ja trobat practicat de mos antecessors de esta part de molts an[y]s. Dalmau, rector.

(Escrit posteriorment al marge) Nota. Si en lo die del Roser hi ha músichs, se procura per un sacerdot, pagant la dita Obra, y se fa la funció a la última missa, y se fan encens y offici ab N[os]tre S[enyo]ra petita. Y sinó, se fa la funció a missa primera ab encens y offici, sempre a favor de la Obra.

Ítem, lo die de s[an]t Simón y Judas apòstols, als 28 octubre, se fa offertori a la missa matinal, *ut supra*. Ara no.

Novembre

Las obligaciones y consuetuts de novembre

P[rim]o. Lo die de Tots S[an]ts se para lo altar com una festa anyal, a la missa matinal se fa lo ofici, se incensa, [etcètera].

Ítem, a la tarda se cantan vespres de vius y de morts, y acabadas las vespres de morts se pren la capa negre y se fa professó, y se cantan las absoltas generals, *ut in ordinario*; se volta tot lo sementiri de dins y acabada la absolta general, aygua beneyta y encens, [etcètera]. Acabadas las absoltas generals y professó, deixa lo rector la capa pluvial y fa absoltas a la gent, si'n volan.

Ítem, lo die dels Morts se fa lo ofici a las 9 horas, y acabada la missa (que's diu baixa o resada) se pren la capa negre, *ut supra*, se fa la professó per los difunts voltant lo sementiri, de part de dins, com lo die antes a las vespras, y després deixada la capa pluvial se fa absoltas a la gent.

(Mà dibuixada al marge) Lo die dels Morts la primera missa acostuma dir-se a la punta del die, la segona a hora de missa matinal y la última a 9 horas. [...] *ut supra*. En totas 3 se fa offertori de candelas. Dalmau, rector.

Ítem, lo die de s[an]t Andreu se fa offertori. A la missa matinal se fa lo ofici. No hi ha res.

Desembre

Las obligaciones y consuetuts de desembre

P[rim]o. Lo die de Nostra Sen[y]ora de la Concepció se fa lo ofici a missa matinal y offertori ab Nostra S[enyo]ra petita.

Ítem, lo die de s[an]t Thomàs lo ofici a missa matinal, offertori.

Ítem, per Nadal no's diuhan matinas, però se diuhan vespras. Lo ofici a las 10 horas, a la punta del die se diu la missa del Gall, a la punta del sol la segona, y a las 10 horas la tercera. En est die, antes de missa, no se diu rosari.

Ítem, en totas las festas següents de Nadal se fa lo ofici a missa matinal y en la segona festa se fa ofertori tant solament. Ara no.

Ítem, és consuetut de convidar-se en las festas majors los rectors: per s[an]t Matheu a Vallobrega, per s[an]ta Eugènia en S[an]t Joan y per s[an]ta Coloma a Fitor.

En lo die de Nadal, a la prim[er]a y última missa se fa off[er]to[ri] y encens, y en la segona se publican las constitu[ci]on[s].

Nota del cens de blat (vulgarment dit
blat de confessions, o blat de menjars, o blat
de vigílias) que reb lo rector en esta parr[òqui]a
de Vallobrega tots an[y]s al primer de agost,
die de s[an]t Pere y s[an]t Feliu, (de alguns masos)
de imme[mo]rable temps y antiga p[ro]cessió, y
dit blat és forment, lo qual reb lo rector y

li pagan per amor de la administració
dels sagraments, y lo anar a aportar y ad-
ministrar los sagraments a los masos ci-
tuats en la dita parr[òqui]a.
Vide/ llev|ado|r vell, pàg|ina| 186.

Que lo rector rèbia y li pàguian dit blat de forment per lo administrar los sagraments y aportar-los per los masos consta clar en las Synodals Gerundenses novas, llibre 3, títol 12, cap[ítol] 2, fol[i] 242, núm[ero] 103, 104 y 105, ahont diu d'esta manera.

De comestionibus autem, vulgo dictis menjars, (...).

La qual nota he volgut posar assí per què sie notícia per lo rector successor si acàs no tenia synodals, per q[u]è vaja ab fonament en esta matèria de confessions, y si acàs se li feya algun mas dels que'n pagan inhabitable o se derruhia, per què conservia sempre la pcessió y vàgian notant sempre la pcessió de llur mà, y si hi ha algun de renitent, citar-lo devant del jutge o batlle com trobarà baix notat de alguns renitents.

Que lo rector de Vallobrega rèbia lo dit cens de blat forment de confessions, o menjars, o vigílias de innumerable temps. Consta en los llibres de la rectoria dels rectors predecessors meus.

P[rim]o. Consta del rector Joan Bou en una nota que fa de las confessions a la derraria de un manual de testaments, que's lo primer manual de testaments ahont diu de esta manera:

Assí aportan las confessions fan los pagesos al rector, y jo, Joan Bou, p[re]b[re], he llevadas. Aquest comensà de batejar al janer de 1555 en Vallobrega.

<i>P[rim]o.</i> Lo mas Pelegri fa	1 cortà.
Lo mas Robau de la Montan[y]a	1 cortà, 3 partidors, que són 9 còps.
Lo mas Sàbat fa	1 cortà.
Lo mas Gafarot fa	1 cortà.
Lo mas Joan fa	1 cortà.
Lo mas Bou fa	1 cortà.
Lo mas Pasqual fa	1 cortà.
Lo mas Pagès fa	2 cortans.
Lo mas Blanch fa	3 còps, no's cobran.
Lo mas Robau del Pla fa	1 cortà, 3 partidors, q[u]e són 9 còps.
Lo mas Closa fa	1 cortà.
Lo mas Ginesta fa	1 cortà.
Lo mas Maruny fa	una mitgera, q[u]e vuy ne prenem 2 cortans.
Lo mas Vidal fa	2 cortans.
Lo mas Esteva, vuy és Guàrdias	1 cortà.
Lo mas Costa fa	una mitgera.
Lo mas Valentí fa	una mitgera.

[Secund]o. Consta del rector Rafel Agustí en son llibre de comptes, fòleo 86, ahont diu d'esta manera:

Més, me deu lo s[enyo]r Benet Savador, que està a la Montan[y]a d'en Robau, per lo forment de las confessions del any 1575, 1576, 1577, un ducat. Rafel Agustí comensà a batejar al abril de 1566.

[Terti]o. Consta del rector Miquel Bonet en la oposició que féu de dit blat de confessions, quant lo mas Genesta se vengué per execució de cort, ahont diu d'esta manera:

Posa que de deu, vint, trenta, coranta, y cent anys censà, y més enllà, y de tant temps que no y ha memòria de homens en contrari, los rectors de la parr[òqui]a de Vallobrega han rebut quiscun any dels particulars de dita parr[òqui]a una cortera vella de forment dita de

confessions, y en dita possessió ha estat y està dit r[everen]t Miquel Bonet deu anys a esta part que és rector de Vallobrega, [etcètera]. Dit Miquel Bonet, rector, comensà a batejar als 10 [setem]bre 1623.

Nota, que per cortera vella se entén un cortà de ara, per partidor se entén un còp, y per mitgera 2 cortans y un picotí.

[*Quart*]. Consta del rector Pere Lloret en un llibre que féu de las missas y aniversaris, ahont diu d'esta manera:

Llevador de las vigílias o confessions fan tots an[y]s al rector de Vallobrega.

<i>P[rim]</i> o. Lo mas Robau de la Montanya fa	1 q[uar]te]ra, 3 partidors.
Ítem, lo mas Pelegrí fa	1 q[uar]te]ra vella.
Ítem, lo mas Sàbat fa	1 q[uar]te]ra vella.
Ítem, lo mas Gafarot fa	1 q[uar]te]ra vella.
Ítem, lo mas de Antich Joan fa	1 q[uar]te]ra vella.
Ítem, lo mas Bou fa	1 q[uar]te]ra vella.
Ítem, lo mas Pasqual fa	1 q[uar]te]ra vella.
Ítem, lo mas Pagès fa	1 q[uar]te]ra vella.
Ítem, lo mas Closa fa	2 q[uar]te]ras vellas.
Ítem, lo mas Genesta fa	1 q[uar]te]ra vella.
Ítem, lo mas Blanch fa	3 partidors, no-s cobran.
Ítem, lo mas Robau del Pla fa	1 q[uar]te]ra vella y 3 partidors.
Ítem, lo mas Maruny fa	una mitgera.
Ítem, lo mas Vidal fa	1 q[uar]te]ra vella.
Ítem, lo mas Costa fa	una mitgera, se cobran dos còps.
Ítem, lo mas Esteva (vuy Guàrdias)	1 q[uar]te]ra vella.
Ítem, lo mas Valenti fa	1 mitgera.

És en lo arxiu. Lloret fonch rector des del any 1643 a fins lo any 1654.

[*Quint*]. Consta del rector Salvador Bratlla en son llevador de censals, al principi, en la nota que de las confessions fa de la manera següent:

Los qui fan confessions a n'al rector de Vallobrega, com està notat en altres llibres que són de la rectoria.

<i>P[rim]</i> o. Lo mas Robau de la Montan[y]a	1 quartà, 3 partidors.
Ítem, lo mas Pelegrí	1 q[uar]tà.
Ítem, lo mas Sàbat	1 q[uar]tà.
Ítem, lo mas Gafarot	1 q[uar]tà.
Ítem, lo mas de Antich Joan	1 q[uar]tà.
Ítem, lo mas Bou	1 q[uar]tà.
Ítem, lo mas Pasqual	1 q[uar]tà.
Ítem, lo mas Pagès	2 q[uar]tans.
Ítem, lo mas Closa o Litrà	1 q[uar]tà.
Ítem, lo mas Genesta	1 q[uar]tà.
Ítem, lo mas Blanch	3 partidors.
Ítem, lo mas Robau del Pla	1 q[uar]tà, 3 partidors.
Ítem, lo mas Maruny	una mitgera.
Ítem, lo mas Vidal	2 q[uar]tans.
Ítem, lo mas Esteva, vuy Guàrdias	1 q[uar]tà.
Ítem, lo mas Costa	una mitgera, vuy no se-n cobran sinó 4 còps, que los paga lo hereu del mas Guàrdias.
Ítem, lo mas Valenti	una mitgera.

Alguns aportan 3 partidors més, jo a n'al primer, que's lo més vell, Joan Bou, no'n trobo sinó una mitgera, que's 2 quartans y un poch més, se ha de mirar y veura q[uan]ts cóps més són de do[s] cortans, o quant és una mitgera. Fou rector de 1657 fins 1688, aquest fou rector alguns 32 anys.

[*Sexto y ultimo.* Consta de mi Rafel Bonet, rector, que las he rebudas y cobradas y cobro de dits masos, des del any 1688 fins vuy (acceptats de dos, que baix ho explicaré llargament) sens contradicció alguna, com ho trobaran en lo llevador de la renda o censals que he fet a la derreria del llevador, al fol[i] 133.

Bé és veritat que al principi de ma residència Esteva Cabrer, s[en]y[or] del mas Robau de la Montan[y]a, me digué que lo rector Bratlla, últim predecessor meu, ab trenta y tants an[y]s que havia estat rector, may havia cobrat confessions del dit mas Robau de la Montanya, perquè las confessions del dit mas Robau de la Montanya las pagava lo mas Robau del Pla (del qual mas era lo dit mas Robau de la Montan[y]a) per què dits Robaus de la Montan[y]a baxaren a n'al pla, y així's que aquexos 9 cóps de confessions que paga Robau del Pla són per los nou cóps d'en Robau de la Montan[y]a, y que per això pretenia ell no pagar-los. Jo li responguí q[u]e era fals, que dit rector Bratlla may hagués cobrats dits 9 cóps de confessions del mas Robau de la Montan[y]a, perquè ell fa una nota dels masos que fan confessions y posà lo mas Robau de la Montan[y]a 1 cortà y 3 cóps, y lo mas Robau del Pla 1 cortà, 3 cóps, y més, ¿com podia deixar de cobrar, ahont ja havia 100 anys que dits dos masos pagavan cada any cada hu los 9 cóps de confessions?. Y vistas estas rahons quedà confús y no sabé que dir, y així's pagà y paga sens rèplicas dit blat; bé és ver que jo havia ben mirat las confessions y per això sabí responder a luego, y per ser tant immemorable la posesió dit cens de forment de confessions, fonch agruaduat dit rector Miquel Bonet en la dita venda del mas Genesta, lo qual cens de confessions fa vuy encara. Y per dita immemorable possessió foren condemnats los següents renitents:

P[rimo]. Pere Pagès (qui comprà lo mas Gafarot) fou citat per lo r[everen]t Pere Lloret, rector de Vallobrega, per ser renitent en pagar ditas confessions, com consta en lo llevador del rector Rafel Agustí, fòleo 90 (és en lo arxiu) ahont diu *sic*:

"... Sia avís al rector de Vallobrega, que a 7 de setembra 1650, fonch citat Pere Pagès que comprà una casa de Matheu Gafarot de Vallobrega lo any 1650, y dit recusava pagar confessions, fonch compellit en pagar-me-las per lo batlle, exercint offici de jutge, y dit féu confessió general en pagar-me ditas (*supleo* confessions) conforme és degut a dita rectoria per rahó de la immemorable posesió. Deu ésser en la notaria de Palamós ...".

Renitent citat. Ítem, Antoni Gafarot y Pelegrí Pagès, propietari del mas Pelegrí de Vallobrega, recusant pagar lo cortà de confessions, fonch citat per lo rector Salvador Bratlla y fonch condemnat en pagar-lo, com consta en la nota que féu dit Bratlla en lo llibret encodernat dels aniversaris de Pere Lloret, r[ecto]r, antes de la nota de las confessions, ahont diu d-esta manera:

"... Als 8 de febrer 1679 fou condemnat Antoni Gafarot y Pelegrí, com consta en la notaria de Palamós, en haver de pagar un[a] quartera vella de forment per confessions, a instància de Salvador Bratlla, rector de Vallobrega ...".

Ítem, Pere Bufill y Guàrdias de Palamós, recusant pagar una mitgera de forment de confessions per lo mas Costa que posseïa en Vallobrega, que és prop lo mas Vidal, fonch citat per lo rector Bratlla als 23 de agost 1669 en la Cúria de Palamós, devant del doctor Narcís Riera de la Bisbal, jutge de Palamós alashoras, y vistas y oñidas las rahons de hu y altra, y lo immemorable temps de la posesió, y lo exemplar del mas Blanch dirruït y sens solar, [etcètera], condemnà a dit Bufill que pagàs dita mitgera de forment per lo dit mas Costa, com llargament consta en dita condemnació que's trobarà en lo arxiu núm[ero] 44.

Nòtia lo rector successor meu acerca de la mitgera de forment del mas Costa y dels 3 partidors o cóps del mas Blanch, tot confessions que rebian los rectors però ara no'u reban per no haver-ne fet nota Bratlla, tant de la condemnació de dit Bufill com de la graduació de dit mas Blanch, que tots dos són masos derruhits, y és:

Primo. Que als primers an[y]s, de 10 a 15 anys, encara que trobava notat dels rectors que lo mas Costa feya una mitgera de confess[i]ons, y sabent que los masos dirruhits no pagan, per aqueixa rahó no-n dema[na]va, y ignoranter trenquí la pcessió que Bratlla alcansà ab la citació d'en Bufill, y així perdí la pcessió. Al cap de temps me vingué en mans la dita condemnació (quant no fonch hora), y vista ella aní a Gerona, y aní a demanar un parer a misser Fontdevila, y me digué que si estava en pcessió de cobrar-la ja ho cobraria, però sinó hi estava no-u cobraria, que no faria sinó gastar per ser mas dirruhít.

Jo, vehent que per ma ignorància (y per incúria) havia perdut dita mitgera de forment (no obstant lo parer) demaní dos o tres vegadas a la s[enyo]ra Anna Guàrdias y Bufill, viuda dexada de dit Pere Bufill, pubilla y senyora de dit Costa, me pagàs dita mitgera de forment de confessions, pues son marit era estat condemnat en judici a pagar-las, que jo ho avia trobat y la-y amostrí *et ella, hoc non obstante* recusant, li fiu un personal per a deduhir las rahons davant lo s[enyo]r vicari general.

Essent en Gerona lo s[enyo]r Martorell Mercader, en casa del qual ella posava, nos féu convenir y que no anàssem al vicari general, sinó que la s[enyo]ra me donàs 4 còps de blat cada any per lo mas Costa y que de nostro'n temps no-n diguéssim res més, que los que vindrian se enllastissen, y jo no volia altre cosa consert de qualsevol manera que fos, que més me valia un auell en la mà que un bou enlayra, y així-s anam ara sens plet amuy ni perill de perdre gastos, [etcètera]. Y així-s lo mas Guàrdias, que-s diu Esteva, que-s de la dita s[enyo]ra me paga cada any 10 còps de forment de confessions, 6 per lo mas Esteva, o Guàrdias, y 4 per lo mas Costa.

Del mas Blanch may ne he cobrat per ser dirruhít y no tenir la graduació de Bratlla de temps fou fora la continua pcessió, y per ser poca cosa 3 còps, no he volgut cercar-me mal de cap ni plets.

Vajan los rectors notant cada hu ditas confessions y fer-ne fe, per què se continuen los títols per citar-los si recusan.

Fins assí Rafel Bonet, rector.

(Mà dibuixada al marge) [*Septim]o.* Consta de mi, Thomàs Dalmau y Casademont, rector de Vallobrega, quals he cobradas de dits masos, des del any 1796 fins vuy, y assò sens contradicció alguna y en la forma següent:

Los masos que prestan y fan cens de forment de confessions al r[everen]t rector de Vallobrega annualment, per lo die de s[an]t Pere y s[an]t Feliu, a 1 de agost, són los baix escrits.

Lo mas Robau de la Montan[y]a	1 cortà, 3 còps.
Lo mas Pelegrí de la Montan[y]a	1 cortà.
Dit mas Pelegrí per lo mas Bou q[u]e obté	1 cortà.
Lo mas Sàbat	1 cortà.
Lo mas Gafarot, que té Baldiri Lledó	1 cortà.
Lo mas de Antich Joan, que J[ose]ph Gafarot té	1 cortà.
Lo mas Pasqual	1 cortà.
Lo mas Pagès	2 cortans.
Lo mas Closa o Litrà	1 cortà.
Lo mas Genesta	1 cortà.
Lo mas Robau del Pla	1 cortà, 3 còps.
Lo mas Maruny	2 cortans.
Lo mas Vidal	2 cortans.
Lo mas Esteva o Guàrdias	1 cortà, 4 còps.
Lo mas Valentí	2 cortans.

LA CONSUETA DE LA PARRÒQUIA...VALL-LLOBREGA (1690-1896)

Qual blat de confessions he cobrat jo, Thomàs Dalmau, rector, des de 1796 fins vuy 1803, y assò sens rèplica ni contradicció alguna, de que fas fe, vuy 4 febrer de 1803. Dalmau, rector.

Consuetta dels drets
y consuetuts de Vallobrega.

Consuetta

En aquest llibre trobarà lo rector de Vallobrega escrit y notat tot lo que se acostuma pagar y fer, tant en cosas de mors com també en altres cosas pertanyents a n-al rector de Vallobrega, tant de dret com de consuetut, segons lo que jo, Rafel Bonet, preberc, natural de Castelló de Empúries, vuy rector de Vallobrega, he trobat en los llevadors y llibres dels rectors de Vallobrega antepassats meus, y també segons la taxa del s[enyo]r bisbe Faxeda, y lo que he fet y cobrat sens contradicció alguna fins vuy, al primer de agost del any 1696, en lo qual die poso mà en esta obra per a major notícia y claredat dels rectors a mi successors, per a què no tingan lo treball y trencacap que jo, en los principis de ma residència he tingut, com clarament podran veurer per dits llibres. Y prego a tots los rectors que se vâgian firmant en aquest llibre per a major clarícia y títol de tots los drets y consuetuts d'esta parròquia.

Vale benevole rector.
Bonet, rector.
1696.

Drets parroquials que se acostuman pagar a n-al rector de Vallobrega, d'esta part de molts an[y]s y de temps immemorable, tant de dret com de consuetut.

Dret de extre[m]unció

P[rim]o. Per dret de la administració de la extremaunció, si se administra de dias, se pagan dos sous plata, dich 2 sous plata. Però si se administra de nits, se pagan quatra sous plata, dich 4 sous plata.

Nota. *P[rim]o.* Que se pâguian 2 sous per dret de la administració del sagrament de la extremaunció, si se administra de dias, consta en tots los llibres de la rectoria, a las notas que fan los rectors acerca del dret de la administració de la extremaunció, ahont notan per dit dret 2 sous.

Nota *[secund]o.* Que se pâguia al doble, ço és, 4 sous, si la administració és de nits, consta del ús y consuetut d'estas tres parròquias de est comptat de Palamós. *Vide.*

Nota *[terti]o.* Que dit dret de la administració de la extremaunció se pâguia en plata, consta de la taxa de drets parr[oc]uials que féu lo Il·lustríssim y Reverendíssim S[enyo]r Don Fra Joseph Faxeda, bisbe de Gerona, en lo synodo celebrat als 27 de abril de 1661, ahont diu d'esta manera: "... Ítem, per la seqüela de portar lo Santíssim Sagrament de la eucharistia y de la extremaunció en la mateixa forma ...", ço és, lo que se ha acostumat donar antigament y pagant-o en plata, així està en ús y consuetut, y jo ho he cobrat y cobro fins vuy sens contradicció alguna.

La taxa se trobarà en las Synodals Gerundenses novas, en lo llibre 3, cap[ítol] 18, núm[ero] 38. *Taxa jurius parochialius.*

Dret de absolta general

Ítem, per dret de absolta general se pagan dos sous plata per cada sacerdot, dich 2 sous.

Nota, que si quant los sacerdots són arribats a la casa del difunt, lo benefactor vol que

PASQUAL RIBAS I TORRES

facian una absoluta general sobre lo difunt, o altra pia devoció, la qual se fa dins la casa antes del *Subvenite*, alashoras pagarà lo benefactor 2 sous plata per quiscun sacerdot assistent. Los quals 2 sous se pagan en est comptat de sol ús y consuetud.

Dret de seqüela

Ítem, per dret de seqüela se pagan dos sous de plata, dich 2 sous.

Nota, que per aquest dret de seqüela, que és lo dret de la professó dels cossos difunts, en la taxa del s[enyo]r bisbe Faxeda no hi ha sinó 1 sou plata tantsolament, encara que la casa sie molt lluny. Però en esta parròquia (y així mateix en la de S[an]t Joan, Palamós y Fitor) està en ús y consuetud, d'esta part de molts anys, en pagar 2 sous plata per quiscun sacerdot qui va a dita professó. Consta en lo procés de la venda del mas Genesta, de la Genesta de Vallobrega, feta per execució de cort, en la oposició que féu lo r[everent]t Miquel Bonet, *olim* rector de Vallobrega, dels drets parroquials que li debia lo dit mas Genesta, al ítem 3, ahont diu d'esta manera (per la professó 2 sous). Consta també del rector Bratlla en son llibre de comptes, fòleo 20, y de mi, que fins vuy ho he cobrat sens contradicció alguna, y assò se entén per los cossos.

Nota *[secund]o*. Que per lo dret de seqüela o professó dels albats, quant ni ha, se paga a cada capellà que assisteix a dita professó, 1 sou plata tantsolament.

Ja tinch la sobredita oposició, que me costà 2 lliures de traurer-la junt ab lo testament. És en lo arxiu "testament d'en Genesta".

Dret de antorxas

Ítem, per dret de antorxas, o encesa, se pagan sinch sous de plata, dich 5 sous.

Nota, que estos 5 sous de plata que reb y pagan a n'al r[ector] de Vallobrega per lo dret de antorxas, o encesa, dita lluminàrias en temps passat, se partian entre lo r[ector] y la Obra, 2 sous, 6 diners plata a cada hu. Lo rector ho rebia per son dret de encesa, y la Obra ho rebia per lo gasto feya de la cera de las antorxas, com consta per los llibres vells notat per los rectors. Però vuy en die, y de esta part de molt temps, han acostumat y acostuman a pagar los de Vallobrega a n'al rector 5 sous plata, y altres 5 sous plata a la Obra per lo gasto de las antorxas. Y jo ho he cobrat fins vuy sens contradicció alguna. Consta també en la sobredita oposició que féu lo dit Miquel Bonet, rector, en lo sobredit procés del mas Genesta, ahont diu (sinch sous per antorxas ditas lluminàrias), y diu en dita oposició, que de temps immemorable, se han acostumat y se acostuman rebre en dita parròquia.

Nota *ultimo*. Que los ciris que posa la casa del difunt al altar en los dies del enterro, eixida y honras són del rector, per tenir lo dret de la encesa. Y així mateix és seu si posan ciris, atxas o altra encesa a n'al difunt en lloch de antorxas de la Obra.

Dret de creu

Ítem, per dret de creu se pagan, si és cos gran 2 sous plata, dich dos sous plata, y si és albat, se paga un sou de plata, dich 1 sou.

Nota *p[rim]o*. Que se pàguian a n'al rector de Vallobrega 2 sous per dret de creu (que és per fer portar la creu en la professó y oficis dels difunts) d'esta part de molts anys y de temps immemorable, consta en la sobredita oposició de dit Miquel Bonet, rector, al ítem 3, ahont diu: "... Per la creu 2 sous y que se pàguian en plata ...", és de ús y consuetud en esta parr[òqui]a de Vallobrega, y jo fins vuy los he cobrats dits 2 sous en plata sens contradicció alguna. És veritat que lo rector és obligat a fer portar la creu en ditas funcions fúnebres y no altrement.

La còpia de la oposició és en mon poder, costà 2 lliures bar[celonese]s.

Nota *[secund]o*. Que se pàguian a n'al rector de Vallobrega 1 sou plata per dret de creu en

LA CONSUETA DE LA PARRÒQUIA...VALL-LLOBREGA (1690-1896)

los albat, és de ús y consuetut, perquè és ús y consuetut en esta parr[òqui]a (y en la [de] S[an] t Joan) pagar a n[ost]re rector 15 sous bar[celoneso]s per dret de un albat.

Ço és, 4 sous plata per la caritat de la missa.
..... 5 sous plata per dret de sepultura.
..... 1 sou plata per dret de creu.

Que ab tot són 10 sous plata, que fan 15 sous barcelonesos.
Ha lo rector de fer portar la creu.

(Mà dibuixada al marge) Nòtia lo rector que lo Il·l[ustríssim] y Reverendíssim D[omi]n Thomàs de Lorenzana y de Butrón, bisbe de Girona, en atenció de haver-se augmentat sobre manera los comestibles, y vehent y considerant que los sacerdots no podian viurer ab la decència a son estat corresponent, en lo synodo celebrat en lo any 1787, aumentà lo estipendi de la missa de un sou y sis diners, y des de dit synodo lo congruo estipendi de la missa és una peceta, eo 7 sous, 6 diners. Y des de alashoras, en esta parr[òqui]a de Vallobrega se acostuma, per un albat, enterrant-se sens ofici de Àngels, lo pagar y rebre lo seg[üen]t.

P[rim]o. Per la missa 7 sous, 6 diners.
Per dret de sepultura 7 sous, 6 diners.
Per dret de caixa 7 sous, 6 diners.
Per dret de creu 1 sou, 6 diners.
1 lliura, 4 sous bar[celoneso]s.

Quals 24 sous bar[celoneso]s he cobrat y cobro fins vuy sens contradicció alguna per quiscun albat, jo Dalmau, rector.

Dret de administració

Ítem, per dret de administració, dels sacerdots forasters, se paga per cada hu dos diners de plata, dich dos diners.

Nota, que estos dos diners que reb lo rector de Vallobrega per dret de administració, per cada sacerdot foraster que ve a esta parr[òqui]a a dir missa per lo difunt lo die del enterro y honras, se paga de temps immemorable, com consta en la sobredita oposició de Miquel Bonet, rector, ahont diu: (per la administració dels preberas, dos dine[r]s per cada hu) de hon lo rector ha de donar a cada sacerdot pa, vi y llum, y preparar los ornaments per a dir missa, y jo los he cobrats fins vuy sens contradicció alguna.

Dret de caixa

Ítem, per dret de caixa se pagan sinch sous plata, dich 5 sous.

Nota, que aquest dret de caixa se paga, en aquest comptat de Palamós, de ús y consuetut. És dit dret per la caixa ab que se enterran los cossos, o albat, si acàs se enterran ab caixa, jo fins vuy encara no he enterrat ningú ab caixa, y així encara no'ls he cobrats.

(Mà dibuixada al marge) Mos antecessors y jo, los havem cobrats fins vuy sens contradicció alguna. Dalmau, rector.

Dret de campanas

Ítem, per dret de campanas se pagan sinch sous de plata, dich 5 sous.

Nota, que aquest dret de campanas (que és per fer los tochs en los mors) se pagan, de esta part de temps immemorable, com consta en la sobredita oposició de dit Miquel Bonet, rector, ahont diu (per los tochs 5 sous) y en altra part de la mateixa oposició diu (5 sous de campanas)

y que estos sinch sous sien de plata, consta en la taxa del s[eny]or bisbe Faixeda dalt dita, ahont diu (item, per tocar las campanas se donarà lo que antigament se ha acostumat donar, y se donarà en plata).

Nota [*secund*]. Que si lo rector vol cobrar aquest dret de campanas las ha de fer tocar en los enterros y honras, puix és dret per los tochs de morts, los quals tots se fan d'esta manera.

[*prim*]. En lo punt que ha finat lo cos si és després de la Ave Maria, però si mor antes de la Ave Maria, se toca després de haver tocat a la Ave Maria, tres tochs si és home y dos tochs si és dona.

[*Secund*]. Quant van a cercar lo cos se fa un toch.

[*Terti*]. Quant tornan ab lo cos altre toch.

[*Quart*]. Al entrant y eixint de cada ofici, dels 4 oficis, se fa un toch cada vegada, que ab tot se han de fer si és home 13 tochs, y si és dona 12. Jo may he cobrat dit dret, perq[u]è no las he volgut tocar, ells se las tocan y cobran, [etcètera].

Dret de la vida

Ítem, per dret de la vida, per cada sacerdot, se pagan quatre sous plata, dich 4 sous.

Nota, [*rim*], que aquest dret de la vida (que és lo dinar que dóna lo rector a n'als sacerdots forasters que assisteixen, o són convidats, per algun enterro de cos o albat) se paga, d'esta part de molt temps, com consta de Pere Lloret, rector, en la nota dels drets que ha tret del llibre de comptes de Miquel Bonet, rector, ahont porta y nota per dret de la vida 3 sous. Però vuy està en ús y consuetut, en estas parr[òqui]as de Vallobrega, S[an]t Joan y Fitor, en pagar per dit dret, per quiscun sacerdot, 4 sous plata (accepto lo rector a qui no's paga la vida lo die del enterro o lo dinar) així ho he trobat en ús y consuetut, y ho he cobrat en esta parròquia fins vuy sens contradicció alguna. En aquell temps no eran tant cars los viuras, jo sempre hi perdo.

(Mà dibuixada al marge) Per haver-se encarits sobre manera los viuras, per lo motiu de las guerras passadas, donan ara per lo dinar de quiscun sacerdot 7 sous, 6 diners bar[celoneso]s, tant en esta parr[òqui]a, com en la de S[an]t Joan y Fitor. Dalmau, rector.

Nota, [*secund*], que si esdevé o succehix en un mateix die haver-i dos enterros (cossos o albats) com *de facto* ha succehit a mi, en esta parr[òqui]a y en S[an]t Joan, en mon temps dos o tres vegadas en un mateix any, alashoras totas dos casas dels difunts pagan lo dinar de dits capellans, la mitat del gasto cada una, que és 2 sous plata cada casa per cada capellà, y si hi haurà tres enterros, la tercera part cada una, *et sic de ceteris*. Així ho havem estilat nosaltres fins vuy, y és rahó, perquè no és rahó que lo rector rebia 4 sous de cada casa, que són 8 sous plata per lo dinar de un sacerdot, puix no reb més que un gasto y seria contra la consuetut.

Nota, [*terti*], que si lo die del enterro succeheix haver-i honras (com *de facto* ha succehit en mon temps en S[an]t Joan) alashoras los del enterro no pagan lo dinar dels sacerdots, si uns mateixos sacerdots assistexen al enterro y honras, perquè ja dóna o paga lo dinar la casa de las honras, però deu pagar lo dinar de tots aquells sacerdots que assisteixen al enterro y no a las honras, perquè lo rector los ha de donar dinar.

Nota, *ultimo*, que si lo benefactor, lo die de las honras, no vol fer lo gasto o vida a n'als sacerdots, sinó q[u]e vol pagar-la (com *de facto* alguns ho fan) alashoras lo rector contarà 4 sous plata per cada sacerdot, y altres 4 sous plata per ell, puix la casa del dol li havia de donar dinar com a los demés de consuetut, però no lo die del enterro, així ho havem trobat en ús y consuetut nosaltres en estas parr[òqui]as d'est comptat y vehíns, y jo ho he observat fins vuy sens contradicció alguna.

Dret de novena

Ítem, per dret de novena, ço és, per caritat de las 9 missas de la novena, se pagan devuyt rals de plata, dich l lliura, 16 sous p[la]ta, y ab oferta de pa, vi y llum a cada missa, a demés

de la l lliura, 16 sous, paga 1 sou plata per cada oferta.

Nota, *p[rim]o*, que en esta parr[òqui]a de Vallobrega està en ús y consuetut de fer la novena a tots los cossos que se enterran en Vallobrega, ço és, a tots los cossos que se enterran en Vallobrega des de la edat de 14 an[y]s complers, si és home, y des de la edat de 12 complerts, si és dona, en amont, y també a tots aquells cossos que lo superior ha dispensat en la edat per casar-se, *ut infra dicitur* en lo tractat de sepulturas o enterros, encara q[u]e no hagen fet testament, sols se'n fassa sepultura de cos y no de albat, com ho trobaran los rectors notat en lo llibre dels òbits fet y comensat per mi, y jo fins vuy ho he practicat y fet sens contradicció alguna en tots aquells q[u]e se són enterrats e[n] ma parr[òqui]a de mon temps, v[erbi] g[ratia] de donsellas *vide* de Eulària o Clara Vidal, donsellà, Catharina Robau, donsellà, Elisabeth Mont, donsellà.

Nota, *[secund]o*, que és ús y consuetut de oferir pa, vi y llum en quiscuna de las missas de la novena, y si la casa no ve a oferir pa, vi y llum, lo rector fa oferir per lo escolà pa, vi y llum del seu a totas las missas, y la casa del difunt paga a n'al rector un sou de plata per quiscuna alferta, dich 1 sou plata. Si ja la casa no donava a n'al rector 9 ofertas de pa y 9 de vi després, que molts ho solan fer, y així ho he fet y observat fins vuy sens contradicció alguna.

Dret de sepultura o terratge

Ítem, en esta parr[òqui]a de Vallobrega se acostuma pagar dret de sepultura o terratge dels següents: de albats, de cossos que no són caps de casa, *[terti]o*, de cossos que són caps de casa, *[quart]o*, de esglesiaístichs, *[quint]o*, de forasters, dits alienígenos.

Tots los quals se declaren en las notas següents.

Dret de sepultura de albats

Ítem, per dret de sepultura o terratge de albats se pagan sinch sous de plata, dich 5 sous plata.

Nota, *p[rim]o*, que se pàguian 5 sous plata per dret de sepultura o terratge dels albats, consta en la taxa del s[eny]or bisbe Faxedà dalt dita, ahont diu (ítem, per terratge de albats 5 sous), y al capdevall de la taxa diu: "... que hajan de ésser de plata o son just valor ...". Així ho he cobrat sens contradicció alguna fins vuy.

Nota, *[secund]o*, que per albats se entenen tots aquells que's moran antes de arribar als 14 an[y]s complerts, si són mascles, y antes dels 12 an[y]s complerts, si són femellas, encara que combrèguian, com consta clarament en una constitució synodal gerundense, llib[re] 3, cap[ítol] 7, feta per lo s[eny]or bisbe Dou, lo any 1671, ahont diu d'esta manera: "... *Omnès mares, quibus ante decimum quartum, (...) ...*". Però tots aquells que moran tenint 14 anys complerts, si són mascles, y 12 an[y]s complerts, si són femelles, y també tots aquells que's moran antes de aqueixa edat casats ab dispensa per *supplementum aetatis*, tots estos no són albats, sinó cossos, y se han de enterrar com los cossos grans, com consta en la predita constitució d'esta manera següent: *Eos autem, qui scilicet mares decimum quartum, (...) ...*.

Dret de sepultura dels que no són caps de casa

Ítem, per dret de sepultura dels cossos que no són cap de casa se pagan deu sous de plata, dich 10 sous.

Nota, que se pàguian 10 sous plata per dret de sepultura o terratge dels cossos que no són cap de casa, consta de Bratlla, rector, en son llibre de comptes, fòleo [en blanc], ahont diu: [en blanc], y així ho he trobat en ús y consuetut, y jo ho he cobrat fins vuy sens contradicció alguna.

Y que dits 10 sous hàgian de ésser de plata, consta de la taxa del s[eny]or bisbe Faxedà

dalt dita, ahont diu d'esta manera: "... Que lo dret de terratge se haja de pagar del mateix que-s costuma pagar lo dret de las campanas ...", ço és, lo que antigament y de consuetud se ha acostumat pagar en cada parròquia, pagant en plata, *vide* la taxa.

Dret de sepultura dels que són cap de casa

Ítem, per dret de sepultura o terratge, dels que són cap de casa de Vallobrega, pagan nou còps de ordi y un quart de vi claret bo, dich 9 còps ordi, 1 q[uar]t vi.

Nota, *p[rim]o*, que lo rector de Vallobrega rèbia y cobria nou còps o partidors de ordi y un quart de vi claret bo per dret de sepultura o terratge per quiscun cap de casa que-s mor en Vallobrega, consta clarament de tots los rectors de Vallobrega, antepassats meus, d'esta part de més de cent an[ys], com ho veurà lo rector si mira tots los llibres de la rectoria. Consta del r[everen]t Joan Bou, p[re]b[re], en lo testament que feu un tal Joan Sicars, prèns per dit Joan Bou, en lo any 1560, en lo qual toca dit vi y ordi. És un llibre més vell, *vide*.

Consta, *p[rim]o*, del rector Rafel Agustí en son llibre de comptes, fòleo 16, pàgina 2, den del any 1566 en avant. *Vide* lo llibre en poder del rector.

[*Secund*]o, consta del rector Salvi Solivera, den del any 1584 en avant.

[*Terti*]o, consta del rector Barthomeu Agustí en la nota que feu dels cossos y albats a 31 mars 1588.

[*Quart*]o, consta del rector Miquel Bonet en lo procés de la venda del mas Genesta, en la oposició que feu dels drets parroquials dels 9 còps de ordi y 1 q[uar]t de vi, dels caps de casa de Vallobrega, d'esta manera. Posa que deu, vint, trenta, quaranta, cent anys en esta part, y de més anllà, y de tant temps, que no y ha memòria de homens en contrari, han acostumat los rectors de la parr[òqui]a de Vallobrega, de rebre per quiscuna persona que mor y se enterra en Vallobrega en la iglésia y cementiri de dita parr[òqui]a, essent las ditas personas los caps de casa, nou partidors de ordi per ells y també un quart de vi, lo qual ja-l té rebut.

[*Quint*]o, consta del rector Salvador Bratlla, en son llibre de comptes, fòleo 20, ahont diu d'esta manera. Y també en lo llibre de òbits de son temps y en particular en lo òbit de Llätzer Mont, las quals notas de dits rectors posaré llargament baix en la nota [quart]a, [quint]a y última. Y consta també de mi, que affirmo y confesso haver-o cobrat sens contradicció alguna, des del any 1688 en avant, en lo qual any prenguí p[ro]cessió d'esta rectoria, y ho trobaran clarament en lo llibre de òbits de mon temps y en lo llibre meu de funeràrias.

Nota *secundo*. Que entre la parr[òqui]a de Vallobrega y la parr[òqui]a de S[an]t Joan hi ha aquesta conformitat, ús y consuetud de temps immemorable, com se veurà baix a las notas que posaré dels rectors antepassats, y és que lo rector de Vallobrega també reb y cobra los sobredits nou còps, o partidors de ordi y un quart de vi claret bo per dret de sepulturas, o terratge, de tots los cossos difunts que són caps de casas de la parr[òqui]a de S[an]t Joan (acceptats los caps de casas del carrer de S[an]t Joan, y no sé per què). Y així mateix, lo rector de S[an]t Joan també reb y cobra altres nou còps, o partidors de ordi y un quart de vi claret bo per dret de sepultura de tots los cossos difunts que són caps de casas de la parr[òqui]a de Vallobrega, y això se entén, si los dits caps de casas se enterran en ditas parròquias, com clar y llargament constarà en las notas següents.

Nota [*terti*]o. Que lo rector de Vallobrega rèbia y còbria nou còps de ordi y un quart de vi claret bo, per dret de sepultura dels cossos difunts q[u]e són caps de la parr[òqui]a de S[an]t Joan (acceptats los del carrer) d'esta part de més de cent anys.

Consta *p[rim]o*, del rector Rafel Agustí en son llibre de comptes y llevador, que-s tot junt des del any 1566 en avant, fòleo CVII a fins lo full CXI, ahont nota los 9 còps de ordi y un quart de vi per dret de sepultura de tots los que són caps de casas de la parr[òqui]a de S[an]t Joan. *Vide* lo llibre que-s en poder del rector.

[*Secund*]o, consta en un manual o llibre de baptismes, matrimonis y òbits, tot junt y mesclat, de la rectoria de Vallobrega a la derraria del llibre, a la nota que fa dels drets

parroquials lo rector Salvi Solivera, lo any 1584.

[*Terti*o], consta (en lo mateix manual o llibre dit) del rector Barthomeu Agustí, en la nota que fa dels drets parroquials, després de la nota d'en Solivera, rector, lo any 1588.

[*Quart*o], consta del rector Salvador Bratlla en son llibre de comptes, fòleo 7, 10 y 13, y també en lo sobredit manual, en la partida dels òbits de son temps, totes las quals notas posaré baix *ad longum*, per a major notícia, y claricia y descans dels rectors successors.

Ultimo, consta de mi que affirmo y confesso haver-o cobrat, de la forma dalt dita, fins vuy sens contradicció alguna.

Tot lo sobredit constarà en la nota [quart]a immediate següent.

Nota [*quart*o]. Que lo rector de Vallobrega rèbia y còbria nou còps de ordi y un quart de vi claret bo per dret de sepultura, o terratge, de tots los cossos que són caps de casa de la parr[òqui]a de S[an]t Joan (acceptats los del carrer, que vuy és las casas que són juntas en lo lloch), e així mateix, lo rector de S[an]t Joan rèbia y còbria nou còps de ordi y un quart de vi claret bo per dret de sepultura dels cossos que són caps de casas de la parr[òqui]a de Vallobrega, consta clarament, en esta parròquia de Vallobrega, en lo manual o llibre de baptismes, matrimonis y òbits, tot junt dalt dit, en la nota que fa dels drets parroquials lo rector Salvi Solivera, lo any 1584, a la derraria del llibre ab estas formals paraulas:

“... Memorial dels cossos y albats que seran morts en la parr[òqui]a de Vallobrega, den de 24 janer 1584, en lo qual dic, jo, Salvi Solivera, prenguí possessió d-esta rectoria [...], y p[rim]o o assentaré lo que-s degut per dret de sepultura, així de albats, com de cossos de Vallobrega y S[an]t Joan, y de dret de núpries, conforme he trobat escrit en dita parr[òqui]a y rectoria per los s[eny]ors rectors, mos predecessors, mo[ssèn] Joan Bou, mo[ssèn] Joan Mascort, mo[ssèn] Rafel Agustí últim predecessor meu, tots rectors propietaris de dita rectoria, y també lo que-s deu per la administració quant se aplegan capellans per obsèques.

En la iglésia de Vallobrega, per los cossos que són cap de casa, són deguts a n'al rector 9 partidors de ordi y un quart de vi bo. Y així mateix altra quart de vi y 9 partidors de ordi a n'al rector de S[an]t Joan, y així mateix lo rector de Vallobrega té dret dels caps de casa de S[an]t Joan, 9 partidors de ordi y un quart de vi ...”, y després de haver notats alguns altres drets diu d-esta manera: fa advertir que lo rector de Vallobrega no té dret de sepultura dels cossos, així caps de casa com altres, que-s moren en lo carrer de S[an]t Joan, no sé per què.

Tot això és nota del rector Solivera *verbo ad verbum*.

[*Secund*o]. Consta del rector Barthomeu Agustí, en lo mateix llibre y part, en la nota que fa dels drets parroquials, lo any 1588, ab estas formals paraulas:

“... Memorial dels cossos y albats que són y seran mors en la present parr[òqui]a de S[an]t Matheu de Vallobrega, de 31 de mars 1588, que jo, Barthomeu Agustí, rector, vaig pendra possessió, fins més avant, així de cossos com de albats, núpries y administració, y la diferència que-s fa entre los que són caps de casa y altres cossos conforme han fet mos predecessors.

P[rim]o, en la rectoria de Vallobrega y en la iglésia de aquella, per los cossos que són cap de casa són deguts a n'al rector 9 partidors de ordi y un quart de vi claret bo. Y també dit rector té dret en los caps de casa de S[an]t Joan, ço és, 9 partidors de ordi y un quart de vi, acceptat los cap de casa del carrer de S[an]t Joan, no sé per què. Y lo rector de S[an]t Joan també té dret, ço és, 9 partidors de ordi y un quart de vi en tots los caps de casa que moren en Vallobrega, y és de notar que o sie cridat o no, dit rector a dits soterrats, o hi vaja o no, o sie impedit o no, té dret en dits 9 partidors de ordi y un quart de vi, y si dit rector va al soterrar, també guanya com los demés que hi són, [etcètera] ...”.

Així consecutivament va narrant los demés drets parr[òqui]als. Tot això és nota de Barthomeu Agustí, rector, *verbo ad verbum*.

[*Terti*o]. Consta del rector Bratlla, mon últim predecessor, en lo mateix llibre o manual dalt dit, en los òbits de son temps y en lo òbit de Llätzer Montmajor en particular, ahont diu estas formals paraulas:

“... És cap de casa y així han de pagar nou còps de ordi y un quart de vi, tant a n'al rector

de S[an]t Joan com de Vallobrega, que així ho pagan tots los caps de casa, tant de S[an]t Joan com de Vallobrega, y així jo, Salvador Bratlla, ha més de trenta anys que sempre ho he cobrat dels cap de casa, tant de S[an]t Joan com de Vallobrega, y los rectors de S[an]t Joan tot dit temps també ho han cobrat. Assò per memòria com se pagan dits drets, fora lo carrer de S[an]t Joan, no sé per què ...”.

Tot això és nota del rector Bratlla *verbo ad verbum* y jo, Rafel Bonet, rector, també ho he cobrat den del any 1688 fins vuy, sens contradicció alguna, com consta en mon llibre de funeràries.

Nota *ultimo*. Quinas personas se entenen per caps de casa, tant de S[an]t Joan com de Vallobrega.

Prim[o]. Per caps de casa, tant de S[an]t Joan com de Vallobrega, per los quals reben los rectors lo sobredit vi y ordi, se entenen los besavis, avis, pares, mares, casats o viudos, govèrnia o no govèrnia las casas, com consta clarament per tots los llibres dels rectors y en particular en lo de Rafel Agustí, fòleo XXXI, pàg[ina] 2, ahont diu que Jaume Pagès li deu un quart de vi y 9 partidors de ordi per dret de sepultura de Antònia Pagès, sa àvia, y també consta del rector Bratlla en lo llibre de òbits dalt dit, en la nota [tercer]a, en lo òbit de Gerònima Pagesa, viuda, mare de Miquel Pagès, ahont diu que era cap de casa.

Dels de S[an]t Joan també consta en lo llibre de comptas del rector Bratlla, fòleo 13, ahont nota lo òbit de Rafela P[e]ramau, viuda pagesa, de S[an]t Joan, àvia de la pubilla Anna Maria Perarnau, la qual Rafela jo he coneguda, y nota lo vi y ordi, y passa de pla, sens contradicció alguna, com ho pot veurer lo rector en tots los llibres de la rectoria, des de Rafel Agustí, que és lo llibre més vell, a fins a Bratlla, que és lo llibre y rector més modern y últim, a n'als quals remeto lo rector per no ésser més llarch.

Però ha se de advertir que si dits pares, o avis, se havian de separar, o dividir, de casa de sos fills, o néts, per sas malas condicions y inquietuts, y anassen a viurer y recullir-se en altra casa de las parr[òqui]as, si moran en dita casa y se enterra a ia parr[òqui]a, alashoras també ha de pagar lo fill, o nét, lo vi y ordi per dret de sepultura del pare, o avi, qui a *per accidens se habuit* lo no morir en casa llur.

Secund[o]. Per caps de casa se entenen los hereus y pubillas que tenen lo govern de la casa, encara q[u]e visquen los pares y encara que no sien casats, consta de mon temps del hereu Francesch Garau, hereu del mas Garau de S[an]t Joan, en lo llibre de funeràries meu, no ni aguts de semblants fins vuy. Ítem, consta de Salvador Antoniet de S[an]t Joan.

Terti[o]. Per caps de casa se entenen tots los hereus y pubillas casats, en qualsevol edat que's càsian, ara govèrnia la casa junts ab los pares, ara no la govèrnia, com consta de Rafel Agustí, rector, en son llibre dalt dit, fòleo XVII y XIII, ahont diu (en lo òbit de Garau Genesta, menor, qui fonch casat ab Catharina Sicars, *ut patet in codem libro, foleo XVI, pag[ina] [secund]a*) "... tinch rebut de dit Garau Genesta, pare de dit difunt, 9 partidors de ordi y un quart de vi per dret de sepultura ...". Consta també en lo meu llibre de funeràries del hereu Joseph Crosa, qui morí casat vivint son pare, [etcètera].

Quart[o]. Per caps de casa se entenen los gendras y noras, respective, casats ab los hereus o pubills y pubillas de las casas d'estas parr[òqui]as, ara govèrnia, ara no govèrnia la casa, com consta en lo llibre de comptes del rector Bratlla, fòleo 7, en la nota que fa del enterro de Gerònim Parals y Ros, gendre de Grau Ros, del mas Ros de S[an]t Joan, qui vuy encara viu, qui fonch casat ab sa pubilla, ahont diu que dit Gerònim era cap de casa y que tot és pagat, fora lo vi y ordi dels drets pagan los caps de casa quant mor algú.

Dret de sepultura dels esglesiàstichs

Ítem, per dret de sepultura dels esglesiàstichs se pagan tres cortans de ordi y mitja bóta de vi claret bo, dich 3 cor[ta]n[s] ordi y mitja bóta de vi.

Nota, que se pàguian 3 cortans de ordi y mitja bóta de vi claret bo (que's lo doble del que

pagan los caps de casa laichs) per dret de sepultura dels cossos esglesiàstich[s], tant de S[an]t Joan com de Vallobrega, consta clar en la sobredita nota que féu lo rector Solivera, lo any 1584, ahont diu d'esta manera: "... Lo dret de sepultura dels esglesiàstich[s] són 3 cortans de ordi y mitja bóta de vi, y pague's aquest dret com los dels caps de casa, que un rector entra en la rectoria del altre y reb-se al doble com se veu ...". Tot això és de dit Solivera, rector.

Ítem, consta en la nota que féu dels drets parroquials dalt dita Barthomeu Agustí, rector, lo any 1588, ahont diu estas formals paraulas: "... Lo dret de sepultura dels esglesiàstichs són 3 corteras de ordi y mitja bóta de vi ...". Tot això és de Barthomeu Agustí, y nota que per las 3 corteras de ordi, se entenen corteras vellas, que són 3 cortans vuy.

Ítem, consta que lo rector Bratlla ho cobrà del r[everen]t Monserrat Margarit, sagristà de Calonge, com a manumissor que era del rector de S[an]t Joan, Salvi Molla, com m-o digué dit s[eny]or sagristà a mi que ho havia pagat.

Ítem, consta del r[everen]t Llorens Costa, manumissor del rector Bratlla, son oncle, que ho pagà a n'al rector de S[an]t Joan, Jaume Morató, per son oncle com ell ho ha dit.

Ítem, consta de mi en lo llibre de funeràries meu, ahont confesso haver rebut del r[everen]t Monserrat Margarit, sagristà dit, com a manumissor del q[u]ò[ndam] Jaume Morató, rector de S[an]t Joan, contemporáneo meu, tres cortans de ordi y mitja bóta de vi claret bo per dret de sepultura, o terratge, del q[u]ò[ndam] dit Jaume Morató, rector de S[an]t Joan. Todas las quals cosas sobreditas confesso y affirmo ésser de la manera dalt ditas, y per mi escritas y notadas, tot per-a major clarícia y confirmació dels drets parr[òqui]als que fins vuy se pagan de dret y de consuetut en estas parròquias.

Quorum fidem facio ego idem Rafael Bonet, rector profatus, die [terti]a Augusti 1696.

Dret de alienígena o foraster

Ítem, se paga dret de alienígena o foraster de la manera y personas següents.

Nota *p[rim]o*, que per alienígena o foraster se entén tota y qualsevol persona que no serà parroquià, o no haurà estat y commorat tot un any cotinuo, immediatament antes de son òbit, en la parr[òqui]a ahont li esdevé morir, com clarament consta en las Constitucions Tarraconesses, en la constitució que féu lo Il·lustríssim y Reverendíssim S[eny]or D[on] Joan Terés, archebisbe de Tarragona, en lo segon Concili Provincial, cap[ítol] 5, ahont diu estas formals paraulas: "... *Nomine alienigena, et peregrini illi omnes* ...". La qual constitució posaré aquí *ad longum* trasladada de ma pròpia mà *verbo ad verbum*.

Constitutio

In tanta rerum, et negotiorum mole, qua Provinciale Concilium, (...).

Quant se deu pagar per dret de alienígena, o foraster, o pelegrí

Nota *[secund]o*, que lo alienígena, foraster, o pelegrí és en tres mancras. Hu és noble, o militar, o que gaudeix de privilegi militar. Altre és o mercader, notari, batlle y qualsevol altre de aqueixa esfera o semblant estat. Y altre és qualsevol persona que és de aquest estat segon en avall, *quibus notatis dico*.

Si lo alienígena, o foraster, o pelegrí és de estat superior: v[erbi]g[ràcia] noble, o militar, o que gaudeix de privilegi militar ha de pagar per dret de alienígena deu lliuras bar[celonese]s, dich 10 lliures bar[celonese]s, com consta en la Constitució Tarraconense baix escrita *ad longum*.

Si lo alienígena, o foraster, o pelegrí és de mediano estat: v[erbi]g[ràcia] mercader, notari, batlle, cirurgia, adroguer, apotecari, [etcètera], ha de pagar per dret de alienígena sis lliuras bar[celonese]s, dich 6 lliures bar[celonese]s, com consta en la constitució dita.

Si lo alienígena, o foraster, o pelegrí és de més ínfim o baix estat que'l segon: v[erbi]g[ràcia] si és sastra, sabater, corder, pagès, menestral, [etcètera], ha de pagar per dret de

alienígena quatre lliuras bar[celonese]s, dich 4 lliures bar[celonese]s, com consta en la dita constitució baix pròxim escrita.

Nota [terti]o, que si lo cos que mor en una parr[òqui]a se va enterrar en altra parr[òqui]a, lo rector de la parr[òqui]a ahont és mort té la “quarta funerària” en la parr[òqui]a del altre, o de dret o de consuetut.

Nota [quart]o, que quant esdevé passar un cadàver per una parr[òqui]a, lo rector de ella, o vicari, no té més que dos rals de plata per lo trànsit y és obligat a guardar lo cos, o cadàver, dins la iglésia si ho demanan los qui'l portan, totas las quals cosas constarà en esta constitució seg[üen]t que féu lo Il·lustríssim Senyor Don Ferdinando Loazes, archebisbe de Tarragona, en lo concili celebrat en Barcelona.

Cap[ítol] [Terti]o. *Quando quis in aliena Parochia moritur, (...).*

Constitutio

Et si ab omni spetie mali opere pratum (...).

Nota ultimo, que dels diners dalt taxats per lo Il·lustríssim S[eny]or Don Ferdinando Loazes per los alienígenas, [etcètera], se'n pot aturar lo rector la meytat per sa pròpia utilitat, y de la altra meytat fer sufragis per los alienígenos, com consta en la constitució del Il·lustríssim S[enyo]r Don Antoni Agustí, archebisbe de Tarragona, en lo concili celebrat en Tarragona, cap[ítol] 4, llib[re] 3, ahont diu d'esta manera: “... *Ex pecunia taxata in predicta constitutione, ...*”.

Constitutio Antonii Agustini Archiepiscopi

Equitati maxime convenit, [et cetera], idcirco constitutionem predictam (...). Las quals constitucions se trobaran en las Constitucions Tarraconenses, llib[re] 3, tít[ol] 16 *de sepulturis*, cap[ítols] 3. 4. 5.

De la sepultura mitjana, o enterro mitjà, o officí mitjà, y semidoble

La sepultura mitjana, o enterro mitjà, o officí mitjà, y semidoble és aquell en lo qual se diuhen quatre officis, o missas de rèquiem cantadas, q[u]e són enterro o cos present, eixida, novenal y cap de any, ab la assistència del número de sacerdots que's deixà lo difunt o vol lo benefactor, y en quiscun de aqueixos quatre officis predits se diu y se canta un nocturno y laudes, tant solament de difunts. La missa que's diu és, *ut in die obiit*, de la mateixa manera que està explicat en lo officí major.

Ítem, és ús y consuetut que tots los sacerdots que assisteixan a dits officis diuhen missa per lo difunt lo die del enterro, o cos present, y lo die de las honras, encara que lo difunt no'u deixe ni ho demània lo benefactor, *ut supra dixi*.

Ítem, també és ús y consuetut cantar la prosa, y després de alsat lo càlser una lletania, del modo està dit y explicat en lo officí major, lo que també se usa en S[an]t Joan.

Ítem, és ús y consuetut en ditas dos parr[òqui]as de Vallobrega y S[an]t Joan, que en quiscú dels sobredits quatre officis mitjans se donan candelas tant solament, las quals se donan a n·als sacerdots d'esta manera: ço és, a n·al sacerdot, o sacerdots del altar, quatre candelas a cada sacerdot, a cada cabiscol o bordoner 4 candelas, a cada sacerdot, si n·i ha més de convidats, 3 candelas, a n·al rector com a cap 4 candelas. Així se ha practicat, si ja lo benefactor no volgués fer alguna demostració de donar diner y candela, que alashoras se pendran las candelas del modo dalt dit ab sos diners, com han acostumat alguns en dits officis mitjans.

Ítem, és ús y consuetut en esta parr[òqui]a de Vallobrega offerir en quiscun officí dels quatre predits, tant lo home, com la dona, pa, vi y llum del modo està dit dalt del officí major.

Ítem, és ús y consuetut de eixir al sementiri a fer redemptors y absoltas sobre lo vas del difunt, de la forma y manera dalt explicada en lo ofici major o doble.

Lo que toca a cada sacerdot per la propina, o caritat, en dits officis mitjans, o semidobles

LA CONSUETA DE LA PARRÒQUIA...VALL-LLOBREGA (1690-1896)

Lo que toca a cada sacerdot en los officis mitjans, o semidobles, en estas dos parròquias de Vallobrega y S[an]t Joan, per la propina, o caritat, de dits officis és lo següent:

Enter[r]o, o cos present.

P[rim]o, per la seqüela 2 sous plata.

Més, per la assistència del ofici, ab un nocturno y laudes, lo die del enterro, o cos present 6 sous plata.

Més, per la caritat de la missa del die del enterro, o cos present 4 sous plata.

Exida.

Més, per la assistència del ofici de la eixida, ab un nocturno y laudes 6 sous plata.

Honras.

Més, per la assistència del ofici del novenal, ab un nocturno y laudes 6 sous plata.

Més, per la assistència del ofici del cap de any, ab un nocturno y laudes 6 sous plata.

Més, per la caritat de la missa lo die de las honras 4 sous plata.

Segons la taxa de Faixeda 1 lliura, 14 sous plata.

Lo que toca a n'al rector en dits officis mitjans, o semidobles

Lo que toca a n'al rector de Vallobrega en sa parròquia per sa propina, o caritat, de dits 4 officis a demés dels drets parròquials dalt explicats, és al doble del que toca a cada sacerdot que assisteix en dits officis, v[erbi]g[ràcia] a cada sacerdot, en dits quatre officis, toca una lliura, catorse sous plata, a n'al rector per tenir lo doble, *ut dixi* toca 3 lliures, 8 sous plata, sens los drets parroquials, sinó tant solament per los quatre officis.

(Mà dibuixada al marge) Nòtia lo rector que en lo synodo celebrat als 27 abril de 1787, lo Il·lustrí[ssim] Don Thomás de Lorenzana y de Butrón, bisbe de Gerona, atès lo gran augment dels comestibles, y demés cosas, y al mateix temps la poca dccència ab que per dit motiu podian viurer los sacerdots, aumentà lo estipendi de la missa a una peceta, co 7 sous, 6 diners bar[celonesos]. Y des de aquell die lo estipendi, propina, o caritat de quiscun sacerdot, per dits 4 officis y seqüela és *ut sequit*:

(Mà dibuixada al marge) Quiscun sacerdot foraster, per los 4 officis y seqüela 2 lliures, 14 sous.

Y lo rector, tenint al doble, té sens los demés drets 5 lliures, 8 sous.

Y se enten lliuras y sous barcelonesos.

(Mà dibuixada al marge) Nota [*secund]o*, que per guan[y]ar lo dret de seqüela és precis que quiscun sacerdot v[ag]ia a buscar lo cos del difunt junt ab lo rector, y qui no y va, no guanya los 3 sous, y en Vallobrega y S[an]t Joan se té de anar a todas las casas, sien lluny, sien prop. Dalmau, rector.

De la sepultura menor, o enterro menor, o ofici menor, y simple

La sepultura menor, o enterro menor, o ofici menor, y simple és aquell en lo qual se diuhen quatre officis, ço és, enterro (o cos present), exida, novenal y cap de any, sens dir ningun nocturno, ab la assistència del número de sacerdots, o capellans, que's deixà lo difunt, o vol lo benefactor y casa o parentela del difunt, y en tots quatre officis se diu la missa, *ut in die obitus*, acceptat las 3 oracions que's diuhen, *ut supra dixi* del major y mitjà.

Ítem, lo die del enterro o cos present, exida, novenal y cap de any se acostuma donar candelas tant solament, las quals se donan a n'als sacerdo[t]s d'esta manera: al sacerdot o sacerdots del altar 4 candelas a cada hu, als capiscols 4 candelas a cada hu, a n'al rector 4

candelas, a cada capellà dels demés assistents, si n'i ha, 3 candelas a cada hu, així com en los officis mitjans o semidobles, perquè no's diferencian los officis semidobles dels simples, sinó perquè en los semidobles se diu un nocturno y laudes a cada officí y en los simples no se'n diu cap. Lo dit és de ús y consuetut.

Ítem, és ús y consuetut que en lo die del enterro, o cos present, y en lo die de las honras, tots los sacerdots diuhen missa per lo difunt del modo està dit y explicat dalt en lo officí mitjà.

Ítem, també és ús y consuetut dir en dits officis la prosa y lletania, *ut supra dixi*, acceptat en lo derrer officí, que no's diu en lo cor, ni prosa, ni lletania, així està practicat.

Ítem, és ús y consuetut en dits officis menors, o simples, offerir los caps del dol pa, vi y llum a cada officí, *ut supra dixi* en los officis mitjans.

Ítem, és ús y consuetut eixir a cada officí a n'al sementiri, o sobre lo vas, a fer redemptors y absoltas del modo dalt dit y explicat.

Lo que toca a cada capellà per tots los officis menors, o simples

A cada sacerdot per la propina, o caritat, de dits quatre officis, en esta parr[òqui]a de Vallobrega y a la de S[an]t Joan, toca lo següent:

Enterro, o cos present.

P[rim]o. Per la seqüela 2 sous plata.

Més, per la assistència del officí del enterro, o cos present, sens nocturno ... 4 sous plata.

Més, per la caritat de la missa lo die del enterro, o cos present 4 sous plata.

Eixida.

Més, per la assistència del officí de la eixida, sens nocturno 4 sous plata.

Honras.

Més, per la assistència del officí del novenal, sens nocturno 4 sous plata.

Més, per la assistència del officí del cap de any, sens nocturno 4 sous plata.

Més, per la caritat de la missa lo die de las honras 4 sous plata.

A cada hu 1 lliura, 6 sous plata.

Y a n'al rector, en esta parr[òqui]a, toca al doble com està dit dalt y explicat (y lo mateix al de S[an]t Joan en sa parr[òqui]a) y així a un sacerdot sol toca per la propina y caritat

. 1 lliura, 6 sous plata.

A n'al rector toca 2 lliures, 12 sous plata, sens los drets parroquials, sinó sols per los officis, y missas y seqüela.

(Mà dibuixada al marge) Segons lo disposat per lo Il·lustríssim D[o]n Thomàs de Lorenzana, en lo synodo celebrat lo die 27 de abril del any 1787, toca a un sacerdot sol per la propina y caritat de dits 4 officis menors y simples junt ab la seqüela ... 2 lliures, 2 sous bar[celoneso]s.

Y a n'al rector, tenint al doble 4 lliures, 4 sous bar[celoneso]s, sens los demés drets parr[òqui]als. Dalmau, rector.

Dret de testaments y codicils

Ítem, per dret de pendra lo testament o codicil que en la taxa de Faxeda se diu: *Pro stata inrecipiendis testamentis, [et cetera]* 5 sous plata.

Més, per dret de la extracció de testaments y codicils, los quals és obligat lo hereu a fer

LA CONSUETA DE LA PARRÒQUIA...VALL-LLOBREGA (1690-1896)

traurer 1 lliura, 5 sous plata.

Dret de extracció de matrimonis, baptismes, òbits, [etcètera]

Ítem, per [dret] de extracció o traure matrimonis, baptismes, o òbits, benediccions de núpries, [etcètera] 5 sous plata.

Dret de baptismes y parteras

Ítem, per dret de la capida y lo demás que s deu fer en los baptismes y parteras, se trobarà en lo llibre de baptismes comensat per mi, al juliol 1688. Per la capida se paga 4 sous plata.

(Mà dibuixada al marge) Nòtia lo rector que antiguament, en las parròquias de Vallobrega y S[an]t Joan, acostumava la padrina aportar en los bateiigs dos alferenas, las quals oferia davant lo altar major, però vuy en die, en lloch de las alferenas, paga la padrina 1 sou, 6 diners y 6 sous bar[celonesos] per la capilla, que junts fan 7 sous, 6 diners. La Obra bstrau y paga la capilla, y lo rector bestrau y paga los ciris.

(Mà dibuixada al marge) Més quant la partera hix de casa se li diuhen en la porta de la iglésia los evangelis y una missa al altar del Roser. La partera dóna dos candelas grossas per la missa y offereix una candela al ofertori, y se acostuma pagar 7 sous, 6 diners per la missa y 1 sou, 6 diners per los evangelis, y per tot junt 9 sous bar[celonesos].

(Mà dibuixada al marge) Quals 9 sous, 6 diners bar[celonesos] confesso y fas fe haverlos cobrat fins vuy, 23 maig 1803, sens contradicció alguna de quiscuna partera, jo, Thomàs Dalmau, rector.

Dret de matrimonis

Ítem, per dret de matrimonis, o núpries, ara sien tots dos de la mateixa parròquia de Vallobrega, ara ho sie tant solament hu, ara se públíquian, ara no-s públíquian, és ús y consuetut de pagar deu sous plata per cada hu dels contrahents, dich 10 sous plata.

Més, per la benedicció de las núpries aportan dos cocas, de quals lo rector ne pren una, y sis candelas, duas per la missa de núpries, la caritat de la qual és 4 sous plata, dos per lo ofertori y dos per tenir a las mans tota la missa, dich 4 sous plata.

(Mà dibuixada al marge) De esta part de molts anys és ús y consuetut, en esta parròquia de Vallobrega, de pagar per la fe de matrimoni 15 sous bar[celonesos] per quiscun contrahent, y si tots dos són de Vallobrega pagan 1 lliura, 10 sous, esto és, 15 sous bar[celonesos] cada un.

(Mà dibuixada al marge) Més, en la missa de benedicció solament se acostuma, en lo die de vuy, de aportar los contrahents duas cocas, ditas de àncias, de quals la una la pren lo rector, no aportan candelas y pagan 7 sous, 6 diners per la caritat de la missa, y 1 sou, 6 diners per la benedicció de las arras, y per tot junt pagan 9 sous bar[celonesos]. Dalmau, rector.

Dret de signatures

Ítem, per dret de assignar primeras, segonas, terceras, [etcètera], per cada lletra quatre diners plata, dich 4 diners plata.

Dret de publicació

Ítem, per dret de publicar primeras, segonas, terceras, [etcètera], generals, un sou plata, dich 1 sou plata.

Ítem, per dret de publicar los qui se volan ordenar *in sacris* quatre sous plata, dich 4
sous plata.

Bonet, rector.

Vere, d[òcto]r Salvi Font y Sabater, rector, als 18 juny de 1776.

Vere, Thomàs Dalmau y Casademont, rector, als 23 maig de 1803.

Explicació de las sepulturas,
o enterros, tant de albats com
de cossos, y de las propinas se
deuhen pagar.

Sepultura de albats

Nota *primo*, que per albats se entenen tots aquells mascles que s moran antes dels catorse anys complerts, y totas aquellas famellas que s moran [abans] dels dotse anys complerts, encara que combrèguian en aqueixa edat. Però tots aquells mascles y famellas que s moriran essent casats, antes de aqueixa edat complerta, per dispensa de *supplemento aetatis*, no se han de enterrar com a albats, sinó com a cossos grans y ab las mateixas solemnitats de cossos grans, segons llur estat y condició. Com llargament consta en las Synodals Gerundenses, en la constitució que féu lo s[eny]or bisbe Dou, lo any 1671, llib[re] 3, tít[ol] 9, cap[ítol] 7.

Nota *secundo*, que los albats, en esta parr[òqui]a, se acostuman enterrar o ab missa baixa o ab missa cantada, convidant los capellans vol lo benefactor.

Si los albats se enterran ab missa baixa, té lo rector de propina lo següent:

P[rimo], per dret de creu 1 sou plata.
Més, per dret de sepultura 5 sous plata.
Més, per la caritat de la missa 4 sous plata.
Que ab tot és 10 sous plata.

Si los albats se enterran ab missa cantada, té cada capellà que assisteix lo següent:

P[rimo], per la seqüela 1 sou plata.
Més, per la caritat de la missa, si n diu per la casa 4 sous plata.
Més, per la assistència 5 sous plata.

segons la taxa de Faixeda

Lo rector, en los officis de albats cantats, té lo següent tant solament:

P[rimo], per la seqüela 1 sou plata.
Més, per la caritat de la missa 4 sous plata.
Més, per la assistència 5 sous plata.
Més, per dret de sepultura, o terratge 5 sous plata.
Més, per dret de creu 1 sou plata.
Més, per la vida de cada capellà que assisteix 4 sous plata.
Més, per dret de caixa, si se enterra ab caixa 5 sous plata.
Més, si portan las antorxas de la iglésia 5 sous plata.
Però si aportan ciris són del rector per lo dret de la encesa.
Per la administració, si diuhen missa, 2 diners plata per cada hu.

(Mà dibuixada al marge) Nòtia lo rector que, de esta part de molts an[y]s, se acostuma pagar per lo enterro de un albat, en esta parr[òqui]a de Vallobrega, a n'al r[everen]t rector,

enterrant-se ab missa baixa, lo següent:

<i>P[rim]o</i> , per la caritat de la missa	7 sous, 6 diners.
Per dret de sepultura	7 sous, 6 diners.
Per dret de caixa, si se enterra	7 sous, 6 diners.
Per dret de creu	1 sou, 6 diners.
1 lliura, 4 sous bar[celoneso]s.	

(Mà dibuixada al marge) Qualse 24 sous bar[celoneso]s he cobrats fins vuy per quiscun albat, y assò sens contradicció alguna, jo, Thomàs Dalmau, p[re]b[re] y rector de Vallobrega.

(Mà dibuixada al marge) Estos mateixos drets se pagan, de temps immemorable, en las demés iglésias del comtat, ço és, Vila-romà y Palamós, com en tots los demés drets van uniformes per haver estat tot lo comptat de la parr[òqui]a de Vallobrega. Dalmau, rector.

Sepultura de cossos

Nota *primo*, que per cossos se entenen tots aquells mascles que's moran des dels catorse an[ys] complerts en amont, y totas las famellas que's moriran des dels dotse anys complerts en amont. Y també tots aquells mascles y famellas que's moriran antes de la sobredita edat si són casats ab dispensa de *supplemento aetatis*, com he dit dalt.

Nota *secundo*, que en esta parr[òqui]a de Vallobrega y en la de S[an]t Joan (e així mateix en la de Fitor y Mont-ras) se acostuman fer tres maneres de sepulturas, o enterros, o officis. Lo hu se diu sepultura major, o enterro major, o ofici major, y doble. Lo altre se diu sepultura mitjana, o enterro mitjà, o ofici mitjà, y semidoble. Lo altre se diu sepultura simple, o enterro simple, o ofici simple, o menor, y ai[xí] mateix de la eixida y honras.

Sepultura major

La sepultura major, o ofici major, y doble és aquell en lo qual se diuen quatre officis o missas cantadas de rèquiem que són, enterro o cos present, eixida, novenal y cap de any, ab la assistència del número de sacerdots que's deixà lo difunt, o vol lo benefactor de la casa del difunt, y en quiscun de aquexos quatre officis dits se diu tot lo ofici de difunts *ad longum*, ço és, tres nocturnos, laudes y vespras, y sempre, en tots los quatre officis dits, se diu la mateixa missa, *ut in die obitus*, acceptadas las tres oracions, que en la eixida, novenal y cap de any, se diuen las tres oracions subsegüents a dita missa.

Ítem, està en ús y consuetut, en estas dos parr[òqui]as de Vallobrega y S[an]t Joan, que lo die del enterro, o cos present, y lo die de las honras tots los sacerdots que assisteixen a dits officis diuhan missa per lo difunt, encara que lo difunt no-u déxia en son testament ni-u demània lo benafactor, o casa del difunt. Així ho he costumat y trobat en ús, sens contradicció alguna.

Ítem, està en ús y consuetut en ditas parr[òqui]as de cantar la prosa després de la epístola, y després de haver alsat lo càlser cantar una de las lletanias posadas en lo ordinari, com és: *Miserere Domine*, o [etcètera], en tots quatre officis, y assò se entén, si lo dia del enterro, o cos present, se fa també la eixida, q[u]e és en ús fer-la dit dia, si hi ha lloch. Però si lo die del enterro, o cos present, no se fa la eixida, sinó que's fa lo die de las honras, alashoras, per quant se diuhan tres officis en un mateix die, en lo derrer ofici no's diu o no's canta, ni la prosa, ni lletania. Axí sempre se's practicat.

Ítem, està en ús y consuetut, en ditas dos parr[òqui]as de Vallobrega y S[an]t Joan, que en tots los quatre officis majors dalt dits se dóna diner y candela a tothom, y a los capellans que són al altar se'n donan 6, a cada capiscol se'n donan sis, a n'al rector se'n donan 6, y a cada capellà dels demés que assisteixen a dits officis se'n donan quatre.

Ítem, és ús y consuetut en esta parr[òqui]a de Vallobrega, que a cada ofici dels quatre officis dits ofereix lo cap del dol, tant lo home, com la dona, pa, vi, llum y diner, y si per cas no

offereix algun dels caps del dol, ni pa, ni vi, que a vegades succeeix, alashoras se'ls compta 2 sous plata per cada oferta, que fa de pa y vi, y si falta lo pa tant solament se'ls compta 1 sou, 4 diners plata, y si falta la oferta de vi tant s[olament] se'ls compta 8 diners plata, y nota que lo mateix se compta de las ofertes que faltan en los officis mitjans y simples dalt notats.

Ítem, és ús y consuetut, en ditas dos parr[òqui]as de Vallobrega y S[an]t Joan, que després de acabat lo offici del enterro se canta lo *Subvenite Sancti Dei*, y després de enterrat lo cos, lo dol fa redemptors y absoltas, [etcètera]. Però acabat lo offici del cos present, y de la cixida, y del novenal y del cap de any, que a cada hu de aqueixos se hix en lo sementiri a fer absoltas sobre lo vas del difunt, com és ús y costum, acabat cada hu de dits officis se canta *Libera me Domine, [et cetera]* y se va al altar, y allí agenollats se canta un redemptor *ad longu[m]*, y dita y acabada la col·lecta, que després del redemptor diu la missa cantant, o altre en son lloch, se va a n'al vas del difunt, y acabadas las tres estacions, fa lo dol redemptors y absoltas, [etcètera].

Y nota que lo mateix se usa y se fa en tots los officis semidobles y simples dalt notats, per no tornar escriurer una mateixa cosa.

Lo que toca a cada sacerdot per la propina, o caritat, de dits officis majors, o dobles

Lo que toca a cada sacerdot per la propina, o caritat, que té en dits officis majors, o dobles, per quatre officis, nocturnos, missa y seqüela, en ditas dos parr[òqui]as de Vallobrega y S[an]t Joan, és lo següent:

Enterro, o cos pres[en]t.	
<i>P[rim]o</i> , per la seqüela	2 sous plata.
Més, per la assistència del offici, ab los 3 nocturnos, [etcètera], lo die del enterro, [o] cos present	8 sous plata.
Més, per la caritat de la missa del die del enterro, o cos present	4 sous plata.
Eixida.	
Més, per la assistència del offici de la eix[id]a, ab 3 nocturnos, laudes y vespras ..	8 sous plata.
Honras.	
Més, per la assistència del offici del novenal, ab 3 nocturnos, laudes y vespras	8 sous plata.
Més, per la assistència del offici del cap de any, ab 3 nocturnos, laudes y vespras ..	8 sous plata.
Més, per la caritat de la missa del die de las honras	4 sous plata.
2 lliures, 2 sous plata.	

Tot això toca a un sacerdot sol, segons la taxa de Faixeda.

(Mà dibuixada al marge) Nòtia lo rector que havent-se aumentat lo estipendi de la missa a peceta, segons lo disposat en lo synodo celebrat als 27 abril 1787, se aumentà també la propina dels officis majors, o dobles, de 2 sous plata per quiscun sacerdot, ço és, 1 sou plata per cada missa de las dos que ha de celebrar, una per lo enterro y altra per las honras, y per consegüent, així com antes la propina de un sol sacerdot en los funerals, o sepulturas majors, o dobles, era de 2 lliures, 2 sous plata, és vuy de 2 lliures, 4 sous plata.

Propina de un sol sacerdot junt ab la seqüela en los officis majors 3 lliures, 6 sous bar[celoneso]s. Dalmau, rector.

Lo que toca a n'al rector de Vallobrega de propina, o caritat, en dits officis majors, o dobles

A n'al rector de Vallobrega, en sa parr[òqui]a, en dits officis majors, o dobles, per tots los quatre officis dits, missa, nocturnos y seqüela, toca al doble del que toca a cada sacerdot que assisteix a dits officis majors: *verbi gratia* a cada sacerdot toca 2 lliures, 2 sous plata, a n'al

LA CONSUETA DE LA PARRÒQUIA...VALL-LLOBREGA (1690-1896)

rector toca 4 lliures, 4 sous plata, sens los demés drets parroquials dalt explicats, perquè té lo doble en tots los officis de funeràries, tant majors, com semidobles y simples, com clarament consta en lo acte de la visita que personalment féu, en la iglésia de Vallobrega, lo Il·lustríssim S[eny]or Don Fra Joseph Faxeda, bisbe de Gerona, als 18 de mars 1661, en lo ítem penúltim del acte, ahont diu d'esta manera:

“... Ítem, mana y ordena que, d'esta hora en avant, donen la caritat doble a n'al rector de la present iglésia, en tots los officis de funeràries, de la que donaran a n'als demés preveras, sots pena de 5 lliures y entredit personal, lo qual hàgia de guardar lo curat sens altra monició, sots la dita pena de sinch lliuras ...”.

Lo qual doble també té lo rector de S[an]t Joan, en sa parr[òqui]a, y jo lo he cobrat fins vuy sens contradicció alguna. Per notícia.

Et hoc satis sint dicta de sepulturis. Bonet, rector.

Vere, d[octo]r Salvi Font y Sabater, rector, als 18 juny 1776.

Vere, Thomàs Dalmau y Casademont, rector, en 23 maig de 1803.

(Mà dibuixada al marge) Nòtia lo rector que segons lo que tinch dit, en lo dors del fòleo 37 y 61 del present llibre, toca al rector de Vallobrega per la propina dcls officis majors, o dobles, essent en sa parr[òqui]a, per tenir al doble 4 lliures, 8 sous plata, perquè toca a quiscun sacerdot, que assisteix en dits officis majors 2 lliures, 4 sous plata.

Propina del r[everen]t rector en los officis majors, o dobles, per tenir al doble, com tras està notat 6 lliures, 12 sous bar[celoneso]s. Dalmau, rector.

De consuetudinibus, juribus, et sepulturis satis dicta sint. Plura erant mihi scribenda, que tamen in decursu hujus libri scribam (Deo favente). Qua usque modo scripsa sunt ad majorem Dei gloriam Virginisque Mariae, totiusque late patet Hispania patrona potentissima et aliorum patronorum gloriam et rectorum huius ecclesiae S[anc]ti Matthei Vallis-Luprica vilitatem.

Nonis Junii Anno Domini Jesuchristi 1803

Thomas Dalmau et Casademont, presbyter et rector S[anc]ti Matthei Vallis-Luprica.

Nota de las casas de la parr[òqui]a de Vallobrega, que quant mor lo amo, o cap de casa, pagan al r[everen]t rector de dita parr[òqui]a 3 quartans de ordi y dos mallals de vi claret bo per dret de terratge, segons he trobat notat dels r[everen]ts rectors Rafel Bonet, r[everen]t Ignaci Sala, d[octo]r Salvi Font y Sabater y d[octo]r Ignaci Senmartí, tots antecessors meus, o bé per dret de sepultura, que és una mateixa cosa.

P[rim]o, lo mas Pagès

Que lo mas Pagès, quant mor lo amo, o cap de casa, que habita en dit mas, pàguia per dret de sepultura, o terratge, a n'al r[everen]t rector de Vallobrega, 3 quartans de ordi y dos mallals, o dos quarts, de vi claret bo.

Consta: *Primo,* del r[everen]t Rafel Bonet, rector de Vallobrega, en lo manual de òbits comensat per ell en lo any 1688, als 9 de setembre, en qual manual, en lo any 1696, consta en lo òbit de Miquel Pagès, cap de casa.

PASQUAL RIBAS I TORRES

[*Secund*]o, en lo mateix manual, en lo any 1714, en lo òbit de Maria Pagès, deixada, o viuda del antedit Miquel Pagès.

[*Terti*]o, consta del r[everen]t Ignaci Sala, rector de Vallobrega, en lo mateix manual, en lo any 1745, en lo òbit de Pere Aliu, cap de casa, masover de dit mas Pagès.

Mas Maruny

Que lo mas Maruny, quant mor lo amo, o mestresa, que habitan en dita casa, pàguian al r[everen]t r[ecto]r de Vallobrega, 3 quartans de ordi y dos mallals de vi claret bo per dret de sepultura, o terratge, de cap de casa.

Consta: *P[rim]o*, del r[everen]t Rafel Bonet, rector, en lo manual de òbits comensat per ell en lo any 1688, als 9 de setembre, en qual manual, en lo any 1696, en lo òbit de Pere Crexell, masover de dit mas Maruny, consta dit ordi y vi.

[*Secund*]o, en lo mateix manual, en lo any 1705, en lo òbit de Antich Maruny, cap de casa.

[*Terti*]o, consta del r[everen]t Ignaci Sala, rector de Vallobrega, en lo mateix manual, en lo any 1731, en lo òbit de Pere Maruny, cap de casa.

[*Quart*]o, consta del r[everen]t Barthomeu Sala, p[re]b[re], sacristà de Garriguella y ecònomo de Vallobrega, en lo manual de òbits comensat per lo d[octo]r Pere Badiola, vicari de Vallobrega, en lo any 1795, en lo òbit de Joseph Maruny, en qual partida, en lo marge, posa: ordi y vi.

Lo mas Robau del Pla

Que lo mas Robau del Pla, quant moren los amos, caps de casa, q[u]e habitan dit mas Robau, pàguian al r[everen]t rector de Vallobrega, 3 quartans de ordi y dos mallals de vi claret bo per [dret] de sepultura, o terratge, de cap de casa.

Consta: *P[rim]o*, del r[everen]t Rafel Bonet, rector, en lo manual comensat per ell en lo any 1688, als 9 de setembre, en qual manual, en lo any 1717, en lo òbit de Maria Robau, viuda, consta dit ordi y vi.

[*Secund*]o, consta del r[everen]t Ignaci Sala, rector, en lo mateix manual, en lo any 1747, en lo òbit de Vicens Robau, cap de casa.

[*Terti*]o, consta del r[everen]t d[octo]r Salvi Font y Sabater, rector de Vallobrega, en lo manual de òbits comensat per lo d[octo]r Pere Badiola, p[re]b[re] y vicari de Vallobrega, als 15 de maig de 1752, en qual manual, en lo any 1777, en lo òbit de Joseph Robau, cap de casa, consta dit ordi y vi.

[*Quart*]o, consta del mateix d[octo]r Salvi Font y Sabater, en lo mateix manual, en lo any 1778, en lo òbit de Miquel Robau, cap de casa.

[*Quint*]o, consta en lo mateix manual, en lo òbit de Catharina Robau y Vilar, muller de Pere Robau, pagès, qual Catharina morí als 3 de gener de 1809.

Mas Vidal de sa Vall

Que lo mas Vidal, quant moren los amos, caps de casa, que habitan dita casa, o mas, pàguian a n[ost]r[er] r[everen]t rector de Vallobrega, 3 quartans de ordi y dos quarts de vi claret bo per dret de sepultura, o terratge, de cap de casa.

P[rim]o, consta del r[everen]t Rafel Bonet, rector, en lo manual comensat per ell en lo any 1688, als 9 de setembre, en qual manual, en lo any 1695, en lo òbit de Eulària Vidal, cap de casa, consta dit ordi y vi.

[*Secund*]o, consta del mateix Rafel Bonet, en lo mateix manual, en lo any 1711, en lo òbit de Joan Carbó, cap de casa, masover de dit mas Vidal.

[*Terti*]o, consta del r[everen]t Ignaci Sala, rector, en lo mateix manual, en lo any 1716, en lo òbit de Francesch Vidal, cap de casa.

LA CONSUETA DE LA PARRÒQUIA...VALL-LLOBREGA (1690-1896)

[*Quart*]o, del d[ò]cto[r] Salvi Font y Sabater, rector, en lo manual de òbits comensat per lo d[ò]cto[r] Pere Badiola, p[re]b[er]e y vicari de Vallobrega, als 15 maig de 1752, en qual manual, en lo any 1777, en lo òbit de Geroni Saló, cap de casa, masover de dit mas Vidal, consta dit ordi y vi.

[*Quint*]o, consta de mi, Thomàs Dalmau, rector de Vallobrega, en lo manual de òbits comensat per lo r[everen]t Pere Badiola, p[re]b[er]e y vicari de Vallobrega, al 15 maig 1752, en lo òbit de Joseph Vidal, pagès, s[eny]or de dit mas Vidal, qual morí als 13 febrer de 1816.

Mas Valentí

Que lo mas Valentí de Vallobrega, quant moren los amos, caps de casa, que habitan dit mas, pàguian al r[everen]t rector de Vallobrega per dret de sepultura, o terratge, de cap de casa, 3 quartans de ordi y dos quarts de vi claret bo.

Consta: *P[rim]o*, del r[everen]t Rafel Bonet, rector, en lo manual de òbits comensat per ell en lo any 1688, als 9 de setembre, en qual manual, en lo any 1690, en lo òbit de Maria Jofra, en qual partida, en lo marge, posa: "... Maria Jofra, cos y cap de casa: vi y ordi ...". Més, acabada la partida de dit òbit diu: "... Nota, q[u]e per dita Maria Jofra, cap de casa, me deu per dret de sepultura nou còps de ordi y un quart de vi claret bo, y altre tant a n'al rector de S[an]t Joan, com llargament se trobarà y veurà explicat en l[a] consuetudalt dit ...".

Item, en lo òbit de Jaume Jofra, masover de dit mas Valentí, en lo any 1691, en lo mateix manual.

Item, en lo manual de òbits comensat per lo d[ò]cto[r] Badiola, vicari del r[everen]t Ignaci Sala, rector de Vallobrega, consta de mi, Thomàs Dalmau, p[re]b[er]e y rector, en lo any 1800, en lo òbit de Christina Torrellas, masovera de dit mas Valentí, ahont està notat dit ordi y vi. Y en los òbits de Margari[d]a Juanals y Trias, y de Maria Soguèt y Simón, en lo any 1809.

Mas Genesta

Que lo mas Genesta, quant moren los amos, caps de casa, que habitan dit mas, pàguian al r[everen]t r[ecto]r de Vallobrega, 3 quartans de ordi y dos quarts de vi claret bo per dret de sepultura, o terratge, de cap de casa.

Consta: *P[rim]o*, del r[everen]t Miquel Bonet, rector de Vallobrega, en lo procés q[u]e feu en la venda del mas Genesta de sa Genesta, venut per execució de cort, en la oposició que feu dels drets parroquials, ahont posà lo ordi y vi per dret de sepultura dels caps de casa de dit mas Genesta. *Vide ibi*.

[*Secund*]o, consta en lo manual de òbits comensat per lo d[ò]cto[r] Pere Badiola, vicari de Vallobrega, als 15 maig de 1752, en qual manual, en lo any 1785, en lo òbit de Theresa Soguèt y Aliu, masovera de dit mas, consta dit ordi y vi, del r[everen]t d[ò]cto[r] Salvi Font y Sabater, rector de Vallobrega.

Mas Litrà o Closa

Que lo mas Litrà de Vallobrega, quant moren los amos, caps de casa, que habitan dit mas, pàguian per dret de sepultura, o terratge, de cap de casa al r[everen]t rector de Vallobrega, 3 quartans de ordi y dos quarts de vi claret bo.

P[rim]o, consta del r[everen]t Rafel Bonet, rector de Vallobrega, en lo manual de òbits comensat per ell en lo any 1688, als 9 de setembre, en lo any 1694, en lo òbit de Elisabet Rovira, cap de casa, masovera del mas Litrà, ahont, en lo marge, deu vi y ordi.

Item, en lo mateix manual, en lo any 1710, en lo òbit de Jaume Aliu, cap de casa, masover del mas Litrà.

[*Terti*]o, del d[ò]cto[r] Salvi Font y Sabater, rector, en lo manual de òbits comensat per lo d[ò]cto[r] Pere Badiola, vicari de Vallobrega, als 9 setembre 1752, en qual manual, en lo any

PASQUAL RIBAS I TORRES

1760, en lo òbit de Madalena Dalmau y Garrell, muller de J[ose]ph Dalmau, pagès, masover del mas Litrà.

[*Quart*]o, en lo mateix manual co[n]sta del d[octo]r Ignaci Senmartí, rector de Vallobrega, en lo any 1790, en lo òbit de Jaume Dalmau, masover del mas Closa.

Mas Gafarot

Que lo mas Gafarot de Vallobrega, quant moren los amos, caps de casa, q[u]e habitan en dit mas, pàguian al r[everen]t rector de Vallobrega per dret de sepultura, o terratge, de cap de casa, 3 quartans de ordi y dos quarts de vi claret bo.

[*Prim*]o, consta del d[octo]r Pere Badiola, vicari de la parr[òqui]a de S[an]t Matheu de Vallobrega, en lo manual de òbits comensat per lo r[everen]t Rafel Bonet, als 9 setembre de 1688, en lo òbit de Maria Gafarot y Costa, muller de Joan Gafarot, pagès, propietari de la present parr[òqui]a.

[*Secund*]o, en lo manual de òbits comensat per lo d[octo]r Pere Badiola, vicari del r[everen]t Ignaci Sala, r[ecto]r de Vallobrega, en lo any 1752, als 15 maig, en qual manual, en lo òbit de Victòria Gafarot y Soler, muller de Miquel Gafarot, pagès, consta dit ordi y vi.

[*Terti*]o, consta del d[octo]r Ignaci Senmartí, rector, en lo mateix manual, en lo any 1786, en lo òbit de Joan Gafarot, pagès.

Mas Guàrdias

Que lo mas Guàrdias, quant moren los amos, que són caps de casa y habitan al dit mas, pàguian al r[everen]t rector de Vallobrega per dret de sepultura, 3 quartans de ordi y dos quarts de vi claret bo.

Consta [*prim*]o, del r[everen]t Rafel Bonet, rector, en lo manual de òbits comensat per ell mateix, en lo òbit de J[ose]ph Rovira, masover de dit mas, en lo any 1743.

Mas Cursà, vuy Aliu

Que lo mas Cursà, quant moren los amos, caps de casa, pàguian al r[everen]t rector de Vallobrega per dret de sepultura, 3 quartans de ordi y dos quarts de vi claret bo.

Consta [*prim*]o, del r[everen]t Rafel Bonet, rector, en lo seu manual de òbits comensat als 9 setembre de 1688, en lo òbit de Pere Plana, masover de dit mas, en lo any 1736.

[*Secund*]o, del r[everen]t d[octo]r Salvi Font y Sabater, rector, en lo manual de òbits comensat per lo d[octo]r Pere Badiola, vicari de Vallobrega, als 15 de maig de 1752, en qual manual se encontrará dit ordi y vi, en lo any 1777, en los òbits de Anastàsia Aliu y de Joan Aliu, propietaris de dit mas Cursà.

[*Terti*]o, en lo mateix manual, en lo any 1803, en lo òbit de Joseph Aliu, pagès, propietari de dit mas, consta de mi, Thomàs Dalmau, rector de Vallobrega, qual vi y ordi he cobrat de son hereu, Matheu Aliu, sen[s] oposició ni contradicció alguna.

[*Quari*]o, en lo mateix manual, en la partida de òbit de Catharina Aliu y Costa, muller del dalt dit Joseph Aliu, qual Catharina morí als 20 desembre de 1815.

Mas Sàbat

Que lo mas Sàbat, quant moren los amos, caps de casa, q[u]e habitan dit mas, pàguian per dret de sepultura al r[everen]t rector de Vallobrega, 3 quartans de ordi y dos quarts de vi claret bo.

Consta [*prim*]o, del r[everen]t Rafel Bonet, rector, en lo manual de òbits comensat per ell en lo any 1688, als 9 de setembre, en qual manual, en lo any 1696, en lo òbit de Antoni Sàbat,

LA CONSUETA DE LA PARRÒQUIA...VALL-LLOBREGA (1690-1896)

cap de casa.

[*Secund*]o, en lo any 1707, en lo òbit de Margarida Sàbat, muller de dit Antoni Sàbat.

[*Terti*]o, del r[everen]t Ignaci Sala, rector, en lo mateix manual, en lo òbit de Joseph Sàbat, cap de casa, en lo any 1735.

[*Quart*]o, del d[octo]r Ignaci Senmartí, rector de Vallobrega, en lo manual de òbits comensat per lo d[octo]r Pere Badiola, vicari de Vallobrega, en lo any 1752, en lo òbit de Maria Sàbat.

[*Quint*]o, en lo mateix manual, en lo any 1789, en lo òbit de Joseph Sàbat, major.

[*Sext*]o, en lo mateix manual, en lo ò[bit] [en blanc].

Mas Pelegrí de la Montanya

Que lo mas Pelegrí de la Montanya, quant moren los amos, caps de casas, pàguian per dret de sepultura, o terratge, al r[everen]t rector de Vallobrega, 3 q[uar]ta[ns] [de] ordi y dos quars de vi claret.

Consta [*prim*]o, del r[everen]t Ignaci Sala, en lo manual de òbits comensat en lo any 1688, en qual manual, en lo any 1718, en lo òbit de Antoni Pelegrí y Gafarot, cap de casa, consta dit ordi y vi.

[*Secund*]o, consta del mateix Rafel Bonet, en lo mateix manual, en lo any 1735, en lo òbit de Narcisa Pelegrí, pagesa, cap de casa.

[*Terti*]o, consta del r[everen]t Salvador Vidal, vicari del r[everen]t Ignaci Sala, rector de Vallobrega, en lo manual de òbits comensat per lo d[octo]r Pere Badiola, vicari de Vallobrega, als 15 maig de 1752, en lo òbit de Antoni Pelegrí, viudo, pagès y cap de casa, q[u]e morí en lo any 1754.

[*Quart*]o, consta del r[everen]t Joan Vaguer (o Vaquer), p[re]b[e]re y ecònomo de Vallobrega, en lo manual de òbits comensat per lo d[octo]r Pere Badiola, vicari de dita parr[òqui]a, en lo any 1752, en lo qual manual, en lo òbit de Miquel Pelegrí, viudo, en lo any 1795, consta dit ordi y vi.

Mas Cabrer

Que lo mas Cabrer, antigam[en]t dit lo mas Robau de la Montan[ya], quant moren los amos, caps de casa, que habitan dit mas pàguian, 3 quartans de ordi y dos quarts de vi claret bo, per dret de sepultura al r[everen]t rector de Vallobrega.

Consta [*prim*]o, del r[everen]t Rafel Bonet, rector, en son manual de òbits comensat en 1688, en lo any 1701, en lo òbit de Anna Cabrer, cap de casa.

[*Secund*]o, del mateix Rafel Bonet, r[ecto]r, en lo mateix manual, en lo any 1719, en lo òbit de Esteva Cabrer, cap de casa.

[*Terti*]o, consta del d[octo]r Salvi Font y Sabater, rector de Vallobrega, en lo manual de òbits comensat per lo d[octo]r Pere Badiola en lo any 1752, en lo any 1761, en lo òbit de Antoni Cabrer, cap de casa.

[*Quart*]o, consta del mateix d[octo]r Salvi Font, rector, en lo mateix manual, en lo any 1771, en lo òbit de Jaume Cabrer.

[*Quint*]o, consta en lo mateix manual del d[octo]r Ignaci Senmartí, rector de Vallobrega, en lo any 1786, en lo òbit de Francesch Cabrer.

[*Sext*]o, del mateix rector Senmartí, en lo mateix manual, en lo any 1787, en lo òbit de Victòria Cabrer, cap de casa.

Casa Mont de la Escala

Que casa Mont de la Escala del Rabal, quant moren los amos, caps de casa, que habitan

PASQUAL RIBAS I TORRES

dita casa pàguian, 3 quartans de ordi y dos quarts de vi claret bo, per dret de sepultura al r[everen]t rector de Vallobrega.

Consta [*prim*]o, del r[everen]t Rafel Bonet en son manual de òbits comensat en 1688, en lo any 1695, en lo òbit de Estàsia Mont, cap de casa.

[*Secund*]o, del mateix Rafel Bonet, rector, en lo mateix manual, en [lo] any 1722, en lo òbit de Maria Mont.

[*Terti*]o, consta en lo mateix manual del r[everen]t Ignaci Sala, rector, en [lo] any 1736, en lo òbit de Llàtzer Mont.

[*Quart*]o, del d[octo]r Salvi Font, rector, en lo manual de òbits comensat en lo any 1752 per lo d[octo]r Pere Badiola, vicari de Vallobrega, en lo any 1771, en lo òbit de Serafina Mont.

[*Quint*]o, en lo mateix manual del mateix d[octo]r Font, rector, en lo any 1775, en los òbits de Fran[ccs]ca Mont y de Salvador Mont.

[*Sext*]o, consta de mi, Thomàs Dalmau, p[re]b[re] y rector, en lo mateix manual, en lo any 1806, en lo òbit de Pere Mont, major, de la Escala, ahont consta dit ordi y vi.

[*Septim*]o, consta de mi, Thomàs Dalmau, rector, en lo mateix manual, en lo any mil vuyt-cents vuyt, en lo òbit de Eulària Mont y Carreras, cap de casa.

Casa Darder del Rabal

Que casa Darder del Rabal (vuy la posseheix Baldiri Lledó), quant moren los amos, caps de casa, pàguian al r[everen]t rector de Vallobrega, 3 quartans de ordi y dos quarts de vi claret bo, per dret de sepultura.

Consta [*prim*]o, del [reverent] Ignaci Sala, rector, en lo manual comensat en lo any 1688 per lo r[everen]t Rafel Bonet, rector de Vallobrega, en lo any 1741, en lo òbit de Eugènia Darder.

[*Secund*]o, consta del d[octo]r Salvi Font, rector de Vallobrega, en lo manual comensat per lo d[octo]r Pere Badiola, vicari del r[everen]t Ignaci Sala, rector de Vallobrega, en lo any 1752, en qual manual, en lo any 1780, consta en lo òbit de Joan Darder, cap de casa, dit ordi y vi.

Mas Costa, cerca la iglésia

Que lo mas Costa, cerca la iglésia, quant moren los caps de casa q[u]e habitan dit mas, pàguian al r[everen]t rector de Vallobrega, 3 quartans de ordi y mitja bóta de vi claret bo, per dret de sepultura de cap de casa.

Consta [*prim*]o, del r[everen]t Rafel Bonet, rector, en lo manual de òbits comensat en lo any 1688, ahont en lo any 1703, en lo òbit de Maria Costa, muller de Baldiri Costa, pagès de Vallobrega, nota lo ordi y vi.

[*Secund*]o, del r[everen]t Ignaci Sala, r[ecto]r, en lo mateix manual, en lo any 1746, en lo òbit de Baldiri Costa, pagès, alashoras masover del mas Colls de Vila-romà.

[Veg^e.] obstat, q[u]e en lo òbit de Anna Costa, morta en 1786, essent r[ecto]r de Vallobrega lo d[octo]r Ignaci Senmartí, no cònstia dit ordi y vi, lo q[u]e pot certam[en]t atribuir-se a olvit, perq[u]è no solam[en]t se descuydà de dit ordi y vi, sinó també de notar estar fetas las honras y de firmar dita partida. *Ergo*.

Ni obsta tampoch q[u]e en lo òbit de Baldiri Costa, mort en 1795, no estiga notat per lo r[everen]t Barthomeu Sala, ecònomo, lo dret de ordi y vi, pues estava dit s[eny]or tant distret per lo motiu de la guerra, q[u]e se olvidà, no solam[en]t de dit dret, sinó també de firmar las partidas de òbits, el temps del economat. Y lo Il·l[ustrissi]m, en la visita de 19 juny de 1779, me manà aportàs dit llibre de òbits a Garriguella a fer-las firmar. Y així se executà. [*Er*]go.

Ultimo, ni obsta q[u]e no'l pagassen al r[everen]t Joan Vaguer (o Vaquer), ccònomo,

q[uan]t morí Catharina Costa, segona muller, en 1795, pues assò tal vegada seria per amistat, pues pagava despesa en dita casa, o bé per estat poch imposat en los drets d'esta parr[òqui]a per haver estat poch temps ecònomo, y no obstant assò, reservà lo dret als rectors com se veu en lo òbit de dita Catharina. [*Er*]go.

Casa Antoni Colls del Pont

Que casa Antoni Colls del Pont (és la casa agafada ab la iglésia de la part de tremontana, qual posseheix vuy Baldiri Costa, pagès de Vallobrega, dita la casa Boxa), quant moren los caps de casa que habitan dita casa, páguian al r[everen]t rector de Vallobrega, 3 quartans de ordi y dos quarts de vi claret bo, per dret de sepultura de dits caps de casa.

Consta [*prim*]o, del r[everen]t Rafel Bonet, rector, en lo manual comensat per ell en lo any 1688, als 9 setembre, en lo any 1692, en lo òbit de Catharina Colls, muller de Antoni Colls.

[*Secund*]o, en lo mateix manual, en lo any 1698, en lo òbit de Maria Aymerich y Colls, muller de Miquel Aymerich y Colls, pagès.

[*Terti*]o, consta del d[octo]r Ignaci Senmartí, rector de Vallobrega, en lo manual de òbits comensat en lo any 1752 per lo d[octo]r Pere Badiola, vicari del r[everen]t Ignaci Sala, rector de Vallobrega, en lo any 1786, en lo òbit de Coloma Puig y Puig, habitant de dita casa.

Nòtia y advertesca lo rector de Vallobrega que, de esta part de molt temps, lo terratge, o dret de sepultura, dels caps de casa, esto és, los tres quartans de ordi y los dos mallals de vi claret, no se parteixen ab lo rector de S[an]t Joan com antes se acostumava (com se deixa veurer del recibo del r[everen]t Rafel Bonet, rector de Vallobrega, al qual diu té rebut de Joan Gascons y Ros, pagès del lloch de S[an]t Joan, los nou cóps de ordi y un quart de vi que li debia per dret de sepultura de la q[u]ò[ndam] Anna Gascons y Ros, sa muller, y així's ho firmà als 16 de maig de 1712, y per dit ordi y vi cobrà 1 lliura, 14 sous), sinó que quiscun rector se tira per enter los tres quartans de ordi y los dos mallals de vi claret bo, o son valor, dels caps de casa de sa respectiva parr[òqui]a, y així's ho havem practicat fins vuy, 31 desembre de 1820.

V[er]e, Thomàs Dalmau, p[re]b[er]e y rector.

Per lo govern de est popble, dich: que el dorar lo altar major, costà 475 lliures en lo an[y] 1782.

Als set octubre de 1851 vas pendrer posesió de la parròquia de S[an]t Mateo de Vallobrega, y als 13 de dit mes y an[y] vas venir per estar-mi tot lo temps que Déu me y tinguera destinat, és de patronat real, y lo meu antessor, r[everen]t Domingo Roig, antes de venir a esta era sacristà de S[an]ta Cristina de Aro, com era jo antes de venir, y en 1696 era rector lo r[everen]t Rafel Bonet, natural de Castelló de Ampúrias com só jo. Pere Corominas, rector.

Nota bene

La venda q[u]e féu Miquel Bou al r[everen]t Pere Lloret, rector de Vallobrega, de aquellas pessas de terra ditas lo mas Colls de la Font, obligant-lo a pagar censos a la Obra com a directe s[en]yor, se trobarà en Palamós, des del any 1643 fins a 1666, o 1668. *Vide ibi*.

La capbreuació a favor de la Obra, n[úmer]o 4.

Nota, q[u]e lo mas Font és la casa de la r[ectori]a vella q[u]e vuy existeix.

Modo de delmar y primiciar los grans en las parr[òqui]as del comptat de Palamós, és a saber, Vallobrega, S[an]ta Eugènia de Vila-romà y Palamós, de las quals parr[òqui]as percebeix la mitat de la primícia lo rector de Vallobrega, y la altre mitat la percebeixen los r[everen]ts rectors de Vila-romà y de Palamós, y

col·lectan dits grans, dos an[y]s lo rector de Vallobrega,
y los rectors de Vila-romà y Palamós un any quiscun.

Ítem, nota que en ditas parr[òqui]as se paga dels baleits, o cogolls, que fan q[uan]t passan al blat, y per lo tant, sinó fan baleits se rellevan per dits baleits deu quarteras per cent, y no per rahó de la sement, com diuhen alguns erradament, ni tampoch han los baleits de exedir lo sobredit número de 10 q[uar]te[r]as per 100.

Ítem, nota que en las tres ditas parr[òqui]as és estil y costum immemorial de pagar delme y primícia dels grans següents, és a saber: de forment, de blat de coure, de blat rodonell, de blat fort, de mastall y de tot género de blat. De tot llegum que's corca, és a saber, de favas, pèsols, de ramallins, de garrofas, de cayretas, de llubins, fajol (vuy no'n fan), civada y ordi junt, y civada sola y de mill. En la mitja primícia q[u]e percebim en la parr[òqui]a de Mont-ras se paga també de ordi y demés grans sobre'especificats a la quota de Palafrugell.

Ítem, és consuetut immemorial en ditas parr[òqui]as de pagar delma y primícia de cànem y llinet, y se paga tant del cànem com del llinet de 31 manadas. Asó és, 30 de delma y una de primícia.

Ítem, és estil y consuetut immemorial en ditas parr[òqui]as del comptat de Palamós de pagar delme y primícia dels espressats grans a la quota de 15 quarteras, una per lo delme y vuyt còps per la primícia, advertint que si'l pagès no ha fets baleits se li deu rellevar a proporció lo q[u]e li tòquia del deu per cent, y si ha fets baleits no se li deu rellevar res. *Exempli gratia*: lo pagès ha cullit 100 q[uar]te[r]as de blat o favas, sinó ha fet baleits se li trauhen 10 q[uar]te[r] ras, y solament paga en est supòsit de 90 q[uar]te[r]as, y per éstas 6 q[uar]te[r]as de delme y dos de primícia, però si ha fet baleits ha de pagar rigurosament de totes las 100 q[uar]te[r]as, *et sic de caeteris*.

Ítem, nota que la primícia sempre té la tercera part del que tira lo delme, y per consegüent, quant lo delme percebeix una quartera, la primícia ne percebeix 8 còps.

Modo pràctich de delmar y primiciar

De un quartà de blat, [etcètera], se paga	
de delma	un poch més de un ters de còp,
y de primícia	una grossa embosta.
De 1 q[uar]te[r]a de blat, favas, [etcètera], toca	
de delme	1 còp y mitg y una embosta,
y de primícia	un poch més de mitg còp.
De 5 q[uar]te[r]as de blat, favas, [etcètera],	
se paga de delme	1 quartà, 2 còps,
se paga de primícia	2 còps y mitg y 2 ters[os].
De 10 q[uar]te[r]as de blat, favas, [etcètera],	
se paga delme	2 quart[an]s, 4 còps,
y de primícia	5 còps y 1 ters.
De 15 q[uar]te[r]as de blat, favas, [etcètera],	
se paga de delme 1 quartera justa, y de primícia	8 còps.
De 20 q[uar]te[r]as de blat, favas, [etcètera],	
se paga de delme	1 q[uar]te[r]a, 1 q[uar]tà, 2 còps,
y de primícia	1 q[uar]tà, 4 còps y 2 tersos.
De 30 q[uar]te[r]as de blat, favas, [etcètera],	
se paga de delme	2 q[uar]te[r]as,
y de primícia	2 q[uar]tans, 4 còps.
De 40 q[uar]te[r]as de blat, favas, [etcètera],	
se paga de delme	2 q[uar]te[r]as, 2 q[uar]tans, 4 còps,

y de primícia3 q[uar]tas, 3 cóps, 1 ters.
 De 45 q[uar]tas de blat, favas, [etcètera],
 se paga de delme3 q[uar]tas justas,
 y de primícia1 q[uar]ta justa.

De est modo se podran traure los demás números fins a 100 quarteras, mirant las desenas dalt ditas y afegint an aquells.

Nota, que en las heras de Vila-romà, vulgo S[an]t Joan y Palamós, acostuma haver-i engany y error en lo pagar la primícia, perq[u]è quant ells tenen de la pila, o modaló, 14 quarteras ne pagan una a n'al delme del mateix modaló, y després del mateix modaló, pagan 8 cóps a la primícia, y de est modo los restan a ells 14 q[uar]tas francas, y assò és error, perquè de 15 q[uar]tas se ha de pagar lo delme primer, y així, qui de 15 q[uar]tas ne trau una restan 14. Qui de 14 q[uar]tas ne trau 8 cóps de primícia restan 13 q[uar]tas y 16 cóps per lo pagès. Y per lo tant, per evitar est error deu lo pagès pendrer 13 q[uar]tas, 16 cóps, lo delme 1 q[uar]ta y la primícia 8 cóps, quals junts fan las 15 q[uar]tas. Però ells prenen las 14 q[uar]tas y de aqueixas no pagan a la primícia, y quant tornan a pendrer de la pila, o modaló, se ls compta a llur compta los 8 cóps de la primícia, quals tenen ja dins lo sach ab las 14 q[uar]tas, pues no ls tocan sinó 13 q[uar]tas, 16 cóps de cada 15 q[uar]tas. Y així's, los col·lectors del delme y de la primícia no estan advertits, és gran pèrdua per la primícia y per consegüent dels rectors de ditas rectorias del comptat de Palamós.

Pràctica de rellevar lo 10 per 100 no fent baleits

De 100 q[uar]tas se'n rellevan deu quarteras
 y se delma y primícia las restants90 q[uar]tas.
 De 50 q[uar]tas se'n rellevan5 q[uar]tas,
 y se delma y primícia de45 q[uar]tas.
 De 25 q[uar]tas se'n rellevan2 q[uar]tas, 2 q[uar]tas,
 y se delman y primician las restants22 q[uar]tas y mitja.
 De 12 q[uar]tas, 2 q[uar]tas se rellevan1 q[uar]ta, 1 q[uar]ta,
 y se delma y primícia de11 q[uar]tas, 1 q[uar]ta.
 De 6 q[uar]tas, 1 q[uar]ta se rellevan2 q[uar]tas, 3 cóps,
 y se delma y primícia de5 q[uar]tas, 2 q[uar]tas y 3 cóps.
 De 1 q[uar]ta se rellevan2 cóps,
 y se delman y primician los 22 cóps a poca diferència, prenent lo delme un cóp y mitg,
 y la primícia mitg cóp.

Nota, que en los dos anys consecutius q[u]e lo rector de Vallobrega és col·lector, tots los grans de ditas tres parròquias, esto és Vallobrega, Vila-romà y Palamós, se aportan en lo graner de la rectoria de Vallobrega, com y també los de la mitja primícia, y essent tot col·lectat se avisa als r[everen]ts rectors de Vila-romà y Palamós, y paga lo col·lector un bon dinar. Lo mateix se practica en los anys q[u]e és col·lector Vila-romà y Palamós.

Cada rector fa col·lectar per qui li gusta y vol, y se aportan tots los grans en dit any en lo graner del r[everen]t rector q[u]e li toca ésser col·lector en aquell any. Tot per notícia. Dalmau, rector.

Primiciar y delmar
 cànem y llinet.

Lo partir del cànem y llinet se fa d'esta manera. Se fan quatre pars iguals y després de fetas lo col·lector ne trau lo batlliu, q[u]e és de deu manadas una, pren lo rector de Vallobrega dos pars y los rectors de Vila-romà y Palamós una part quiscun.

Modo de primiciar los an[y]ells, cabrits y porcells en estas parr[òqui]as de Vallobrega, Vila-romà y Palamós, del comtat de Palamós, segons ho he trobat notat ésser en ús y consuetut per los r[everen]ts rectors Salvador Bratlla, qui fou rector de Vallobrega, des del any 1657 fins a 14 mars 1688, y Rafel Bonet, qui fou rector de dita parr[òqui]a, des de 13 juliol de 1688 fins al any 1714, y encontro ésser així's jo, Thomàs Dalmau y Casademont, p[re]b[re] y rector de dita parr[òqui]a, des de q[u]e prenguí possessió de dita rectoria, q[u]e fou als 28 desembre de 1795 fins vuy q[u]e fas la present nota, q[u]e és als 16 juliol de 1802, de q[u]e fas fe jo sobredit Thomàs Dalmau, p[re]b[re] y rector de Vallobrega *die et anno ut supra*.

Nota, que's acostuma delmar y primiciar lo dilluns de las Lledanias, o lo die immediat següent, y se paga de 30 anyells, o cabrits, tres de delme y un de primícia. Lo batlliu també és de deu, un per lo col·lector.

Pràctica de primiciar an[y]ells y cabrits

[*Prim*]o. Quant lo pagès té 1, 2, 3, 4 anyells, o cabrits, paga 2 diners per cap, perq[u]è ne paga al delme 6 diners per cap.

[*Secund*]o. Quant ne té 5 paga mitg ters de primícia, perq[u]è a n'al delme paga mitg an[y]ell, o cabrit.

[*Terti*]o. Quant ne [té] 6, 7, 8, 9 paga de primícia un ters de an[y]ell, o cabrit, segons lo q[u]e val lo anyell, o cabrit del delme y se ha de donar al pagès dos diners per cap dels anyells, o cabrits, q[u]e faltan a n'al pagès de 6 fins a 10 inclusive, per quant lo delme, quant lo pagès té 6 anyells, o cabrits, ne pren un, encara que no li tòquia fins a 10, y dóna a n'al pagès 6 diners per cap dels q[u]e faltan fins a 10.

[*Quart*]o. Quant lo pagès té deu anyells, o cabrits, paga de primícia un ters complet y no se li ha de donar res, perq[u]è lo delme de 10 anyells, o cabrits, ne té hu de complet, pues tira de deu un.

[*Quint*]o. Quant lo pagès té 11, 12, 13, 14 anyells, o cabrits, paga de primícia un ters de anyell, o cabrit, segons lo valor del anyell, o cabrit, del delme y a demés de dit ters, dit pagès té de donar a la primícia 2 diners per cap dels que sobran des de 10 fins a 14 que ni van 4. Y així ha de pagar lo pagès a la primícia, a demés del ters, 8 diners. Per quant a n'al delme paga, o deu pagar, lo pagès a demés del anyell, o cabrit, que li paga dels 10, 6 diners per cap dels anyells, o cabrits, que li sobran des dels 10 fins a 14 q[u]e són 4 bèstias, q[u]e és 2 sous.

[*Sext*]o. Quant lo pagès té 15 anyells, o cabrits, paga de primícia mitg anyell, o cabrit, sens donar cap diner a n'al pagès, ni lo pagès a la primícia, perquè lo delme de 15 anyells, o cabrits, ne té un y mitg just.

[*Septim*]o. Quant lo pagès té 16 anyells, o cabrits, solament, o bé ne té 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29 paga de primícia un anyell, o cabrit, y la primícia ha de donar a n'al pagès 2 diners per cap dels anyells, o cabrits, q[u]e faltan a n'al pagès fins a 30, pues a la primícia no li toca un anyell, o cabrit, fins a 30. Per quant lo delme de 16 anyells, o cabrits, ne pren dos y no li tocan fins a 20, y així dóna 6 diners per cap dels anyells, o cabrits, q[u]e faltan fins a 20, y així mateix a 26 ne pren tres y no li tocan fins a trenta, sinó refà 6 diners per cap des de 26 fins a 30 inclusive.

Nòtia lo rector q[u]e en aquest número de 16 *vel* 17, [etcètera], en lo qual número pren la primícia un anyell, o cabrit, no tocant-li fins a 30 tenen gran tema los pagesos, dihent que

de cada anyell, o cabrit, que lo delme pren té la primícia un ters, lo qual paga lo pagès a la primícia, y així, puix lo delme a 16 *vel* a 20 no pren sinó dos anyells, diuhen q[u]e a la primícia no toca sinó dos tersos de anyell. Y ja q[u]e la primícia pren un anyell, q[u]e són tres tersos a lo menos, deuria pagar a ells un ters, pues ells lo pagan a la primícia quant hi ha un ters tant solam[en]t. La resposta q[u]e jo los he feta sempre és q[u]e és tal lo ús y consuetut, encara q[u]e mala, y si ells no volan estar en la nostra consuetut, ni nosaltres a la llur de no pagar-nos primícia de tot, y aquí callan.

[*Octavo*]. Quant lo pagès té 30 anyells, o cabrits, tant solament, paga de primícia un anyell, o cabrit, complert sens donar diner algun lo un al altre, perq[u]è lo delme de 30 anyells, o cabrits, ne reb 3 sens refer res.

[*Nono*]. Quant lo pagès té més de 30 anyells, o cabrits, alashoras se deixan los 30 a part y se tornan a comptar los demés del mateix modo, q[u]e està dalt dit y explicat.

Nòtia lo rector que alguns pagesos fan desenas dels anyells, o cabrits, y altres no. Si fan desenas, lo pagès tria primer lo millor anyell de la primera desena y després tria lo delme, y després del delme pren la primícia, o bé la cua de la primera desena si són tots grossos, o bé lo cap de la segona desena si li apar hi ha engany, perq[u]è acostuman alguns pagesos deixar un anyell dels millors per cap de la segona desena, perq[u]è ells han de pendrer primer y ne posan un dels mitjans per cua de la primera desena, lo q[u]e és engany y en dany de la primícia, així ho he practicat. Si lo pagès no fa desenas, alashoras, després de haver pres lo delme pren la primícia, no dels millors ni tampoch dels més dolents, y sempre lo mateix rector se lo ha de triar.

(Mà dibuixada al marge) Nòtia lo rector que lo delmar y primiciar los porcells no se practica com lo delmar y primiciar los anyells, sinó que de quiscuna cutinada (exceptada la primera) pagan 15 sous de delme y 5 sous de primícia, y assò en forsa de concòrdia feren los particulars de Vallobrega, Vila-romà y Palamós ab los s[en]yors decimadors de resultas de una causa tingueren en lo any [en blanc]. Dalmau, rector.

Delmar y primiciar los rahïms.

En estas tres parr[òqui]as del comptat de Palamós, esto és, Vallobrega, Vila-romà y Palamós, és ús y consuetut, de temps immemorable, de pagar de rahïms de vinya, de 15 samals, una per lo delme y un panestra, o un ters de samal, per la primícia, de manera q[u]e de 15 samals, pagat delme y primícia, solament restan per lo due[ñ]o 13 samals y dos panestras, o dos tersos de samals.

Per lo q[u]e han, los r[everen]ts rectors de Vallobrega, Vila-romà y Palamós, anar ab gran cuydado de elegir per col·lector dels rahïms una persona intel·ligenta y cuydadosa, altram[en]t se segueix gran perjudici a la primícia. Dalmau, rector.

Nòtia també lo rector de Vallobrega q[u]e, en ditas tres parr[òqui]as, està també en ús y consuetut, de temps immemorable, de no pagar dels mallols de montan[ya] fins q[u]e tenen set anys cumplers, o q[u]e són plantats, y dels del pla fins q[u]e hi ha sinch anys que són cumplers, o plantats.

Nòtia també lo rector q[u]e, en ditas tres parr[òqui]as, és consuetut y ús de no pagar delme, ni primícia, dels rahïms de arbres. Tot per noticia. Dalmau, rector.

Nota

A causa de una sollicitud dirigida al ll[us]t[r]isim]o S[e]ño[r] Ob[i]spo, D[on] Florencio Lorente (d.f.m.), sobre si podia (yo, D[on] Franc[isc]o Turrós, cura ecó[no]mo de la parr[òqui]a de S[an] Matheo de Vall-llobrega) invertir en iguales partes el producto de una gran parte del fundado en di[c]ha parr[òqui]a, por motivo de quedar obscura su inversión por parte de los fundadores, se me respondió podia por ahora verificarlo, teniendo empero de

PASQUAL RIBAS I TORRES

anotarlo en uno de los libros parroquiales, para que conste en s[an]ta visita.

Decretado a los 19 agosto de 1848 y estendido por mí, bajo firmado, a los 21 de los mismos. Franc[isc]o Turrós, cura ecó[no]mo.

Nota: Si lo que antecede tiene forma de reducción, fine lo concedido a los 19 f[e]br[er]o de 1854.

Consueta

O drets que se cobran en esta parròquia de San Mateu de Vall-llobrega, extreta de la que se troba en est mateix llibre, corretgida, emperò, en lo que ha suferit modificació, conforme ja se nota en la mateixa referida, per lo que toca a alguns drets y per lo que toca a altres, conforme los cobra lo rector de Santa Eugènia de Vila-rromà o San Joan de Palamós, ahont se cobran o persibeixen los mateixos que en esta parròquia de Vall-llobrega.

Per lo que toca a estos últims, o sia, als que modifico, conformant-me ab la parròquia dita de S[an]ta Eugènia, se concixcran ab un número o llamada, que indica que después de esta consueta, o al final de ella, se trobaran notas que donaran la esplicació que se desitjia.

Me aparto del ordre ab que estan sen[y]alats los drets en la consueta antigua per posar-los, en mon sentir, més ordenats.

Aquesta consueta no serà més que un extracto de l'altre, o la antigua en miniatura, si bé que ab las modificacions indicadas. Me he determinat escriurer-la a fi de que se tròbia lo que se desitjia, respecte a drets, a primera vista.

1860. Joan Miquel, p[re]b[e]re, regent.

Baptismes

Per administrar un baptisme7 sous, 6 diners bar[celoneso]s.

Parteras

Al venir una partera a la igl[ési]a (1)3 sous.

Missa, si la demana7 sous, 6 diners.

Total 10 sous, 6 diners.

Partidas

Per traurer una partida, o fe de baptisme, òbit, [et cetera] 7 sous, 6 diners.

Matrimonis

Per despachar o publicar un matrimoni, sia un, sian los dos de esta parròquia 1 lliura,
10 sous.

Per la missa y benedicció de las arras (2) 11 sous, 3 diners.

Testaments

Per pendrer un testament. Vid[e] n[ú]m[er]o (3) *infra*.

Traurer-ne còpia *idem*.

LA CONSUETA DE LA PARRÒQUIA... VALL-LLOBREGA (1690-1896)

Extremaunció

Per dret de extremaunció, de dia 3 sous.
Id[em], de nit 6 sous.

Creu

Dret de creu en albat 1 sou, 6 diners.
Id[em] en cos gran 3 sous.
És càrrech del párroco fer-la portar.

Antorxas

Per dret de antorxas, que se portan las que a aquest objecte té la Obra,
Rector 7 sous, 6 diners.
Obra 7 sous, 6 diners.
[Total] 15 sous.

Siris y atxas

Los siris y atxas que entran a la igl[ési]a, quant un funeral, són del rector, habent cremat durant lo funeral, o lo temps degut.

Caixa

Per dret de caixa té lo párroco, tan per albat com per cossos grans,
si se enterran ab ella 7 sous, 6 diners.

Dret de sepultura

Per dret de sepultura té lo rector:
De albat 7 sous, 6 diners.
De cossos que no són caps de casa 15 sous.
De *id[em]* que són caps de casa 9 còps de ordi y un quart de vi claret (4).

Campanas

Vide la consuetu antigua.

Dret de la vida

Per lo dinar que dóna lo rector a los sacerdots, per cada un (5) 11 sous, 3 diners.
En lo dia que se celebran las honras, com la casa acostumaba donar també dinar al rector, se conta també per ell 11 sous, 3 diners.
També se contan estos 11 sous, 3 diners per lo dinar del rector, si se celebran las honras en lo mateix dia que lo enterro.

Dret de administració

De los drets que espectan als sacerdots que venen per assistir a los funerals, se queda lo rector 3 diners dels que celebran aquí, los que són per pa y vi 3 diners.

PASQUAL RIBAS I TORRES

Albat ab missa resada

Creu, <i>ut supra</i>	1 sou, 6 diners.
Dret de sepultura, <i>ut supra</i>	7 sous, 6 diners.
<i>Id[em]</i> de caixa, <i>id[em]</i>	7 sous, 6 diners.
Missa	7 sous, 6 diners.
Total	1 lliura, 4 sous.

Albat ab missa cantada

Seqüela, <i>singulis sacerdotibus</i>	1 sou, 6 diners.
Presència, <i>id[em]</i>	7 sous, 6 diners.
Missa, qui la celebria	7 sous, 6 diners.
Total	16 sous, 6 diners.

Lo rector té los mateixos drets per seqüela, presència y missa si ell la celebra, pues per los albats no hi ha doble. Té, emperò, a demés lo rector los drets dalt sen[ya]lats de creu, sepultura, caixa, antorxas, dinar y administració, [et cetera].

Sepulturas menors o simples

Seqüela, <i>singulis sacerdotibus</i>	3 sous.
Presència, per cada ofici, <i>id[em]</i>	6 sous.
Absolta general, si ni ha, cada una, <i>singulis sacerdotibus</i>	3 sous.
Missa, al que la celebra	7 sous, 6 diners.

Sens obligació alguna, respecte a officis de difunts.

Lo rector té lo doble de lo que té cada sacerdot, *v[erbi] g[ratia]* si un sacerdot, celebrant dos dels quatre officis (pues regularment estos funerals se fan ab dos sacerdots tan solament), té 2 lliures, 2 sous, lo rector, celebrant també dos misas, té 4 lliures, 4 sous y a demés los drets ja espressats.

Sepultura mitjana o semidoble

Seqüela, <i>singulis ut supra</i>	3 sous.
Presència, <i>id[em]</i>	9 sous.
Missa, <i>id[em]</i>	7 sous, 6 diners.

Ab la obligació de dos officis de difunts, sens vespres. Lo rector té també lo doble, *ut supra*, a més dels drets peculiars, ab las mateixas obligacions.

Sepultura major

Seqüela, <i>singulis ut supra</i>	3 sous.
Presència, <i>id[em]</i>	12 sous.
Missa, <i>id[em]</i>	7 sous, 6 diners.

Ab la obligació de quatre officis de difunts, *ad longum*, o sia ab vespres.

Lo rector té, ab las mateixas obligacions, lo doble que cada sacerdot, *ut supra*, a més dels demés drets peculiars.

LA CONSUETA DE LA PARRÒQUIA...VALL-LLOBREGA (1690-1896)

Nota. Los officis de diffunts, com ara no se cantan, és consuetut de resar-los agenollat, o de no, doblant lo número.

Los drets de sepultura que hi ha per un eclesiàstich o foraster, se podan veurer en la consuetua antiga.

Nota [*secund*]*a*. En esta parr[òqui]a hi ha la consuetut de contar per tots los cossos nou missas que se celebran después, limosna cada una 7 sous, 6 diners. A més, emperò, de esta limosna, hi ha o se contan 13 sous, 6 diners per dret de oferta de pa y vi, a rahó de 1 sou, 6 diners per cada missa. *Vide* la consuetua antiga. Res més que síguia interessant, o a lo menos que se necessita usualment, hi ha que notar aquí. Si me equivoco, suplirà la consuetua antiga que queda com antes en est mateix llibre.

Ab tot, convindrà se llegèsquia per lo molt esplicada que és.

Notas

(1) En la consuetua antiga se sen[ya]lan 1 sou, 6 diners, però lo rector de S[an]ta Eugènia de Vila-romà diu que se cobran 3 sous. Me apareix és molt conforme se còbrian 3 sous, perquè diu dita consuetua que la partera porta dos candelas grossas, a més de las que offereix per la missa, y jo no he vist que las portessin.

(2) La dita consuetua diu 9 sous, però lo referit rector diu que se cobran 11 sous, 3 diners. També ho trobo conforme, ja per la molèstia que regularment donan, tardant en venir, ja perquè la missa és en aquests temps de limosna massa baixa, essent 7 sous, 6 diners.

(3) Segons las lleys vigents, no pot traurer lo rector testament algun: ha de advertir al que interessa lo testament, que li quedan, después de la mort del testador 60 dias per avisar un notari a que vingua a traurer-ne còpia, y aquest dirà quins drets té lo rector, puig varian segons la costum. Així's me ho digué un s[eny]or notari molt entès y versat en tot lo que fa relació a la sua facultat.

(4) La consuetua antiga diu que los drets de sepultura dels que són caps de casa són 9 còps de ordi y un quart de vi claret, y altre quart de vi claret y nou còps de ordi al rector de dita S[an]ta Eugènia, y que lo rector de Vall-llobrega també cobra los mateixos drets dels caps de casa que moran en la referida parròquia de S[an]ta Eugènia. És dir, que lo que ha de pagar la casa del difunt, cap de *idem*, són total: 18 còps [de] ordi y dos cuarts de vi claret, los quals drets se han de repartir entre los dos rectors espressats. Però com ara cada rector dels dits se cobra tot lo dret dels caps de casa de sa respectiva parròquia, me digué lo espressat rector de S[an]ta Eugènia, o S[ant] Joan, que estos drets los cobra ell ab metàlich, y que los ha valuats en 1 lliura, 10 sous, contant, emperò, no més que 9 còps de ordi y un quart de vi claret, és dir lo que ell percibia per cada cap de casa, però que a demés conta 15 sous, total 2 lliures, 5 sous, però que no contant eixos 15 sous, se debian cobrar los 18 còps [de] ordi y dos cuarts de vi claret bo, o son valor en diner.

Lo rector que vingua a regir esta parr[òqui]a ho farà del modo que ell conèguia millor, o més prudent: jo an[ya]diré a esta nota la esplicació de los drets que hauré cobrat dels caps de casa, durant lo temps que hauré permanescut en esta parròquia, si esdevé alguna mort de caps de casa.

(*) Quins se entenen per caps de casa, ho explica la consuetua antiga.

(*) Vègia's en est mateix llibre, pàg[ina] 63 y 73, ahont se troban las casas que pagan 3 cuartans de ordi y dos mallals de vi, y que ara ho cobra tot per sí lo rector de eixa parr[òqui]a, com també lo de S[an]ta Eugènia.

(5) La consuetua antiga diu 7 sous, 6 diners, però ara que los aliments han aumentat, se contan 11 sous, 3 diners.

Nota

El dia cinco de marzo de mil ochocientos noventa y seis, el infrascrito, con delegación del s[eño]r obispo y asistido de los re[veren]dos párrocos de Fitor y Llufrú, bendijo solemnemente el nuevo cementerio de la presente parroquia de Vall-llobrega, estando presentes en el acto las autoridades civiles de la misma.

Para el acompañamiento de los cadáveres al dicho cementerio, el s[eño]r obispo señaló dos reales para cada sacerdote, los que se han cobrado siempre.

El último cadáver sepultado en el cementerio antiguo, o contiguo a la iglesia, fue el de Maria Bas y Fontanella, fallecida el diez y nueve de abril del mismo año y sepultada el día siguiente.

Narciso Camps, p[re]s[b]ite[ro], ecónomo.

En lo mars de 1806 se ha aumentat la campana de 4 quintars, se ha pagat 100 lliures per quintar al campaner, y ha muntat 400 lliures, se benehí lo die 16 del mateix mes de mars, foren padrins Pere Robau y Margarida Costa, pubilla, tots pagesos de dita parr[òqui]a, y se li posaren los noms de Matheua, Margarida y Bàrbara. Per memòria. Thomàs Dalmau, rector.

En poder de d[o]n Ignaci Can[y]à, not[ari] de la Bisbal, en lo any 1818, a principis de febrer, don Pedro Carbolini se encarregà pagar las confesions del mas Valentí. Ho digué Fran[cis]co Juanals, masover de dit mas.

A vista del precedent avis, me vas informar ab lo s[enyo]r Pèllicer, cun[y]at de dit Carbolini, y me ensen[y]à la concòrdia en què consta la obligació del dit d[on] Pere Carbolà, per rahó de haber-se quedat las tres casas del mas Valentí, y també la obligació de pagar los censos a la Obra de Vall-llobrega. Turrós, ecò[no]mo.

RAMON DE CABRERA I DE CIURANA (1794-1874), POLÍTIC EMPORDANÈS

JOSEP CLARA

RESUM: En aquest treball s'apleguen dades biogràfiques sobre un polític liberal del Baix Empordà, Ramon de Cabrera, que va lluitar en les files del progressisme i que assumí responsabilitats capdavanteres en la política de la primera meitat del segle XIX, tant en l'àmbit de les comarques gironines com més enllà, ja que va ser diputat a Corts en diverses ocasions i ocupà el càrrec de president de la Junta Suprema de Govern de la província de Girona durant les mobilitzacions de 1840 i 1843.

PARAULES CLAU: progressisme, partit liberal, juntes provincials, segle XIX

Hisendat i polític, Ramon de Cabrera i de Ciurana va ser un empordanès del segle XIX que va cridar l'atenció de Carles Rahola. L'historiador gironí se'l trobà enmig de les lluites que protagonitzaren les diverses faccions de liberals entre ells i d'aquests contra els absolutistes, i li dedicà un article l'any 1936 a les pàgines d'*El Diluvio*, on glossava les dades que havia pogut obtenir fins aquell moment.¹ De llavors ençà, aquest Cabrera liberal i progressista –com a contrast amb el dirigent carlí homònim–² no ha tingut gaire sort,³ ja que ningú no s'ha preocupat de fer-li una biogra-

¹ Reproduïm aquest treball de Rahola en forma d'annex.

² E. FLAVIO, *Historia de don Ramón Cabrera*, Madrid, Establecimiento Tipográfico Editorial de G. Estrada, 1870, 2 vols. ; E. ARJONA, *Páginas de la historia del partido carlista. D. Carlos y Cabrera*, París, V. Goupy, 1875; J.I. CASO, *La cuestión Cabrera*, Madrid, Fortanet, 1875; M. TOMÁS, *Ramón Cabrera*, Barcelona, Juventud, 1939; R. OYARZUN, *Vida de Ramón Cabrera y las guerras carlistas*, Barcelona, Aedos, 1961.

³ No és ni esmentat en la *Història del Baix Empordà*, editada per la Diputació de Girona el 2006.

fia mínima. Les pàgines que segueixen volen, simplement, animar algú a bastir-la i per això aporten dades interessants i imprescindibles.

ENTORN FAMILIAR

Ramon de Cabrera va néixer, al municipi de Begur, el dia 5 de desembre de 1794. La inscripció en el registre parroquial de baptismes ho explica així:

“Als set desembre del any mil set cents noranta-quatre, en las fonts baptismals de la Iglésia Parroquial de Sant Pere de Bagur, Bisbat de Gerona, per mi baix firmat ha estat batejat Ramon Maria Salvador, nat dos dias antes, fill de Don Antoni de Cabrera y de Donya Josepa de Cabrera y de Siurana, consortes, nét de part de pare, de altre Don Antoni de Cabrera y Ximenes de la Rosa y de Donya Úrsula de Cabrera y Carreras, consortes; de part de mare, de Don Antoni de Siurana y de Donya Margarida de Siurana y Ros, de la Bisbal, consortes. Foren padrins Don Lluís de Siurana y Ros, de la Bisbal, y Donya Consuelo de Cabrera y Carreras, donsenlla de Bagur”.⁴

El pare, Antoni de Cabrera i Carreras, que havia nascut a Begur el 6 de desembre de 1767, era fill d'Antoni de Cabrera i Ximénez de la Rosa, originari de Cadis i militar de professió, que el 1760 s'havia casat, a Barcelona, amb una begurenca: Úrsula Carreras Bassa, vídua del militar Jeroni Prim. La mare, Josepa de Ciurana i Ros, nascuda el 1764, procedia d'una família de cavallers de la Bisbal d'Empordà. La parella es va unir en matrimoni en aquesta darrera població el 13 de maig de 1786, però anà a viure a Begur, on nasqueren els fills: Emanuel (1787), Maria (1788), Lluïsa (1790), Úrsula (1792) i Ramon (1794).

Antoni de Cabrera i Carreras va morir jove, el 5 de juliol de 1809, arran de la defensa heroica de la vila de Palamós contra els francesos. El mariscal Saint-Cyr, membre de l'exèrcit ocupant, s'hi referí amb paraules elogioses:

“La plaza había sido otras veces fortificada regularmente; pero estaba abandonada desde mucho tiempo. Sin embargo, había sido fácil con poco trabajo convertirla en un punto excelente que inspirara gran confianza a las tropas, y al número considerable de somatenes de todas las cercanías que se habían encerrado allí conducidos por jefes, cuyo patriotismo y bravura eran conocidos desde mucho tiempo, entre otros del coronel Cabrera. Había veinte piezas de cañón en batería, cuyo servicio fue confiado a marinos escogidos. Los españoles se creían tan fuertes en aquella posición que desecharon con desdén las dos intimaciones del general Fontane, que estuvo obligado a dirigirse a Palamós”.⁵

⁴ Totes les dades familiars ens han estat proporcionades per l'amic Pere Trijueque, a qui hem d'agrair la recerca pacient i rigorosa.

⁵ “Páginas históricas del sitio de Gerona en 1809 escritas por el general Gouvion Saint-Cyr”, dins *Revista de Gerona*, XIX (1895), p. 151-152.

Soldados! Nacionales! Ciudadanos!

La noble causa del País y de la Reina ha triunfado. La Constitución del Estado, el Trono de Isabel y la Independencia Nacional han recobrado su esplendor. La maldición parálisis que intentaba borrar los derechos del pueblo, manchar el Trono, destruir nuestra industria y poner por adelante á los pies de una Nación extraña nuestro pabellón glorioso, no volverá ya mas á regir las destinos del heroico pueblo español. La opinión pública, la voluntad nacional ha lanzado á los traidores del poder que habían oscurecido, y unidos al generoso grito de UNION Y ESPAÑOLISMO el Pueblo, los valientes del Ejército y la benemérita Milicia ciudadana. Han dado ante la Europa, ante el mundo una inequívoca prueba de su patriotismo; un testimonio auténtico de que jamás consentirán para su Patria lalton y envilecimiento, despojo y esclavitud.

SOLDADOS! MILICIANOS! CIUDADANOS! Olvidemos todos antiguos deshonros: grabemos de un modo indeleble en nuestros corazones el noble sentimiento de Nacionalidad e Independencia, para que la España vuelva á ocupar en breve el distinguido puesto que le corresponde entre las Naciones mas civilizadas, para que sea respetado nuestro pabellón que un día flotó triunfante ante los pueblos todos de la Europa, y mas allá los mares; nuestro pabellón ante el cual sucumbieron las legiones del Capitan del siglo, del vencedor del mundo.

El glorioso alzamiento nacional, tan noble en su objeto, ha sido llevado á cabo por vuestra constancia, por vuestro ardimiento cívico y por vuestra proverbial generosidad sin las escenas sangrientas, sin los desastres que han acompañado las revoluciones de otros pueblos.

La Junta se regocija con vosotros por el triunfo de nuestra santa causa: como debido homenaje á vuestras virtudes se complace en tributar en nombre de la Patria las mas sinceras gracias y os invita á que todos libres, todos españoles claméis unidos **VIVA LA CONSTITUCION DE 1857. VIVA ISABEL II. VIVA LA INDEPENDENCIA NACIONAL.**

Gerona 30 de Julio de 1845.—El Presidente, Ramon de Cabrera.—Vocales, Miguel Montagué.—Lorenzo Antet y Gallarda.—Ramon de Sabater.—Mariano Vilallonga.—José Vergós y Vilat.—José Prats.—Salvador Pérez, Secretario.

Proclama de la Junta de Govern de la província, signada per Ramon de Cabrera el 30 de juliol de 1843

Francisc de Maranges i Juli (l'Escala 1803-1878), que també va assolir càrrecs polítics, entre els quals el de diputat a Corts i el de president de la Diputació de Girona. Nemesi va assolir menys renomada que el seu progenitor, però va ser alcalde de la Bisbal després de l'aixecament federal de 1869 i diputat provincial durant l'etapa 1874-1877. Un dels nets —Ramon de Cabrera i de Maranges (la Bisbal 1865-1922)— va dur

Les relacions familiars dels Cabrera amb la professió militar foren continuades per altres membres de la descendència. Una germana d'Antoni de Cabrera i Carreras, Úrsula, casada amb Carles d'Ameller, va ser la mare del futur general Narcís d'Ameller i de Cabrera (1810-1877), originari de Banyoles, que va arribar a capità general de Granada i inspector general de carrabiners, i que es remarcà també en el camp musical.⁶

Ramon de Cabrera i de Ciurana es va casar amb Clara Vidal i Bou, de família bisbalenca. De la descendència val la pena d'esmentar que el seu fill, Nemesi de Cabrera i Vidal, el 1859, quan tenia trenta-vuit anys, va maridar-se⁷ amb Francesca de Maranges i de Diago, de l'Escala, de vint anys, filla d'un altre lluitador liberal,

⁶ R. FERNÁNDEZ DE LATORRE, "Militares músicos", dins *Revista Española de Defensa*, 113-114 (juliol-agost 1997), p. 66-69.

⁷ En la sol·licitud de dispensa matrimonial va aportar un certificat de solter, segons el qual havia residit a Perpinyà i Albi durant els anys 1844 a 1847, els quals corresponen, pràcticament, amb l'etapa d'exili del pare. Els testimoniatges avaladors van ser Vicenç Valls i de Marimon, resident a Albi, i Albert Plaja i Corney, de la Bisbal (Arxiu Diocesà de Girona, Dispenses matrimonials, gener de 1859).

Proclama a favor de la Junta Central signada per Ramon de Cabrera el dia 1 d'octubre de 1845

es refereix al nostre personatge una altra citació de gràcies de 1823, per un fet enregistrat al Maresme, que hem localitzat en una publicació de Sevilla i que diu:

“S.M. se ha servido mandar que en su Real nombre se den las gracias al comandante D. Ramón Cabrera y a los milicianos nacionales que obraron a sus órdenes en la acción sostenida en las inmediaciones del pueblo de Pineda contra una gavilla de facciosos con ventaja de las armas de la patria, dándose a este hecho la debida publicidad”.¹⁰

En tot cas, és evident que després dels anys del Trienni hagué d'exiliar-se. Home representatiu de la burgesia avançada, la seva activitat po-

una vida de bohemi,⁸ però a l'hora de morir deixà els béns a l'hospital de la ciutat, per la qual cosa li fou dedicat, en agraïment, un carrer a la capital del Baix Empordà.⁹

DIPUTAT PROVINCIAL I A CORTS

Infant encara durant la invasió napoleònica, Ramon de Cabrera es va significar políticament a partir del Trienni Liberal, tot defensant el sistema constitucional, enquadrat dins la milícia nacional, és a dir, la tropa ciutadana integrada per burgesos i menestrals que vetllava per la defensa del règim liberal.

Rahola reporta una acció de 1822, al capdavant d'un grup de milicians, a Sant Feliu de Guixols. Segurament que

⁸ P. LLOBERAS, *La Bisbal en la història i el record*, la Bisbal, Ajuntament, 1993, p. 188-189.

⁹ “Comarcal. La Bisbal. Notes de la festa major”, dins *El Autonomista*, 23 d'agost de 1932.

¹⁰ *Gaceta Española*, 4 de juny de 1823, p. 288.

lítica es manifestà, lògicament, en els moments propicis per a la llibertat de pensament i acció, un cop Ferran VII hagué desaparegut de l'escena. Un fulletó escrit per un reaccionari oponent el definia com a “demócrata ecsaltado, revolucionario frenético, genio que no vive sino en el bullicio, hombre de cortos alcances y que fácilmente se deja fascinar por sus partidarios [...] y enemigo del orden”.¹¹

La primera vegada que fou elegit per a un càrrec polític va ser el febrer de 1836, quan obtingué l'acta de diputat provincial. Per malaltia, però, no va poder prendre'n possessió fins al 13 d'agost.¹²

Aquell mateix va ser elegit diputat a Corts en la consulta del mes d'octubre de 1836. El sistema electoral en aquells moments es regia per la Constitució de 1812, la qual cosa vol dir que l'elecció no era directa. Primerament, s'havien d'escollir uns electors o compromissaris de partit judicial i aquests, després, eren els encarregats de triar els quatre diputats titulars que pertocaven a la província de Girona i els dos suplents. Els deu compromissaris que, aplegats a Girona en Junta Electoral Provincial, feren l'elecció dels diputats van ser Narcís Sicars i Carles Ametller, del districte de Girona; Joaquim Armet i Sebastià Brugués, del de Figueres; Martí Pararols i Josep Estorch i Siqués, del d'Olot; Ramon de Cabrera i Rafael Patxot, del de la Bisbal; i Pere Mias i Josep Fugarolas, del de Santa Coloma de Farners. Un cop dipositades llurs votacions, resultaren escollits, com a diputats representants de la província de Girona, Pere Camps i Ros, Ramon de Cabrera i de Ciurana, Josep Ramon de Camps i d'Avinyó i Josep Estorch i Siqués.¹³ És a dir: que dos dels mateixos compromissaris foren elegits diputats.

Cabrera tornà a les Corts el 1838-1839, ja que va ser reelegit en les eleccions celebrades el 1837. En principi, la consulta va ser fixada per al mes de setembre; però, en el cas de Girona, hagué de ser retardada als dies 18 a 22 d'octubre, a causa de les dificultats en les comunicacions i l'estat del país, afectat per la guerra carlina. Les persones amb dret a vot eren 4.460, però només l'exerciren 1.183. Els sufragis, segons el recompte final,¹⁴ es repartiren així:

¹¹ *Breve reseña de las ocurrencias políticas y estragos e inundación del río Galligans y del sitio de Gerona en setiembre, octubre y noviembre de 1843*, Girona, Imprenta y Librería de J. Grases, 1843, p. 6.

¹² N. PUIGDEVALL i altres, *Història de la Diputació de Girona*, Girona, Diputació, 1989, p. 32.

¹³ *Boletín Oficial de la Provincia de Gerona* [=BOPG], 5 d'octubre de 1836.

¹⁴ *El Postillón*, 17 de novembre de 1837.

Antoni Pastells	782
Ramon de Cabrera	711
Joan Pou i Camps	672

En les eleccions de diputats a Corts celebrades el dia 27 de febrer de 1843 tenien dret a vot 8.821 electors, però només 3.787 es presentaren davant les urnes. El repartiment dels vots, segons l'acta d'escrutini general,¹⁵ va ser aquest:

Narcís d'Ameller	3.559
Miquel de Foixà	3.262
Ramon de Cabrera	3.203
Pelegrí Pagès i Escolar	2.460
Martí Pararols	2.453
Florenci de Moradillo	2.036

El 6 de desembre de 1846 va haver-hi una altra convocatòria d'eleccions de diputats a Corts. Aquesta vegada foren celebrades per districtes. En el de la Bisbal podien votar-hi 341 electors, però solament 179 s'acostaren davant les urnes. Ramon de Cabrera va obtenir 92 vots enfront dels 87 que va treure l'advocat Francesc Vancells.¹⁶

El 1851, en una nova convocatòria d'eleccions de diputats a Corts, celebrades també en el marc del districte uninominal de la Bisbal, Ramon de Cabrera va ser avalat per 104 votants, però el seu contrincant, Juan de Balboa, n'obtingué 115 i aquest va ser proclamat guanyador.¹⁷

En les eleccions del mes d'octubre de 1854, en el marc del bienni progressista i essent la província la circumscripció electoral, els candidats Narcís d'Ameller i de Cabrera, Anicet Puig i Descals, Miquel Suris i Baster, Pere Forgas i Puig, Antoni Ros de Olano i Enric Climent i Vidal aconseguiren l'acta de diputat. Ramon de Cabrera no va presentar-s'hi, però va obtenir 100 vots.¹⁸ Tanmateix, arran de la mort de Miquel Suris (Sant Feliu de Guíxols 1825), ocorreguda a Albacete el gener de 1856,

¹⁵ BOPG, 14 de març de 1843.

¹⁶ BOPG, 8 de desembre de 1846.

¹⁷ BOPG, 12, 14 i 16 de maig de 1851.

¹⁸ BOPG, 23 d'octubre de 1854.

Cabrera va assumir la representació del partit¹⁹ i assolí l'escó vacant després de l'elecció parcial convocada per als dies 20 a 22 de febrer de 1856, en la qual va obtenir el suport de 3.097 votants dels 3.508 que participaren en la convocatòria.

PRESIDENT DE JUNTES DE GOVERN PROVINCIAL

El prestigi polític de Ramon de Cabrera es posà de manifest, durant els anys 1840-1843, durant les lluites contra els moderats, la regència del general Espartero i el govern de Madrid insensible a les demandes dels sectors més populars.²⁰

En 1840, amb la connivència de la reina regent, el govern dels moderats va intentar de reduir el protagonisme dels progressistes i desfer parcialment l'obra dels governs revolucionaris anteriors, és a dir, reduir el cos electoral, retallar la llibertat d'expressió, paraitzar la desamortització dels béns eclesiàstics i nomenar els alcaldes de les poblacions importants. El setembre de 1840, a moltes ciutats de l'Estat, va haver-hi un moviment a favor de la Constitució de 1837 i d'oposició al govern moderat, impulsat pels progressistes. Es formaren Junes de Govern que assumiren el poder a les províncies. La de Girona s'instal·là, provisionalment, el dia 13 de setembre com a Junta Superior de Govern. En la proclama –signada pel seu president, Joaquín Sanz de Mendiondo, els vocals Ramon de Cabrera, Antoni d'Aloy i Ramon Cuadras, i el secretari Francesc Albertí– es deia que “hace ya años que no tenemos gobierno sino para desmoralizar la nación y para escandalizar la humanidad y el siglo de las luces; [...] hace dos meses que no tenemos ninguno central; [...] es necesario salir de este estado de ansiedad: mantener al valiente ejército nacional que hoy mismo ostenta su prudencia y patriotismo como frente al enemigo ostentaba su valor y sus disciplina; asegurar la Constitución jurada, y hacer saber a S.M. y al mundo entero que, si bien obra en nuestro corazón el sentimiento de amor y lealtad hacia el Trono, también ecsiste impreso en él y nos impulsa irresistiblemente el sentimi-

¹⁹ Una publicació del moment explicà: “El comité electoral de la provincia de Gerona propone para Diputado a Cortes, en reemplazo del Sr. Surís, a D. Ramón de Cabrera, conocido liberal de aquella ciudad y a quien el comité llama Jefe de la gran familia liberal de la provincia de Gerona. Como ya saben nuestros lectores, también se presentan a disputar las elecciones en dicho punto los Sres. Don Victoriano de Ametller, el Excmo. Sr. D. José Maria de Quesada, D. Lorenzo Pujol y Boada, y D. Francisco Pi y Margall” (*Gaceta de Madrid*, 18 de febrer de 1856).

²⁰ Una visió d'aquesta etapa en la síntesi de J. FONTANA, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*, Barcelona, Edicions 62, 1998, p. 279-294.

ento de nuestro deber y la dignidad de hombres libres”.²¹

La Junta es constituí, definitivament, uns dies després, i Ramon de Cabrera n’assumí la presidència. La vicepresidència va ser per a Carles d’Ameller. Però, en triomfar els ideals pels quals havia nascut, esdevingué Junta Auxiliar de Govern.

El govern moderat va haver de dimitir i la reina regent, Maria Cristina, s’exilià. Aleshores el líder dels progressistes, el general Baldomero Espartero, va tenir el camí franc per esdevenir regent fins a la majoria d’edat d’Isabel II.

Tanmateix la política del duc de la Victòria guanyà enemics molt aviat i dividí, profundament, els seus seguidors. Ja el novembre de 1842 la ciutat de Barcelona es revoltà contra el regent, el qual bombardejà la població i reprimí la revolta. Això no obstant, Espartero, qüestionat cada vegada més, no va poder evitar que el maig de 1843, esclatessin nous moviments de protesta, començats a Màlaga i estesos aviat cap a València i Catalunya.

A les comarques gironines, el 12 de juny de 1843, els comandants de la milícia nacional, aplegats a la Bisbal d’Empordà, nomenaren una Junta Provisional de Govern de la província, per tal de donar suport al el moviment general contra el govern de Madrid. Ho feren sota el lema de Constitució de 1837, Isabel II, Ministeri parlamentari i unió de l’Exèrcit amb el poble. La Junta va ser presidida per Ramon de Cabrera i, en un primer moment, en formaren part com a vocals Francesc Vancells, Francesc de Maranges, Martí Pararols, Rafael Patxot, Miquel Quintana i Josep Prats, aquest últim com a secretari.²²

El 30 de juliol, la Junta Suprema que presidia Cabrera va poder anunciar el triomf de la causa: “La Junta se regocija con vosotros por el triunfo de nuestra santa causa: como debido homenaje a vuestras virtudes se complace en tributaros en nombre de la Patria las más sinceras gracias y os invita a que todos libres, todos españoles, claméis unidos Viva la Constitución de 1837, Viva Isabel II, Viva la Independencia Nacional”.

La revolta, efectivament, va fer caure Espartero, que hagué de fugir a l’exili. En el nou govern de coalició, que es formà tot seguit sota la presidència del progressista Joaquín M. López, van conviure progressistes i moderats, i hom ordenà la dissolució de les Juntes provincials que s’havien creat durant el temps de revolta contra el regent. Així, el dia 11

²¹ BOPG, 15 de setembre de 1840.

²² Posteriorment, Miquel Montagut, Llorenç Autet i Gallarda, Ramon de Sabater, Eusebi de Rich, Marià Vilallonga, Josep Vergés del Vilar i Salvador Piferrer també formaren part de la Junta.

d'agost, l'organisme de Girona cessà en les funcions de Junta Suprema –en contra del parer de Ramon de Cabrera– i devingué merament auxiliar. Però la Junta de Barcelona, partidària de la constitució d'una Junta Central que respongués dels acords polítics de les diverses Juntes provincials, s'oposà a l'ordre de desaparició, i el 2 de setembre se sollevà contra el govern de Madrid.

Girona secundà, igualment, el moviment centralista el 7 de setembre, amb la constitució de la Junta Suprema de Govern de la província. Una altra vegada, la majoria dels homes que havien fet part de la Junta del mes de juny es retrobaren en la nova aventura: Ramon de Cabrera, Francesc de Maranges, Martí Pararols, Llorenç Autet i Josep Prats. Ramon de Cabrera n'assumí novament la presidència i explicità en un discurs els objectius que perseguien:

“Ciudadanos: En la manifestación que os dirigimos en 11 de agosto último, os aseguramos que no seríamos los últimos cuando fuere necesario, en acudir al puesto que el honor y el deber nos señalasen. La Patria peligra, henos aquí ya ocupando el puesto, al que vuestra voluntad nos elevara para salvar la libertad que hombres traidores y apóstatas combaten, con ciego frenesí. Bajo la bandera de Junta central, unidos todos los verdaderos liberales, combatiremos sin tregua ni descanso a los tiranos; y con disposiciones enérgicas y con una marcha decidida y vigorosa, afianzaremos de una manera indestructible la libertad de nuestra Patria, por la que tanta sangre y sacrificios se han prodigado. La Europa, el mundo entero nos contempla decididos y sin cesar en nuestros principios, la historia dirá a la posteridad algún día, que no han bastado a destruir la libertad española, ídolo de sus valientes hijos, ni el oro extranjero demandado con profusión, ni las malas artes y pérfidias intrigas de viles apóstatas sin fe política ni pudor. Ciudadanos! Valor, constancia y confianza en vuestra Junta.

Ciudadanos! Viva la Junta central, viva la libertad, viva Isabel II constitucional, viva la Independencia nacional”.²³

La revolta de Girona contra el govern de Madrid va comportar un setge de la ciutat a càrrec del general Prim, que es deixà veure pels encontorns el dia 1 d'octubre i castigà la resistència amb bombardeig. Fins al 8 de novembre de 1843, però, no pogué aconseguir la rendició de la plaça. Aleshores els “centralistes” més compromesos pogueren escapar-se cap a Figueres i, tancats al castell de Sant Ferran, prolongaren la resistència fins al gener de 1844. Aquell fou el darrer reducte del moviment centralista, entès com a antítesi de la centralització i la uniformització que abonaven els homes del govern de Madrid.²⁴ França, novament, va ser la destinació final dels combatents heroics. Així, Cabrera era a Albí, el mes d'abril de 1844.

²³ BOPG, 7 de setembre de 1843.

²⁴ J. CLARA, *La clau del regne. Girona, setges i mites*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2008, p. 75-84.

ALTRES DADES

En la llista d'electors de 1865, Ramon de Cabrera figura com a resident al carrer Major, de Sant Joan (deu voler dir Sant Julià) de Boada, i que pagava una quota de 166 escuts de contribució a l'Estat. A tall de comparació, podem esmentar que un altre hisendat important de la Bisbal, Miquel de Salamó i Niubó, en pagava 200.²⁵

El 1868, arran de la Revolució de Setembre, quan tenia prop de setanta-quatre anys, l'Ajuntament de la Bisbal va fer arribar a Ramon de Cabrera el nomenament de president honorari de la Junta Revolucionària Provincial, com a patriarca liberal.²⁶

En el darrer període de vida va poder contemplar la trajectòria del Sexenni Democràtic. Poc després, el maig de 1874, morí al mas de la Barraca, una de les seves propietats dins el terme de Torroella de Montgrí. La nota necrològica que reproduïm és la que li dedicà un periòdic liberal de Girona:

“El partido liberal de esta provincia está de pésame y con razón, pues acaba de perder a uno de sus mejores y antiguos soldados, el venerable D. Ramón de Cabrera, de La Bisbal, el cual falleció hace unos días en el manso Barraca, término de Torroella de Montgrí.

Sin perjuicio de escribir la necrologia [*sic*] de tan ilustre patricio como llorado liberal, tan pronto como lleguen a nosotros los datos que nos faltan y tenemos pedidos, diremos hoy que la muerte del veterano Sr. Cabrera ha impresionado vivamente a todos los defensores de la buena causa, tanto porque su reemplazo no es posible en estos tiempos azarosos por que atravesamos, cuanto porque es muy difícil prescindir de los eminentes servicios que prestó y venía prestando nuestro inolvidable amigo, cuyo recuerdo no morirá en nuestra memoria.

En nombre de nuestros correligionarios acompañamos a su desconsolada familia en el profundo sentimiento que tal pérdida le ha causado”.²⁷

Ramon de Cabrera, burgès singular i coratjós, disposat sempre a exposar-se per les causes que creia justes, fou enterrat a la Bisbal. Li faltaven només uns mesos per complir els vuitanta anys d'una vida plena.

²⁵ BOPG, 9 d'octubre de 1865.

²⁶ P. LLOBERAS, *Un segle de vida bisbalenca*, la Bisbal, Gràfiques Gispert, 1969, p. 176.

²⁷ *La Lucha*, 22 de maig de 1874.

ANNEX DOCUMENTAL

“*Un liberal empordanès: Ramon de Cabrera*”. Per Carles Rahola

Entre els liberals empordanesos que il·lustren la història del Vuit-cents a Catalunya, meix figurar també, pels seus mèrits i els seus prestigis, el senyor Ramon de Cabrera i de Ciurana, ric hisendat de la Bisbal, descendent d’Antoni de Cabrera, patriota de la guerra anomenada de la Independència, que morí en l’atac dels napoleònics contra Palamós, a començaments de juliol de 1808 [sic, per 1809]. Aquest Cabrera, que ja s’havia distingit quan la guerra amb la República francesa (1793-1795), organitzà, per encàrrec de la Junta de Girona, els Sometents al Baix Empordà i, segons s’ha dit, fou afusellat pels invasors, junt amb altres patriotes. El general Saint-Cyr, adversari il·lustre, va reconèixer el valor d’Antoni de Cabrera i, cavallerivolament, li va retre homenatge en parlar, uns anys més tard, de les operacions de l’exèrcit imperial a la nostra terra.

...

Les primeres dades que hem trobat sobre Ramon de Cabrera són de l’any 1822, en què lluità ardidament contra la tirania de Ferran VII. Era aleshores comandant dels milicians de la Bisbal, i amb 122 homes va córrer a ajudar els liberals de Sant Feliu de Guíxols. Cabrera es trobà mancat de cabals per a atendre els soldats de la llibertat que estaven sota les seves ordres, i el governador polític de Girona, que va tenir-ne esment, adreçà, el 25 de juny d’aquell any, una comunicació a l’Ajuntament de la Bisbal perquè els socorregués. Deia el governador que estava satisfet del valor i decisió de Cabrera –*bizarro patriota*–, i que la conducta, “veritablement heroica”, d’aquells milicians, “els fa creditors a que, vencent tota dificultat, hom els socorri puntualment, per tal que la mancança de diners no el privi de continuar en l’interessant servei que, en uns moments tan crítics, estan prestant a la causa de la llibertat”.

Envaïda la Península, l’any 1823, pels Cent Mil Fills de Sant Lluís, en odiosa croada per a restaurar l’absolutisme, Cabrera va haver de seguir, després de no poques vicissituds, com tots els qui havien lluitat per la llibertat, el camí de l’exili, i després del llarg període fernandi, que assenyalava el límit del rebaixament a què pot arribar un poble, va ésser elegit diputat a Corts i residí a Madrid, allunyat de la seva muller i els seus fills, que vivien a Barcelona.

...

La personalitat de Ramon de Cabrera tornà a destacar-se l’any 1843, amb motiu de la constitució de la Junta Central de Barcelona. Que era home de gran prestigi ho palesa el fet d’haver estat elegit president de la Junta Suprema de Govern de la província de Girona, de la qual era vicepresident el prohom liberal senyor Francesc Maranges, de l’Escala, que havia excel·lit en l’heroica defensa d’aquesta població contra els carlins, comandats per En Tristany, el 1837. Cabrera donà proves constants, durant aquell interessant període, de la seva activitat, el seu coratge i les seves condicions d’organitzador. En prendre possessió del càrrec exposà clarament els seus propòsits. “Sota la bandera de la Junta Central –declarava–, units tots els veritables liberals, combatrem els tirans, i amb disposicions enèrgiques i una marxa decisiva i vigorosa, consolidarem de faisó indestructible la llibertat de la nostra pàtria, per la qual tanta sang i tans sacrificis s’han prodigat”.

La Junta de Girona publicà vibrants manifestos i al·locucions, sota la signatura de Cabrera i els seus companys, els quals victorejaven la Constitució del 1837, Isabel II i la independència nacional. “Ni Cristina ni Espartero, ni influència anglesa ni francesa –declarava la Junta–, amistat amb totes les nacions que vulguin acceptar sense tancar-lo el decòrum del nom espanyol, i Pau i Llibertat”. El primer d’octubre del susdit any 1843, en tenir notícia que les tropes enemigues de la Junta Central s’acostaven a Girona, la Junta de Girona adreçà un manifest als habitants de la província, dient-los que calia esperar l’enemic amb braó i rebutjar-lo, si intentava penetrar dins els murs de la ciutat. “Els murs que trepitgeu –deia als soldats i als milicians– estan plens de records heroics. Encara podeu veure els indrets on els valents de la guerra de la Independència rebutjaren els soldats de Napoleó, soldats aguerrius que havien

passejat llurs banderes triomfants per tota Europa”.

Entre les moltes providències que dictà la Junta de Girona durant el poc temps en què actuà, n'hi ha una per la qual es prohibeix l'exportació de suro en pannes. Heus-en-ací el breu i raonat preàmbul: “Una de les branques més florents de la indústria en aquesta província és l'elaboració del suro, i milers de famílies fien llur subsistència a aquesta mena de treball. L'exportació del suro en pannes, disposada en la llei d'Aranzels, començaria amb la desaparició de la dita indústria, sepultaria en la misèria habitants honrats i acabaria després fins amb el conreu del preciós arbre que produeix la primera matèria. Els bons principis d'economia política reproveven semblant sistema”.

Vençuda la Junta Central, Cabrera va haver d'emprendre altre cop el camí de l'exili, i havent estat atacat pels seus enemics polítics, va vindicar-se i vindicà la Junta en un manifest adreçat “als electors del districte de la Bisbal i en general a tots els homes honrats de la província de Girona”. Tant aquest manifest com un altre escrit que d'ell coneixem, datat a Albi el 15 de maig de 1844, demostren que Cabrera era un esperit il·lustrat i un bon liberal que sabia sacrificar-se per la causa del poble. Remarca Cabrera que, “no essent ja possible de retrocedir als sistemes del temps de l'obscurantisme, és precís governar la societat amb lleis i reglaments completament nous i ajustats a les llums, costums i necessitats del segle, si és que els governants i els governats no volen viure en contínues convulsions polítiques i privar la nació del benestar i la prosperitat que pot assolir, si s'emprenen totes les reformes útils i necessàries; però, desgraciadament, hi ha molts homes que, trobant-se identificats amb els interessos del poble, treballen per impedir la realització de tota reforma que els perjudiqui, per avantatjosa que sigui a la massa de la societat”. Acusat d'ésser un dels puntals del Govern d'Espartero, diu que jamai no ha defensat persones, sinó principis, i encara aquests només quan no han estat en oposició amb les seves creences polítiques. Acabalat propietari, declara que té la convicció que no hauria de donar-se importància als que no la tinguin per llurs qualitats personals, per més rics que siguin, i que no pot avenir-se a que només siguin considerats els que posseeixen riqueses, sense fixar-se en llur procedència i antecedents. I referint-se a la seva gestió com a diputat a Corts, diu que va exercir el càrrec amb tot desinterès i lleialtat i sense reparar en perills de cap mena. “En efecte —afegeix—; quan a penes ningú no s'atrevia a viatjar per temor als horrors i atrocitats que els carlins cometien, vaig acudir a complir el meu deure, exposant la meua vida pels camins; i malgrat d'estar malalt quan les Corts Constituents varen reunir-se, em vaig posar també en camí cap a Madrid, vaig assistir a les sessions i vaig tornar a casa més malalt del que n'havia sortit. ¿I qui pot ignorar que, quan he comandat, o he estimulat els altres a exposar-se pels drets del poble, he exposat primer el meu cap i els meus béns, havent estat sempre dels primers a no retirar-me del perill?”.

No hem pogut esbrinar per ara si Ramon de Cabrera va prendre part en els moviments liberals posteriors. Sia com sia, la seva figura, pel que sabem d'ell, pot ésser posada al costat de la de Francisc Maranges, de l'Escala, Ramon Roger, de Maçanet de Cabrenys, o de l'avi Simonet, de Garriguella. En contacte amb aquestes “vides heroiques”, l'estudi del Vuit-cents espanyol esdevé cada vegada més suggestiu. Hom té, però, la impressió d'un constant fer i desfer, teixir i destèixir. Espanya és un país que no acaba de constituir-se mai, amb tot i ésser potser un dels pobles que compta, històricament, amb més codis constitucionals. Amb molta facilitat —cal no oblidar-ho— passa aquest poble d'un extrem a l'altre, mentre els problemes fonamentals resten sempre sense resoldre. Reacció i revolució: aquesta és l'alternativa característica d'Espanya durant el segle dinovè. Tanmateix, a les darreries de segle comença a ressorgir vigorosa la personalitat de Catalunya, i a l'entorn d'aquest fet transcendental haurà de girar fins ara, vulgues no vulgues, la política espanyola.

El Diluvio, 12 de juny de 1936.

DOS INVENTARIS DEL MAS CORREDOR DE CAMARGUES (PALS) AMB LA GUERRA DEL FRANCÈS PEL MIG

ANNA-MARIA CORREDOR PLAJA

RESUM: Dos inventaris del mas Corredor de Camargues (Pals) de principis del segle XIX, un d'una certa extensió i l'altre molt més reduït, ofereixen un modest testimoni de les conseqüències de la Guerra del Francès a casa nostra. Efectivament, vegem com molts dels béns esmentats en el document anterior a la guerra (1802) han desaparegut en l'altre (1810), dos anys després del començament de l'esdeveniment. A banda del seu valor històric, com tots els inventaris, aquests documents presenten un interès lingüístic i social: un cop més, ens adonem que l'evolució de la llengua va lligada a l'evolució de la vida.

PARAULES CLAU: mas Corredor, inventaris, Guerra del Francès.

El mas Corredor de Camargues, conegut encara avui per can Corredor, es troba ja documentat al segle XIV com a «mas antigament Candell y ara Corredor», vinculat aleshores a un individu anomenat Lluís Corredor; és la mateixa informació que consta al segle XV: «mas antigament nomenat Candell, ara emperò nomenat Corredor». Ara bé, amb el nom de mas Candell es coneixia també el que avui és el mas de la Font, situat fora de la zona de Camargues, a l'entrada nord de Pals. Encara el 1672 el mas Corredor es torna a trobar amb aquest doble nom: «mansum vocatum antiquitus Candell, nunc vero Corredor», i la construcció és ubicada a Camargues. Cal dir també que al llarg de la documentació el cognom Corredor consta gairebé sempre associat al veïnat de Camargues.

El que presentem en aquest article són dos inventaris dels objectes

1. Façana oest del mas Corredor de Camargues

diversos que hi havia dins el mas, un de 1802 i l'altre de 1810¹, amb la particularitat que el primer és molt més extens que el segon. L'explicació? La Guerra del Francès (1808-1814) ha provocat els seus efectes, o això és el que consta en l'inici del segon document.

ELS DOCUMENTS

El primer dels documents porta per títol *Rectificació de l'inventari fet y firmat per Francisca Corredor y Reixach, viuda, y Josep Corredor, pagès, los dos de Pals, dels béns de la heretat anomenada mas Corredor, pròpia de la Sra Teresa Llandrich y Corredor*. El document té la data del 10 de març de 1802. Al principi es fa referència a un inventari anterior (no localitzat) fet el 1801 per part de "Theresa Corredor y a las horas Llandrich, vuy Mercader, viuda que fou del difunt Pere Llandrich, capità de miquelets domiciliat en la vila de La Bisbal, corregiment de Gerona, vuy muller de Martí Mercader, pagès natural del veynat de Pastells, terme y parròquia de la vila de Cruilles". Teresa Corredor era filla de Narcís Corredor que, pel que sembla, acaba de morir, i ja havia deixat la propietat a la seva filla. D'altra banda, figura la vídua de Narcís Corredor, Francisca Corredor i Reixach, madrastra de Teresa, i Josep Corredor, germà de Narcís i oncle de Teresa. S'esmenten també Maria i Caterina, filles de Francisca i Narcís i germanastres de Teresa. Amb aquest document de

¹ Els documents provenen d'un arxiu particular. Algunes de les fotografies que il·lustren aquest treball, concretament les vuit últimes, s'han pres fora del mas Corredor de Camargues.

2. Façana sud de la construcció

rectificació de l'inventari, Francisca i Josep Corredor es comprometen a cuidar de la "casa de la heretat dita mas Corredor de Camargas, única finca encara que molt apreciable del patrimoni de Corredor" i també de les terres (cultivar, sembrar, recollir), animals i béns "com uns bons y diligents pares de família ab títol y nom de majordoms".

Ara bé, en aquesta rectificació d'inventari no s'inclouen "los cabals y bestiar existents per quedar estos a càrrech de dit Martí Mercader, ab fi de quedar com és àrbitre y dueño de augmentar, disminuir o variar son número". Per tant, el que s'inventarien són només els béns que hi ha dins la casa ("béns mobles, arreus de pagès y robas"). L'inventari està estructurat seguint les diferents dependències de la casa (amb l'excepció de l'era, que és un espai exterior i descobert) i amb aquest ordre: el menjador i pastador, la cuina, l'entrada, l'era, el trull, el corral de bestiar menut, el celler, la cort² dels bous, la cort de les eugues, la cambassa dels mossos, la sala, el terrat, el graner, el "quarto" anomenat el graner vell, el "quarto" de las criadas, el "quarto" sobre la cuina, el "cuarto"³ sobre el menjador i el "quarto" de la part de ponent.

El segon document porta per títol *Absolució, cessió, època i promesa respectivament feta y firmada entre Teresa Corredor y Mercader, antes Llandrich, del terme de la vila de La Bisbal y Josep Corredor, pagès masover del terme de Pals, son oncle*. La data del document és 10 de març (com l'anterior) de l'any 1810. Aquí consta que Teresa Corredor torna

² No ha d'estranyar que les corts siguin considerades habitacions de la casa, era habitual en l'època.

³ És l'únic cas en què trobem aquesta grafia.

3. Porta d'entrada al celler del mas

a ser vídua, aquest cop en segones núpcies de Martí Mercader, i s'hi esmenta la rectificació d'inventari del 1802; sembla que un cop mort el seu segon marit, Teresa vol tornar a aclarir quines pertinences té. La dada interessant d'aquest document, la trobem al principi, quan es fa una referència al pas dels exèrcits francesos i espanyols⁴ i se'ls fa responsables de la desaparició d'un bon nombre de béns del mas Corredor. Segons fa constar Teresa: "...resulta que molta part dels mobles, robas y arreus de pagès de què estava encarregat

lo referit Joseph Corredo, mon oncle, no existeixen, per haverse destruhit en la actual guerra per los Exèrcits Francès y Espanyol⁵, de modo que sols se troban existir en poder del mateix mon oncle los mobles, robas y arreus de pagès baix escrits, que de comú consentiment meu y de ell quedan estimats y valorats en lo modo següent". Efectivament, el tipus d'inventari que es fa en aquesta ocasió és totalment diferent de l'altre: aquí es tracta d'esmentar tots els objectes barrija-barreja, amb unes descripcions brevíssimes i no pas segons es troben en les habitacions; de fet només es precisa en tres o quatre ocasions on es troben els objectes (escon i taula a la cuina, taula i bancs en el menjador, taula i tres caixes a la sala, una caixa, màrfega i matalàs a l'habitació de sobre l'escala, dos llits en la cambra dels mossos). Sembla que el que sobretot interessa és fer constar

⁴ Recordem que el país està en guerra des de 1808, després que Napoleó provoqués les abdicacions de Baiona i imposés el seu germà José Bonaparte al tron espanyol.

⁵ Respectem les majúscules del document.

4. Antic recipient de pedra per posar-hi oli

el que val cada cosa: el valor és expressat en lliures, sous i diners. El que val menys és un mitjot de terrissa negra (3 sous i 9 diners) i el que més, una carreta ferrada i els seus guarniments (22 lliures i 10 sous). El valor total dels objectes inventariats puja a 224 lliures i 9 sous.

Comparant els dos inventaris, que hem transcrit en l'annex, es pot observar que molts objectes, efectivament, han desaparegut en aquest espai de temps.

EL CONTINGUT LÈXIC

Per tal de classificar els diferents noms dels molts objectes inventariats, hem seguit, introduint tanmateix alguna petita variació, l'esquema proposat en un treball anterior de característiques similars al qual remetem (vegeu bibliografia). En aquella ocasió, els inventaris buidats pertanyien als anys 1716-1717, la qual cosa explica que alguns dels objectes anotats coincideixin en tots els documents. Per tant, per evitar repeticions, remetem a aquell article pel que fa a l'explicació o als comentaris sobre alguns estris caiguts en desús. Igualment, hem seguit la referència d'aquell treball pel que fa a l'esquema de l'apartat de descripció dels objectes i a les qüestions lingüístiques, sempre, és clar, amb les petites

5. Vells estris que han deixat de servir, al celler del mas

variacions que comporta el fet d'estudiar documents que tenen gairebé un segle de diferència. Així, quant al contingut lèxic, trobem la classificació següent:

ROBA DE LA CASA

Per a la cuina i per a la taula:

Draps, eixugamans, tovalles, tovallons.

Per al llit o l'habitació:

Estors, borrasses⁶, cobrellit, coixineres, coixins, colxes⁷, flassades, llençols, màrfegues, tovalloles, vànova.

Per a la bugada:

Buganters.

ESTRIS DIVERSOS DE LA CASA

Per contenir aliments (sòlids o líquids):

Ampolla, brocals (amb les capsos corresponents), capsos per a espècies, citrelleta, gerro, saler, plates, porrons, pots.

⁶ Una de les accepcions d'aquesta paraula segons el DCVB (*Diccionari català-valencià-balear*) és la següent: "flassada grollera de cotó, que serveix de tapall de llit en les cases de pagès".

⁷ En el document consten dues "colxas" i una "vànova", tot d'indiana. Potser aleshores s'usaven indiferentment els dos mots.

Per preparar, coure o escalfar aliments:

Casses, cassó, escorredora, graelles, llosses, marmites, morters (i fusta), olles (amb cobertores), paelles, perols, xocolatera (i remenador).

Per tallar:

Coltell, ganivet, ganiveta, mitjalluna, tallador.

Per parar la taula:

Culleres (una de grossa), forquilles, ganivets, escudelles, plats.

Per al foc i per escalfar-se:

Escalfador, forquetes, lleves, lluna, pala, torradores, trespeus.

Per fer claror:

Candelers, fanal, llums.

Mobles i objectes decoratius (o no):

Bancs, cadires, caixes, cofre, taules (i capitells), tauleta, escon, estampes, guarda-robes, llits, quadret.

Altres:

Bacina, bugues⁸, fueter, panera, pitxer, cullerer, molinet de sal, navalles, orinals, tinter, sorrera⁹.

ESTRIS RELACIONATS AMB LA RECOL·LECCIÓ, L'ELABORACIÓ O LA CONSERVACIÓ DE PRODUCTES

Captura de peix:

Enfila.

Matança i salaó de porc:

Cossi, greixoneres, salera.

Elaboració de pa:

Pasteres (una de tomba), torn i estris per pastar.

Producció de vi:

Aixetes, barrals, botatxos, bótes, caixí¹⁰, carretells, embut, gerra, mitjot¹¹, premses (i guarniments), semals, tina.

Producció d'oli d'oliva:

⁸ Segons el DCVB, una buga és un rusc. Aquí llegim en un cas que una buga es feia servir per posar-hi sal. Curiosament, la paraula rusc també surt en el document, però en els ruscos no hi posaven abelles sinó gra.

⁹ Antigament, una sorrera era un vas on es guardava la sorra emprada per assecar un escrit encara moll de tinta. Això explica que aquest estri es trobi inventariat juntament amb un tinter.

¹⁰ Segons el text, es tracta d'un recipient que fa la funció de tinell.

¹¹ Era una mesura de vi de quatre porrons (el porró era una mesura per a líquids que equivalia a 94 centilitres).

Botxadores¹², cossis, gerres, mola (i molí), mitja quarta, norri (i guarniments), pala, tirants, setrilles, guilmeta¹³.

Cereals:

Cabassos, canats, cop, coves palleters, donador de garbes, forcat, forques (palleres i venteres), ganxos, garbells, pales de pucs, quartà, quartera arrossera, ruscós, sacs, saques, sarró, triadores.

Verdures, llegums, granes:

Cistells, cossis, sarronets.

Fil o llana:

Debanell.

Llenya:

Destraletes, destrals, faus bosqueres, faussillo, ganxos, magalls, massa, podadores (i pedra per esmolar-les), podall, tascons.

ALTRES ESTRIS

Eines relacionades amb el cultiu de la terra:

Agullades (i rastells), aixades arrosseres, arades, barrina, bigots, cadenes (i rascle), cavics, cotells¹⁴, dalla, embuts de dalla (i pedres), fangues, mitjans d'arada, pics de dalla, rampins, rascle, rasclinet, relles, tràmeccs, tribà¹⁵.

Estris per al bestiar:

Albarda, alforges, brides (i guarniments), coixins, collars (i cabestres), enferris¹⁶, escrits¹⁷, esquelles (i collars), estirandes (i cabestrells), estrejot¹⁸, estreps, ganastes, jous (i encires i argolles), marca de ferro, menjadores, morralets, morrals, munyidores, raspall, savira¹⁹, trabes²⁰.

¹² Mot aparentment relacionat amb la paraula "botja", però es tracta d'un estri utilitzat en el funcionament del trull.

¹³ Creiem que es tracta d'un diminutiu de "guima", espècie de sac de cordill on posaven la pasta de l'oliva o bé dipòsit circular excavat en la pedra on també es posava la pasta d'oliva i després es desfeia tirant-li aigua calenta.

¹⁴ Un cotell és una peça tallant de l'arada: és en aquest sentit que la paraula és utilitzada en el text. En altres contextos, també es concix amb aquest nom una mena de pala de ferro que es fa servir en el funcionament del trull.

¹⁵ Pel context, cal descartar que es tracti d'una triba (barrina grossa).

¹⁶ Segons el DCVB, "un enferris és un ferro en forma de 8, amb el qual es subjecten els poltres de dos en dos, és a dir, agafant la pota dreta d'un amb l'esquerra de l'altre, per acostumar-los a dur el pas plegats, per arregar-los en un sentit o altre".

¹⁷ Segons el text, estris per als bous.

¹⁸ Objecte relacionat possiblement amb la neteja dels animals.

¹⁹ Segons el DCVB, es tracta d'un "baiard en forma de canastra per a trajinar fems entre dues persones".

²⁰ Una traba és una corda o corretja (en aquest cas corda perquè és de càncem) emprada per lligar les potes dels animals per impedir-los córrer o saltar.

6. Premses de fusta plantades a la paret

Objectes per a feines diverses:

Auxets²¹, aixà de fuster, banastra, cordills, escala, escales de gat, es-tenalles, martell, romana, sarrió, serra de fuster, serreta, tinter (usat per serrador).

EN RELACIÓ AMB ELS MITJANS DE TRANSPORT

Caixes de carretó, carretes (amb caixes, caps i pals), llibants, mitjans de carreta, salloles, sofrà.

LA DESCRIPCIÓ DELS OBJECTES

Els objectes inventariats solen anar acompanyats d'una breu descripció que pot fer referència a la mida, el material, el color, la forma, l'estat de conservació, la presentació, la utilitat que tenen... S'indica també la quantitat, en aquest cas entre una unitat i trenta.

²¹ El text no dona cap pista per saber per a què servia aquest estri.

7. Les moles de pedra del vell trull, a l'exterior del mas

Per indicar la mida es fan servir els adjectius: gran, gros, mitjancer, petit i xic.

El material de què estan fets els objectes és força variat: alocs²² (banastra), aram (paelles, xocolatera, cassó, perols, escalfador, marmites, casses, triadores), balca (cadires), bastó (petges de bancs, taules, llits), canya (cistells, canats), cuiró (alforges), espart (llibant), ferro (olles, mitjalluna, estenalles, martell, lluna, fueter, forquetes, cobertores, lleves, trespeus, llums, tascons, graelles, pales, cabestrells, marca per als animals, destrat, cadena), fusta (saler, tinter, pales, capsas, tallador, cullerer, llosses i culleres, premses, cabestrells, tina, embut, escala), fusta d'arbre (pastera, caixa, taula), fusta d'arbre blanc (taula, banc), fusta d'arbre poll (llit), fusta de noguer (cofre, guarda-robes, caixa), fusta de suro (escorn, taula), llauna (pots, embut, mitja quarta), llautó (candelers, cullera), palla (capsa de l'orinal), palma (cabassos, cadira), pedra (morters, molí, molinet), pisa (plats, plates, escudelles, bacina, escorredora, tinter i sorre-
ra), terrissa (barrals, sort, munyidores, plates, greixoneres, mitjot), vidre (ampolla, brocals, porrons, fanal, orinal), vims (panera).

Pel que fa als teixits, trobem: borres (llençols, buganters), borrom

²² L'alog és una planta verbenàcia (*Vitex agnus-castus*) que creix en marges i zones humides.

8. Brocal de vidre verd sense la seva capsca

(vànova), cànem (llençols), cotó (tovallons) fil (vànoves, tovalles, tovallons, coixineres, llençols), indiana (cobrellits), llana (flassades). De vegades el fil es combina amb el cotó o el borrom. Els estors ja sabem que també són de roba de fil.

Pel que fa al color, s'esmenta el color de xocolata (plats i plates), el negre (vidre, terrissa), el blanc (vidre dels porrons, llana de les flassades, plats i plates) i el verd (vidre dels porrons i del brocal, llana de la flassada).

Pel que fa a l'estat de conservació, els estris poden ser bons, dolents, molt dolents, esquerdat, inservibles, nous, usats, molt

usats, vells, molt vells. Els adjectius que més sovintegen són usat i dolent. De vegades hi ha una combinació de dos adjectius (la pastera de tomba és dolenta i inservible, un banc és molt vell i dolent). En el cas d'unes cobertores de ferro es diu que són de "totas qualitats".

De vegades, la descripció dels objectes inclou una petita informació referida a la seva presentació o a algun complement (una taula amb capitells i calaix, un banc d'espatllera, un llit de peus de gall, o amb pilars, o amb capçalera, un morter amb la fusta, una xocolatera amb el seu remenador, una massa amb cescles de fusta, premses de fusta plantades a la paret amb els seus guarniments, un jou faixat de ferro, semals amb cescles de ferro, uns jous amb les seves encires i argolles, albardes cobertes de pell, etc.). També hi ha objectes fràgils que van "ab sa capsca", que entenem que és la protecció que porten (brocals i orinal de vidre). En el cas de pales i paelles es precisa que tenen mànec i si és de fusta o de ferro. En el cas de carretells i canats, de vegades es precisa que són buits. Les pales i les arades poden ser planes, i també hi ha arades anomenades "mosses". Pel que fa a la roba de casa, trobem que els llençols poden ser pintats o amb randa i les tovalloles amb serrell.

Un got "de baña", uns mànecs també "de baña" i un llum de ferro

9. Torn per passar la farina

“de un corn” són altres detalls pel que fa a la forma dels objectes.

Una altra informació que trobem és la que fa referència a la utilitat dels estris: “torn per passar farina”, “arreu per pastar”, “una ganiveta per la taula”, “una bassina per afeitar”, “una pala y forquetas de ferro per lo foch”, “una citrelleta per posar oli dolent”, “dos pots pe-

tits de llauna y dos capsas de fusta xicas per posar espècies”, “una sort de terrissa per lo servei de la cuina”, “la mola ab son molí tot de pedra per desfer olivas”, “un molinet de pedra per moldrer sal”, “uns tirans per rodar lo trull”, “uns cordills per assenyalar rechs”, “un embut de fusta usat per embotar vi”, “ganxos per arrebastar palla”, “dos ollas per posar greix”, “una emfila usada per pescar”, “una marca de ferro per marcar las eugas”, “una pedra per esmolar podadoras”, “una gerra per posar oli”, “un cossi usat per confitar pebres”, “una escala de fusta per posar blat als canats”, “dos palas de fusta per ajustar lo gra”, “un cossi per posar murcadas²³”, “un cossi per salar tossino”, “una mija quarta de llauna usada per mesurar oli”, etc. Sorpren l'ús de “tres ruscos per a posar gra”.

De vegades, no cal cap verb per indicar per a què serveix l'estri: és el cas de l'erer (un garbell gros que servia per porgar els cereals a l'era després de la batuda), el favater (un garbell per triar faves), el guixer (per a les guixes), el miller (per al mill), el besser (per a les besses), el nieller (per treure la niella²⁴ del gra). Igualment, un cove palleter és el que serveix per posar-hi palla; un donador de garbes és el tipus de forqueta que s'emprava per aixecar enlaire les garbes i, com diu la paraula, donar-les a la persona que les anava amuntegant; les forques palleres i les forques

²³ Es tracta de la morcada o morca, solatge de l'oli; s'emprava per fer sabó.

²⁴ La niella (*Agrostemma githago*) és una herba que creix en els sembrats, de llavors tòxiques.

10. Cove palleter, molt usat

“venteres” són també dos altres estris que hi havia, unes per ajustar la palla i les altres possiblement per ventar; les “citrellas olieras”, eren atuells per posar-hi oli i els “botatxos vinagrers” servien per al vinagre.

Ens podem preguntar per a què servien els canats: observant que en el text es diu que són de canya, s’expressa la seva cabuda en quarteres i es diu que hi ha una escala per

pujar-hi blat, tenim la resposta²⁵.

Pel que fa a la cabuda dels recipients, és expressada en mallals, bótes, quarteres, i càrregues. Per mesurar, s’esmenta la mitja quarta i el quartà.

QUÈSTIONS DE LLENGUA

Destaquem la presència d’uns quants verbs que expressen accions molt concretes: embotar, moldre, pastar, esmolar... De vegades s’utilitza un substantiu per concretar l’acció d’un verb de sentit més general: passar farina, desfer olives, assenyalar recs, salar *tossino*... Certs adjectius expressen igualment accions concretes: paller, palleter, venter, erer, miller, nieller, favater, guixer, favater, vinagrer, olier.

Altres trets d’ortografia o de morfosintaxi:

-Suposada alternança dels mots *pebres/pebrots*: trobem, efectivament escrit *pebres* sobre la forma *pebrots*, com si s’hagués volgut corregir.

-Ús dels possessius *son, sa, sas, sos*.

-Ús de l’article definit *lo/los*.

-Terminacions en *-ch* per a substantius i adjectius: *banch, mànech, foch, pich, blanch, xich*, etc.

-Ús del numeral *dos* tant per al masculí com per al femení: *dos platas*,

²⁵ Això descarta que es tracti d’altres tipus d’estrils també anomenats canats que servien per assecar certs productes, o per pescar.

dos estanallas, etc.

-Plural en -as: *menjadoras, cobertoras, capsas, etc.*

-Ús de *y* com a conjunció. En els inventaris del XVIII, *y* també era la grafia del locatiu *hi*. Igualment, es marcava amb *y* la iodització (*payella*) i el diftong (*buyt*); aquestes paraules ara les trobem escrites amb la seva forma actual: *paella* i *buit*.

-Vacil·lació en l'ús de *a/e* (*samal, axugamans*), o/u (*boganter*), a/o (*xacolatera*), -rt/-rd (*vert*), -j/-x- (*guijer*), c/ç/s (*llansol*). Però ja trobem escrit *vidre, cofre, carretell, mitjancer*, mots que en els inventaris del XVIII s'escrivien *vidra, cofra, carratell* i *mitgenser*.

-Grafia -x- en posició intervocàlica (*axugamans, caxí*). En canvi trobem: *caixa, coixí, coxinera*, mots que en els inventaris del XVIII eren escrits *caxa, coxí, coxiner*.

-Ús de les preposicions *sens* i *ab*.

-El mot *respectiu* apareix sempre abreuiat.

-Ús de l'adjectiu *gros* com a sinònim de *gran*, que no trobàvem en els inventaris del XVIII: *ganivet gros, barrina grossa, etc.*

CONCLUSIONS

Comparant aquests dos inventaris dels primers anys del segle XIX amb els de principis del segle XVIII, ens adonem d'unes quantes similituds i d'uns quants canvis des del punt de vista de la llengua. A banda del que s'ha esmentat en el punt anterior, és interessant també observar l'ús de diferents materials; a tall d'exemple, en els inventaris del segle XIX hi trobem estris de pisa, material que no consta en els del segle XVIII: tanmateix, caldria tenir una mostra més àmplia d'inventaris dels dos segles per poder extreure conclusions fiables. En tot cas, els inventaris són una font a tenir en compte a l'hora d'estudiar l'evolució de la llengua. La descripció dels estris amb què es vivia i treballava ofereix una imatge fidel de la vida quotidiana del moment. A banda d'això, els inventaris són una bona reserva lèxica: en molts casos, els estris designats per les paraules, i fins i tot les mateixes paraules, han desaparegut o estan en vies d'extinció. Per tant, és interessant l'estudi de l'evolució de la societat que es pot fer a partir d'aquestes fonts.

En aquest cas concret, a més de tot això, no podem deixar de destacar la importància del document de 1810 com a testimoni dels estralls que va provocar en el nostre país l'anomenada Guerra del Francès.

11. Xocolatera d'aram sense el seu remenedor

FONTS I BIBLIOGRAFIA

Rectificació de l'inventari fet y firmat per Francisca Corredor y Reixach y Josep Corredor (10-03-1802). (Arxiu particular).

Absolució, cessió, àpoca y promesa respectivament feta y firmada entre Teresa Corredor y Mercader y Josep Corredor (10-03-1810). (Arxiu particular).

Alcover, A. M.; Moll, F. de B. (1968): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Ed. Moll.

Corredor Plaja, A.-M. (2006): "De quan les coses s'escrivien pel seu nom: sis inventaris de principi del segle XVIII (Fons notarial de Pals)", *Estudis del Baix Empordà*, núm. 25. Sant Feliu de Guíxols: Institut d'Estudis del Baix Empordà, pàg. 117-142.

Diversos autors (1992 [1974]): *Gran Enciclopèdia Catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Institut d'Estudis Catalans: (2007 [1995]): *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona/Palma/València: Enciclopèdia Catalana/Edicions 62.

ANNEX I

BÉNS DEL MAS CORREDOR DE CAMARGUES INVENTARIATS EL 10 DE MARÇ DE 1802.

EN LO MENJADOR I PASTADOR DE DITA CASA

Primo una pastera de tomba dolenta e inservible. Item una taula llarga fusta de arbre molt vella ab sos capitells y calaix. Item un banch de espatllera igual a la dita taula molt vell y dolent. Item altre banch igual a dita taula ab petjes de bastó usats. Item una pastera fusta de arbre en tot lo exterior y ab son torn per passar farina tot nou y ab son corresponents arreus per pastar. Item un saler de fusta usat. Item un tinter de fusta usat per serrador. Item una petita sort de ferro vella. Item un morter de pedra usat. Item una olla de ferro mitjancera usada. Item una sort de vidre usat. Item dos platos de pisa de color de xocolata usadas. Item un ganivet dolent. Item un pitger y tres escodellas de pisa tot usat. Item dos barrals xichs de terrissa negre usats. Item una cadira amb asiento de balca usada. Item una ganiveta per la taula usada. Item una bassina per afeitar de pisa usada. Item un coutell usat per carreter.

EN LA CUINA

Primo un escorn fusta de suro usat. Item una taula igual a dit escorn dolenta. Item una destralcta usada. Item un morter de pedra escardat ab sa fusta usada. Item un ganivet gros per la cuina usat. Item una mitja lluna de ferro usada. Item dos estanallas y un martell, tot de ferro molt usat. Item una pala de fusta escontren y una lluna de ferro per lo foch usats. Item un fuerter xich de ferro usat. Item una pala y forquetas de ferro per lo foch tot usat. Item tres paellas de aram, una gran, altre mitjancera, y altra xica usadas. Item una xacolatera de aram ab son remenador de fusta, usada. Item una olla de ferro mitjancera, ab sa cobertora també de ferro, tot usat. Item dos llevas de ferro usadas. Item uns tres peus de ferro dolents. Item dos podadoras dolentes. Item sis cobertoras de ferro de totes qualitats, usadas. Item una sort de llossas y colleras de fusta usadas. Item una citrelleta dolenta per posar oli dolent. Item dos pots petits de llauna y dos capsas de fusta xicas per posar espècias, tot usat. Item un tallador de fusta usat. Item tres llums de ferro de un corn usats. Item una llossa de llauto amb mànech de ferro usada. Item un collerer de fusta xich dolent. Item tres tascons de ferro, dos de grossos y un de xich. Item un cassó de aram mitjancer bo. Item dos parols de aram, lo un mitjancer y lo altre xich, molt usats. Item un escalfador de aram usat. Item dos grahellas de ferro, unas grans y las altres mitjanceras, usadas. Item dos marmitas de aram, una gran y la altre xica, usadas. Item una sort de terrissa per lo servei de la cuina.

EN LA ENTRADA

Primo uns pichs de dalla usats. Item un sarrió petit dins lo qual hi ha un tribà mitjancer, una barrina grossa, altre xica, y dos embuts de dalla ab sas pedras, tot usat. Item una dalla molt usada. Item una massa sesclada de fusta per estallar. Item dos cabichs y un tràmech petit tot usat. Item dos palas planas de ferro, ab sos respectius mànechs de fusta, usadas. Item unas premsas de fusta plantadas a la paret ab sos guarniments, usadas. Item tres cistells de caña usats. Item una albarda dolenta. Item un jou per mulas o caballs

12. Cistell de canyes i vims

faixat de ferro, usat. Item uns coixins per llaurar mulas o caballs, dolents. Item un llibant de espart per carreta usat. Item dos faus bosqueras usadas. Item dos auxets molt dolents. Item dos albardas cubertas de pell molt usadas. Item una samal sesclada de ferro molt usada. Item tres tràmechs usats. Item un rasqlinet usat. Item tres bigots usats. Item tres aixadas arrosseras las dos usadas y la altra dolenta. Item dos cassas de aram, la una ab mànech de fusta y la altre de ferro usadas. Item una serreta ab son cubent usada. Item una serra de fuster usada. Item un coba pa-

lleter usat. Item un estrejot y respall usats. Item un faussillo dolent. Item tres estirandas ab sos cabastrells los uns de ferro altres de fusta usats. Item una aixa de fuster dolenta. Item dos bridas dolentas per caballs, sens guarniments. Item un parell de estreps usats. Item uns emferris usats. Item unas cadenas per lo rascle usadas. Item una destraleta usada. Item dos escrits usats per bous. Item unas trabas de cànem usadas. Item quatre aradas mossas y una de plana, totas usadas. Item quatre mijans de arada usats. Item quatre rellass y quatre cotells per las aradas, usats. Item tres jous de bous amb llurs enciras y argollas, tot usat. Item tres agulladas ab sos restells de ferro, usadas.

EN LA HERA

Primo uns ganxos per portar lleña usats. Item unas ganastras dolentas. Item dos carretas ferradas guarnidas ab sas respectives caixas, caps, pals curts i pals llarchs, tot usat. Item un rascle ab puas de ferro, usat. Item dos caixas de carretó usadas. Item una sabira per traurer fèms usada.

EN LO TRULL

Primo una parola de aram nova. Item un norri ab sos guarniments, tot usat. Item un caxí que serveix per tinell, usat. Item dos ollas de ferro, una gran ab sa cubertora usada y la altre mitjancera esquerdada. Item la mola ab son molí tot de pedra per desfer olivas. Item un molinet de pedra per moldrer sal. Item tres fangas usadas. Item una joga de pals usats. Item uns tirans per rodar lo trull. Item una pala plana de ferro dolenta. Item dos botxadoras per las bassas de la oliada, dolentas.

EN LO CORRAL DE BESTIAR MENUT

Primo dos menjadoras dolentas per las ovellass. Item una tina de fusta de tenco trenta càregas ab brema usada. Item dotze samals usadas.

13. Pesos o pilons d'una vella romana

EN LO CELLER

Primo una brida guarnida per caball, usada. Item uns cordills per assenyalar rechs usats. Item un parell de morrals usats per bous. Item un parell de trabas nobas. Item dos barrals usats. Item dos cabassos xichs, de palma, usats. Item una banastra de alochs dolenta. Item un fausillo dolent. Item un embut de fusta usat per embotar vi. Item una gerra petita usada. Item una bóta de teneo quatre bótas usada, buida. Item altre bóta de teneo vuit bótas usada, buida. Item sinch altres bótas de teneo una de onze, altre de dotze, dos de vuit y altre

de sis bótas usadas, buidas. Item un carretell de bóta y mitja usat buit. Item altre bóta de teneo quatre bótas usada, buida. Item dos aixetas xicas usadas.

EN LA CORT DELS BOUS

Primo tres rampins, quatre forcas palleras y quatre de venteras totas usadas. Item un forcat usat. Item dos ganxos per arrebossar palla usats. Items tres palas de puas usadas. Item un donador de garbas usat.

EN LA CORT DE LAS HEUGAS

Primo dos escalas de gat petites, usadas. Item un coba palleter usat.

EN LO QUARTO DIT LA CAMBRASSA DELS MOSSOS

Primo una salera usada. Item quatre canats de cañas usats. Item quatre canats de cañas usats de teneo un de vuit y sinch, altre de vint, altre de setze y lo altre de deu quarteras. Item tres ruscus per a posar gra usats. Item un herer de llatas, dos de cuiro y dos pedrers, tots usats. Item una quartera arrossera vella. Item un garbell dolent. Item tres lliets, dos de peus de gall y lo altre ab petges de bastó ab sas respectives màrfegas, tres borrassas y un coixí tot usat. Item una flassada de llana blanca dolenta. Item dos astors, lo un gros y lo altre mitjancer, usats. Item una sort de ferros bells. Item dos sallolas xicas nobas per carretas.

EN LA SALA

Primo una taula fusta de arbre blanch ab sos capitells y un banch igual a dita taula també fusta de arbre blanch. Item un banch de espatllera usat. Item dos ollas per posar greix. Item un gerro usat. Item una emfila usada per pescar. Item una caixa fusta de

14. Panera de canyes i vims

arbre molt usada, buida. Item estreps usats. Item una marca de ferro per marcar las eugas. Item dos podadoras usadas. Item una romana que si pesa fins a un quintar. Item una pedra per esmolar podadoras usada. Item unas estirandas usadas. Item un cofre fusta de noguer usat. Item dos candeleros de llautó usats. Item una empolla de vidre negre mitjancera usada. Item dos destrals ab sos respectius mànechs de fusta, la una grossa y la altre xica, usadas. Item un carretell de teneo tres mallals, buit, usat. Item un brocal de vidre gran ab sa capsas usats. Item tres porrons

de vidre blanc. Item tres porrons de vidre vert mitjancers. Item sinch collars y cabestras per las eugas. Item dos sacas dolentas. Item un banch de un cairat amb peyjes de bastó usat.

EN LO TERRAT

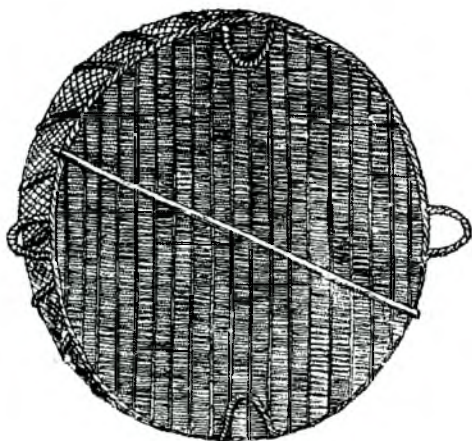
Primo una triadora de aram amb mànech de ferro usada. Item una samal sesclada de ferro usada. Item una gerra petita per posar oli usada. Item una sofrà per carriol usada. Item un collar dolent. Item dos canats de cañas de teneo lo un de vint y sinch y lo altre de vint quarteras. Item dos capitells de taula ab peyjes de bastó usats. Item una cadira ab assiento de palma usada. Item un cossi usat per confitar pebres. Item un brocal de vidre vert ab una capsas de suro.

EN LO GRANER

Primo nou garbells, esto és un fabater, guijers, un miller, altre besser, dos niellers y dos de cap. Item una destrala de ferro gran ab son mànech de fusta usada. Item un cova de ñas mitjancer dolent. Item un alterrapí salar olivas dolenta. Item dotze esquellas grossas y quatre mitjanceras ab sos collars de couro. Item una escala de fusta per posar blat als canats usada. Item dos palas de fusta per ajustar lo gra mitjanceras, usadas. Item una plata gran y escurridora xica de pisa usadas. Item dos muñidoras de terrissa usadas. Item tres canats de cañas de teneo un de vint y sinch quarteras, altre de vint, y lo altre de sis quarteras vuits usats. Item dos collas novas. Item dos cadiras ab assiento de balca usadas. Item un cistell de cañas dolent. Item vuit esquellas ab sos collans.

EN LO QUARTO DIT LO GRANER VELL

Primo tres canats de cañas de teneo vint y sinch quarteras quiscun buits usats. Item un cortà de dogas sesclat de ferro dolent. Item un cop de fusta dolent. Item una quartera arrossera sesclada de ferro dolenta. Item un barral de mallal ab aixeta usat. Item dos cadi-

15. Erer per garbellar a l'era (DCVB)

ras ab asiento de balca usadas. Item un llit de peus de gall ab sa màrfeга y coixins. Item una bànobа de fil ab borrom usada. Item una flassada de llana verda molt usada.

EN LO QUARTO DIT DE LAS CRIADAS

Primo un llit de peus de gall ab sa màrfeга tot usat. Item una caixa molt vella ab una sort de terrissa dins. Item un cossi de terra escardat. Item una guilmeta usada. Item una borrasa usada. Item un sarró usat. Item una buga mitjancera usada. Item una cassa y algunas platas de terrissa, tot usat. Item una buga usada per posar sal. Item altra buga

usada. Item un canat de cañas de teneo sis quarteras usat. Item tres coixins usats y altre de dolent. Item un devanell ab sa pua de ferro usat. Item dos citrellas olieras mitjanceras usadas. Item dos graixoneras de terrissa negra, una usada, y l'altre dolenta. Item una caixa dolenta ab una sort de plats y platas pisa, part de color de xocolata, y part blanca. Item un embut de llauna usat. Item una buga usada.

EN LO QUARTO SOBRE LA CUINA

Primo dos cadiras de balca usadas. Item tres orinals de terra usats. Item un llit de fusta de arbre pol ab sa màrfeга, tot usat. Item dos colxas de indiana y dos coixins, tot usat. Item un cossi de terra mitjancer per posar murcadas. Item una triadora de aram ab son mànech de ferro usada. Item una mija quarta de llauna usada per mesurar oli. Item un cossi de terra xich per posar oli bullit.

EN LO CUARTO SOBRE LO MENJADOR

Primo un cossi per salar tossino usat. Item una flassada de llana blanca molt usada. Item sinch cadiras ab asiento de balca usadas. Item altre cadira xica dolenta. Item un llit de pilars ab sa màrfeга y dos coixins, tot usat. Item sinch matalassos usats. Item dos altres coixins dolents. Item un fanal de vidre petit, usat. Item un quadret petit pintat, usat. Item una gerra oliera de teneo tres bótas, usada. Item sis morralets usats. Item vint y un sachs entre bons, usats y dolents. Item un guardarrobas fusta de noguer ab son calaix gran baix, usat. Item trenta llansols de cànem y borras usats. Item deu llansols de cànem usats. Item dotze estoballas de fil de llargària de quinze a setze palms usadas. Item vint y sis tovallons, los dinou de fil y los cet restants de fil y cotó, usats. Item dos toballolas ab serrell usadas. Item sis coixineras de fil usadas. Item vint aixugamans usats. Item sinc boganters de borras usats. Item una sort de draps vells y dolents. Item un llansol ab randa

DOS INVENTARIS DEL MAS... AMB LA GUERRA DEL FRANCÈS PEL MIG

usat. Item altre llansol pintat usat. Item un cobrellit de indiana usat. Item trenta colleras, trenta forquillas y una collera grossa tot de llautó, usat. Item una panera de vims tapada. Item dos ganivets ab mànech de baña usats. Item alguns sarronets ab diferents granas. Item un orinal de vidre ab sa capsa de palla. Item una caixa llarga de fusta de noguer ab sos pañs y claus, usada.

EN LO QUARTO DE LA PART DE PONENT

Primo una taula xica ab son calaix usada. Item dos morralets usats. Item un got de baña usat. Item un tinter y sorrera de pisa usat. Item tres nabajas y una pedra per ellas tot usat. Item una capsa ab sa bola de sabó usada. Item unas alforjas de cuiro usadas. Item una mida cadena de ferro per canar animals usada. Item dos estampas guarnidas ab mitjas cañas. Item un llit ab pilans pintat ab sa màrfega, tot usat.

ANNEX II

BÉNS DEL MAS CORREDOR DE CAMARGUES INVENTARIATS EL 10 DE MARÇ DE 1810.

Primo una carreta ferrada guarnida ab sas aixas, caps y pals curts y llarchs, valor vint y dos lliuras y deu sous.

Item un rascle ferrat ab sas puas de ferro, valor quatre lliuras y deu sous.

Item tres rellas y tres cotells, valor tretse lliuras y deu sous.

Item dos mitjans de carreta ab sas clavillas, valor dos lliuras y sinch sous.

Item tres mitjans de arada ab sas clavillas, valor dos lliuras dotse sous y sis diners.

Item tres jous ab sos ansinchs, valor quatre lliuras y deu sous.

Item tres aradas mossas, valor set lliuras y deu sous.

Item dos aradas planas ab sos orellons, valor set lliuras y deu sous.

Item dos fangas, valor una lliura y deu sous.

Item dos magalls, valor dos lliuras y sinch sous.

Item un tràmech petit, valor quinze sous.

Item un podall, valor set sous y sis diners.

Item una magahina, valor onse sous y tres diners.

Item tres palas de puas, valor dos lliuras y sinch sous.

Item una aixada, valor quinze sous.

Item dos bigots, valor una lliura y deu sous.

Item dos paellas de aram, la una gran y la altre petita, valor tres lliuras.

Item unas grahellas de ferro grans, valor una lliura disset sous y sis diners.

Item una olla de ferro mitjancera, valor tres lliuras y quinze sous.

Item un escalfador de aram dolent, valor divuit sous y nou diners.

Item un escorn y taula en la cuina, valor quatre lliuras y deu sous.

Item altre taula llarga ab son calaix en lo menjador, valor tres lliuras.

Item dos banchs en dit menjador, valor onse sous y tres diners.

Item altre taula llarga sens capitells en la sala, valor dos lliuras.

Item dos caixas molt dolentas en la sala, valor quinze sous.

Item una caixa gran usada en dita sala, valor una lliura dos sous y sis diners.

ANNA-MARIA CORREDOR PLAJA

Item altre caixa dolenta en lo quarto del cap de mont de la sala, valor onse sous y tres diners.

Item una màrrega y matalàs en lo quarto pujant la escala, valor quinze lliuras.

Item un llit vell ab capsalera y un matalàs y màrrega valor disset lliuras.

Item altre llit ab capsalera sens pintar y ab màrrega, valor set lliuras y deu sous.

Item altre llit de peus de gall ab màrrega, tot dolent, valor dos lliuras y sinch sous.

Item dos llits en la cambra dita dels mossos, valor quatre lliuras y deu sous.

Item una destral, valor quinze sous.

Item sis garbells dolents, valor tres lliuras.

Item un cortà y un cop de fusta, valor una lliura y deu sous.

Item vint llansols de borras vells, la major part dolents, valor trenta lliuras.

Item vuit estovallas molt usadas, valor dotze lliuras.

Item un llansol pintat dolent, valor una lliura dos sous y sis diners.

Item sis boganters vells, valor quatre lliuras y deu sous.

Item quatre axugamans, valor una lliura y deu sous.

Item tres coixins vells, valor quinze sous.

Item dos tovallons de fil, valor quinze sous.

Item una bànova de fil ab borrom, vella, valor una lliura y deu sous.

Item unas torradoras de ferro per torrar pa, valor set sous y sis diners.

Item una tauleta ab calaix, valor una lliura y deu sous.

Item una triadora de aram, valor onze sous y tres diners.

Item una mitja quarta de llauna, valor set sous y sis diners.

Item unas llevas de ferro, valor deu sous.

Item tres cossis de terra, valor sinch lliuras dotze sous y sis diners.

Item una bóta de teneo deu bótas, valor tres lliuras y quinze sous.

Item altre bóta de teneo vuit bótas, valor tres lliuras.

Item quatre carretells, los dos de teneo quatre y los altres dos de tres bótas, valor sis lliuras.

Item altre carretell de bóta y mitja, valor una lliura dos sous y sis diners.

Item dos botatxos vinagrers, un de sinch y altre de tres mallals, valor divuit sous y nou diners.

Item un mitjot de terrissa negra, valor tres sous y nou diners.

Total: doscentas vint y quatre lliuras y nou sous.

MARIAN BURGUÈS: UN TERRISSER DE SABADELL A LA BISBAL

XAVIER ROCAS GUTIÉRREZ

RESUM: L'article dona a conèixer la trajectòria vital del terrisser sabadellenc Marian Burguès durant els anys en què aquest va viure a la Bisbal (1903-1911). Es ressegueix el seu treball dins el sector de la manufactura ceràmica bisbalenca i es documenta la intensa activitat sociocultural desplegada per ell a la ciutat. Col·laborador sovintejat de la premsa local, la lectura dels seus escrits ens permet conèixer millor la seva personalitat i pensament en temes tan diversos com el món del treball o la pròpia visió de la societat, molt crítica. De la seva producció ceràmica es destaca la manufactura d'un nou tipus de terrissa, la majòlica ordinària.

PARAULES CLAU: Marian Burguès, la Bisbal d'Empordà, Sabadell, ceràmica, majòlica, lliurepensador

El sabadellenc Marian Burguès Serra (1851-1932) és una figura crucial en la història moderna de la ceràmica catalana; un pioner que va saber fer el pas de la terrissa tradicional a la ceràmica d'autor considerada com a objecte d'art.

La seva trajectòria com a ceramista ens mostra un home permanentment interessat pel coneixement de noves experiències, per aprendre i assimilar amb veritable constància totes aquelles tècniques diverses de l'ofici que li resultaven suggestives o útils als seus objectius; un artista viu i de gran empena, de forta i complexa personalitat i esperit independent. Fundador i encetador perpetu, sovint marcat per vaivens econòmics poc favorables, en el curs de la seva llarga vida també desplegarà una intensa activitat artística i ciutadana, i es projectarà en iniciatives de promotor i de divulgador sovint ben enllà del quefer ceràmic, condicionat sempre per la seva tasca ideològica com a apassionat lliurepensador.

Fig. 1. Marian Burguès als anys vint. Autor: Joan Baulenas. Procedència: Fons d'imatges Museu d'Art de Sabadell

Una personalitat decisiva tant per la influència del seu mestratge (pel seu taller passaren els ceramistes Francesc Quer, Josep Aragay, Josep Llorens Artigas, entre d'altres) com pel seu paper de fundador d'una de les empreses més representatives en el món de la promoció de l'art, el Faiànç Català (fig. 1).

APUNTS BIOGRÀFICS

Marian Burguès va néixer a Sabadell el dia 1 d'agost de 1851. Hereu d'una família de terrissers, des de molt infant va aprendre l'ofici a l'obrador familiar. Als disset anys marxà a Mataró per tal d'ampliar coneixements i perfeccionar-se en l'ofici i, més tard, l'any 1870, a Tuïr, centre rossellonès on va anar fugint de les quintes. Després d'una nova estada a Sabadell, el seu esperit permanentment inquiet el portà a realitzar noves estades a d'altres centres d'important tradició terrissera i d'indústria ceràmica, un veritable periple vital a la recerca d'una formació més completa: Coïmbra, Muel i Manises foren altres llocs on aprendre el coneixement de la ceràmica fina i més decorativista, la tècnica de la terrissa esmaltada i els reflexos metàl·lics.

El 1876 torna a Sabadell, i compagina el treball a l'obrador amb una aproximació al món de l'art; fa incursions en la pintura, s'apropa als cercles artístics locals i l'any 1880, intervé en la fundació de l'Acadèmia de Belles Arts de Sabadell. Al mateix temps pren part activa en el moviment ideològic de l'època; el seu pensament esquerrà i llibertari es manifesta en la fundació de diverses associacions de caire cívic com la Sociedad Espiritista La Fraternidad, l'Ateneo Cosmòfilo Enciclopèdico,

Fig. 2. Façana de la botiga del "Fayans Catalá" de Barcelona. Recolzat a la porta d'entrada hi veiem Santiago Segura. Ca. 1901. Autor desconegut. Procedència: Fons d'imatges Museu d'Història de Sabadell

La Emancipación, Sociedad de Actos Civiles... també va col·laborar en el setmanari anarquista *Los Desheredados*.

Paral·lelament, Burguès continuarà afirmant la categoria de les seves obres ceràmiques. Participa en diverses exposicions col·lectives en què serà premiat, com ara l'Exposició Aragonesa de l'any 1886, en què va obtenir una medalla de segona classe, i sobretot l'Exposició Universal de Barcelona de l'any 1888, en què va obtenir una medalla d'argent per la seva terrissa i Menció Honorífica per la seva ceràmica artística. Així mateix el 1892 va rebre una Menció Honorífica per la seva participació en l'Exposició Nacional d'Indústries Artístiques de Barcelona. Aleshores, l'obrador de Burguès al carrer de la Creueta de Sabadell tenia gran puixança i projecció, i produïa amb gran empena.

Probablement la creació del Faiança Català va tenir lloc el 1896. El punt d'inflexió per al sorgiment d'aquesta nova empresa fou la mort del seu pare el 1895. A partir d'aquesta data Burguès renova el taller familiar i l'especialitza en la producció seriada de pisa i ceràmica decorativa incloent-hi la destinada a la construcció. El terme Faiança Català ja fa

referència als objectius que perseguia el negoci; *faiança*, traducció del mot francès *faïence* com a al·lusió a la producció ceràmica de qualitat, i *català*, pel caràcter indiscutiblement catalanista de la proposta.

Per comercialitzar la producció, l'any 1897 va obrir una botiga a Sabadell i el 1901, juntament amb el seu nebot Santiago Segura, en va obrir una altra a Barcelona que obtenia un fort impacte sobre els gustos ceràmics del públic en general (fig. 2).

Malgrat l'impuls inicial, els negocis no funcionen i l'any 1903 el Faiança Català farà fallida i el nostre protagonista es distanciarà de l'empresa amb una certa turbulència. Val a dir que en plegar el taller de ceràmica, Segura continuarà el negoci comercial a Barcelona, donant-li un nou enfocament i convertint-lo en un veritable fogar artísticolerari del noucentisme.

Amb la fallida i embargament del Faiança, Marian Burguès perd casa i taller i es veu obligat a mudar-se ell i família. És aleshores quan s'instal·la a la Bisbal, on estableix un petit obrador al carrer dels Arcs; una estada que es perllongarà fins a finals de l'any 1911 quan altra vegada retorna a Sabadell.

Marian, de continu neguitejat per problemes econòmics, continuarà el seu periple vital amb nous trasllats: el 1917 fa estada a Caldes de Montbui i treballa d'assalariat en diversos obradors de la localitat. Mercès a l'ajut de diversos amics, l'any 1919 retorna novament a la seva ciutat natal (Burguès tenia quasi setanta anys) per instal·lar-s'hi ja d'una manera definitiva fins a la seva mort, ocorreguda el 1932.

Aquesta darrera etapa sabadellenca resulta prou enfeïnada pel treball en el seu darrer obrador, sempre variat i on va treballar incansablement, i pel seu actiu paper a l'Escola de Belles Arts i a la vida intel·lectual sabadellenca, endinsada en una florida ben brillant. És també aleshores quan proposa al municipi la creació d'una Escola Municipal de Ceràmica, la qual esdevindrà no únicament un lloc de trobada per a aprendre la tècnica ceràmica, sinó també un espai per a discutir a l'entorn de l'art. Serà llavors també quan reprèn la seva participació en exposicions: a Sabadell, Terrassa, Barcelona, Mataró, Lleida, Igualada, Girona..., i a dedicar-se a aplegar records i impressions de les experiències viscudes.

En aquest camp, i recollint material ja exposat en algunes conferències, Burguès publica el 1925 el llibre "*Estudis de terrissa catalana*", el primer assaig especialitzat aparegut al nostre país (en un moment en que la terrissa no interessava pràcticament a ningú) i una base preciosa de consulta obligada per a tots els investigadors posteriors (fig. 3).

En aquest llibret, més aviat heterogeni, de valors desiguals, s'hi ex-

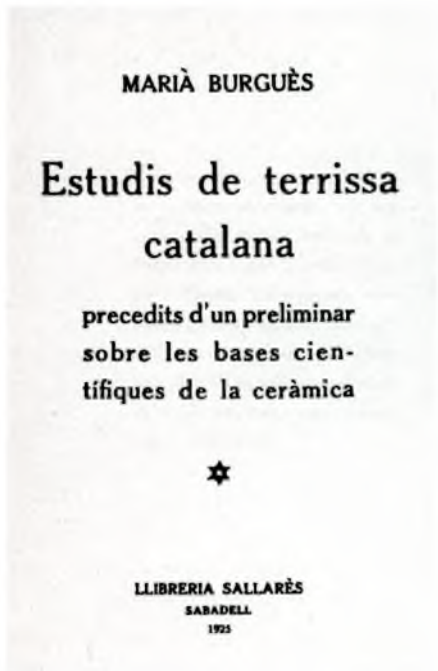

Fig. 3. Portada del llibre *Estudis de terrissa catalana precedits d'un estudi preliminar sobre les bases científiques de la ceràmica*. Edició fac-simil de la publicació original (Ajuntament de Sabadell, 1982). Biblioteca Terracotta Museu

posa un curiós estudi de les diferents formes i combinacions amb què es realitzen els objectes de terrissa, i també dóna una panoràmica parcial dels centres terrissers catalans, analitzant les terres que s'utilitzen en cada cas i les formes i objectes més comuns. L'autor il·lustra amb dibuixos tots els exemples. En aquesta panoràmica té un interès molt especial la part tocant a Sabadell, Mataró i Tuïr, que correspon sobretot a la fase 1860-1880, aquella en què Burguès treballà com a terrisser tradicional en els respectius centres. En canvi, sobta la brevetat -tanmateix força precisa-, que veiem en els casos de la Bisbal, Quart, Breda, Esparreguera i els centres del pla de Barcelona, a les referències més boiroses, quan no confuses, que tenen Manresa, Sallent, Miravet, Lleida i Mallorca. L'obra, malgrat tot, conserva un alt va-

lor, sobretot, per les seves visions directes referides al darrer terç del segle XIX, unes èpoques que ara són quasi impossibles de documentar per altres procediments. Amb un abast més ampli, Burguès publicà també "*Sabadell del meu record*" (1930), aportació estimable a la història d'aquesta ciutat.

LA VINGUDA A LA BISBAL

Poques són les dades que fins avui coneixíem del pas de Burguès i la seva família per la Bisbal d'Empordà; ell mateix dóna escasses referències al seu periple bisbalenc i hi dedica un modest espai en els seus *Estudis de terrissa catalana*. Fins i tot la ceràmica feta durant aquest període, majorment terrissa tradicional, ofereix dificultats insuperables de replega i d'atribució personal. La manca d'informació sobre l'etapa bisbalenca es reflecteix també, i d'una manera prou clamorosa, en totes les aproxi-

macions biogràfiques realitzades al personatge, on la llarga estada a la nostra ciutat s'esmenta breument.

Tanmateix, el nostre objectiu d'intentar apropar-nos al seu recorregut existencial, als seus interessos durant el període de la seva vida en què va viure a la Bisbal no ha estat fàcil, especialment per la manca de fonts i de restes materials que del seu pas s'han conservat.

En el camp de la metodologia, hem de dir que el criteri que hem adoptat per a organitzar el nostre discurs ha estat preferentment el cronològic enfront d'altres més ideològics o temàtics, tot i que tampoc no hi hem renunciat quan s'ha cregut oportú. Hem volgut incorporar el major nombre de textos tant per il·lustrar la descripció de la seva trajectòria vital a la Bisbal com per conèixer en primera persona les seves inquietuds, pensaments i manera de treballar. En la transcripció d'aquestes fonts s'ha respectat l'ortografia i els girs lingüístics originals.

Les raons que impulsen Burguès a instal·lar-se a la Bisbal són, ara per ara, incògnites, més si es té en compte que aleshores la terrissa bisbalenca es trobava immersa en una profunda crisi estructural: "Molts dels terrissers d'aquesta vila han tingut de marchar y buscar colocació en las fábricas de taps de Palamós; de manera que, una industria migrada que possehíam, es pot dir que l'habém perduda per no arrelar mes en aquesta vila, si es que no tinguém la sort de que algún foraster un xich més progressiu que'ls nostres fabricants de terrissa (cal fixarse en que los terrissers bisbalencs treballavan ab los mateixos procediments de 200 anys enrera y que may s'han preocupat d'enviar als seus fills á fora per apendrer la cocción y vidriat de l'obra) se decideixi á venir á explotar, pe'ls procediments moderns la bondat de las terras d'aquestos voltants (...)" (*AMP. Hemeroteca: La Crónica, 01/06/1905*). Burguès, terrisser experimentat (el 1903 quan arriba a la Bisbal comptava ja cinquanta-dos anys), probablement devia veure aquestes oportunitats i possibilitats de creixement, en un nou indret on fàcilment pogués sentir-se acceptat i realitzat en el seu quefer artesà. Nogensmenys, el seu prestigi com a ceramista, juntament amb el profund coneixement de l'ofici que atresorava, haurien estat factors determinants a l'hora de facilitar la seva ràpida incorporació al món ceràmic bisbalenc.

La biografia més completa sobre el personatge marca l'any 1903 com el moment en què Marian arribarà a la Bisbal, poc temps després de la fallida del "Fayans Català"; l'acompanyen la seva família, la muller Dolors Cañomeras, i els seus fills Actínia, Adelfa i Frimari (Casamartina, 1993, p. 29 i 48).

A la Bisbal, els Burguès s'instal·len en una casa - taller del carrer dels

10. - LA BISBAL. - CALLE SIS DE OCTUBRE.

Fig. 4. Imatge del carrer del Sis d'Octubre de 1869 pels voltants de l'any 1920. Autor: Emili Casas. Procedència: Fons d'imatges Emili Casas. Arxiu Comarcal del Baix Empordà

Arcs (popularment les Voltes) (Casamartina, 1993, p. 29 i 48), concretament en el número 57 (almenys des de l'agost de 1906) (*ACBE. Hemeroteca: L'Escut Emporità, 15/08/1906*), en plena carretera de pujada de Vulpellac. Val a dir que aquesta adreça vindrà modificada (no així la numeració) quan l'Ajuntament, a partir de l'octubre de l'any 1906, acordà dividir en dos seccions aquest llarg carrer: des del Pont nou fins al començament de la pujada (a l'alçada del mas Barrot) passarà a denominar-se (fins que fou revocat pel governador civil) carrer de la Solidaritat Catalana; l'altra secció, el tros de carretera que anava des del mas Barrot a Vulpellac, que també se'n deia carrer dels Arcs, s'anomenarà des de llavors carrer del Sis d'Octubre (Lloberas, 1969, p. 281-282; *AMP. Hemeroteca: La Crònica, 14/10,1906*). Aquesta nova adreça de Sis d'Octubre 57 serà la que mantindrà la família Burguès fins a la seva marxa definitiva de la Bisbal a finals de l'any 1911 (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 30/12/1911*). Val a dir que avui d'aquesta casa no en queda rastre, totalment modificada per reformes posteriors (fig. 4).

La primera notícia documental que hem pogut recollir de la seva llarga estada a la nostra ciutat és del gener de 1905. El nom *M. Burguès* apareix en la llista de col·laboradors del número especial de la revista *L'Escut Emporità* editat per commemorar el sisè aniversari de l'associació

de mateix nom; publicació que, malauradament, no s'ha pogut localitzar (*AMP. Hemeroteca: La Crònica, 13/01/1905*). Pocs mesos després, el maig d'aquell mateix any, tornem a trobar el "reputat ceramista" Marian Burguès oferint "Un objecte de cerámica bisbalenca" com a premi en els segons Jocs Florals organitzats per la mateixa Associació Escut Emporità. Val a dir que aquest premi, ofert a qui descrigués amb més encert el tema: "Suposant que'l raquitisme moral y fisich que pateix el poble catalá siga degut á la falta d'instrucción y educació cívica, desarrollar un plan ó método práctic para las escuelas de primer ensenyansa que contribueixi á guarirlo" (*AMG. Hemeroteca: La Lucha, 04/05/1905, Diario de Gerona, 07/05/1905, Lo Geronés, 20/05/1905; AMP. Hemeroteca: La Crònica, 11/05/1905*), no fou finalment adjudicat (*AMG. Hemeroteca: Diario de Gerona, 08/08/1905*).

El despreniment de Marian contrasta, tanmateix, amb les dificultats econòmiques que en aquells moments patia ell i família. Així, una carta dirigida a l'amic sabadellenc J. Vila Cinca, datada el dia sis d'agost de 1905, remercia i agraeix el préstec fet per aquest que, segons diu, li facilità poder pagar el lloguer de la casa: "Amich Vila, (...) Molt t'agraheixo l'oferta de 25 pts que m'ajudarán a pagar un trimestre de lloguer de casa á veure si el vinent ya no necessito l'ajuda de ningú, porque ám pesa molt teni que ferho. Mes contra la forsa no hi ha resistencia y tots els principis son els mes dificultosos (...)" (Casamartina, 1993, p. 29, nota 80).

MARIAN BURGUÈS, CERAMISTA DE LA BISBAL

A la Bisbal, Burguès es dedicarà majorment a manufacturar terrissa d'ús diari (Casamartina, 1993, p. 29 i 48). La recerca de noves fonts, però, ens permet albirar una producció molt més rica i variada. Lloberas, per exemple, el ressenya dins el llistat d'artistes bisbalencs que durant la primera dècada del segle XX decoraven els objectes (fumats o envernissats) amb motius modernistes, seguint el gust de l'època (Lloberas, 1959, p. 303), una ocupació ben plausible si coneixem la pròpia ductilitat i eclecticisme de la producció anterior de Burguès.

Una notícia recollida a la premsa local de l'època confirma la relació laboral de Marian amb el taller de ceràmica decorativa La Renurfemán: "(...) L'esmentat objecte de cerámica [una tabaquera artística] (...) ha sigut executada per en Casas, lo decorador de La Renurfemán, (...) y l'intelligent obrer en Marian Burguès, fundador del Fayans catalá, que treballa en dits tallers, baix la direcció de l'esmentat propietari director qu'ho es nostre estimat company Sr. Ferrán [Manuel Ferrán]". (*AMP. Hemeroteca: La Crònica, 10/05/1906*). El mateix Burguès con-

Fig. 5. Anunci publicitari "Firketas de Terrissa", inserit en el periòdic *L'Escut Emporità* del dia 15/08/1906. Procedència: Hemeroteca Arxiu Comarcal del Baix Empordà

firmaria aquesta relació laboral quan esmenta Emili Casas com a "amich y company de taller", en ressenyar l'exposició d'aquest fotògraf i escultor realitzada durant els dies de la Festa major de 1907 (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 14/09/1907*). Una relació d'amistat que, com veurem, es mantindrà al llarg dels anys, fins i tot molts anys després de la marxa de Burguès de la Bisbal.

Aquests primers anys en que Marian treballa per altri semblen coincidir també amb els moments de més dificultats econòmiques. Una situació de penúria que es perllongarà almenys fins a mitjan 1906 quan, ja establert

pel seu compte, comença a aixecar la seva situació financera: "(...) en dos anys que trevalla sol y busco companyia, perquè no'm basto (...)" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 18/04/1908*).

Burguès inicialment s'especialitzarà en la manufactura d'objectes de fireta per a jugar a cuinar: "(...) exercia la indústria de ceràmica, en el seu aspecte de constructor d'objectes miniaturats, la major part dels quals destinava a l'esbarjo de la mainada" (*AMG. Hemeroteca: El Autonomista, 15/12/1932*). Una manufactura, la de fireta, inèdita fins aleshores a la Bisbal, tal com el mateix Marian destaca en un anunci publicat a la premsa local: "Firketas de terrissa novetat (...); d'altres produccions esmentades en aquest mateix anunci i que amplien el catàleg de peces de l'obrador són "(...) jochs de café, chocolate y cervesa, pous am corriola y galledas, fogonets am graella y jochs d'ollas, máquinas de carril, campanetas y cantirets am flors de relleu,... A més hi ha fogons pera carbó de alsina y cook de totas midas". (*ACBE. Hemeroteca: L'Escut Emporità, 15/08/1906*) (fig. 5).

Just un any després, Burguès ha canviat radicalment l'orientació de la seva producció, i fabrica amb èxit el que ell anomena "Majòlica ordinaria", definida com "(...) tot lo que's fabrica ab pasta blanca pintada o ab vernissos colorats". Els avantatges que ell troba en la majòlica son molts i, generós com sempre, els comparteix amb els seus lectors; dóna dades de la composició i origen de les pastes, explica amb detall la seva

Fig. 6. Parada de terrissa a la plaça de Ventura Carreras (actual Plaça de la Vila) de Begur. Principis segle XX. Autor: L. Roisin. Fons d'imatges Terracotta Museu

preparació, els colors amb què treballa i la seva composició (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 15/08/1907*).

Malgrat tot, l'embalum d'aquesta producció no sembla que fos massa important, si fem cas al fet que Burguès mai apareixerà ressenyat com a tributador en les contribucions industrials de l'època. La distribució d'aquesta producció, la realitzaria la seva muller, Dolors, acompanyada dels fills, venent-la pels mercats de la comarca. (Casamartina, 1993, p. 29 i 48). El mateix Burguès confirma aquesta distribució, aclarint el catàleg de poblacions on col·loca el producte del seu treball: "(...) venentse bé en tots els mercats (llevat el de La Bisbal) com son Palamós, Palafrugell, Torroella, La Escala, Bagur, Calonge, Cassà de la Selva y Girona, que son els reconeguts fins avuy per mi" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 15/08/1907*) (fig. 6).

MARIAN BURGUÈS, CIUTADÀ DE LA BISBAL

Paral·lelament al món del treball, i conseqüent amb la seva personalitat inquieta i compromesa, Marian s'integra ben aviat a la vida socio-cultural bisbalenca, un fet que, tanmateix, marcarà decisivament la seva trajectòria a la ciutat: "(...) Portà, aquí, una vida molt activa, donant de tant en tant conferències culturals, que foren molt celebrades" (*ACBE.*

Hemeroteca: Ciutadania, 08/12/1932), com ara la titulada “L’electricitat y l’agricultura”, pronunciada al local de l’Associació L’Escut Emporità a principis de 1906 (*ACBE. Hemeroteca: L’Escut Emporità*, 28/01/1906). L’èxit d’aquestes xerrades sembla prou evident: “(...) Polemista aciençat i convincent, la seva paraula càlida, malgrat els seus molts anys, captivava l’auditori que, atret pel seu verb vehement, sovint l’envoltava per a gaudir de les seves profitoses lliçons, ja fossin d’art, ja fossin sobre filosofia o bé sobre qüestions pràctiques de la vida social i política” (*AMG. Hemeroteca: El Autonomista*, 15/12/1932)”. La seva popularitat és manifesta quan, després d’un accident sense conseqüències del seu fill Frimari, rep les simpaties de la premsa local: “Al matí del dimars, vá tenir la desgracia de caurer del baixan del pont nou á baix á la riera, lo fill de nostre amich en Marián Burguès. S’ens diu que las sotregades rebudes son lleus. Ho celebrém”. (*AMP. Hemeroteca: La Crónica*, 10/05/1906)

“Aficionat al periodisme (...)” (*ACBE. Hemeroteca: Ciutadania*, 08/12/1932), Burguès col·laborarà tot sovint en els periòdics locals. A manca d’una premsa clarament obrera, Marian escriurà en les publicacions de signe nacionalista existents aleshores a la Bisbal i que acolliran, amb més o menys interès, els seus plantejaments. Mitjans escrits com *L’Escut Emporità*, inicialment, i el setmanari *L’Avenç de l’Empordà* més tard (el primer exemplar apareix el dia 6 d’octubre de 1906), ambdues amb redacció a l’associació catalanista L’Escut Emporità, rebran les seves col·laboracions periòdiques.

L’aproximació a L’Escut Emporità (Associació Regionalista de lo Petit Empordà), entitat abanderada del catalanisme romàntic, inicialment sense una definició partidista clara tot i que ben aviat derivarà cap a posicions netament conservadores (Lloberas, 1959, p. 280-281), segurament obeirà a la proximitat ideològica de Burguès amb el nacionalisme proclamat per aquesta entitat; una consciència nacional que, certament, compartia amb entusiasme. Així, per exemple, en els Jocs Florals de la Bisbal de 1907, organitzats per aquesta societat, Marian oferirà un premi consistent en “(...) Una artística vaixel·la de majòlica al millor treball que tractés sobre els “perills que podia ocasionar a la llibertat de Catalunya la desviació de la Solidaritat” (*ACBE. Hemeroteca: L’Avenç del Empordà*, 01/06/1907; *AMG. Hemeroteca: Diario de Gerona*, 09/06/1907; *AMP. Hemeroteca: La Crónica*, 14/06/1907). Una vaixel·la, tal com es detalla amb posterioritat, formada per “(...) 60 peces de majòlica decorades ab dates històriques gravades, alusives a la Solidaritat Catalana” (*ACBE. Hemeroteca: L’Avenç del Empordà*, 29/06/1907; *AMG. Hemeroteca: Diario de Gerona*, 05/07/1907; *AMP.*

Hemeroteca: La Crónica, 05/07/1907).

Aquest joc de taula fou guanyat pel pedagog Bonaventura Casadevall per un treball titulat amb el mateix enunciat (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 07/09/1907*), una de les personalitats més rellevants (i també poc conegudes) de la Bisbal de principis de segle XX (Maruny, 2007, p. 164-165).

Tot i això, la seva posició inconformista i crítica, i les seves “idees molt avançades” (*ACBE. Hemeroteca: Ciutadania, 08/12/1932*) expressades sense embuts en diversos articles publicats a *L'Avenç*, ben aviat posaran en crisi la relació amb aquesta associació burgesa, i l'abandó gradual de la seva col·laboració amb el setmanari.

Amb la fundació a la Bisbal de l'Ateneu Republicà Federal Pi i Margall el gener de l'any 1908 (Lloberas, 1959, p. 282-283) i la inauguració de la nova seu de la societat a finals de juny d'aquell mateix any (*AMP. Hemeroteca: La Crónica 19/06/1908 i 26/06/1908*), Burguès “(...) partidari acèrrim de les doctrines pimargallianes” (*ACBE. Hemeroteca: Ciutadania, 08/12/1932*), imbuït de l'espirit més modernitzador i inconformista del pensament de Pi, s'allunya definitivament de L'Escut Emporità i comença ben aviat a participar activament a la nova associació la qual, ja des dels seus inicis, tindrà especial interès -a més de dedicar-se a propagar els principis federalistes- a “fer cultura popular” (*AMP. Hemeroteca: La Crónica, 24/01/1908*) i “obra de patria i cultura” (*AMP. Hemeroteca: La Crónica, 26/06/1908*). D'ell, per exemple, seran les escultures en ceràmica que decoraran la biblioteca d'aquesta entitat: “(...) En la biblioteca de nostra entitat també hi ha un record permanent del malaguanyat amic, consistent en quatre bustos de fang que representen quatre homes eximis de la literatura: Pi i Margall, Víctor Hugo, Zola i Verdaguer”. (*AMG. Hemeroteca: El Autonomista, 15/12/1932*).

Burguès esdevindrà també redactor assidu del mitjà escrit d'aquesta associació *El 6 d'Octubre*: “(...) Encara guardem la col·lecció d'aquell inoblidable setmanari, on hi ha estampats nombrosos treballs periodístics sobre art i ciència social, deguts a la ploma fàcil i trempada d'En Burguès, els quals eren llegits amb vertadera delectança” (*AMG. Hemeroteca: El Autonomista, 15/12/1932*). Una col·laboració que ens ve també confirmada per altres fonts: “(...) Aficionat al periodisme, col·laborà mantes vegades en el desaparegut i enyorat periòdic bisbalenc “El 6 d'Octubre” (*ACBE. Hemeroteca: Ciutadania, 08/12/1932*) (fig. 7).

Aquestes col·laboracions en els mitjans de comunicació locals li serveixen de tribuna d'opinió i d'intercanvi ideològic, i a nosaltres ens permeten apropar-nos a la seva particular manera d'entendre la vida i

Fig. 7. Capçaleres dels periòdics bisbalencs on col·laborà Marian Burguès. Procedència: Lloberas, P. (1959) *La Bisbal en la història i el record*, p. 291. Biblioteca Terracotta Museu

pitar re'm fassi almoyna. !Aborreixo l'almoyne!. (...) Jó, aborreixo l'hipocrecia fins al extrem que dich sempre tot quan penso y sento, porti o no conseqüències doloroses pera mi. Y aixis meteix me manifesto. (...) Jo tinch una fé absoluta ab mi mateix capás de desafiar a tota l'humanitat en pès que anés contra méu. Soch mon propi Deu (...)." (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá, 10/01/1907*).

En "Anant pel món", relata un viatge a París realitzat amb el seu amic Emili Tarrida i explica que el principal motiu per emprendre el viatge fou visitar un falansteri: "(...) estudiar de visu el tant anomenat Familisteri de Guisse, poderosa associació falausteriana fundada baix els principis del gran sociòlech Charles Flourier". (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá, 22/12/1906*). Indubtablement, els dos amics anaren a veure un dels falansteris creats pel gran socialista utòpic francès Charles Fourier, un dels pares del cooperativisme.

A "Anacronismes", Burguès mostra un clar desencís amb tots els posicionaments polítics, liberals, republicans i fins i tot àcrates, allunyats molt d'una realitat caracteritzada sovint per les renúncies, les imposicions i la frustració de les expectatives col·lectives en favor d'obscurs interessos de grup. Burguès, identifica política amb pràctica endogàmica, i titlla de reaccionàries i anacròniques les diferents opcions polítiques segons

la societat, una visió certament crítica, marcadament obrera i llibertària. Així, per exemple, a l'article "Al Amich del Poble Catalá", a partir de l'autoreflexió, exposa una realitat injusta, en aquest cas de dimensió social, i realitza una demolidora crítica a aquesta associació benèfica i humanitària a qui acusa de netejadora de consciències: "(...) Jó no puch viure en pau ab mi mateix, en ma propia consciencia si esploto als demés. Ni explotat ni explotadó, aixís procuro obrar. (...) Jó no puch tolerar, sufrir ni sos-

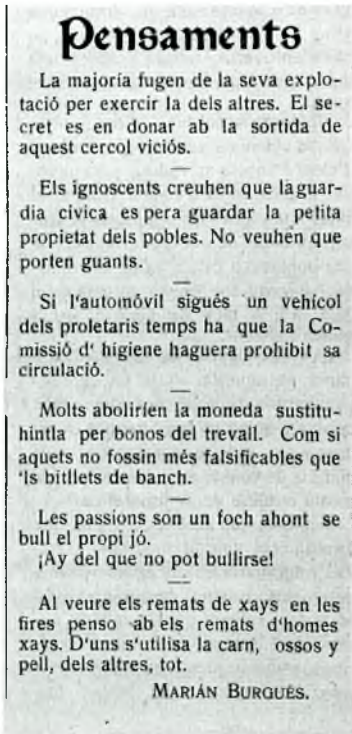

Fig. 8. "Pensaments" de Marià Burguès publicats en el setmanari *L'Avenç del Empordà* del dia 06/07/1907. Procedència: Hemeroteca Arxiu Comarcal del Baix Empordà

la seva particular visió de la reacció: "(...) tornar enrera l'avenç assolit (...), treballar per els beneficis d'una secta, partit, camarilla, etc. (...), la reacció es destrucció". (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 01/06/1907*).

Molt interessant també és la col·lecció d'escrits de caire clarament ideològic i social publicats a *L'Avenç* i titulats genèricament "Pensaments", una secció pròpia de Burguès, carregada d'una fina ironia, i on justament expressa la seva visió més crítica envers la societat, denuncia l'explotació i la desigualtat, i proclama la necessitat d'una transformació social. Aquests pensaments, sovint inviten a una reflexió profunda sobre els plantejaments socials i morals de la humanitat. Vet aquí una selecció: "Hi ha individus que encar que arriuin á vells no han viscut may. Sempre han menjat, vestit y s'han manifestat á gust dels altres"; "Els qu'esperen que les lleys els facin lliures poden esperar sentats. En tenen per sigles" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 19/10/1906*);

"Tenim la llibertat de pensar. Are debèm conquerir la de manifestar el pensament, després la de obrar" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 10/11/1906*); "Si la existencia sigués amable a gust de cada hú, el progrés no tindria raó de ser", "Comprar y vendre es propi d'ànimes petites. Cap gran home ha estat bon comerciant" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 08/06/1907*); "La majoria fugen de la seva explotació per exercir la dels altres. El secret es en donar ab la sortida de aquest cercol viciós", "Els ignoscents creuen que la guardia civica es pera guardar la petita propietat dels pobles. No veuen que porten guants", "Al veure els remats de xays en les fires penso ab els remats d'homes xays. D'uns s'utilisa la carn, ossos y pell, dels altres, tot" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 06/07/1907*) (fig. 8).

Burguès també publicarà escrits sobre temes de caire filosòfic, científic, o artístic, on exposa els seus interessos més culturals. A “Veritat”, per exemple, (*ACBE. Hemeroteca: L'Escut Emporitá, 28/01/1906*), posa de relleu el caràcter relatiu d'aquest concepte, qüestiona, per tant, la seva definició, i li dóna una condició ontològica, en considerar-la propietat del ser i no de la ment en línia amb l'existencialisme. A “Ciencia magnética”, Burguès defensa les qualitats benefactores del *Magnetisme* [hipnotisme] per a la curació de malalties, i com a Catalunya aquesta ciència: “(...) la branca més important de la Fisiologia” es desconeix o no interessa a les universitats (*ACBE. Hemeroteca: L'Escut Emporitá, 15/08/1906*). Val a dir que aquest article, el signa com *Satán*, pseudònim que Burguès ja havia utilitzat amb anterioritat (Casamartina, 1993, p. 15), un pseudònim que utilitzarà també en les seves col·laboracions al setmanari *El 6 d'Octubre* (*ACBE. Hemeroteca: Ciutadania, 08/12/1932*). També escriu dins la secció artística de *L'Avenç* l'article titulat “Notes d'Art”, on comenta una exposició d'Emili Casas (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá, 14/09/1907*). Conseqüent amb la inquietud del moviment obrer per millorar el nivell cultural d'adults i petits i la seva formació, Burguès publica “Instrucció” (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá, 27/10/1906*), una proclama de la cultura i el coneixement molt en la línia de l'Escola Moderna que aleshores es fundava a la Bisbal (Maruny, 2007, p.160-163).

L'obrer culte, tal com se'l defineix en la necrològica publicada amb motiu de la seva mort (*ACBE. Hemeroteca: Ciutadania, 08/12/1932*), també escriu, i molt, sobre la terrisseria: “(...) la industria més bonica, vividora y estimada en totes parts del món”, i sobre l'ofici, per a qui el terrisser “(...) no deu esser-se una màquina pera fer giravoltar el torn y extreuren pessas y més pessas totes iguals, dies, setmanes, mesos y anys, fins a atrofiar el cervell y transformarse l'home en màquina“. Aquestes reflexions s'inclouen dins l'article titulat “¿Parlem de Ceràmica? (i II)”, una veritable declaració d'intencions sobre el sector. El títol, inserit dins el signe d'interrogació, mostra clarament l'escepticisme que li suposa parlar del tema. En l'escrit es menciona un article anterior publicat a *L'Escut Emporitá* (no localitzat) que pel context sabem que tractava de les causes que, segons Burguès, haurien propiciat la crisi de la terrissa. Davant d'aquesta crisi, Marian exposa un seguit de “(...) orientacions que deuría empendrer pera conquerir son prestigi, traduït per comandes ben pagades”, i proposa com a nova direcció per a la ceràmica bisbalenca la nova producció - ja esmentada - de majòlica ordinària (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá, 15/08/1907*) (fig. 9).

Fig. 9. Vista exterior de l'edifici de la fàbrica de terrissa *Unión Obrera de Alfareros* al carrer del Carme. Ca. 1914. Autor: Emili Casas. Procedència: Fons d'imatges Emili Casas. Arxiu Comarcal del Baix Empordà

L'article critica les solucions donades per tal de minimitzar la crisi, especialment aquelles que suposen baixar els preus dels productes manufacturats i sobretot la retallada de salaris, que tan greus conseqüències comporta, a la pròpia indústria: "(...) es pobre recurs donar sortida als géneros a baix preu, abaixant la má d'obra, fins a un punt en que quant tot en la vida s'encareix y els temps obliguen a fer dispendis en objectes que trenta anys endarrera hagueren considerat supérfluos y avuy formen part d'una necessitat després de la del nodriment no cal el petit salari al obrer. El recurs d'abaixar la má d'obra es el dels ignoscents que maten la meiteixa industria que'ls ha de donar vida. Y aixó fa que'ls desperts, els apes pera assimilarse a un'altre industria deixen un ofici que escassament dona pera mal nodrirse y no's posin aprenents joves pera continuarlo". El resultat inevitable d'aquest cercle viciós ha estat, segons Burguès, que "(...) la carn esplotable ha canviat d'industria, obligada per les necessitats de la vida y no tenir un clar concepte dels recursos qu'ofereix una industria com la terrissera" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá*, 15/08/1907).

L'escepticisme de Burguès sobre el futur de la terrissa el porta a un clara incredulitat envers els seus companys d'ofici, tant que fins i tot veu el futur en mans d'obrers externs a la pròpia indústria: "(...) aixó es lo que deuen pendre malgrat la fatuitat o lo que siga dels que's dediquen

a la fabricació de terrissa; tots, amos y treballadors se creuhen tenir conquistat el mon y'l desconeixement de l'industria que exerceixen els cega. Empró l'industria terrissera no pot morir y evolucionará malgrat aquest defecte. Sinó se la emprenen els avuy existents la fabricació d'aquesta branca productiva de la Majólica, una cooperació de obrers desperts d'enteniment encar que no hagin somniat tocar terra molla may en sa vida, serán els que la portarán a cap" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá*, 15/08/1907).

Aquestes opinions crítiques són compartides per d'altres articulistes de *L'Avenç*, com ara M. S. que destaca la indiferència i conservadorisme dels terrissers, aferrats a una monòtona repetició de models i formes ancestrals, lluny de qualsevol innovació. Segons aquest articulista, el prestigi que llavors adquiria la ceràmica de la Bisbal venia de l'esforç de persones que, justament, no eren ceramistes professionals. Al capdavant d'aquests avenços (en emmotllats, aplicació de vernissos, i en la producció artística) hi trobaríem Joan Coromina, Manuel Ferrán i Sebastià Padrós; i fora dels ceramistes d'ofici com Joan Bagué o el mateix Burguès, la resta de professionals s'ho havien mirat amb indiferència. La solució, per M. S, passava per la creació d'una Escola de Ceràmica (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá*, 21/03/1908; Serra, 2005, p. 125)

Val a dir que amb anterioritat a la proposta de M. S, el mateix Burguès ja havia defensat a les pàgines de *L'Avenç* la possibilitat de crear una secció de ceràmica a l'Escola de Belles Arts, la qual proposava que fos dirigida pel seu amic Emili Casas: "(...) Si á La Bisbal hi hagués una corporació municipal que procurés pera l'avenir dels petits ciutadans, disposaria que en la Escola de Belles Arts hi hagués una secció de modelat al barro y per mestre d'ella n'Emili Casas" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá*, 14/09/1907).

L'article de M. S. sobre la possible creació d'una Escola de Ceràmica rep la rèplica de Marian i aquesta, novament, una altra resposta de M. S., iniciant-se així un seguit d'articles a *L'Avenç* titulats amb el nom genèric de "Parlem de Ceràmica", una secció de la qual, tot i que amb certa vaguetat, ja n'havia donat notícia en Pere Lloberas (Lloberas, 1959, p. 305, nota 8). En aquests escrits Burguès no es limitarà a discutir sobre la conveniència de la creació d'una Escola de Ceràmica, sinó sobretot, serviran per mostrar-nos la seva particular visió de l'ofici. Una visió, tanmateix, de clara reacció davant la greu situació que patia la terrissa: "(...) No voldria esser pessimista, donchs soch optimista per temperament, per naturalesa, y somnio constantment en fer reviuere l'art terrisser que'l veig

mercit, morint d'anemia sinó de tassis galopant" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá*, 04/04/1908).

Burguès no defuig la idea de la creació d'un centre d'ensenyança, ans el contrari, imagina aquesta escola ideal amb molta més amplitud que la proposada per M. S.: "(...) Aquí, més que una Escola de Cerámica, sería práctic y positiu establirla de terrissa artística é industrial a la vegada (...)” dividida amb seccions especialitzades segons el tipus de producció ceràmica: terrissa de foc, serveis de taula i cuina, elements decoratius, peces de construcció... No creu, però, que s'arribi a gestar, sobretot per les dificultats a l'hora de trobar professors: "(...) ¿Se fara? Ho dupto; més que dubtarho casi asseguro que nó”, i insisteix en l'opinió molt negativa que li mereixen els seus companys d'ofici entre els quals, ell mateix s'inclou: "(...) donat el carácter de suficiencia dels fills de la terra que treballen el fang, potser ni aixó; potser ni la escola tindria alumnes, ni hi hauria professors que volguessen bregar ab la indiferencia dels que han de apendrer. ¿Y els professors d'ahont els treuríem? Si poguessen passar plassa de professors cada un dels que anomena l'articulista, trobaríam que cada un se creu un sabi dintre la variada manifestació del art terrisser. Ni en Burguès, ni en Bagué, ni en Ferrán, ni en Corominas, ni en Padrós, me crech estiguessen disposats a baixar del sócol ahont s'han encastellat pera apendrer ensenyant donchs ja saben; y tal volta si ensenyaban lo poch o molt que saben, podria mermarlos els ingressos que treuhen o pensan treure dels seus afanys" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá*, 04/04/1908).

La solució per Burguès passa per incorporar elements forans a la indústria i canviar la producció: "(...) Sinó se la emprenen els avuy existents la fabricació d'aquesta branca productiva de la Majòlica, una cooperació de obrers desperts d'enteniment encar que no hagin somniat tocar terra molla may en sa vida, serán els que la portarán a cap" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá*, 15/08/1907); "(...) Mes, el que soscriu encare no desespera de trobar companys que vulguen esser lliures (ni explotats ni explotadors) fabricant majòlica ordinaria policromada, evolució precisa que s'imposa donada la carestia del plom y l'estany pera ferho envers el fayans ordinari (pisa blanca Valenciana)" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá*, 04/04/1908); "(...) soch optimiste tractantse de trobar companys que jamay hagin tocat fanch pera viurer. En aquest terreno arribo a tenir la fe que somou les montanyes, que a tant equival transformar en terrissaires a sabaters, cassadors y tapers." (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá*, 18/04/1908) (fig. 10).

M. S, en canvi, jutja la situació sota un aspecte més favorable i inter-

Fig. 10. Imatge de família dels treballadors de la *Unió Obrera* a principis segle XX. Autor desconegut. Procedència: Fons d'imatges Terracotta Museu

preta de les paraules de Burguès que el que calia era crear una “cooperativa de producció de ceràmica artística”, per a arribar a aconseguir la necessària connexió entre tècnics, artistes i terrissers en una producció conjunta (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 11/04/1908*). Marian, en canvi, veu impossible aquesta cooperació “(...) Ni amb els amos ni amb els obrers he trobat ressó (...) proposant a tots els que volen escoltar-me la fundació d'una nova Cooperació”, i insisteix en la creació d'una Escola de Ceràmica entesa des d'un punt de vista més ampli, incorporant totes les branques de la producció. (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 18/04/1908*).

Sigui com sigui, el Burguès preocupat per “l'atonía mortal que pateix l'art terrisser”, i amb la voluntat de trobar nous camins per al seu desenvolupament, aprofita la tribuna de *L'Avenç* per plantejar una nova idea, un projecte inèdit no només a la Bisbal sinó a tot Catalunya i de gran transcendència per al sector: proposa l'organització a la Bisbal d'un Congrés Català de Terrissers. Burguès n'exposa el qüestionari que caldria preparar, en detalla els diferents temes a tractar, fins i tot suggereix el dia de celebració i comptabilitza les despeses de realització... I per tal de crear el clima necessari i donar-hi un màxim ressó, proposa també la

creació d'una primera revista terrissaire. (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 18/04/1908*).

I altra vegada, el desinterès general torna a planar per damunt de les seves idees, perquè no tan sols el Congrés i la revista no s'arribaran a realitzar sinó que, a més, ambdues propostes no semblen despertar cap mena d'interès entre els seus coetanis. En aquest sentit, no coneixem ni cap suport explícit –ni de particulars ni institucional–, ni cap debat en la premsa local de l'època, ni tampoc hem sabut trobar cap altra notícia sobre el tema; de fet, no se'n torna a parlar més. Com tants altres projectes de Burguès, les seves iniciatives i aspiracions restaran novament en el limbe dels justos, mancades de suport explícit. Tal com el mateix Burguès pronosticava: “Espero donchs sentat” (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 18/04/1908*).

Amb aquesta pretensió fallida d'organitzar un Congrés Terrisser a la Bisbal, Marian conclou els seus escrits a *L'Avenç*, de manera paral·lela al seu allunyament definitiu de l'entitat L'Escut Emporità; una desafecció que ara, a principis de 1908, amb la fundació de la nova associació republicana federal Ateneu Pi y Margall, sembla precipitar-se.

Una relació de Burguès amb L'Ateneu que ben aviat esdevindrà prou intensa i fecunda, si fem cas al sentit article necrològic elevat pels membres d'aquesta entitat: “(...) En evocar, en l'hora suprema del seu traspàs, el nom de l'inquiet artista, hem de palesar públicament l'agraïment dels fundadors del nostre Ateneu i els que feren el batallador setmanari bisbalenc “El 6 d'Octubre” per l'aportació que prestà el distingit traspassat a l'obra de dignificació ciutadana que aquells iniciaren en la nostra ciutat i que tants bons fruits ha donat.” (*AMG. Hemeroteca: El Autonomista, 15/12/1932*).

L'aparició a principis de gener de 1910 del setmanari portaveu de l'Ateneu, *El 6 d'Octubre*, (Lloberas, 1959, p. 286), oferirà de nou a Burguès la possibilitat d'expressar per escrit les seves idees i opinions; com ja s'ha assenyalat abans, els seus treballs periodístics hi foren nombrosos. Dissortadament, la manca d'exemplars conservats a l'Arxiu Comarcal, així com les dificultats trobades a l'hora de poder accedir a d'altres arxius privats, impedeixen poder conèixer de primera mà aquests treballs. Tal com algun autor ja ha apuntat, la Bisbal no ha estat un poble massa donat a la conservació dels papers populars (Lloberas, 1959, p. 285).

Conseqüentment, els darrers temps de Burguès a la Bisbal ens són poc coneguts, ja que als gairebé dos anys de silenci en els mitjans escrits locals, (des de l'abril de 1908, data de la darrera col·laboració a *L'Avenç*, al gener de 1910 quan apareix el primer número d'*El 6 d'Octubre*), s'han

Fig. 11. El castell. Ca. 1908. Alçat pels bisbes de Girona, senyors de la Bisbal, els darrers dos-cents anys ha fet funcions ben diverses: fort, caserna, seu de l'Administració de justícia, presó i arxiu notarial del districte judicial. Autor: A. T. V. Procedència: Fons d'imatges Arxiu Comarcal del Baix Empordà

sumat les dificultats trobades a l'hora de localitzar exemplars d'aquesta darrera publicació. Les referències al personatge, doncs, s'han de buscar a partir d'aquell moment en notícies indirectes, en el que altres n'han parlat i escrit; apunts biogràfics que, evidentment, caldrà contrastar a la llum de noves descobertes, com el tancament de Burguès a la presó preventiva de la Bisbal arran dels fets de la Setmana Tràgica (juntament amb les seves filles Actínia i Adelfa). La notícia l'explica el mateix fill petit de la família, Frimari Burguès, que aleshores tindria 7 anys, el qual fou enviat a Sabadell per la seva mare tement que es prenguessin altres mesures contra la família (Casamartina, 1993, p. 29 i 48, nota 81) (fig. 11).

No hi ha dubte que les seves crítiques al sistema, les seves opinions expressades sempre vehementment i amb fermesa,

el seu "(...) Esperit selecte i rebel a la vegada que clamava sempre contra les injustícies socials, de les quals era un detractor formidable" (*AMG. Hemeroteca: El Autonomista, 15/12/1932*) li complicaran força la vida en èpoques de forta agitació política i social, i el deixen, a cell i família, en una posició prou incerta. Malgrat no poder-ho confirmar, potser Marian fou aquell terrisser anònim -la notícia no especifica el nom- que "(...) cercat pera declarar sobre el fet (...) de referencia, y com que l'esmentat terrisser es d'idees avensades y are hi ha la suspensió de garanties, va figurarse que tal vegada se'l volia fer objecte d'una persecució seriosa y, sense encomanarse a Deu ni al diable va adoptar la resolució de passar la frontera deixan aquí la seva muller y familia ab el disgust consegüent". (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 07/03/1908*).

Una delicada situació la de la família Burguès que sembla confirmar-se si es té en compte que a la nostra ciutat, els fets de juliol de 1909 no varen assolir conseqüències importants: “(...) El dijous al dematí [29/07/1909] circulà el rumor de que, grupos nombrosos de vaguistes de les obres del port de Palamós y d’altres localitats, venien sobre La Bisbal ab el propòsit de cremar el convent y alterar l’ordre. A la tarde (...) no tingué que registrarse cap incident, mes que la trencadissa d’una taula de marbre de fora del Casino dels Archs al passar per allí un nombrós grupo (...)” (*ACBE. Hemeroteca: L’Avenç del Empordà, 07/08/1909*). I malgrat aquest civisme, la repressió posterior va comportar que a la Bisbal també es practiquessin detencions: “(...) El dijous darrer [05/08/1909], la Guardia civil també feu algunes detencions de vehins d’aquesta ciutat y d’algun foraster qu’hi trevalla, mes, com que a La Bisbal, sortosament no’s registrá cap acte de violencia, ahir tarda [13/08/1909] els presos bisbalencs foren posats en llibertat” (*ACBE. Hemeroteca: L’Avenç del Empordà, 14/08/1909*). Pere Lloberas confirma que foren mitja dotzena els bisbalencs arrestats, i dóna el nom de Jaume Mestres i Miquel Palé com a únics processats (Lloberas, 1974, p. 48).

L’empresonament de Marian mostra clarament la situació d’incertesa en què devia viure la família els darrers anys a la Bisbal. No sembla massa agosarat pensar que el desengany i la frustració generada per la incomprensió dels seus contemporanis, sumat al recel que devia suposar viure amb la desconfiança d’haver esdevingut sospitós permanent, esdevindrien motius més que suficients per explicar la seva marxa de la ciutat.

Una partença que segons els seus biògrafs es produiria en un moment indeterminat de principis de 1911 ja que, certament, en aquell any trobem altra vegada la família Burguès instal·lada a Sabadell, en concret al número 37 de la carretera de Terrassa. El mateix Frimari confirma aquest punt i puntualitza que la seva mare llogà la casa (Casamartina, 1993, p. 29 i 38, nota 82); també a partir d’aquell mateix any 1911 es constata la participació dels Burguès, a les fires celebrades a la Rambla. És per tot això que en la catalogació de la seva producció ceràmica es proposa per a la seva estada a la Bisbal una cronologia de 1903-1910 (Casamartina, 1993, p. 67).

Les nostres dades, però, mostren una permanència més prolongada a la Bisbal, almenys fins a finals de l’any 1911 tal com es constata d’un anunci publicitari aparegut el dia 2 de desembre al setmanari *L’Avenç*, on Marian justament liquida el negoci: “Pera’ls terrissers. Dugues industries de porvenir. Ensenyansa pràctica y venta d’eynes, motllos y demás pera la fabricació d’objectes de fácil venta, que deixan bons rendiments

3

Pera'ls terrissers

—•••••—

Dugues industries de porvenir
 Ensenyansa pràctica y venta de
 d,eynes, motllos y demás pera
 la fabricació d'objectes de fácil
 venta, que deixan bons rendi-
 ments per un preu reduit de **100**
pessetes.
 Fins al 15 de Desembre dirigir-se
 a
MARIAN BURGÜES
 Sis d'Octubre 57—LA BISBAL

Fig. 12. Anunci "Pera'ls terrissers", inserit en el setmanari *L'Avenç del Empordà* del dia 02/12/1911. Procedència: Hemeroteca Arxiu Comarcal del Baix Empordà

per un preu reduït de 100 pessetes. Fins al 15 de Desembre dirigir-se a MARIAN BURGÜES. Sis d'Octubre 57 – LA BISBAL" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 02/12/1911*). Val a dir que aquest mateix anunci apareix novament els dies 9 i 30 de desembre (fig. 12). Una constatació que permet suggerir, a tall d'hipòtesi, i per tal de no entrar en contradicció amb l'asseverat més amunt, un possible trasllat inicial de la família a Sabadell amb una estada més llarga del patriarca demorat fins a liquidar el negoci. Sigui com sigui, a partir de 1912 no tornem a trobar cap més referència dels Burgües a la Bisbal.

L'AMIC EMILI CASAS

No voldríem acabar aquesta semblança sense mencionar l'amistat intensa i perdurable en el temps entre Burgües i Emili Casas. Tal com ja s'ha dit, la seva coneixença es va produir al taller de ceràmica decorativa La Renurfemán, on Casas realitzava, almenys des de l'any 1903, tasques de dibuixant: "Hemos tenido ocasión de ver un jarrón de tipo griego, en cerámica bisbalense (...). Dicho jarrón de gusto sencillo, pero sumamente elegante, ha salido de los talleres de nuestro amigo D. Manuel Ferrán y decorado por el dibujante de dichos talleres Sr. Casas, á quienes felicitamos por su obra". (*AMP. Hemeroteca: La Crónica, 22/10/1903*). L'any 1906, com hem vist, ambdós coincidiren en aquest taller: "Habérm tingut el gust de veurer, en los talleres de "La Renurfemán" una tabaquera artística (...). L'esmentat objecte, de ceràmica (en negre-alumini) ha sigut executada per en Casas, lo decorador de "La Renurfemán", (...) y l'intelligent obrer en Marian Burgües, fundador del Fayans catalá, que treballa en dits tallers". (*AMP. Hemeroteca: La Crónica, 10/05/1906*).

La relació entre els dos personatges sembla prou estreta com per fer dir a Burgües, a vegades tan gelós de la seva independència: "(...) soch

foraster y no conech d'aprop més que a comptats companys de lluyta" (ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá, 04/04/1908), que es tracta d'un veritable "amich y company" (ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá, 14/09/1907).

Emili Casas fou un artista polifacètic, d'innegables aptituds artístiques (Lloberas, 1974, p. 85). La seva principal activitat fou la de fotògraf -a partir de 1907 de manera professional-: "D. Emilio Casas, escultor y dibujante de "La Renurfemán" ha montado un taller fotográfico en su casa, Hospital 46, contando, además de su reconocida inteligencia, con una máquina con la cual podrá hacer cuantos trabajos le sean confiados, por difíciles y delicados que ellos sean (...)" (AMP. Hemeroteca: La Crónica, 15/02/1907). Això, però, no li restà temps per a conrear d'altres activitats artístiques, com ara la pintura, el dibuix, l'escultura o el cartellisme. Les seves escultures, de notable qualitat, les exposava a l'aparador del seu establiment, renovat contínuament amb noves peces (Matas, 1985, p. 14).

Durant la Festa major de 1907, Casas exposa per primera vegada els seus "Estudis al fang y ampliacions fotogràfiques" (ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá, 14/09/1907). És el seu treball àmpliament reconegut: "En una botiga de sota els Archs, nostre volgut amich n'Emili Casas hi ha exposat algunes obres escultòriques en fanch y alguns retratos de regular tamany obtinguts per ampliació fotogràfica. Tant els retratos com els treballs en fanch, han sigut forsa elogiats pe'l nombrós públich que ha desfilat per devant del lloch de l'exposició" (ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá, 24/08/1907). El mateix Marian, recordem-ho, escriu una ressenya crítica de la mostra, i proposa al seu amic per a professor d'una nova secció de modelat ceràmic a l'Escola de Belles Arts (ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordá 14/09/1907).

Algunes de les obres escultòriques de Casas presentaven un esmaltat negre brillant que aconseguia donar una forta aparença metàl·lica als objectes, aquell "negre-alumini" de què parlava el fragment de notícia ja destacat. Aquesta tècnica interessaria molt a en Burguès, el qual, sobre peces de la seva elaboració, encarregaria a l'Emili Casas la realització de nombrosos treballs d'esmaltat. (Matas, 1985, p. 14). Un interès pels seus treballs que s'exemplifica manifestament al febrer de 1926, quan Burguès convida al bisbalenc a participar en l'exposició "Estudis de ceràmica" a la Sala Parés de Barcelona: "(...) Una novetat: la mostra de cinc esculturetes esmaltades, modelades pel més modest dels artistes, N'Emili Casas, de La Bisbal, és per a mi lo de més vàlua (...)" (ACBE, Fons E. Casas: Impresos i fulletons). (fig. 13)

Fig. 13. Targetó de convit a l'exposició "Estudis de ceràmica" originals de Marian Burguès; Establiments Maragall (Sala Parés), Barcelona 1926. Procedència: Fons Emili Casas: Impresos i fulletons, Arxiu Comarcal del Baix Empordà.

Malauradament, les escultures no es varen arribar a vendre, tal com el mateix Burguès ho explica en una targeta postal dirigida al bisbalenc tot just clausurada l'exposició: "Sr. Emili Casas La Bisbal. Amic: ja deueu saber que la exposició en que i figuraban les vostres escultures esmaltades per mí s'ha tancat. Pecuniariament ha sigut un desastre, casi no s'han fet gastos. Els periòdics moltes alabances; moltes visites, empró no's vengué. (...) Digueume el preu mínim que les cediriau i potsé las colocalre entre els artistes coneguts, perquè si las embalem i donem á una agencia casi segur arribarán malament. Vostre. M. Burguès. Sabadell 25-2-26" (*ACBE, Fons E. Casas: Correspondència particular 1911-1943*). Com a dada curiosa, constatem que a la cara il·lustrada de la postal es reproduïx una gran gerra de tres peces, del tot similar a aquella realitzada l'any 1924 i que avui es conserva al Museu d'Art de Sabadell (Casamartina, 1993, p. 87 i 116, fig. 43; AA. DD., 2002, p. 37) (fig. 14).

L'any 1943, onze anys després de la mort de Burguès, Emili Casas homenajaria pòstumament el seu antic amic amb un retrat fet a la ploma, un "cap d'estudi" (tal com ell denominava a aquests dibuixos) que s'inclou dins la sèrie que el fotògraf - artista realitzarà al llarg dels anys i que componen una interessant galeria de personatges (Matas, 1985, p. 14) (fig. 15).

Fig. 14. Targeta postal de Burguès a Emili Casas, 25/02/1926. Proccèdència: Fons Emili Casas: Correspondència particular 1911-1943, Arxiu Comarcal del Baix Empordà

NOTES A LA SEVA PRODUCCIÓ CERÀMICA

La ceràmica és un llenguatge que a més de la invenció i fantasia que reclama tot procés creatiu ha d'afegir, indispensablement, un plus afegit de coneixements tècnics i uns registres d'experimentació amb colors, matèries i processos químics que requereixen del saber que dona la pràctica. I justament en Burguès,

que d'ofici i pràctica en tenia un munt, en el coneixement de la tècnica -i del propi mercat- va assolir unes proporcions de gran intel·ligència: "(...) el fadrí terrisser deu ésser enginyós pera fer lo que demanin, deu tenir coneixements elementals de física y química pera inventar decoracions noves y coneixements de dibuix per imitar y millorar les pessas que a través del temps han arriuat fins a nosaltres; iniciatives y energíes pera inventarne d'altres, útils a la Agricultura o Industries noves, particularment la Eléctrica, que necessiten la cooperació de la Ceràmica. Deu haber d'estudiar els gustos del día y donar la forma y decorat a les pessas segons les exigencies de la moda o del comerç (...)" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 15/08/1907*).

Burguès com a ceramista fou més un hàbil realitzador que no pas un veritable creador; la seva vena creativa sembla haver-se orientat no tant cap a desenvolupar un llenguatge propi sinó més aviat vers l'assimilació de noves experiències, dins un constant assaig d'estils, tècniques i formes possibles. En una carta de l'any 1926 dirigida a Joaquim Folch i Torres, el mateix Burguès ens descriu la seva manera de treballar: "Traballo sol: jo m'arrencó la terra, coc el fang i el treball, pinto, esmalto o engalbo, enforno, i faig la cocción. En la mateixa fornada, barrejo la terrissa, la majòlica i la faiança sense distinción. A cada fornada provo nous esmalts i motius de decoración. Quant a les formes no podria fer una parella amb tots els mils que he fet. Procuo fugir de tot ço que fan els altres; les còpies m'enfarfeguen (...)" (Folch i Torres, 1926, p. 7).

Fig. 15. Emili Casas: Marià Burguès, ceramista de Sabadell. Ca. 1943. Dibuix a ploma. Procedència: Fons Emili Casas: Dibuxos, Arxiu Comarcal del Baix Empordà

El resultat serà una producció artística prolífica i diversa, una obra personal feta amb cura, esforç i amb una capacitat de treball innegable (fig. 16).

Dins la variada producció de Burguès, hi trobem gairebé de tot, des de peces d'imitació de l'antiguitat clàssica a escultures de ceràmica envernissada, fireta per a infants, o les seves produccions de simple terrissa tradicional. Paral·lelament, produeix multitud de peces tornejades, més o menys ornamentals, amb una gran varietat de formes i decoracions, engalbes de color i vernissos transparents. La seva obra és rica en motius florals, geomètrics, figuratius, de colors vius: plats i gerros al més sovint llisos, però cercant a vegades un reforç decoratiu amb els efectes de l'aiguada o amb el dibuix esgrafiats o pintats; pla-

tes pintades, grans floreres d'estil netament modernista, abaracades amb acanalaments, excrescències o generoses floracions en relleu, figuretes policromades. Més endavant, aquesta ductilitat el portarà a assimilar les concepcions més austeres del noucentisme, l'ingenuïsmes i fins i tot una certa modernitat. (Forrellad, 1990, p. 18; Casamartina, 1993, p. 65).

És a partir dels records de Frimari que s'ha pogut determinar d'una manera aproximada l'obra bisbalenca de Marian Burguès. Segons aquesta font privilegiada, a la Bisbal, Burguès es dedicà sobretot a produir ceràmica utilitària, manufacturada amb els mètodes tradicionals del lloc; una producció, tanmateix, molt mal coneguda (en el catàleg de Casamartina només hi trobem relacionada una sola peça com feta a la Bisbal, la número 29): plats i plates tornejats i després emmotllats per tal de donar-los relleu, uns amb dibuixos orientalizants o barrocs, d'altres en forma de fulles de plàtan... També sens diu que féu gerros vidrats per a plantes, i molts altres objectes d'ús quotidià, i que eren venuts pels mercats de la comarca. (Casamartina, 1993, p. 67).

Fig. 16. A. Vila Arrufat: Marian Burguès al seu darrer taller (carrer del Foment, Sabadell). Ca. 1920: Oli damunt tela, 50 x 61 cm. (Col·lecció Museu d'Art de Sabadell). Fotografia: J. C. Lorenzo

La nostra recerca, com hem vist, permet ampliar en molt la llista de produccions, precisa la cronologia, i localitza noves peces que s'afegeixen al catàleg, malauradament encara breu, de peces ben identificades.

Marian Burguès arriba a la Bisbal a mitjan 1903. Inicialment treballa per altri produint ceràmica decorativa de tipus modernista, una manufactura que a la Bisbal sorgeix de la mà d'uns pocs artesans - ar-

tistes molt especialitzats i perfectament identificats: Manuel Ferrán, Joan Bagué i Rodà i Sebastià Padrós. Burguès, justament, treballa en el taller La Renurfemán, dirigit per Ferrán. Aquests tallers eren molt més que simples obradors terrissers: per a la realització d'aquestes peces calia, a més d'ofici, uns evidents dots i coneixements artístics i una important inversió de temps per modelar la complicada decoració que escapava als coneixements dels terrissers tradicionals. Tot sovint, intervenien en el procés de realització altres reconeguts artistes locals, pintors o escultors que col·laboraven bàsicament en la decoració de l'objecte. Emili Casas, Alfons Coromina i, com hem documentat, el mateix Burguès serien alguns d'aquests oficials decoradors.

No serà fins l'any 1906 quan Burguès es planta pel seu compte. D'entre el catàleg inicial de produccions (identificades a partir d'un anunci publicitari), es destaca la manufactura de juguines de fireta, fins llavors inèdita a la Bisbal, així com d'altres peces de terrissa corrent que no es diferenciarien de la tradicional realitzada fins llavors a la Bisbal: peces fetes al torn, cuites una sola vegada en forns de llenya (monococció) i amb tres tipus principals d'acabat: el rústic o mat (per a peces per a la construcció i per al bestiar), el fumat (peces d'ús domèstic que presenten una coloració negra per fum) i el vidriat o envernissat (colors palla, vermell i verd aconseguits amb engalbes i vernís de plom o galena). La decoració amb

Fig. 17. Tipologia de la terrissa bisbalenca, publicada en el llibre *Estudis de terrissa catalana*. Edició facsímil de la publicació original (Ajuntament de Sabadell, 1982). Biblioteca Terracotta Museu

vernís es limitava a algunes parts dels atuells en el cas d'obra de botxa (càntirs, poals, olles, orinals) en canvi per acolorir l'obra de pisa (plats, plates, gibrells, bols) s'utilitzaven les engalbes locals (vermelles i blanques) (fig. 17).

LA MAJÒLICA BISBALENCA

A mitjan 1906, Burguès transforma radicalment la seva producció i comença la fabricació seriada d'un nou tipus de terrissa, la majòlica ordinària "(...) Aquesta mena de terrissa de Manises de la qu'els Valencians empesten tots els mercats de Catalunya (...)" (ACBE. Hemeroteca: *L'Avenç del Empordà*, 15/08/1907), i que apareix i s'imposa com a única solució possible "(...) donada la carestia del plom y l'estany (...)" (ACBE. Hemeroteca: *L'Avenç del Empordà*, 04/04/1908). Una manufactura que Marian no abandonarà fins la seva definitiva marxa de la Bisbal a finals de l'any 1911.

Les majòliques de Burguès, -almenys les recollides per nosaltres- no poden considerar-se obres d'art enteses com un objecte únic, singular o exclusiu; ben al contrari, es tracta de peces seriades amb un marcat caràcter comercial, ordinàries tal com el mateix Marian les anomena. Fins i tot, en la seva realització mostren una certa descurança i despreocupació en l'acabat, i trobem peces amb el vernís escorregut, la pasta poc depurada, o la cocció defectuosa.

Totes les peces descobertes presenten característiques comunes, com ara la pasta i el seu modelatge fet a motlle. En tres dels exemplars (números 2, 3 i 5 del nostre catàleg), hi trobem el segell de fàbrica M. BURGUÈS / LA BISBAL estampillat al revers de la peça, a la base, i la quarta s'identifica per ser feta amb idèntic motlle que altres signades. Totes les marques descobertes han estat estampillades amb el mateix segell, el qual

Fig. 18. Segell M. BURGUÉS. LA BISBAL (1906-1911). Es localitza al revers de la plata núm. 5 del nostre catàleg. Foto: Eduard Punset

presenta la particularitat de disposar la lletra S de la Bisbal en retro (fig. 18). Totes les peces són formes obertes, de pisa.

Un bon mitjà per identificar i reconèixer les peces manufacturades a la Bisbal, a part de les marques de fàbrica, és la terra. Burguès fabrica la majòlica ordinària policromada "ab pasta blanca". Per preparar-la utilitza la terra de la contrada, i la barreja segons uns criteris de proporció ben específics: "(...)

Terra blanca de Pals

o Regencós, 60 parts. Terra de Fonteta grassa, 40 parts colada ab garbell fi pera que no surtin pedres de calcs". Amb aquesta composició s'aconseguia el tremp de duresa i uniformitat adequada per a ser emmotllada amb facilitat. Un cop cuita, la pasta adopta un color blanc rosat molt característic, amb una sonoritat i duresa també ben diferent de la terrissa tradicional. Una consistència que "(...) té la ventatja sobre la de Manises que resisteix el foch, quant aquella encara no sent l'aygua bullenta ja queda xapada". A més, permetia aplicar la decoració amb facilitat: "(...) Pren bé els colors vert, blau y groch que son els que fins avuy opero" (*ACBE. Hemeroteca: L'Avenç del Empordà, 15/08/1907*).

Burguès aprofita aquesta característiques per a decorar les seves majòliques amb relleus i coloracions diferents realçant la diferència entre interior i exterior. La base de color és el propi vernís acolorit, afegint-hi segons convingui els colors verds amb diferents matisos, blaus, ocres i marrons.

Per a fer el vernís verd Burguès utilitzava dos procediments: "(...) Pot usarse el sulfat de courc a rahó de 1'500 per 10 K. Pot usarse la pols d'arám previament cremada en un test al fons de la fogayna, a rahó de 1

K. per 10 K. (...)”. Per al groc: “(...) cal pendre escalla de ferro previamente cremada, carregant el vernís a rahó de 1’500 per 10 K. (...)”; i per al blau, amb biòxid de cobalt: “(...) la pràctica, segons el tó pujat que vulga usarse” (*ACBE. Hemeroteca: L’Avenç del Empordà, 15/08/1907*). Pel que fa al vernís transparent o vernís de plom aquest era el més utilitzat a la Bisbal. Per obtenir-lo Burguès hauria barrejat sulfur de plom amb alúmina (òxid d’alumini), engalba blanca o vermella i aigua, triturant-lo i molent-lo amb un morter o molí de vernís fins que quedava líquid.

Segons Burguès, amb aquests elements i tenint uns bon models i motlles “(...) pot ferse encare una bona fabricació ben esmerada, de fácil sortida, poguentse pagar bé la ma d’obra (...). Lo més difícil es ferne els models, motllos y saber esmotllar tot lo més prim possible, donchs la pasta es lo que encareix la manufactura. Els models apropiats pera que ab un sol barnís de fons deixi veure la decoració sense el cost de pintar deu haver de ser el caball de batalla” (*ACBE. Hemeroteca: L’Avenç del Empordà, 15/08/1907*).

Com veiem, el repte de Burguès era voler conjuminar el pes de la tradició amb l’adequació a una nova sensibilitat d’època. Aquest és el desafiament amb què s’acarava, recollir la tradició de la terrissa bisbalenca i, alhora, explorar nous camins intentant conciliar una tradició de segles amb unes bones dosis de reformulació, de noves maneres d’expressió, de recerca amb nous materials.

CATÀLEG DE PECES

La nostra recerca ha permès retrobar cinc peces de Burguès que caldrà afegir al seu catàleg, una d’elles anterior a l’estada a la nostra ciutat (peça núm. 1), i quatre majòliques corresponents a l’etapa bisbalenca. D’aquestes, tres (núms. 3, 4 i 5) foren modelades amb el mateix motlle.

Val a dir que les peces que tot seguit presentem no permeten, en aquest moment, conèixer amb prou amplitud el repertori de les majòliques obrades per Burguès a la Bisbal. Les quatre peces registrades per nosaltres corresponen només a dues formes diferents, a les quals caldria afegir la relacionada anteriorment en el llibre de Casamartina. Ara per ara, doncs, desconeixem l’abast de la producció de majòlica ordinària bisbalenca, la qual sens dubte hauria d’haver tingut un registre tipològic molt més gran; sens dubte, noves descobertes ampliarien aquest primer catàleg.

Fig. 19 i 20. Portatestos i segell. Foto: Eduard Punset

Núm. 1 (fig. 19 i 20)

Objecte: portatestos (base, columna i plat).

Taller: Sabadell.

Tècnica: motlle. Base abocellada amb relleus gallonats, columna panxuda en el seu primer terç amb gallons que arriben fins a l'èntasi, fust acabat amb collarí i capitell acampanat fins l'astràgal, coronat altra vegada amb gallons seguits. Pasta vermella. Engalba blanca i decoració a la cara vista amb un jaspíat de colors marró, verd i palla deixats regalimar per gravetat; revers rústic. Vernís incolor total. Segell M. BURGUES. CRUZ, 92. SABADELL estampillat al revers de la base

Cronologia: 1880-1895

Dimensions: 98'5 h x Ø base 29'5 cm

Col·lecció Terracotta Museu. Núm. inv. 4940

Observacions: La peça, que no conserva el test original, fou modificada en la mateixa fàbrica, disposant-li un plat de test col·locat cap per avall per tal de cloure la columna i oferir una nova superfície plana.

Núm. 2 (fig. 21 i 22)

Objecte: cendrer.

Taller: la Bisbal d'Empordà.

Tècnica: motlle. Vora de contorn retallat; motius decoratius en relleu de fulles i flors (gira-sols) a l'anvers i refeu anular al revers. Pasta rosada. Vernís verd de base a les dues cares, i ocre caramel a les flors (disposades una al centre i tres a l'ala en composició triangular) regalimant cap

Fig. 21 i 22. Cendrer i segell. Foto: Eduard Punset

al centre. Al revers, segell M. BURGUÈS. LA BISBAL

Cronologia: 1906-1911

Dimensions: Ø màx. 16'5 x 2'5 h x Ø base 7 cm.

Col·lecció Terracotta Museu. Núm. Inv. 2771

Observacions: Acumulació de vernís escolat al centre de la peça, i lleuger quartejament

Núm. 3 (fig. 23 i 24)

Objecte: plata.

Taller: la Bisbal d'Empordà.

Tècnica: motlle. Vora de contorn fistonat; motius decoratius en relleu disposats a partir d'un cercle central que volta una quadrícula entramada, i que es desenvolupen en una garlanda de florons oberts capiculats respecte a d'altres delimitant altres trames reticulades a l'anvers de l'ala. Revers amb repeu anular. Pasta rosada. Color ocre caramel a l'anvers i revers. Al revers segell M. BURGUÈS. LA BISBAL

Cronologia: 1906-1911

Dimensions: Ø màx. 29'5 x 5 h x Ø base 12 cm.

Col·lecció Terracotta Museu. Núm. Inv. 2774

Observacions: Modelada amb el mateix motlle que les peces números 4 i 5 del present catàleg. La peça presenta un forat a l'ala per facilitar poder-la penjar. Lleugerament torta de cuita

Fig. 23 i 24. Plata i segell. Foto: Eduard Punset

Núm. 4

Objecte: plata.

Taller: la Bisbal d'Empordà.

Tècnica: motlle. Vora de contorn fistonat; motius decoratius en relleu disposats a partir d'un cercle central que volta una quadrícula entramada, i que es desenvolupen en una garlanda de florons oberts capiculats respecte a d'altres delimitant altres trames reticulades a l'anvers de l'ala. Revers llimat. Pasta rosada. Color groc palla de fons a l'anvers i revers i regalims en verd matisats disposats de manera equidistant aprofitant el relleu que marca la decoració.

Cronologia: 1906-1911

Dimensions: Ø màx. 29'5 x 4 h x Ø base 11'5 cm.

Col·lecció particular

Observacions: Modelada amb el mateix motlle que les peces números 3 i 5 del present catàleg Passada de cuita, presenta un trencat d'antic produït durant la mateixa cocció, just a l'alçada del forat de penjar. Aquesta manca justifica la presència d'una perforació just a la base

Núm. 5 (fig. 18)

Objecte: plata.

Taller: la Bisbal d'Empordà.

Tècnica: motlle. Vora de contorn fistonat; motius decoratius en relleu disposats a partir d'un cercle central que volta una quadrícula entramada, i que es desenvolupen en una garlanda de florons oberts capiculats respecte a d'altres delimitant altres trames reticulades a l'anvers de l'ala. Revers amb repeu anular. Pasta rosada. Color verd de fons a l'anvers i

revers i regalims en ocre caramel disposats de manera equidistant aprofitant el relleu que marca la decoració. Al revers, segell M. BURGUÈS. LA BISBAL

Cronologia: 1906-1911

Dimensions: Ø màx. 29'5 x 4'5 h x Ø base 11 cm.

Col·lecció particular

Observacions: Modelada amb el mateix motlle que les peces números 3 i 4 del present catàleg. Lleugerament torta de cuïta

EPÍLEG

Aconseguir objectivitat i equanimitat tractant-se d'una biografia és sempre difícil. Un excés de passió o de fredor a l'hora de fer un judici i descriure el recorregut vital i intel·lectual d'una persona pot induir a errors desafortunats. Aquesta situació genera, si més no, certa inquietud en tots els qui accepten narrar la vida d'altres ja que trobar el criteri que permeti esbrinar, interpretar i explicar de forma correcta el personatge, arriba a convertir-se en una autèntica obsessió.

De vegades, en fer la semblança d'un personatge, hom corre el risc de convertir-la en una hagiografia. La meua intenció no ha estat aquesta, perquè parlem de persones reals, amb contradiccions –qui no les té?-, amb dubtes –qui no en té?-, amb errors i defectes –que tothom en té-. Però ni contradiccions, ni dubtes ni defectes, ni errors no estan renyits amb l'ètica, què és un atribut al qual hom s'adhereix lliurement i hom assumeix al llarg de la vida: "(...) no admeto el fanatisme en mi: jo puch ésser com soch com tu ets com ets y aixó distingeix las personas una d'altres: jo no sé acomodar-me á seguir la corrent, no puch y no vull ser hipócrita fentho veure. Soch aixís y aixís m'en aniré al altre barri disposat á tornar pera comensar de nou á veure sí trobo novas generacions que deixin lliures als homes pensin com vulgin, que dret hi tenen. (...) *M. Burguès. La Bisbal 6 agost 1905.*" (Arxiu Vila Grau, extret de Casamartina, 1993, p. 29).

Allunyant-me de l'hagiografia, però expressant el meu reconeixement per Marian Burguès, voldria destacar-ne dos aspectes per damunt dels altres: l'actitud constantment ètica que es desprèn dels seus escrits, i la voluntat de mestratge. Perquè mestre no és estrictament qui ensenya, sinó aquell qui indueix l'entusiasme per aprendre. Qui aprèn sempre, qui comunica amb l'exemple i qui assenyala –però no imposa- el camí que

pensa que condueix allà on creu que cal arribar.

Gairebé totes les persones deixen records. N'hi ha que, a més, mereixen ésser recordades. Burguès volia la renovació de la ceràmica bisbalenca, i cercava entre els seus coetanis persones que poguessin seguir-lo en aquesta empresa. Ho va intentar amb ímpetu i amb la seva capacitat creativa i didàctica; malgrat els seus esforços, no aconseguí transmetre les inquietuds de la nova ceràmica als seus contemporanis. Desenganyat, acabà marxant de la Bisbal.

BIBLIOGRAFIA

AA. DD. *Museu d'Art de Sabadell. La col·lecció 1875-1936*. Sabadell: Organisme Autònom Museus Municipals de Sabadell, 2002.

BURGUÈS, M. *Estudis de terrissa catalana precedits d'un preliminar sobre les bases científiques de la ceràmica*. Sabadell: Llibreria Sallarès, 1925. (2ª ed. facsimil: Ajuntament de Sabadell, 1982).

CASAMARTINA, J. *Marian Burguès: un terrisser que va fer història*. Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell i Patronat dels Museus Municipals de Sabadell, 1993.

FOLCII I TORRES, J. "El gerrer Marian Burguès". *Gasetta de les Arts* [Sabadell], 62 (1 desembre 1926), p. 7.

FORRELLAD, M. D. "Marià Burguès. La seva obra i figura". Publicació Informativa de l'Associació de Ceramistes de Catalunya [Barcelona], 6 (estiu 1990), p. 16-18.

LLOBERAS, P. *La Bisbal en la història i el record*. Barcelona: Tallers de tipografia Emporium, 1959. (2ª ed. facsimil: Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 1993).

LLOBERAS, P. *Un segle de vida bisbalenca*. La Bisbal d'Empordà: Gràfiques Gispert, 1969. (2ª ed. facsimil: Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 1997).

LLOBERAS, P. *La Bisbal, anys enrera. 1900-1939*. Barcelona: Tallers de tipografia Emporium, 1974. (2ª ed. facsimil: Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 1998).

MARUNY, LÍ. "Innovació educativa a la Bisbal d'Empordà: L'escola laica (1886-1887) i l'escola moderna (1903-1909)". *Estudis del Baix Empordà* [Sant Feliu de Guíxols], 26 (2007), p. 149-170.

MATAS, J. *Emili Casas, fotògraf. Àlbum de reportatges, la Bisbal 1906-1947*. La Bisbal d'Empordà: Arxiu Històric Comarcal i Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 1985.

SERRA, J. *Les escoles menors de belles arts al Baix Empordà (1880-1939)*. La Bisbal d'Empordà: Col·lecció Fontanetum, 8, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, , 2005.

ABREUJAMENTS

ACBE: Arxiu Comarcal del Baix Empordà

AMG: Arxiu Municipal de Girona

AMP: Arxiu Municipal de Palafrugell

«LA CONQUISTA DE MALLORCA PER DON JAUME I EL CONQUISTADOR» (1859), UN POEMA ÈPIC D'ALBERT DE QUINTANA

ENRIC PRAT I PEP VILA

RESUM: Amb motiu del centenari de la mort del polític i escriptor Albert de Quintana i Combis (Torroella de Montgrí, 1834 - Girona, 1907), reeditem, anotat i amb grafia moderna, el poema èpic *La conquesta de Mallorca per Don Jaume I el Conquistador*, publicat per primera vegada l'any 1859 a Mataró.

PARAULES CLAU: *Jaume I, Mallorca, poesia èpica, Quintana (Albert de), segle XIX, Torroella de Montgrí.*

Com a aportació a la commemoració del centenari de la mort del polític i escriptor empordanès Albert de Quintana i Combis (Torroella de Montgrí, 1834 - Girona, 1907), al qual s'han dedicat tot de treballs sobre la seva vida i els diversos aspectes de les seva obra, com els que recollim a la bibliografia, aprofitant també la commemoració del vuitè centenari del naixement de Jaume I, hem decidit reeditar, anotant-lo i modernitzant-ne la grafia per facilitar-ne la lectura, el seu poema èpic *La conquesta de Mallorca per Don Jaume I el Conquistador*, a partir de la primera i única edició que en coneixem, de l'any 1859, apareguda a Mataró.¹

Des del punt de vista formal, el poema consta de 936 versos decasíl-

¹ *La conquesta de Mallorca per D. Jáume I' Conquistador*. Cant épich. Per Albert de Quintana y Combis, sócio honorari de la Real Académia de bonas lletras de Barcelona. Mataró. Imprenta de Joseph Abadal, 1859.

1. Retrat d'Albert de Quintana i Combis.

2. Escut d'armes de la família Quintana.

labs italians de rima sempre femenina, organitzats en octaves reials (A B A B A B C C) i dividits en quatre cants (de 26, 32, 33 i 26 estrofes, respectivament). La prosòdia fa un ús pràcticament sistemàtic del que des del punt de vista de la teoria mètrica catalana clàssica considerariem sinèresis, però no tan sols en els casos que corresponen a la pronunciació usual en la llengua parlada (*pàtria*, *supèrbia*, *harmonióis*, *oració...*), sinó fins i tot en d'altres que només poden justificar-se per l'aplicació acrítica de la prosòdia castellana (és el cas del mot *ruïna*, sempre tractat com si tingués diftong creixent: *ruí-na*). Renunciem a indicar-ho cas per cas per no enfarregar l'edició i ens limitarem a assenyalar els exemples que ens han semblat més inesperats.

Com diu Manuel Jorba, el poema de Quintana es val dels «procediments habituals en l'èpica de tradició cinccentista, com les comparacions homèriques, les anticipacions i, especialment, les invocacions inicials: al “monarca gran” i a la “Reina del cel”, que van precedides de l'exposició emfàtica i solemne del projecte poètic: “Plau-me la fe cantar i la bravura...”» (Jorba, pàg. 204). A més de per les comparacions, el poema és també «homèric» pel paper tan partidista i actiu que hi tenen les forces superiors en les vides dels humans. En el cel que ens presenta, hi trobem un Déu irritable envoltat d'àngels cortesans, criats i músics, que presta una atenció intermitent a les coses de la Terra i un bon dia descobreix amb sorpresa els canvis que s'hi

3. Imatge de Jaume I el Conqueridor.

han produït mentres ell estava dedicat a altres assumptes. Fa pensar més en l'Olimp homèric (o encara més en el Walhala nòrdic) que en un cel cristià en un sentit una mica elevat. La intervenció de l'arcàngel Gabriel materialitzat en forma de trobador per incitar a la conquesta de Mallorca recorda el paper d'Atena respecte a Telèmac als primers cants de l'Odissea. Satanàs, que deu fer un seguiment més detallat de les coses del món, ressentit i rabiós, decideix que ha d'actuar en ajuda dels mahometans i desencadena un vent huracanat que ha d'impedir que les naus arribin a Mallorca. Caldrà un cop més la intervenció de Gabriel per restaurar la bonança. La vetlla de la victòria definitiva, a Jaume I se li apareixen els germans Montcada, morts de poc, amb l'encàrrec diví de

profetitzar-li l'esdevenidor i el de la seva pàtria (la conquesta de València, l'expedició almogàver a l'imperi bizantí, la unió d'Aragó amb Castella, la conquesta de Granada i la batalla de Lepant).

Ideològicament, el poema acull tots els tòpics historiogràfics entorn de la Reconquesta. Ens presenta la llegenda més clàssica sobre la pèrdua d'Espanya per culpa del comte don Julián i la seva recuperació progressiva i heroica. Els musulmans hi són sistemàticament deshumanitzats i la seva religió desacreditada. S'hi exalta el vessament indiscriminat de sang de l'enemic com a mitjà i mitjà legítim, de reparar ofenses religioses o patriòtiques. Hi contribueixen especialment els recursos retòrics que tendeixen a l'essencialització (sinèdoques, com l'ús de singulars en un sentit col·lectiu: el soldat, el mariner; metonímies simbòliques: la creu, la mitja lluna). El poema acaba amb tres «glòries»: a Mallorca, salvada de la «lluna sanguinosa», al rei Jaume I que va alliberar-la i a l'Etern que ho va permetre i va voler aquell dia de glòria per a la pàtria.

En aquesta edició, feta amb finalitat divulgativa, apliquem els criteris

² «Criteris d'edició», dins *Poesia catalana del Barroc. Antologia*, a cura d'Albert Rossich i Pep Valsalobre, Bellcaire d'Empordà, Edicions ViteHa, 2006, pàg. 25-36.

4. Tomba de Jaume I.

de modernització gràfica proposats i descrits per Albert Rossich per a la col·lecció “Textos Clàssics de l’Edat Moderna”.² Aquests criteris, que pretenen acostar els textos de les obres catalanes a les Normes Orto-

gràfiques als usos gràfics actuals, amb voluntat de «desproblematitzar-los» per a una majoria de lectors, però respectant-ne al mateix temps les particularitats lingüístiques realment importants (vocabulari, morfologia...), impliquen algunes «llicències» respecte a la llengua de l’època, que podem considerar pactades per endavant i per tant no desorientadores. Les llicències susceptibles de crear malestar en algun especialista per la convivència d’estadis de llengua (sobretot escrita) diferents, consisteixen bàsicament en l’aplicació de les normes actuals d’apostrofació i contracció d’articles, pronoms i preposicions, especialment perquè comporten l’aparició de formes reforçades d’articles i pronoms febles en comptes de les formes apostrofades o elidides dels originals. Per donar-ne uns quants exemples: «sobre’ls murs» esdevé *sobre els murs*, «proclama’l món» > *proclama el món*, «que’l llaurador» > *que el llaurador*, «al invasor» > *a l’invasor...*). Altres modificacions són indiscutibles: per exemple, a la primera edició hi trobem escrit: «de un», «qu’en», «lo espòs» o «la Espanya», grafies purament convencionals i que no impliquen cap diferència de pronunciació (com ho confirma la mètrica) respecte a apostrofacions que avui considerem regulars, que també hi apareixen («d’or», «l’estret», «la immensitat», «la Iglésia», «que en», etc.).

A part d’això, i seguint els criteris esmentats, hem mantingut sempre la preposició *ab* ‘amb’ (pronunciada *ab*, *ap* i *amb* a l’època), l’ús de la preposició *a* davant dels complements directes de persona (encara que la major part de les vegades no tingui rellevància fonètica en català oriental), escrivim *comptant* en comptes de *contant*, hem substituït *hont* i *ahont* per *on* i *a on*, *puig* (conjunció) per *puix*, modernitzem l’ús de *s* i *x*, que en el text són contradictoris: *estesa*, *estenant*, *extermini*, *expira*, *auxili...*). Conservem formes com *esclavisada* o *profetisava*, que responen a la grafia tradicional

5. El campament de Jaume I per l'assalt a Ciutat de Mallorca, segons un dels frescs del Palau Aguilar de Barcelona.

i a una pronunciació encara viva. També modernitzem la puntuació, l'accentuació i l'ús de majúscules i minúscules (amb algunes particularitats degudes al caràcter de l'obra: el Rci, la Creu...).

Com que en l'artificiosa pronunciació culta de l'època les *r* finals es pronuncïaven sempre que s'escriuen i per tant no permetien l'elisió o la sinalefa amb el

mot següent, les hem hagut de conservar (comentant-ho en nota a peu de pàgina) en alguns casos en què, tot i ser etimològicament equivocades, tenen incidència en la mètrica del poema.

Naturalment, també respectem el vocabulari usat per l'autor: *isla, cisne, triümfant, buitre...* És molt visible la combinació de mots genuïns i castellanismes: *ancla* i *àncora, esperó* i *esperonar* al costat d'*espuela, sentat* i *assegada, clin* i *crin, fiel* i *fidel...*

BIBLIOGRAFIA:

-M. Rosa FONT I MASSOT, «La Renaixença a l'Empordà», dins *Actes del Colloqui Internacional sobre la Renaixença (18-22 de desembre de 1984)*, Barcelona, Curial, 1992, pàg. 215-251.

-Manuel JORBA, «La poesia entre 1859 i 1880», dins *Història de la literatura catalana*, vol. VII, Barcelona, Ed. Ariel, 1986. [sobre Albert de Quintana, pàg. 202-204]

-Anna MIR, «Albert de Quintana i Combis. 1834-1907», dins *Torroella de Montgrí. Festa Major 2007*, Ajuntament de Torroella de Montgrí, 2007, pàg. 107-111.

-Dolors VILAMITJANA I CARANDELL, «Albert de Quintana i Combis, entre la poesia i la política», *Papers del Montgrí*, 20 (febrer 2002), pàg. 13-78.

-«Dossier: Albert de Quintana, propietari, poeta i polític», *Revista de Girona*, 245 (novembre-desembre 2007), pàg. 62-93. Conté articles de Dolors VILAMITJANA («Albert de Quintana, entre la gestió central i la municipal»); «Albert de Quintana, entre la Renaixença i el feblitge»), Joan-Tomàs MARTÍNEZ i Borja VILALLONGA («Albert de Quintana, polític d'ordre»), Jordi TURRÓ («El catalanisme i la burgesia surera al tombant del segle XIX») i Xavier XARGAY («Albert de Quintana i Palafrugell»).

6. Gravat del segle XIX en el qual es representa la submissió del valí almohade davant de Jaume I.

Albert de Quintana i Combis

LA CONQUISTA DE MALLORCA PER DON JAUME EL CONQUISTADOR (CANT ÈPIC)

A l'Empordà

A tu, mon brau i fidel amic, terra hermosa que escoltares lo meu primer vagit; santa terra que guardes la tomba de mos avis; a tu, Empordà, oh, cara pàtria mia!³ a tu dedico avui los accents de ma lira.

Com fill enamorat porta a sa mare la flor primera que a son cor novell l'amor guanyara,⁴ o lo primer llorer que en la batalla, entre torrents de sang, a l'enemic arravatà⁵ sa espasa, a tu també avui porta lo seu primer llorer un de tos fills.

Tes glòries ha cantat, tes glòries immortals, en l'hermosa llengua que aprengué corrent per tes planures, a l'ombra de les ruïnes venerables que broden ton ric mantell de plans i de muntanyes, pler immens de mon cor. Oh, sí!; que en més que la corona que haja pogut guanyar en literària justa, lo goig estim⁶ d'unir los dèbils accents de ma pobra lira a la veu grandiosa i justa de la posteritat, pregonant-ne pel món ta gran i antiga història. I quan un jorn –desig és del meu cor– mes cendres olvidades a l'ombra dormin dels vells murs de Torroella, llavors, oh, pàtria mia!, guarda tu un sol record pel més amant entre tos fills amants.

³ Observem, pel que fa al ritme, que «Santa terra que guardes / la tomba de mos avis» és un alexandri amb el primer hemistiqui femení, «A tu, Empordà, oh, cara pàtria mia!» és un decasílab i «A tu dedico avui / los accents de ma lira», un altre alexandri.

⁴ *guanyara*: va guanyar.

⁵ *arravatà*: Quintana escriu sempre *arrebatar*.

⁶ *estim*: estimo.

CANT PRIMER

Plau-me la fe cantar i la bravura
d'un punyat⁷ de valents que ab sang regaren
les terres de Mallorca, i ab mà dura
les llunes mahometanes trossegaren;
plau-me cantar ab veu senzilla i pura
com en son lloc la creu santa arbolaren,⁸
i pregonar llurs noms tan plens de glòria
que en les planes no caben de la història.

Oh tu, monarca gran!, imatge clara
del Cèsar victoriós, que ara corona
de llor allà en Urgell lo seu front i ara
la senyera comtal de Barcelona
sobre els murs de les isles tremolara,⁹
i de València al rei més tard destrona.¹⁰
Deixa unir mon cantar al de la Fama,¹¹
que, ab trompa d'or, Conquistador t'aclama.

I vós, Reina del Cel, tendra maretta,
més pura que la flor embalsamada,¹²
més que l'estrella que en la nit, pobreta!,
plors a la terra envia fets rosada,

més dolça que l'amor d'una nineta,
i a qui proclama el món Immaculada,¹³
cant harmoniós¹⁴ envieu-li'n a ma lira,
que a honrar Déu i sa pàtria¹⁵ sols aspira.

Cinc voltes ja cent anys marcat havia
del temps lo gran quadrant des que en mal' hora
la luxúria del Rei venjà en trist dia
un comte, obrint l'estret ab mà traïdora.¹⁶
I la creu immortal pallideixia¹⁷
davant la sanguinosa lluna mora,
que orgullosa, triümfant,¹⁸ ai!, tremolava
per l'Espanya infelìç, que avassallava.¹⁹

Pobra Espanya! Captiva, en plors s'amara,
com mare carinyosa a qui robaren
de son amor honest la prenda cara²⁰
i a ses plantes l'espòs li assassinaren.
Batuda, encadenada, als peus de l'ara
del profeta infernal²¹ l'arrossegaren,²²
i a la llum de l'incendi, derramada
la sang vegé del fills, i trepitjada.

⁷ *punyat*: grapat.

⁸ *arbolaren*: hissaren, enarboraren.

⁹ *tremolara*: va fer tremolar, va fer onejar.

¹⁰ Hipèrbaton: 'Que obté la seva primera victòria a l'Urgell [que simbolitza la conquesta de la Catalunya Nova], després fa onejar la senyera de la casa comtal de Barcelona sobre els murs de les illes Balears i finalment destrona el rei de València'.

¹¹ *Fama*: figura al·legòrica, imaginada amb cent parells d'ulls i cent boques i proveïda d'una trompeta per proclamar els mèrits dels seus beneficiaris...

¹² *embalsamada*: perfumada.

¹³ Quan Quintana escriu el seu poema, feia ben poc que la Immaculada Concepció de Maria havia estat declarada dogma de fe pel papa Pius IX (l'any 1854, en la seva butlla *Ineffabilis Deus*).

¹⁴ *harmonios*: sinèresi.

¹⁵ *pàtria*: sinèresi (deixem d'assenyalar-les en casos tan obvis).

¹⁶ 'Ja havien passat cinc-cents anys d'ençà que en un trist dia un comte va venjar la luxúria del rei permetent el pas per l'estret de Gibraltar a les tropes musulmanes.' Referència a la història llegendària del rei Roderic, la Cava i el comte Don Julián.

¹⁷ *pallideixia*: empal·lidia (cast.). És a dir: 'La creu immortal empal·lidia davant la mitja lluna tenyida de sang rabiosa'. | *traïdora*: amb sinèresi (tres síl·labes).

¹⁸ *triümfant*: mot llegit sempre amb sinèresi, com a bisíl·lab.

¹⁹ 'La lluna mora que regalimava sang onejava orgullosa i triomfant per tota la infelìç Espanya, a la qual avassallava.'

²⁰ *la prenda cara*: l'objecte de la seva estimació («son amor honest», el seu fill).

²¹ *l'ara del profeta infernal*: Quintana imagina erròniament (o metafòricament) que l'islamisme dedica altars a Mahoma.

²² *l'arrossegaren*: corregim «la rosssegaren».

En va Pelayo pugna ab fortalesa
des d'un racó d'Astúrias per salvar-la,
i d'aquell mar²³ de roques i malesa
a la pàtria infeliç jura venjar-la,
que²⁴ l'àrabe triümfant la mira estesa
com catifa a sos peus per estripar-la
i convertir los llocs de Déu morada²⁵
en llocs de lliviandat²⁶ desenfrenada.

Com torrent impetuós trenca la valla
que el llaurador li féu, i ab sanya²⁷ fera
pel mig dels camps los rocs de la muralla
escampa, invadint tota la pradera,
aixís la mitja lluna ab férrea malla
embolica, cruel, l'Espanya entera,
estrenyent fins que tota la domina...
Imposant-li costums, lleis i doctrina.

Mes no en va en Covadonga ressonara²⁸
lo crit del poble astur, que ab valentia
des d'aquell niu hissant lo lleó baixara
a ensangrentar ses ungles cada dia...
I un regne a l'invasor arravatara²⁹
on la creu del Senyor resplandeixia,³⁰
rentant l'afront de pàtria esclavizada
ab mars de sang, cent voltes derramada.³¹

I més tard la Navarra batallava,
i Castella i Lleó, plens de bravura;
Catalunya, Aragó, quiscun alçava
llurs gonfanons sangosos i ab fe pura
a l'infiel poc a poc guanyant anava
les terres que tacà sa planta impura,

restablint la llei santa de sos avis
al venjar cruament antics agravis.

Mes ja l'hora sonà. De sa cadira,³²
que per dosser la immensitat ostenta,
l'Eternal un instant la terra mira,
i d'un sol cop davant se li presenta
quant en ella s'hi mou, sent i respira.
La lluna musulmana,³³ que ensangrenta
la Ibèria fiel, ne veu, i sa mirada
fa tremolar lo cel, tant és airada.

Llavors crida a Gabriel. La majestuosa
veu pels àmbits del cel forta ressona
i estenent-ne la destra poderosa
mostra a l'àngel lo port de Tarragona.
«Torne³⁴ a brillar per sempre gloriosa
de Cristo la bandera, que pregona
mon imperi immortal. Que la primera
deixe de ser Mallorca presonera.»

Diu, i en lo llibre d'or l'ordre estamparen
ab lletres de diamant. Un cant de glòria,
puntejant-ne ses lires, entonaren
tots los cors immortals, i de victòria.³⁵
A l'àngel escollit acompanyaren
ab desig d'amor sant en la memòria,
i Gabriel d'un sol vol arriba a l'ona
que la platja embesteix de Tarragona.

Deixant llavors del ser pur l'hermosura,
a la matèria humana forma roba,³⁶
i banyant-ne sos ulls blaus de dolçura

²³ *d'aquell mar...*: des d'aquell mar.

²⁴ *que*: perquè.

²⁵ *los llocs...*: els temples cristians.

²⁶ *lliviandat*: luxúria (cast.).

²⁷ *sanya*: acarnissament (cast.).

²⁸ *ressonara*: va ressonar, havia ressonat.

²⁹ *arravatara*: Quintana sempre usa la grafia *arrebatat*.

³⁰ *resplandeixia*: resplendia.

³¹ 'Cal molta sang dels enemics per rentar «l'afront» que han fet a la (mare) pàtria.'

³² *cadira*: aquí, 'tron'.

³³ *musulmana*: corregim sempre «mussulmana».

³⁴ *torne*: que torni.

³⁵ 'Els cors d'àngels immortals, acompanyant-se de les seves lires, van entonar un cant de glòria i de victòria.'

³⁶ És a dir: 'Abandonant la seva bellesa d'ésser purament espiritual, l'àngel pren a la matèria una forma humana' (a la primera edició hi ha coma després de *matèria*).

d'un gentil trobador vesteix la roba;
tot caminant a la ciutat, murmura
melancòlicament cristiana troba,³⁷
i ab mà segura l'encordat feria
de l'arpa d'or, llançant rius d'harmonia.

A la vora del mar un palau era,³⁸
lo d'en Pere Martell; en aquell³⁹ dia,
l'home atrevit que el mar ab sa galera
féu murmurar llaurant-s'hi llarga via,
l'hospitalària taula ab fe sincera
a Don Jaume i sos nobles oferia;
tots coberts de la pols de cent batalles,
que un bany gloriós donà a ses fèrrees malles.

Ès lo Don Jaume de gentil figura,
de majestat i de noblesa plena,
ab la força de l'hèroc i la bravura
del Déu potent que los combats ordena.
L'estrella de son cel, radiant i pura,
entre els lloers d'Urgell brilla serena,
i a Catalunya i Aragó pregona
lo futur esplendor de sa corona.

Del monarca la vista divagava,
sobre les ones rodolants perduda,
ona que el sol serpentejant daurava
tot llançant perles quan se sent rompuda;
i és que en aquella immensitat buscava
terra que esclava jeia i abatuda.
Ès que el lleó sos fers⁴⁰ rompre volia
i com lliurar-la,⁴¹ valerós, rumia.

L'hora arribada en què la sombra esborra
del jorn que fuig l'hermosa flamarada,
dintre dels vasos lo licor ne corre
caient dels gerros en brillant cascada,
quan entra el trobador. Se trau la gorra,
i prelude tristíssima tonada
una cançó comença, que a la riba
tota plorosa i gemegant arriba.

«Posada enmig del mar, d'ell tot voltada,
com sultana asseguda en rica alfombra,
un' isla gran s'hi veu —desventurada!...—,
que Mallorca l'alarb ab pler la nombra.
De ses costes l'arena abrillantada
l'aigua blava ab amor suaument l'escombra,
i ella en canvi els perfums rics li n'envia
dels tarongers que en ses planures cria.

»Rica, aqueixa isla n'és en fruits, verdura,
en ports, viles; son cel,⁴² com mantellina
que el cast pudor amaga quan va pura
a rèbrer a⁴³ son Déu modesta nina.⁴⁴
Joia que l'opressor guardar procura
més que d'or i de plata rica mina,
joia que inclina la sua⁴⁵ testa hermosa
als fers⁴⁶ d'esclavitud més vergonyosa.

»I d'aqueix lloc⁴⁷ de pau i de bonança,
com buitre⁴⁸ famolenc de sa buitrera,
la mahometana nau de nits s'avança,
aborda al traspasar mercant galera,
i abeurada de sang en la matança
a Mallorca la porta presonera,

³⁷ *cristiana troba*: poema trobadoresc de caràcter no profà.

³⁸ *un palau era*: hi havia un palau.

³⁹ *en aquell*: corregim «en quell», que faria el vers coix.

⁴⁰ *sos fers*: els ferros (aquí, 'grillons, cadenes') que empresonaven Mallorca.

⁴¹ *lliurar-la*: alliberar-la.

⁴² Se sobreentén el verb copulatiu: 'son cel és com mantellina...'

⁴³ *rèbrer a*: escrivim l'infinitiu amb *r* final perquè, com hem dit en l'encapçalament, aquesta grafia és la que per a l'autor imposava l'hiat.

⁴⁴ Hipèrbaton: 'El cel de Mallorca és com la mantellina que amaga el cast pudor d'una modesta noia quan s'acosta, pura, a rebre la comunió'.

⁴⁵ *sua*: pronunciat amb sinèresi, com a monosíl·lab.

⁴⁶ *als fers*: sota els ferros ('grillons', 'cadenes').

⁴⁷ *d'aqueix lloc*: des d'aqueix lloc.

⁴⁸ *buitre*: forma castellana molt difosa en competència amb la genuïna: *voltor*.

a Mallorca, que veu-la⁴⁹ adolorida
i que, com ella, jau trista, oprimida.

»¿I ha de durar més, ai!, l'agonia
d'eixa reina del mar? Aquelles planes
que algun temps respiraren d'alegria
a l'escoltar les trompes catalanes,
¿no veuran en la mar, com aquell dia,
les naus de Berenguer i les pisanes⁵⁰
que a trossejar anaven ses cadenes,
les barres tremolant⁵¹ en llurs antenes?

»Que Aragó i Catalunya porte els passos⁵²
a sa germana que captiva plora;
vine, Don Jaume, a fer bocins los llaços
ab què la lliga la cobdícia mora,
i esborra de son cel ab tos forts braços
la mitja lluna que hi brillà en mal' hora.
Fes en son lloc brillar la creu serena...
A Mallorca, barons, que Déu ho ordena!...»

Berenguer de Palou, que l'escoltava
com cavaller la veu⁵³ d'hermosa nina,
veient lo foc que en lo seu front brillava,
cregué el cantar d'inspiració divina.
De goig, lo cor del bisbe ne saltava,
i ab to que del festí el brogit domina,
«Lo cel», diu, «trobador, aquí t'envia.

Déu ho vol, cavallers. Déu allà ens guia!...»

«Déu ho vol!»,⁵⁴ criden tots; ab apostura
gentil, alça's lo Rei, i la mà estesa,⁵⁵
«Jur no deixar», digué, «mai l'armadura
fins haver deslliurat tan rica presa.
Ho jur per Déu i per la Verge pura!...»
I ab un crit ple de fe i de fortaleza,
que retrunyí del moro en la cavorca:⁵⁶
«A Mallorca, barons! Sus!,⁵⁷ a Mallorca!!!...»

I molt poc temps després, en Barcelona,
les sales del Consell s'estremeixien⁵⁸
al crit de «Déu ho vol!», que el món atrona
llançat per cent mil veus, que repetien
les riberes del mar i que ressona
dintre el niu a on⁵⁹ los buitres ne vivien;
i és fama que, al senti'l,⁶⁰ l'estel de Mahoma⁶¹
s'emboicà ab un vel d'espessa broma.

L'àngel, en tant,⁶² obrint les blanques ales
—més blanques que la neu de dalt baixada,
més que el lliri que estén totes ses gales
sentint, enamorat, la matinada—,
volava, travessant del cel les sales,
a donar compte a Déu de sa jornada;
i l'Eternal, veient tanta hermosura,
l'inunda d'amor sant i de ventura.

⁴⁹ *veu-la*: la veu.

⁵⁰ *pisanas*: de la República de Pisa. Es refereix a una expedició anterior, de l'any 1114, que comportà el desembarcament d'una esquadra pisano-catalana a Portopí.

⁵¹ *les barres tremolant*: amb la bandera de les quatre barres voleiant.

⁵² *porte els passos*: s'encamina (hi caldria *porten* 'portin', però aquí les necessitats mètriques li fan tractar *Aragó-i-Catalunya* com una unitat).

⁵³ *...la veu*: com cavaller *escolta* la veu.

⁵⁴ És el crit de croada, de guerra santa cristiana.

⁵⁵ *i la mà estesa*: enteneu 'amb la mà estesa'.

⁵⁶ *en la cavorca*: el mot és utilitzat perquè amb les seves connotacions permet assimilar els musulmans a animals frotges, com les del niu de voltor posterior («i que ressona / dintre el niu a on los buitres ne vivien»).

⁵⁷ *sus!*: «crit amb què es dona als corredors d'una cursa el senyal de començar a córrer» (DCVB).

⁵⁸ *s'estremeixien*: s'estremien.

⁵⁹ *a on*: com hem dit, la grafia de l'època és sempre *ahont* o *hont*.

⁶⁰ *al senti'l*: «al sentir-lo».

⁶¹ Vers hipermètric; però potser l'autor pronunciava *M'homa* [m'omə], en dues síl·labes.

⁶² *en tant*: sempre té el valor de 'mentrestant'.

CANT SEGON

Acostava's lo temps en què la fulla
de dalt dels arbres poc a poc davalla,
i ab trist mantell de funeral despulla
la treballada terra n'amortalla;
;pobra mortalla que ab son buf esbulla
lo vent sobre ella mentres, foll, ne balla!...⁶³
Acostava's eix temps i ab ell l'aurora⁶⁴
que trossejar vegé la lluna mora.

Vida en les platges i brogit tot era
de les hermoses viles catalanes;⁶⁵
tremola altiva la immortal bandera
sobre cent naus, emmirallant-la ufanes
de son llit en lo fons; i en la ribera
acampades les tropes cristianes,
sospiraven llurs cors plens d'alegria
de muntar a eixes naus per lo gran dia.

I aquest jorn arribà, gai,⁶⁶ per la terra
que, seguint-ne la creu, atravessava
la mar, llançant a l'aire un so de guerra
que fins als núvols poderós pujava;
i rodolant-ne d'una a l'altra serra,
les costes de la pàtria despertava,
tot cridant⁶⁷ a Mallorca era arribada
l'hora de llibertat, tan sospirada.

Era's⁶⁸ un jorn hermós; la mar enviava
son alè pur com infantil pregària,
que les blaviques⁶⁹ aigües n'arriassava⁷⁰
tot escopint grans d'or de sa fondària;

i entre l'aigua i l'arena s'aturava
del sol l'ardent⁷¹ i viva lluminària,
fent brillar com estrelles les gotetes
que van llançant les ones inquietes.

Jorn immortal! Ab un segell de glòria
en les fulles daurades t'estampara,
la pàtria, de son llibre de la Història;⁷²
cantat pels trobadors, un lloc trobara,
de sos fills escollit en la memòria,⁷³
i en ell, com dolç record, gravat quedara.
Jorn lo més gran d'aquesta pàtria mia,
rep lo salut que lo cantor t'envia.

A penes com un globo, el sol s'aixeca,
de foc, allà en lo fons de la marina,⁷⁴
i fent als núvols amorosa mueca
de nit passada plega la cortina,
mentre ab ardents petons les gotes seca
del plor que la floresta n'emblanquina,⁷⁵
un apagat rumor⁷⁶ poc a poc sona
i que, creixent, després la riba atrona.

Allà en la platja d'una vila hermosa⁷⁷
(que en Catalunya enmig de totes brilla
com en un ram de flors brilla la rosa,
o enmig de cent galans hermosa filla)⁷⁸
va desfilant la joventut fogosa
(servint a tots les veles de sombrilla)
davant del Rei, que ple d'orgull mirava
tant i tant hèroe que al combat volava.

⁶³ Hipèrbaton: 'pobra mortalla que el vent esbulla, bufant i ballant enfollit sobre ella'.

⁶⁴ *l'aurora*: metonímia per *dia*.

⁶⁵ Hipèrb.: 'Tot era vida i brogit a les platges de les boniques viles catalanes'.

⁶⁶ *gai*: alegre, joiós.

⁶⁷ *tot cridant*: enteneu 'tot cridant *que*'.

⁶⁸ *era's*: era (cf. cast. *érase*).

⁶⁹ *blaviques*: blavisses (DCVB recull *blaviscós* però no *blavise*).

⁷⁰ *n'arriassava*: substituïm «ne rissaba».

⁷¹ *ardent*: a la primera edició hi ha «ardent» (és a dir, que Quintana considerava que *ardent* era la forma regular).

⁷² Hipèrb.: 'Dia immortal! La pàtria et va estampar amb un segell de glòria en els fulls daurats del llibre de la seva Història'.

⁷³ Hipèrb.: '(Dia) cantat pels trobadors, que va trobar un lloc escollit en la memòria dels fills de la pàtria'.

⁷⁴ Hipèrb.: 'Allà, al fons de la marina, s'aixeca el sol de foc, encara petit com un globus'.

⁷⁵ El sol eixuga la rosada.

⁷⁶ *rumor*: remor, brogit.

⁷⁷ La vila de Salou.

⁷⁸ *filla*: noia, donzella (antic, segons DCVB).

Com a vanguardia, en llurs cavalls venien,
prudents i valerosos, los Montcades,⁷⁹
i en ses banderes estampat tenien
de Baviera les armes fortunades,⁸⁰
que molt prompte sos fills esborrarien
per los set pans en camp vermell trocades,
no sens que abans en sang ells les banyassen
i de glòria eternal les coronassen.

Tras ells, Don Nunyo Sánchez caminava,
comte del Rosselló; de Barcelona,
Berenguer de Palou (que tremolava⁸¹
la santa ensenya que molt alt pregona
son ministeri sant) humil anava;
i, prop dels dos, lo bisbe de Girona,⁸²
que trenta cavallers al combat guia
nats en les planes que l'Onyar sacia.

I d'Empúries lo comte; i de Torroella
lo senyor, que cinc-cents fills acompanya
de la comarca dilatada i bella
que el Ter, partint-la, enamorat ne banya.
Llauradors i pastors, que ahir (la rella
en lo fons arrimant de sa cabanya)
juraren al cobrir-se ab l'armadura
glòria en lo camp⁸³ trobar o sepultura.

Vénen després los cavallers que un dia
sobre el sepulcre sant també juraren
contra l'infel pugnar ab valentia
i que ab rius de llur sang, pròdigs, regaren

les planes musulmanes⁸⁴ d'Antioquia;⁸⁵
o ab rius, també, de caritat secaren
los plors del pelegrí malalt que errava
pel mar d'arena ardent que el rodejava.

I Cervelló, Alamany, i el de Mendiona,⁸⁶
i altres i altres barons d'estirpe clara,
dignes tots de cenyir una⁸⁷ corona,
no tan brillant com la que el cel prepara
al que la Fama ab trompes cent pregona
de nous llozers haver-se ornat encara.
Llurs cendres despertar no pot ma lira,
que ja horrors solament, combats, respira.

La vila de Salou s'estremeixia⁸⁸
en sa platja veient tanta hermosura,
i ab ulls enamorats s'entretenia
contemplant a sos fills plens de bravura,
que el pendó de les barres conduïa
mar endins, a trencar bandera impura,
entrant en les galeres ab gran pompa
al crit agut de la guerrera trompa.

Des de coberta, lo soldat cridava
l'adéu-siau a les natsals muntanyes;
tendre cantar que trist se barrejava
ab los plors maternals en les cabanyes,
ab los gemecs de l'ancla, que arrancava
lo mariner, del mar en les entranyes,
i ab lo rumor de l'ona, que, adormida,
se sent d'un cop de quilla migpartida.⁸⁹

⁷⁹ *Montcades*: Quintana escriu sempre «Moncada» i «Moncades».

⁸⁰ «Els antics genealogistes feien derivar-lo [el llinatge Montcada] d'un rei sàrmata anomenat Hèrcul, dels ducs de Baviera i de Carles Martell a través del llegendari Dapifer de Montcada, un dels anomenats *Nou Barons de la Fama*» (GEC).

⁸¹ *que tremolava*: que feia tremolar (*onejar*) al vent.

⁸² Berenguer Dalmau va ser el bisbe de Girona entre 1114 i 1140 (GEC).

⁸³ *en lo camp*: en el camp de batalla.

⁸⁴ *musulmanes*: a la primera edició sempre escrit «mussulmanes».

⁸⁵ *Antioquia*: pronunciat *An-tio-qui-a*. (es refereix al patriarcat d'Antioquia, a Terra Santa).

⁸⁶ Noms de cavallers: Guillem de Cervelló, Ramon Alamany i Guillem de Mediona.

⁸⁷ *cenyir una*: hiat entre aquests dos mots.

⁸⁸ *s'estremeixia*: s'estremia.

⁸⁹ Hipèrb.: 'El cant tendre de comiat que els soldats dirigien a les muntanyes natsals es barrejava amb els plors de les mares des de les seves cases, amb els gemecs de les àncores que els mariners arrancaven de les entranyes del mar i amb la remor de les ones sorpreses enmig del son per les quilles de les naus que les fendien'.

¿Vist no heveu mai cavall tras la barrera,
que el fre mossega contemplant la via
i el pit hermós cobreix blanca bromera,
al sol llançant-la que ab sos peus feria?⁹⁰
Alça les clins, obrint-lo,⁹¹ i la carrera⁹²
dòcil emprèn, creient la mà que el guia,
i tant més corre i l'esperit alenta
quant⁹³ l'esperó sos flancs, cruel,⁹⁴ ensangrenta.

Així les naus que l'àncora aferrava
estenen poc a poc la blanca vela
que el vent, passant-ne, ab sos pulmons inflava;
lo rem del mariner, ferint-lo, entela
del mar l'immens cristall; ab força clava
cavaller en son banc la llarga espuela⁹⁵
que els fa partir com disparada bala
seguint la via que el timó senyala.

Com un vol de blancs cisnes al posar-se
sobre les aigües de l'estany serenes
i que un a un rellisquen al llançar-se
sobre el polit mirall del marc d'arenes,⁹⁶

des de la riba al mar també engolfar-se,⁹⁷
de son pes orgullosos les antenes,
mira la vila que amorosa atura
l'últim adéu que el mariner murmura.⁹⁸

Ja de la costa la volguda serra
l'última llum del sol i l'illuminava
i de la plana la fecunda terra
la nit ab vel espès embolicava.
A l'avançar, la son los ulls aferra
del soldat de la Creu... Ai!, ignorava
que mentres ell se glonxa⁹⁹ sobre l'ona,
l'Enemic sobre d'ell llampega i trona.

Sentat allà en lo fons d'horrible sima¹⁰⁰
d'un abisme sens fi –que té per gala
la supèrbia i 'l'¹⁰¹ pecat, i que l'anima
ab sa llum venjadora el foc que exhala
remordiments i plor–, ab calma esgrima
pensaments¹⁰² negres com del corb ho és l'ala,
ses ungles rosegant ab ràbia fera,
Satan, que al cel pujar encara espera.¹⁰³

⁹⁰ Hipèrb.: '¿No heu vist mai cavall que des de darrere una barrera contempla (impacient) el camí, mossegant el fre i amb el pit cobert de blanca bromera que la mateixa agitació del seu cos fa que caigui al sòl que ell colpeja amb les seves peülles?'

⁹¹ *obrint-lo*: en el moment que li obren el pas.

⁹² *carrera*: correguda (o *cursa*, segons el gal·licisme consagrat per la llengua normativa).

⁹³ *i tant més corre ... quant*: com més mal li fan amb l'esperó més corre i s'esforça, obediènt.

⁹⁴ *cruel*: pronunciat amb sinèresi.

⁹⁵ *la llarga espuela*: els rems amb què els cavallers fereixen el mar («l'immens cristall»).

⁹⁶ *el marc d'arenes*: la platja.

⁹⁷ *engolfar-se*: endinsar-se en el mar.

⁹⁸ Hipèrb.: 'Des de la riba, la vila de Salou (que recull amorosa l'últim adéu que els mariners murmuren) mira com les antenes de les naus (orgulloses del pes que transporten) s'endinsen en el mar, que és com un polit mirall emmarcat d'arenes, i se les afigura («mira») com un vol de cignes blancs que, al llançar-se un per un sobre les aigües d'un estany per posar-s'hi, llisquen uns instants sobre la serena superfície'.

⁹⁹ *se glonxa*: es gronxa (Quintana escriu «s'aglonxa»). El DCVB diu que *glonxar-se* és empordanès –però sempre ho havíem dit així a la ciutat de Girona, almenys abans que començéssim a *columpiar-nos*... – i el DECat no en parla (tot i que esmenta formes amb *gl-* a la Rioja i a la Lorena...).

¹⁰⁰ *sima*: corregim «cima», que és clarament un error.

¹⁰¹ *i'l*: ho escrivim així per indicar que hi ha elisió i no sinalefa (que suposaria una síl·laba més).

¹⁰² *esgrima / pensaments*: rumia, es baralla amb els seus pensaments.

¹⁰³ Hipèrb.: Satanàs, que encara confia tornar a pujar al cel, assegut al fons de l'horrible sima d'un abisme sens fi (perquè s'envaneix de la seva supèrbia i dels seus pecats, i a qui la llum venjadora del foc de l'infern, que fa exhalar remordiments i plors a les ànimes dels condemnats, encara engrésca més), està rumiant pensaments negres com l'ala del corb, rosegant-se les ungles amb ràbia ferotge'.

Allí s'estava quan, potent, ressona
la veu del Déu que el firmament governa,
i per les voltes divagant atrona
los habitants de la infernal caverna.¹⁰⁴
A l'escoltar-la, el flanc la ira esperona
de l'àngel mal¹⁰⁵ contra la Llei Eterna,
i no podent tranquil allí sentir-la,
llança's¹⁰⁶ al món, osat,¹⁰⁷ per resistir-la.¹⁰⁸

Sobre un cavall cabalga que formara¹⁰⁹
d'un puny de núvols¹¹⁰ al sortir de terra;
I estenen-los tras ell l'aire emmascara,
a la lluna i'ls estels fent crua guerra.¹¹¹
Sobre la costa arriba, i prest repara
en la immortal bandera, que s'aferra
ab sos plecs de les naus en l'alta antena,
que en ses espatlles du la mar serena.¹¹²

Llavors, sa tropa ab ronca trompa crida,
que els morts fa tremolar dins sa mortalla,
i de l'infern cixint espavordida,
vola pels aires com un bri de palla.¹¹³
Ab son prompte¹¹⁴ mirar, la força amida¹¹⁵
dels esquadrons que aprasta a la batalla,
i les altives mans fieres ordenen
rompre els grillons que l'huracan enfrenen.¹¹⁶

Corre la tropa i les comportes obre
del vent furiós que encadenat dormia,
i a l'observar que llibertat recobra,
crits i bruels al firmament envia.
Força, llavors, i potestat li sobra
per desbarta¹¹⁷ lo mur que l'oprimia,
mes reposa un instant; després se llança
i al món enter son buf terrible alcança.

Tal en jorn de motí la turba calla
si a trossejar arriba ses cadenes:
Muda, i abans de la batalla
un sol respir escoltaràs a penes.
Ai!, que al saltar intrèpida la valla
tenyirà ab sang calenta les arenes
i el torbellí sa punta tan alt puja
que de crímens a terra torna en pluja.

Vola llibre¹¹⁸ lo vent per la planura
de l'ample mar, inflant furiós les ones;
a muntanyes immenses per l'altura
semblen, i al càurer¹¹⁹ alcen, baladrones,¹²⁰
brams, que ab los seus units, la por impura,
a l'estrellar-se en les veles rodones,
al somni quiet dels mariners barregen
mentre eixes veles ab furor trosseggen.

¹⁰⁴ Hipèrb.: 'Aleshores ressona per les voltes de la caverna infernal la veu de Déu, atronadora a les orelles dels seus habitants'.

¹⁰⁵ *mal*: malvat, dolent. | Hipèrb.: 'La ira esperona contra la Llei de Déu el flanc de l'Àngel malvat'.

¹⁰⁶ *llança's*: es llança.

¹⁰⁷ *osat*: agosarat.

¹⁰⁸ Hipèrb.: 'En escoltar-la, l'àngel malvat sent com si la ira li esperonés el flanc per animar-lo a oposar-se a la llei de Déu, i no podent suportar-ne la veu, surt a l'exterior per combatre-la'.

¹⁰⁹ *que formara*: que va formar, que va crear.

¹¹⁰ *puny de núvols*: grapat de núvols.

¹¹¹ Hipèrb.: 'Satanàs cavalca un cavall que deixa darrere seu un rastre de núvols negres (dels quals va ser format) que oculten la lluna i els estels, enfosquant l'ambient'.

¹¹² Hipèrb.: 'Divisa la bandera immortal, que amb els seus plecs s'emboïlla, com si s'hi aferrés, a l'alta antena de les naus que la mar serena porta sobre les seves espatlles'.

¹¹³ Hipèrb.: 'Llavors, amb una trompa que de tan ronca fa tremolar els mateixos morts dins de les seves mortalles, Satanàs crida les seves tropes, que ixen espaordides de l'infern i vénen volant pels aires com brins de palla'.

¹¹⁴ *prompte*: ràpid (aquí potser amb el matís de 'peremptori').

¹¹⁵ *amida*: corregim «mida» (l'elisió amb l'última vocal del mot anterior permet interpretar-ho així).

¹¹⁶ Hipèrb.: 'El dimoni mira les forces de què disposa per fer entrar en la batalla i els ordena, amb les seves mans altives i feres, que trenquin els grillons que contenen l'huracà'.

¹¹⁷ *desbarta*: corregim «desvartar», que deu ser *desbaratar*.

¹¹⁸ *llibre*: lliure.

¹¹⁹ *càurer*: caure (conservem la grafia que justifica l'hiat que l'autor pretenia).

¹²⁰ *baladrones*: baladreres.

Sobresaltats desperten,¹²¹ i al mirar-ne la destrucció fatal que els amenaça, creuen la mort dintre la mar trobar-ne i un solc lo plor sobre ses galtes traça. Les fràgils fustes entre si al xocar-ne, la por la sang dintre ses venes glaça. Ningú parla ni es mou; sols se sentia lo trist soroll que l'huracan movia.

Enmig de tant perill i pena tanta, lo pensament al cel piadós invoca, i una oració fervent, humil i santa de dintre el cor exhala's per la boca. Un serafi entre ses mans l'aguanta i no la solta fins que al sòlio¹²² toca de l'Eternal, que trona a l'escoltar-la; i a l'àngel mana ab forta mà venjar-la.

Pren l'asta d'or, Gabriel, i d'un cop d'ala atravessant lo firmament, arriba enmig la tempestat que les naus tala. Mira a Satan i son coratge aviva, i enarbolant la llança, més que bala ràpida, sobre el front ferida viva obre al tirar-la del rebelde i 'l llança allà a on mai l'etern sofrir descansa.

Les crins prenent al vent, a sa cadena porta'l, i un mur entorn la presó posa que eternament sa ràbia boja enfrena. Calma's la tempestat; la mar reposa,

tornant a emmirallar lo cel serena; i l'àngel, que a pujar dalt se disposa, traça l'arc de la pau¹²³ sobre la volta que el sol brillant i mansament revolta.

Les naus rellisquen sobre l'ona mansa, les veles destrossades desplegant-ne, i la brisa que ab calma les balança¹²⁴ als rems auxili va ab amor prestant-ne. Lo mariner entona d'alabança un cor a Déu, que escapa al cel volant-ne, i lo soldat, que ja Mallorca obira,¹²⁵ de guerrear per l'hora ansiós sospira.¹²⁶

Toquen les proes l'anhelada riba i sos braços de ferro l'ancla clava, i la bandera catalana altiva ha poc¹²⁷ en terra mora tremolava,¹²⁸ corre la sang de l'enemic que arriba a oposar-se al torrent que el mar llançava, al Rei donant-ne la primer' victòria, presagi cert de tanta i tanta glòria.¹²⁹

Caminava pel cel la nit obscura quan, fatigats de sang i de matança, del combat despullant la vestidura, la deixen ab la llarga i forta llança. Altra pregària a l'Eternal murmura, al dormir-se, son cor ple d'esperança, i sols lo crit dels vigilants s'escolta, que a temps iguals lo campament ne volta.

¹²¹ *desperten*: la tripulació.

¹²² *sòlio*: soli, tron.

¹²³ *l'arc de la pau*: és l'arc de sant Martí, que recorda la promesa de Jahvè de no enviar cap més diluvi universal (Gènesi, 9:8-17).

¹²⁴ *les balança*: les bressa.

¹²⁵ *obira*: albira.

¹²⁶ *Hipèrb.*: 'A la vista ja de Mallorca, el soldats sospiren ansiosos perquè arribi l'hora de lluitar'.

¹²⁷ *ha poc*: 'fa poc que' (a l'original, *a poch*).

¹²⁸ *i la bandera ... tremolava*: al cap de ben poc temps d'haver començat a onejar altivament la bandera catalana sobre terra sarraïna.

¹²⁹ *Hipèrb.*: 'Feia ben poc que la bandera catalana onejava altiva sobre terra mora, que ja arriba l'enemic a oposar-se al torrent de cristians que el mar ha llançat a les seves platges. Corre la sang de l'enemic i el rei obté la primera victòria, presagi de la glòria que s'apropa'.

CANT TERCER

Vint anys a penes corregut havien
des que el primer vagit del Rei sonava
i els trobadors sos alts fets difundien,
ja son renom per l'univers volava.
Com allà en la muntanya, quan envien
les nuvolades ab què es coronava
trons rodolants que, els ecos repetint-ne,
va llur ressò la immensitat omplint-ne.

Fruit d'un engany que al cavaller honora,
al cavaller fidel que l'imagina:¹³⁰
fill d'una santa que Provença adora
dins son record, com son amor la nina,¹³¹
i del monarca que caigué en mal' hora,¹³²
com flor brillant que el tràmec extermina,
en los camps de Muret, que, ab la memòria
de sa mort de soldat, diuen sa glòria.

Cants d'alabança al presentar-lo entona
de Déu l'esposa fiel, la Iglésia santa.
Un miracle lo salva, i la corona
al posar en son front, de glòria tanta
esdevenir¹³³ a son país pregona,
que a sos rivals secretament espanta;¹³⁴
i quan més tard se llança a les batalles
la terra va sembrant-ne de mortalles.

Domina ferm del regne la noblesa,
que, de vassalla, alçava's en senyora;¹³⁵
guanya i torna l'Urgell a sa comtesa,¹³⁶
i de València el rei, humil, l'implora.

Desafiant del mar ample la bravesa,
vist l'haveu arribar en terra mora,
i enarbolant les barres catalanes,
ab sang regar les dominades planes.

Era lo jorn, lo jorn de la batalla
sepulcre de la lluna mallorquina,
que acaba al peu de sa potent muralla
i al sol ardent de Llíbia la confina.
Ai!, que la Parca espolsa sa mortalla
mentres lo ferro ensangrentat fulmina!...
Ai!, que entre els morts estesos per les eres,
fills ploraran de Cristo les banderes!...¹³⁷

L'aurora a penes a plegà' ajudava
son vel hermós al vespre que fugia,
quan en massa l'exèrcit despertava,
les armes, animós, prompte amania.
De goig l'esclava terra tremolava
veient que el jorn de llibertat llua,
obrint les seques goles, al venjar-les,
en musulmana sang per abeurar-les.

Alça's enmig del camp, sobre una altura,
modest altar que humil la creu ostenta;
humil i gran!, que¹³⁸ raigs entorn fulgura
de llum plena de fe que a tots calenta.
La victima innocent, de taca pura,
Berenguer de Palou a tots presenta,
i a l'invocar sobre ells de Déu la glòria,
«Correu», los diu, «correu a la victòria!»

¹³⁰ L'engany que va produir la concepció de Jaume I (explicat per Ramon Muntaner als capítols 3-5 de la seva *Crònica*).

¹³¹ Maria de Montpeller.

¹³² Pere el Catòlic, mort a la batalla de Muret.

¹³³ *esdevenir*: esdevenidor.

¹³⁴ Hipèrb.: 'I més tard, coronant-se rei, pregona per al seu país un futur (*esdevenir* 'esdevenidor') de tanta glòria que en secret els seus rivals se n'espanten'.

¹³⁵ 'Domina amb fermesa la noblesa del regne, que fins aleshores se n'havia ensenyorit' («de vassalla, alçava's en senyora»).

¹³⁶ 'Conquista l'Urgell i el torna a la seva comtesa'. La pronúncia *comtesa* és confirmada per la rima amb *bravesa*.

¹³⁷ Hipèrb.: 'Les banderes ploraran que entre els morts estesos per les eres hi hagi també cristians'.

¹³⁸ *que*: perquè.

Com l'aigua d'una font que, retinguda de l'aixeta per força, dorm quieta, i a l'obrir-la se llança, com si, rude, la mà hi pesàs de poderós atleta, inundant-ne la pica en sa caiguda que en sa impaciència durament apreta; corren aixís les tropes ab bravura les feres a embestir en sa espessura.¹³⁹

La vanguardia, com fletxa disparada de la ballesta, a l'enemic camina, com nuvolada de llampecs prenyada que pel cel vola, mort sembrant i ruïna;¹⁴⁰ i al descobrir estesa ja i formada enmig del pla la tropa sarraïna, crit animós al firmament envia, que atronador la selva repetia.

Com enmig de la mar nau combatuda per un fort temporal que –trossejada, sens veles ni timó– creia's perduda o en terra estranya per gran sort llançada, veu al nàixer lo jorn la coneguda platja, obira la pàtria sospirada, així, el¹⁴¹ soldat joiós lo cor respira i l'hora de combatre ne sospira.¹⁴²

Qual immensa volada de palomes,¹⁴³ o del riu Ter, que en dos l'Empordà talla, allà en l'hivern les blanquinoses bromes, l'infel espera en ordre de batalla. Lo sol que, alçant-ne de pertot aromes, son raig ardent del carro d'or davalla,

fa ses armes brillar com les arenes les matinades de l'estiu serenes.¹⁴⁴

Ràpida avança en dos meitats partida la tropa catalana, governada la part esquerra, forta i aguerrida, per lo comte d'Empúrics i ajudada dels cavallers del Temple. Ja la mida sols de ses llances ne contempla airada entre ella i l'enemic; un salt l'esborra,¹⁴⁵ i a doll la sang pel mig del camp ne corre...

Tal com trenca un llampec la nuvolada, o el torbellí quan ronca per la serra, obre's ample camí la tropa osada,¹⁴⁶ informes restos escampant per terra; i aixís com en los camps cau la daurada espiga, al cop terrible que l'aterra, cauen així les testes musulmanes al cop segur d'espases catalanes.

¡Glòria a vosaltres, de la pàtria mia fills immortals! La vostra, victoriosa, fou la primera ensenya que aquell dia, sa divisa mostrant tota orgullosa, al crit de Berenguer corresponia; de les llunes alçant l'oberta llosa, per tancar-la després ab força tanta, que eternament captives les aguanta.

Allà va el noble comte! Sa cimera s'alça en lo més espès de la batalla, com en lo pla l'altíssima palmera;

¹³⁹ *espessura*: transcrivim «espesura».

¹⁴⁰ *ruïna*: pronunciat *rui-na*, amb diftong creixent.

¹⁴¹ *així, el soldat*: a la primera edició hi ha «així l' soldat» (hi caldria «així, al soldat» o, hipermètricament, «així, del soldat»).

¹⁴² Hipèrb.: Com la nau que es troba enmig del mar combatuda per un fort temporal i que, com que ha quedat trossejada i sense veles ni timó, ja es creia perduda o en el millor dels casos naufragant en una terra estranya, però en fer-se de dia descobreix que té a la vista la platja coneguda de la seva pàtria, així el cor joiós del soldat respira (per 'glateix'?) i sospira perquè arriba l'hora de combatre.

¹⁴³ *palomes*: coloms.

¹⁴⁴ Hipèrb.: l'exèrcit infidel que, posat ja en ordre de batalla, espera la sortida del sol sembla una immensa volada de coloms o les blanquinoses bromes del riu Ter (el que divideix l'Empordà en dues parts) a l'hivern. El sol, amb el seu raig ardent que davalla del carro d'or (=el sol, el carro que condueix Apolo) fa que les seves armes brillin com brillen els grans de sorra (d'una la platja) les matinades serenes de l'estiu.

¹⁴⁵ *esborra* la distància (de la llargada d'una llança) que els separava de l'enemic.

¹⁴⁶ *osada*: ardida, agosarada.

son ferro segador turbants ne dalla,
i, qual si fossen fets de tova cera,
caps –aquí– i braços, mans –allí– ne talla.
Mai cap lleó, un ramat a l'embestir-ne,
logra tal solc de sang sa garra obrir-ne.¹⁴⁷

En tant, la dreta, al mando dels Montcades,
vingué a les mans també ab l'esquerra mora.
Ja tres voltes de vèurer¹⁴⁸ arrancades
ses llunes la vergonya al rei devora;
i pam a pam perdudes tres vegades
la catalana host trista deplora.
Ai! que dels pocs l'ardor i valentia
la immensa multitud ne detenia.

Furiosos, los Montcades, com la fiera
a qui detura el pas una estacada,
per arribar al fill que en va l'espera
famolenc en sa cova; sa mirada
enmig dels esquadrons claven certera,
i a Déu clamant, la llança enarbolada,
com les lleuves¹⁴⁹ de neu de la muntanya
sobre ells ne cauen ab furiosa sanya.

Ja re els atura en sa carrera loca,
ample torrent de sang tras ells davalla;
la resistència més sa ira provoca,
i foradant de ferro la muralla
que el brio seu i llur poder sufoca,
arriben fins al cor de la canalla,
formant-hi un pedestal de calaveres,
sobre d'ell per hissar-hi ses banderes.

Oh vós, de cel i terra la Senyora!
Lliri més pur que el pensament que inspira
l'amor de mare a qui el fillet adora,
estel que el naufrago en son cel obira,
guarda i consol de l'orfenet que plora,
donau força a ma veu, plors a ma lira,
i cantaré dels hèroes, per memòria,
la trista mort després de tanta glòria.

L'àrabe rei, al veure destrossades
en lo cor¹⁵⁰ ses legions, aïrat¹⁵¹ envia
les agarenes¹⁵² tropes a bandades,
contra el puny¹⁵³ de valents que els embestia.
Ja les espases, de ferir cansades,
la mà robusta dret al cor no guia;
i al veure el núvol d'enemics que els volta,
volen morir matant un'altra volta.

Com toro enmig del circo,¹⁵⁴ que s'atura
esgarrapant la terra ab ràbia fera,
mostrant l'ensangrentada cornadura
que omplirà de cadàvers la barrera
i flairant l'enemic, ple de bravura,
tranquil, serè, lo cop fatal espera;
així els nobles germans,¹⁵⁵ aixís, morien,
mentres sa glòria a Catalunya envien.

Caigueren los valents. Glòria als Montcades!
Com arbre altíssim¹⁵⁶ que un llampec aterra,
i que al caure, ab les rames calcinades,
umple de por a l'adormida¹⁵⁷ serra,
al morir, ses espases amossades
cent espurnes de sang sembren per terra;
l'última llum que llança a l'apagar-se
l'antorxa, al somni¹⁵⁸ etern ans d'entregar-se.¹⁵⁹

¹⁴⁷ Hipèrb.: (hauria de dir «mai de cap lleó» o «amb sa garra»): 'Mai les garres de cap lleó embestint un ramat han pogut ocasionar un sol de sang com el que causa l'espasa del comte (son ferro segador) entre els enemics (portadors de turbants).'

¹⁴⁸ *vèurer*: veure (fa hiat amb el mot següent).

¹⁴⁹ *lleuves*: allaus.

¹⁵⁰ *cor*: centre, nucli.

¹⁵¹ *aïrat*: irat.

¹⁵² *agarenes*: àrabs (descendents d'Agar, dona d'Abraham).

¹⁵³ *puny*: per *punyat* (en el sentit de 'grapat', 'colla').

¹⁵⁴ *circo*: la plaça de toros, no pas el circ romà.

¹⁵⁵ Els germans Montcada.

¹⁵⁶ *altíssim*: sic a l'original.

¹⁵⁷ *l'adormida*: transcrivim «la dormida».

¹⁵⁸ *somni*: son (sembla castellanisme semàntic, influït per la polisèmia de *sueño*).

¹⁵⁹ Hipèrb.: 'com l'última llum que llança l'antorxa en el moment d'apagar-se, abans de lliurar-se al son etern'.

Tal qual en lo desert la temerosa
ramada de moltons, que n'observara
com la pantera ab ira sanguinosa
lo pastor ab ses ungles estripava,
i glaçada de por fuig pressurosa,
fins que la pleta veu, loca, no para,¹⁶⁰
orfe lo català de qui el regia,
covard, lo pit a l'enemic desvia.

Quan, per sort de ma pàtria i de l'Espanya,
Don Jaume el victoriós, Don Jaume arriba.
Observa, des del coll de la muntanya,
morts i més morts que el d'Empordà
n'estiba,
i com,¹⁶¹ en mans d'una guerrera sanya,
del moro camp fa alçar-ne flama activa,
que a son monarca pregonant-ne glòria,
fanal hermós serà de sa victòria.

¿Mes què miren sos ulls? ¿Són dels Moncades
les fugitives tropes que, cobertes
de pols i sang, arriben desbandades?...
«Sant Jordi i Aragó!, ¡Antes omplertes
de cadàvers les planes, trossejades
mes banderes mirar, mirar obertes
en mon cos cent ferides, que observar-ne
l'espantlla a l'enemic los meus tornar-ne!»

Diu, i en sa fúria generosa clava
en los flancs del cavall l'espuela dura,
que, al sentir-la, sos peus en terra grava
i se llança veloç des de l'altura.

Fins al mànc sa espasa fiel enclava
en lo pit del primer que el pas li atura,
i ab força tal entorn sa mà esgrimia,
que un cel de tempestats apareixia.

Ses ones espumants la mar desboca
contra la terra que envejosa mira,
i al trobar-se de cop davant la roca,
aniquilar-la vol, bramant-ne d'ira.
Orgull!... que¹⁶² a penes al pigmeu ell toca,
a bocins lo colós pels aires tira.¹⁶³
Don Jaume n'és la roca, i les onades,
les alàrabes tropes destrossades.¹⁶⁴

Que en la victòria fiant, ja les cadenes
a l'agressor l'emir li preparava;
i ni les naus, contra sa fúria, a penes,
ni son Déu, creia, a protegi'ls¹⁶⁵ bastava.¹⁶⁶
A l'arribar ja quasi a les arenes
com la mar i creient que les saltava,
sa tropa troba la host aragonesa,
que a trossos per lo camp la deixa estesa.

L'empordanès, en tant, furient venia,
tenyida ab sang sa espasa i ses banderes,
i ansiós de nova glòria, n'estenia,
per arribar al Rei, unes passereres
de testes fetes, que sa mà partia,
desdenyant-se de fer-les presonerés,
puix tant més a sa pàtria tots venjaven
quants més cadàvers per lo sòl llançaven.¹⁶⁷

¹⁶⁰ Hiperb.: 'Com el ramat de moltons temerosos que observen com la pantera destrossa i mata el seu pastor i bojós de por fugen corrents fins arribar a la pleta'. L'expressió «glaçada de por» és contradictòria amb la reacció de fugida immediata.

¹⁶¹ com: com que.

¹⁶² que: perquè.

¹⁶³ El sentit és: l'amenaça invencible que suposa el mar furiós i desbocat per a la roca és només aparença, pura vanaglòria («orgull!...»), perquè en realitat és la minúscula roca la que esmicola les onades que li arriben.

¹⁶⁴ ...les alàrabes tropes: les onades són les tropes àrabs.

¹⁶⁵ protegi'ls: «protegir-los».

¹⁶⁶ Hiperb.: 'l'emir creia que ni les naus ni el seu déu amb prou feines bastarien per protegir els cristians agressors de la fúria dels musulmans'.

¹⁶⁷ Hiperb.: 'Mentrestant, l'empordanès (=el comte d'Empúries) s'acostava furiós amb l'espasa i les banderes tenyides de sang, ansiós de més glòria; i per poder arribar fins al rei anava fent unes passereres formades per caps d'enemics tallats per la seva pròpia mà, ja que considerava que com més morts fessin més venjaven la pàtria, i per tant desdenyava de fer presoners.'

Ja l'àrabe cedeix; com la muralla
que al batre dels arietes¹⁶⁸ flaqueja,
mira, covard, perduda la batalla
al cop terrible que sos flancs trosseja.¹⁶⁹
L'emir, ab son cavall que l'aire talla,
escapa, el cor¹⁷⁰ rabiós i ple d'enveja;
i els seus, llavors, com llebre temerosa,
corren al mont en fuga vergonyosa.

Don Jaume enmig dels fugitius feria;
i ferint, arrastrat per sa bravura,
lo trobarà la llum de l'altre dia.¹⁷¹
Quan la cara coberta d'amargura
que els Montcades, li diu, perdut havia,
Berenguer de Palou sa fúria atura;¹⁷²
i el noble Rei per sos barons plorava
mentre el soldat victòria li cridava.¹⁷³

Era la nit. A trossos les vermelles
barres pertot lo vent acariciava,
que ab llurs esquinços¹⁷⁴ mirant-les molt més belles,
«Glòria al Monarca!», ab elles murmurava.¹⁷⁵
I ell, en tant, a la llum de les estrelles,
dels Montcades los restos freds buscava,
i ab llàgrimes regant-los al trobar-los,
ab altres rius de sang jura venjar-los.

I poc després la terra los rebia
a on trencaren ensems¹⁷⁶ la lluna mora,
que humitejat lo plor del Rei havia.¹⁷⁷
Pau al Monarca que al vassall ne plora!...
Les gotes que l'ull trist al sol envia,
un arbre faran nàixer en¹⁷⁸ bon' hora
que amor darà per fruits, i de les fulles
benediccions seran-ne les despulles.

¹⁶⁸ *arietes*: ariets.

¹⁶⁹ Hipèrb.: 'Com muralla ressentida pels cops dels ariets, davant del cop terrible de l'enemic, que destrossa els seus flancs, l'àrab reacciona amb covardia i considera perduda la batalla'.

¹⁷⁰ *el cor*: amb el cor.

¹⁷¹ Quan es torna a fer de dia encara està combatent amb l'exercit enemic en desbandada.

¹⁷² El rei només atura en sec la seva fúria quan Berenguer de Palou, amb cara plena d'amargura, li diu que els Montcada han mort a la batalla.

¹⁷³ Mentre els soldats entorn seu celebren la victòria, el rei només pot plorar per la pèrdua dels Montcada.

¹⁷⁴ *esquinços*: per «esquinços», «esquinçalls» (Quintana escriu *esquins*).

¹⁷⁵ Hipèrb.: 'El vent feia voleiar (acariciava) les barres vermelles de les banderes esquinçades; i trobant-les així encara més belles que sencercs, s'afegia al murmurar amb què (les banderes, onejant) glorificaven el Rei.'

¹⁷⁶ *ensems*: tots dos germans junts.

¹⁷⁷ Els rebia la mateixa terra del lloc on havien mort i sobre la qual havia plorat el rei.

¹⁷⁸ *nàixer en*: cal fer hiat entre aquests dos mots.

CANT QUART

La captiva Mallorca sospirava
escoltant la remor de sa cadena
i ab melancòlics ulls ne contemplava
les catalanes tendes, que, serena,
la reina de la nit les platejava.¹⁷⁹
Enviava'ls-hi¹⁸⁰ els sospirs banyats ab pena,
perquè la trista encara no sabia
que l'altre jorn sa llibertat veuria.

Dos mesos ha¹⁸¹ que les vegé plantades
com cèrcol acerat que l'estrenyia,
despertant ab ses torres troscejades
al cop terrible que sos flancs feria.
I des llavors, les pedres arrancades
no llàgrimes de dol, són d'alegria
—com màrtir en lo circo,¹⁸² que cantava
perquè sa mort lo cel li assegurava.¹⁸³

Dos mesos de fatiga i de matança,
de sofriment, de penes i de glòria;
jorns que al naixe', el crusat, ple d'esperança,
creia lo llor guanyar de la victòria
i escriure de sa pàtria la venjança
ab sang sobre les fulles de la Història.¹⁸⁴
Ai!, que, al caure, trobava sa mirada
sempre l'àrabe lluna enarbolada.¹⁸⁵

D'aquell jorn immortal la vetlla n'era;
la lluna poc a poc formant anava

una roja corona que, agorera,¹⁸⁶
un despertar de mort profetisava.
Tot en lo camp ne dorm; ni la palmera
ses palmes a l'impuls del vent glonxava.¹⁸⁷
Calma terrible i trista, que anuncia
la tempestat furiosa que venia.

Sobre la pell llustrosa d'una fiera
que de terror omplí la selva un dia
i cadàver la féu sa mà certera,
lo gran Montcada d'Aragó dormia.
Tan profunda és la fe que en ell impera,
que el triümf¹⁸⁸ de la Creu sempre somia,
i més cert eixa nit lo contemplava
puix¹⁸⁹ dins Mallorca creia's¹⁹⁰ que imperava.

De cop sa vista pels espais se llança,
a mils i mils comptant-ne les estrelles,
i enmig d'aquella universal bonança
adora de son Déu les meravelles.
Quan, sobre un núvol blanc que llest¹⁹¹ avança
vers ell, ne veu dos lluminàries belles;
i dins sa tenda a pencs aturades,
apareixen-li¹⁹² enmig los dos Montcades.

«Oh, Don Jaume!, oh, mon Rei!», l'un d'ells murmura
ab veu com la d'un àngel harmoniosa.
«El Déu¹⁹³ que alè li dón' a la criatura

¹⁷⁹ *la reina de la nit*: la lluna.

¹⁸⁰ *enviava'ls-hi*: 'els enviava'.

¹⁸¹ *dos mesos ha*: fa dos mesos que els cristians van muntar el setge de Ciutat de Mallorca.

¹⁸² *circo*: el circ romà.

¹⁸³ Com més pedres li arrenquen més se n'alegra, perquè la seva destrucció té per objectiu el seu alliberament.

¹⁸⁴ *jorns . . . Història*: 'dies que en el moment de néixer feien que els croats se sentissin plens d'esperança d'obtenir la victòria i poder escriure en els fulls del llibre de la Història que la seva pàtria havia estat venjada'.

¹⁸⁵ Hipèrb.: 'Al caure el dia, veient que la bandera de la mitja lluna continuava onejant, els croats constataven que tampoc no s'havien acomplert les esperances suscidades per l'aurora.'

¹⁸⁶ *agorera*: malastruga, de mal averany.

¹⁸⁷ *glonxava*: gronxava.

¹⁸⁸ *triümf*: pronunciat bisíllab.

¹⁸⁹ *puix*: puix que (corregim «puig»).

¹⁹⁰ *creia's*: creia (cast. *creiase*).

¹⁹¹ *llest*: ràpid, lleuger.

¹⁹² *apareixen-li*: '(se) li apareixen'; interpretem així l'*apareixentli* de l'original (en comptes de com *apareixent-li*).

¹⁹³ *el Déu*: en aquest cas, malgrat que cal comptar ducs síl·labes, Quintana escriu «l' Déu» en comptes de «lo Déu».

envia'm a estripar la misteriosa
cortina que al mortal presenta obscura
del que vindrà la fulla portentosa.
Ou, no al súbdit fidel¹⁹⁴ que amant s'inclina,
al missatge de voluntat divina.¹⁹⁵

»Demà, a penes lo sol per sa carrera¹⁹⁶
començarà a sembrar llavors de vida,
al crit agut de la trompa guerrera,
tes tropes volaran a l'embestida.
De nou ses ungles pintarà la fiera,
mes, la supèrbia mora al fi rendida,
ta bandera triümfant, ensangrentada,
obirarà pertot ta real mirada.

»No acaba aquí ta glòria: de València
caure veuràs les àrabs muralles;
i més tard les de Múrcia, en ta impaciència,
postraràs a tes plantes com vassalles.
Veig per terra los reis que, ta sentència
a l'escoltar, 'rosseguen les mortalles
que a llurs tronos, per sempre, los destina
l'ardenta fe que a tos soldats domina.¹⁹⁷

»Mira: la mar de Màrmara balança,¹⁹⁸
oh senyor, una esquadra aragonesa
que contra el turc a guerrear se llança,
de sos exèrcits fent-ne llarga estesa.
Lo món veurà complir-ne sa venjança,
que del grec provocarà la vilesa,

i son crit l'almogàver al donar-ne,
la superba Bizàncio tremolar-ne.¹⁹⁹

»I més tard, quan —unida la Castella
a l'Aragó— una sola monarquia
sia l'Espanya, com una centella
a esborrar l'islamisme, ab valentia,
volaran ses banderes. Pura i bella,
la santa creu, hissada en aquell dia
veurà l'Àfrica, trista i admirada,
sobre el cel blau de la gentil Granada.²⁰⁰

»Vençut llavors, alçada una barrera
que no saltarà mai, l'àrabe mira.
No!, que la sang cristiana que caiguera
a l'espanyol més viva fe li inspira,
i, de Lepanto enmig la immensa era,
l'orgull de Mahomet per sempre expira,
clavant d'aqueix orgull sobre la llosa²⁰¹
de Cristo la bandera victoriosa.»

Aquí acaba el Montcada; embolicant-se
ab llurs túniques blanques, la morada
no fugen terrenal, evaporant-se
com les boires que plora la rosada
al nàixer de l'aurora.²⁰² Despertant-se
llavors lo Rei, sa testa coronada,
regoneixent la voluntat divina,
sobre la pols ab humilitat inclina.

¹⁹⁴ *fidel*: aquesta vegada la mètrica l'obliga a usar *fidel* en comptes del seu habitual *fiel*.

¹⁹⁵ 'No m'escollis com a súbdit fidel sinó com el missatge de la voluntat divina que sóc ara.'

¹⁹⁶ *carrera*: curs, recorregut.

¹⁹⁷ 'Veig enderrocats els reis que en escoltar la teva sentència arrosseguen les mortalles a les quals la fe ardent que domina els teus soldats ha destinat els seus troncs.'

¹⁹⁸ *balança*: 'fa balancejar, bressa, bressola'

¹⁹⁹ 'El món assistirà a la venjança provocada per la vilesa dels grecs contra l'esquadra aragonesa que els havia defensats contra el turc. El crit dels almogàvers farà tremolar el superb imperi bizantí.'

²⁰⁰ 'La santa creu serà un dia hissada a Granada, i l'Àfrica (el món musulmà), trista i admirada, la hi podrà contemplar (com a símbol d'haver estat vençuda).'

²⁰¹ 'Enmig de la immensa era de Lepant, l'espanyol (atiat per la sang cristiana vessada) clava la bandera victoriosa de Crist sobre l'orgull mahometà (que era com una llosa), fent-lo morir per sempre.'

²⁰² És a dir, 'no se'n van de la tenda (la morada terrenal) sinó que s'esvaeixen com la rosada quan s'evapora'.

Ja dalt de les muntanyes clarejava;
al so que llança lo clarí de guerra
lo campament joiós ne despertava,
eixordant-ne los ecos de la serra
los crits airats que lo soldat llançava
mentres les armes valerós aferra.
I corrent-ne davant de la muralla
espera la senyal de la batalla.

Previnguda, la tropa sarraïna
detràs de sa defensa, en tant, espera;
i pensant resistir a tanta ruïna,²⁰³
viva oposa-hi d'acer una barrera.²⁰⁴
Vana esperança! El Déu del cel fulmina
son raig de mort a la infernal buitrrera,
i ni del niu les brosses, per memòria,
a llurs fills deixarà 'ls-hi²⁰⁵ la victòria.²⁰⁶

Al veure al sitiador que ardent avança,
pedres, roques, contra ell furiós envia,
i tanta fletxa des del mur ne llança
que ennuvola la llum naixent del dia.
Assedegat ell ve de sa venjança
puix que en ella nadar, beure-la, ansia;
i ab front serè el perill desafiava,
i a satisfer-la²⁰⁷ pressurós volava.

Ja és l'arc inútil: per lo sol rogeja
la sang que bullint surt de cent ferides,
per on l'espasa pas ample franqueja,
fera arrancant ab l'ànima les vides.
I les masses, les llances, que l'enveja
agullonava, obren homicides
nous camins a la mort, que desbocada
passeja sa carreta ensangrentada.

Jorn d'horror i de dol! Atroç, pugnava
sobre un piló de ruïnes, animosa,
la ràbia de dos races, que avivava
un sol desig, un sol!, la rabiosa
set d'extermini que llurs cors inflava.
Desaforada corre, no reposa,
i son veneno al que flaqueja alenta,
a cada cop alçant-se més valenta.

Les màquines,²⁰⁸ en tant, a la muralla
ab sos braços terribles oprimen,
i allà a on més s'enfortia la batalla
a núvols sa metralla remeticen.
Aquí cau una torre, allà davalla
la reforçada porta que embestien,
i les escales, de soldats prenyades,²⁰⁹
sobre el mur los vomiten a bandades.²¹⁰

Un instant la victòria titubeja;
deseesperat, l'alarb se resistia,
i ab força tal les armes centelleja
que per moments a l'enemic desvia.
Esforç inútil! Lo crusat ondeja
sa bandera, clamant «Santa Maria!»,
i a trossos escampant quant sa mà alcança,
com un torrent dins la ciutat se llança.

Davant de tots, Don Jaume caminava,
de pols i sang coberta l'armadura.
De cop, del moro rei, que es defensava,
mira joiós la blanca vestidura,
i el ferro enarbolant, que regalava
fins al mànec tenyit, ab mà segura,
cadàvers novament pel sòl estiba,
i de l'emir davant altiu arriba.²¹¹

²⁰³ *ruïna*: pronunciat *rui-na*, amb diftong creixent.

²⁰⁴ 'Malgrat l'estat ruïnós de les muralles, els sarraïns pensen oposar als cristians una barrera de defensors (viva).' Vers coix.

²⁰⁵ *deixarà 'ls-hi*: els deixarà.

²⁰⁶ 'D'aquell infernal niu de voltors, el raig del cel no en deixarà ni les brosses com a record per als fills dels vençuts.'

²⁰⁷ *a satisfer-la*: a satisfer la set de venjança.

²⁰⁸ *màquines*: màquines d'assalt.

²⁰⁹ *prenyades*: plenes, atapeïdes.

²¹⁰ 'Les escales van fent passar contínuament soldats cristians a l'altre costat de les muralles.'

²¹¹ 'Don Jaume, que anava al davant de tots, amb l'armadura coberta de pols i sang, veu de sobte la blanca vestidura del rei moro, que també s'estava defensant. I amb la seva espasa, que ja regalimava sang fins al mànec, s'obre pas fent nous cadàvers fins que aconsegueix plantar-se davant d'ell.'

Al recordar la mort dels dos Montcades
i de llurs cavallers, fiera enarbola
la victoriosa destra, que venjades
les deixeu cruament. Postrat, tremola
a ses plantes l'emir; les platcjades
barbes l'esquerra pren, quasi l'immola,
mes ses canes obira i lo perdona.
I presoner a sos barons lo dóna.

Pren llavors la victòria sa trompeta,
robustos sons al firmament llançant-ne,
i dels aires, més llesta²¹² que sageta,
les altes regions vola, atravessant-ne.
Inclina's davant Déu, amoroseta,
a terra baixa, glòria murmurant-ne.
I enronquint-ne sa veu, llesta davalla,
i dins l'infern com un llampec estalla.²¹³

A l'escoltar-la, l'Àngel mal, que encara
venjança temerària, foll, somia,
tan gran bruel son negre pit alçara
que de por glaça sa caterva impia.

'Rossega²¹⁴ per la pols l'altiva cara
que de la clara llum del cel fugia,
pregonant-ne pertot sa ràbia immensa,
que²¹⁵ ja l'imperi de la Creu comença.

Comença, sí; esplendent com una estrella,
brilla sobre les armes catalanes,
i com les joies d'una nina bella,
sos raigs enlluernen les lliurades²¹⁶ planes.
En va el mal venenós en contra d'ella
cismes alça en les tribus cristianes...²¹⁷
Lo món veig a genolls, que humil s'inclina
davant la santa llum de sa doctrina.

¡Glòria a Mallorca, que mirà arrancada
de sos altars la lluna sanguinosa!
¡Glòria al Monarca que ab sa mà esforçada
la cadena trencara, vergonyosa,
que en ses garres tenia esclavisada
de nostres mars la perla més hermosa!
¡Glòria a l'Etern, que permeté aquell dia
serè brillar-ne per la pàtria mia!

²¹² *llesta*: lleugera, veloç.

²¹³ *estalla*: esclata.

²¹⁴ *'rossega*: arrossega.

²¹⁵ *que*: perquè.

²¹⁶ *lliurades*: alliberades, deslliurades.

²¹⁷ *cristianes*: dièresi, excepcionalment.

LA CRISI DE LA *GRAN GUERRA* AL SECTOR SURER CATALÀ. EL CAS DEL BISBALENC NARCÍS NADAL I PUIG

JOAQUIM ALVARADO I COSTA

RESUM En el treball analitzem l'actuació de l'industrial surer bisbalenc Narcís Nadal i Puig durant la Primera Guerra Mundial. Després d'analitzar les característiques de les fàbriques de taps de la Bisbal i de les conseqüències per al sector de l'inici de la guerra, s'estudia les vicissituds per les qual passà aquest industrial per a tirar endavant els seus negocis, a partir del seu propi llibre de memòries que redactà molts anys més tard.

PARAULES CLAU: taps, suro, indústria, comerç, guerra

En aquest breu treball volem donar a conèixer les vicissituds per les quals passà un industrial surer bisbalenc durant la *Gran Guerra* de 1914-18. Com és sabut, si hi hagué un sector industrial a Catalunya que patí amb força les conseqüències de l'esclat de la Primera Guerra Mundial, l'estiu de 1914, fou el surer. La impossibilitat dels taps catalans d'accedir als seus mercats tradicionals generà una greu crisi que comportà el tancament d'un gran nombre d'establiments i l'acomiadament i atur de molts treballadors. El nostre objectiu és mostrar un exemple d'intent de supervivència per part d'un dels industrials del suro que aconseguí sobreviure a la crisi.

LA FONT

Les dades principals per aquest treball són les facilitades en un llibre que el protagonista d'aquesta història publicà per primer lloc l'any 1960

Portada del llibre "Memorias de un Personaje desconocido" de Narcís Nadal Puig

(i en una edició ampliada el 1963).¹ Es tracta d'una compilació de diversos capítols de la seva vida, mereixedors, cadascun d'ells, d'una anàlisi particular. El capítol relatiu a l'actuació del nostre home durant la Gran Guerra és el primer, i el més extens (i més interessant). La resta de capítols, d'interès molt desigual, són relatius a diferents episodis protagonitzats per l'autor durant la Guerra Civil i el franquisme: el seu exili forçós al Voló durant la Revolució de 1936 i la detenció que patí durant un intent de visita a la seva família, resident a la Vajol; el seu viatge al Marroc, el 1937, per comprar suro, el qual coincidí amb una revolta contra la metròpoli; la seva visita a un camp de concentració de refugiats republicans a Argelers, en el curs de la qual identificà un suposat culpable

d'assassinats de religiosos i gent d'ordre durant la Revolució de 1936; la seva fugida de França el 1942, en el moment en què els nazis ocuparen la França de Vichy,... Els diferents capítols en què es divideix el llibre són elements que ajuden a fer una biografia parcial del seu autor. Evidentment, aquesta biografia només s'alimentaria dels aspectes més novel·lescs de la seva vida.

En el present treball analitzarem només el primer capítol, atès que ens permet una aproximació prou vàlida a la situació de col·lapse que representà per a la indústria surera l'inici de la guerra l'agost de 1914, i, en aquest cas particular, dels recursos emprats per una de les empreses supervivents al conflicte per a tirar endavant els negocis. Tot i així, opinem que aquest capítol inicial no s'hagués realitzat si, amb el temps, no s'hagués convertit en part d'una vida amb múltiples vicissituds per part del nostre home. Durant la Guerra Civil es veié obligat a exiliar-se al Voló, on arribà a ser detingut per un escamot de milicians que havien travessat la frontera il·legalment (segons indica) i posat en llibertat per tal d'evitar incidents

¹ NADAL i PUIG, Narcís; *Memorias de un personaje desconocido*, edició de l'autor, Barcelona, 1960.

diplomàtics amb França.² Posteriorment, a l'alçada de 1942, es trobava encara al Voló, quan els nazis invadiren el sud de França. Nadal en fugí perquè els nazis el proposaren com a conseller civil de les noves autoritats i volgué evitar represàlies per si el titllaven de col·laboracionista ja que “no podía olvidar que la gran mayoría del pueblo, azuzado por la pérdida propaganda comunista – en gran parte pagada por el oro robado al pueblo español, que prodigaban las huestes asalariadas de Negrín -, ya recelaba que todos los españoles que no comulgáramos con el partido comunista éramos fascistas, sinónimo de hitlerianos.”³ L'autor combina el relat de la seva experiència personal amb altres episodis i reflexions generals, on no amaga les seves simpaties per Franco (“Franco no tenía nada de dictador”),⁴ i les seves antipaties pel comunisme i ideologies similars, malgrat haver simpatitzat amb el republicanisme durant la seva joventut i haver celebrat la proclamació de la República el 1931.⁵

Insistim molt en aquest tema, el relat de la seva activitat durant la *Gran Guerra* vol ser només el punt inicial d'un esbós biogràfic. Quan parla de la seva actuació entre 1914 i 1918 té ben present el que va viure posteriorment. La principal prova és l'error que comet en dues ocasions en definir els Imperis Centrals com a “las potencias del Eje”.⁶ Tot i així, considerem que les pàgines dedicades a aquest episodi són mereixedores de la nostra anàlisi, ja que és un exemple de com respongueren els industrials surers més dinàmics a les dificultats generades.

ANTECEDENTS

La fàbrica de taps dirigida per Francesc Nadal (i a partir de 1922 pel seu fill, Narcís Nadal) tributà en concepte de Contribució Industrial a partir de l'exercici tributari de 1901.⁷ Ubicada al carrer del Padró,

² *Ibid*; p. 61-70.

³ *Ibid*; p. 100.

⁴ *Ibid*; p. 110.

⁵ “Particularmente los jóvenes que habíamos convivido en otros países de régimen republicano que carecían de tradición monárquica, nos habíamos forjado la falaz idea de que la República suponía obediencia a leyes justas, con sanciones inexorables para quienes las infringieran cualquiera que fuera su categoría, respeto a todos los ciudadanos sin distinción de creencias y escrupulosa austeridad en la Administración Pública”, *Ibid*, p. 59. Aquest gir ideològic ens recorda molt al que també tingué Ramir Medir, un antic republicà decebut amb el nou règim i que amb el pas dels anys esdevindria un fervent partidari i col·laborador del règim franquista. Vegeu TURRÓ, Jordi; *L'historiador Ramir Medir (1889-1974)*, Ajuntament de Palafrugell, Palafrugell, 2007; p. 25-27.

⁶ NADAL i PUIG, Narcís; *Memorias de un personaje desconocido*; p. 21 i 25.

⁷ Arxiu Comarcal del Baix Empordà (ACBE), Fons municipal de la Bisbal d'Empordà. Hisenda, fiscalitat, matricula industrial de 1901.

aquesta fàbrica declarava tenir maquinària a partir de 1915,⁸ i el 1919 donava feina a un total de 59 treballadors; 50 homes, 6 dones i 3 nens.⁹ Era una de les tres fàbriques de taps existents a la Bisbal un cop acabada la guerra, juntament amb les de J. Carreras y cía¹⁰ i Robert Mercader,¹¹ i aconseguí sobreviure a la greu crisi que patí el sector amb l'esclat de la guerra. Malgrat algun percaneç, com l'incendi que s'hi produí el 23 de febrer de 1924,¹² Nadal mantingué la fàbrica fins a la postguerra. La indústria surera en aquesta població havia viscut temps millors. Joan Pelegrí i Nicolau,¹³ en el seu text de 1919, indicava que:

“Anys enrera existien a la Bisbal unes 112 fàbriques de taps verament casolanes o familiars, perquè el pare feia els taps, el noi carrava i la noia escairava. Adquirien la matèria primera dels propietaris de petites suredes (que produïen càrrega per a 4 o 5 carros), i venien els taps a les fàbriques grans, o directament als compradors.”¹⁴

Les Matricules de la Contribució Industrial de la Bisbal no ens indiquen l'existència de tants establiments com ens deia Joan Pelegrí. El màxim històric en nombre de fàbriques de taps bisbalenques, segons les dades que ens proporciona la Contribució Industrial, l'hem de situar entre els exercicis tributaris de 1874-75 i 1876-77, moment en què trenta fàbriques de taps pagaven aquest impost.¹⁵ Posteriorment, el sector reculà en aquesta vila en nombre de fàbriques, fins arribar a les tres que ens indicava Joan Pelegrí per a l'any 1919, coincidents amb el que

⁸ ACBE, Fons municipal de la Bisbal d'Empordà. Hisenda, fiscalitat, matrícula industrial de 1915.

⁹ PELEGRÍ i NICOLAU, Joan; “La repercussió de la Gran Guerra en la comarca del Baix Empordà”, *L'Estoig* núm. 5, 1997; p. 152.

¹⁰ Durant el decenni de 1880, els germans Bartomeu i Josep Carreras i el seu cosí Josep Carreras fundaren l'empresa. Primer s'establiren al carrer Nou i després a la carretera de Fonteta, a la Bisbal. Arribà a tenir uns 200 treballadors. LLOBERAS, Pere; *La Bisbal, anys enrera 1900-1939*, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, la Bisbal d'Empordà, 1998; P. 90.

¹¹ L'any 1899, l'exdiputat, advocat i propietari rústic Joaquim Aldrich, el regionalista i propietari d'un taller mecànic Victorià Pujadas i l'empresari Robert Mercader fundaren la societat Aldrich, Pujadas y Mercader, que tingué una sucursal a Reims. El suro que treballaven provenia de Portugal i d'Andalusia. Quan la societat finí, l'any 1903, el negoci quedà en mans de Mercader, que muntà una nova fàbrica al passeig, i al seu costat, un edifici per a cinema. Originari de Celrà, fou fundador de la Principal de la Bisbal. LLOBERAS, Pere; *La Bisbal, anys enrera 1900-1939*; p. 89-90.

¹² *Diario de Gerona*, 23 de febrer de 1924.

¹³ Joan Pelegrí i Nicolau (Barcelona, 1880-1941). Es llicencià en Dret i entrà a treballar com a funcionari a la Diputació de Barcelona. Cap de Finances de la Generalitat de Catalunya, professor de l'Escola d'Administració Local i advocat de la Generalitat. Posteriorment fou secretari de la Diputació de Barcelona.

¹⁴ PELEGRÍ i NICOLAU, Joan; “La repercussió de la Gran Guerra...”; p. 155.

¹⁵ ACBE, Fons municipal de la Bisbal d'Empordà. Hisenda, fiscalitat, matrícula industrial de 1874-75, 1875-76 i 1876-77.

indica la matrícula industrial d'aquell any.

Tot i així, cal indicar que les dades facilitades per Pelegrí, relatives a les 112 fàbriques que havia arribat a tenir la Bisbal en el passat, no són inversemblants. Sense anar més lluny, Pere Lloberas identificà un document de 1912 on s'indicava l'existència de 24 empreses, moltes d'elles molt petites. Com molt bé indicava: "Per a establir-se per compte propi només calia disposar d'una casa qualsevol amb una bona entrada i pati, tenir uns petits estalvis i oferir alguna solvència personal."¹⁶ El sector surer català es caracteritzà per concentrar el treball en una xarxa de petits establiments que elaboraven els taps artesanalment. Les màquines no començaren a implantar-se en el món del suro fins a finals del segle XIX i la seva implantació fou molt lenta i progressiva.¹⁷ Però les noves màquines no foren incompatibles amb l'obrador tradicional. Tal com molt bé indica Joan Pelegrí, les fàbriques més grans s'abastiren de taps elaborats en aquests establiments menors.¹⁸ Aquests establiments tradicionals podien ser tallers on treballaven una dotzena d'obriers o bé el que indicava Pelegrí, treball familiar.

Una manera d'aproximar-nos a la importància que podien tenir aquests establiments menors és veure els seus negocis amb les fàbriques grans. Un bon exemple de gran fàbrica era la que estava sota titularitat de Martí Montaner,¹⁹ a Palamós. Entre 1897 i 1913 aquest industrial es proveí de taps i carracs elaborats en altres establiments i la documentació conservada en el seu fons distingeix la població d'origen d'aquests taps i carracs. Cal tenir en compte que és una dada parcial, el quadre següent l'elaborem segons les dades de la correspondència que Martí Montaner mantenia amb els seus proveïdors. Però, ara per ara, és una de les millors vies amb què comptem per aproximar-nos al nombre d'establiments surers existents a la Bisbal a la vigília de la Gran Guerra. En el quadre diferenciem els taps i carracs elaborats per establiments que cotitzaven en concepte de Contribució Industrial dels que no ho feien.

¹⁶ LLOBERAS, Pere; *La Bisbal, anys enrera 1900-1939*, p. 88-89.

¹⁷ ESPADALÉ, Josep; "L'aplicació de maquinària en la manufactura surotapera", *Revista de Girona* núm. 214, 2002; p. 276-283

¹⁸ SALA, Pere; "Obrador, indústria i aranzels al sector surer català (1830-1930)", *Recerques* núm. 37, 1998; p. 133.

¹⁹ Martí Montaner i Coris (Llagostera, 1860 – Palamós, 1926). Fill d'un industrial surer de Calonge, esdevingué el propietari de l'empresa, traslladada a Palamós, a partir de 1882. Arribà a tenir més de mil treballadors en plantilla i a fabricar 50 milions de taps per xampany i més de 200 milions d'altres classes. Alcalde de Palamós i president de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Palamós (1899-1905 i 1919-1926). Vegeu *Indústria Corchera* núm. 36, 1935; p. 1075.

Pati de la fàbrica que l'industrial Narcís Nadal tenia a la Bisbal, fotografia extreta de l'Arxiu Comarcal del Baix Empordà (ACBE), Fons Emili Casas, 1918

QUADRE 1

Martí Montaner, proveïment de taps i carracs a establiments de la Bisbal, 1897-1913

	Quantitat	%	Import	%
Establiments matriculats	2.170.950	41,89	92.246,18	41,98
Establiments no matriculats	3.011.445	58,11	127.496,18	58,02
TOTAL	5.182.395	100	219.742,36	100

Font: Servei d'Arxiu Municipal de Palamós (SAMP), Fons Martí Montaner. Correspondència comercial. Lligalls 8, 48 i 49. Les quantitats estan expressades en unitats i els imports en pessetes.

Les dades del quadre 1 ens indiquen que Martí Montaner comprà un major nombre de taps i carracs als establiments bisbalencs que no estaven reconeguts com a fàbrica, o sigui, que no tributaven en concepte de Contribució Industrial. Tal com feien moltes altres grans fàbriques del sector, Montaner deixà la fabricació dels taps de qualitat en mans dels establiments tradicionals, ja que la totalitat de les compres de taps a establiments

bisbalencs eren de trefins i tiratges, els taps de xampany per excel·lència. La fàbrica que aquest industrial tenia a Palamós estava destinada a fabricar els taps de cervesa i vi de menor qualitat. En qualsevol cas, el que aquí ens interessa remarcar és l'existència d'una important xarxa d'establiments a la Bisbal on s'elaboraven taps de suro sense que aquests establiments fossin considerats com a fàbriques des d'un punt de vista legal (o tributari), un fenomen que no és una exclusiva de la Bisbal.²⁰

Aquest model d'establiment amb treball artesanal i pocs treballadors fou l'existent a la Bisbal (i a bona part de la Catalunya surera) fins a la vigília de la Gran Guerra. A diferència de les localitats properes com Palafrugell o Palamós on les grans fàbriques s'anaren implantant des de principis del segle XX, no existí mai a la Bisbal una fàbrica de suro d'aquestes característiques. Aquests petits establiments, en la seva majoria, foren incapaçs de suportar el gran sotrac que comportà l'inici de la guerra del 1914.

LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL I LA INDÚSTRIA SURERA CATALANA

El 27 de juny 1914 foren assassinats a Belgrad l'hereu de la corona austrohongaresa, Francesc Ferran, i la seva esposa. Les sospites que Sèrbia estava al darrere de l'atemptat portaren a Àustria-Hongria a reclamar-li la participació de policies austríacs en les investigacions, cosa a la qual Sèrbia es negà. El 28 de juliol Àustria-Hongria declarà la guerra a Sèrbia. Rússia, davant les perspectives de bombardeig a Belgrad declarà la guerra a Àustria-Hongria. La política d'aliances europea que s'havia establert des d'uns quants anys enrere féu que la guerra entre Àustria-Hongria i Rússia esdevingués una guerra d'àmbit europeu, quan França entrà en suport de Rússia i Alemanya d'Àustria-Hongria. Quan els exèrcits alemanys ocuparen Bèlgica, violant la seva condició de país neutral, el Regne Unit entrà en el conflicte al costat de França i Rússia. La guerra durarà més de quatre anys.

²⁰ A Llagostera, en l'exercici de 1919-20 tributaven en concepte de Contribució Industrial un total de vint fàbriques de taps, però aquell any es produí un *locaut* a la població. En aquell *locaut*, si fem cas al que indiquen les instàncies presentades a l'Ajuntament comunicant el tancament de les fàbriques, hi participaren trenta-nou establiments. Vegeu ALVARADO, Joaquim; *Suro, car-racs i taps. Llagostera, 1753-1934*, Ajuntament de Llagostera, Llagostera, 2004; p. 199-200 i 203. A Cassà de la Selva en aquell mateix exercici tributaren vint-i-quatre fàbriques i dos exportadors de taps, però en un llibret editat el mateix any es feia esment de l'existència de 180 establiments cassanencs dedicats a la fabricació de taps de suro que no havien tallat relacions amb la Unió Patronal de Fabricantes y Exportadores Corcho-Taponeros. I posteriorment, en un esborrany del mateix llibre conservat a l'Arxiu Municipal de Cassà es fa esment a l'existència de 73 establiments més a part dels 180 inclosos al llibret. Vegeu ALVARADO, Joaquim; *Industrials i tapers (del segle XVIII al XX)*, Ajuntament de Cassà de la Selva, Cassà de la Selva, 2005; p. 40.

La neutralitat de l'Estat espanyol va beneficiar enormement la indústria catalana. Els proveïments dels països bel·ligerants van quedar estroncats, cosa que va fer augmentar la demanda externa per part d'aquests països i els seus clients habituals, i es van impulsar les exportacions. A la vegada, les importacions provinents dels participants en la guerra disminuïren. En contrapartida, aquest cicle expansiu comportà un fort increment de la inflació, i amb el final del conflicte, l'any 1918, es perderen els nous mercats obtinguts extraordinàriament i la pesseta quedà molt sobrevalorada.

Si hi hagué un sector que no participà dels beneficis econòmics a Catalunya ocasionats per l'esclat de la guerra fou el surer. Al contrari, l'inici de les bel·licositats comportà una de les crisis més importants per les quals ha passat aquest sector al llarg de la seva història. Els mercats dels Imperis Centrals es tancaren als taps i la regió de Champagne, destinació de part important del producte, esdevingué camp de batalla entre francesos i alemanys.²¹ Alemanya i Àustria, que havien representat el 16% i el 6% de les exportacions de taps durant el quinquenni 1910-1914, deixaren de rebre taps catalans.²² La impossibilitat d'accedir als mercats tradicionals comportà el tancament d'un nombre important d'establiments i la reducció del nombre de dies de treball en unes altres. Aquest segon aspecte era especialment greu en una indústria on es pagava per jornal treballat, un menor nombre de dies de treball comportava un salari més baix. Tot això coincidint en l'època amb un gran cicle inflacionari.

El mateix mes d'agost de 1914 les administracions prenen les primeres mesures destinades a atenuar les conseqüències de la crisi i a buscar una sortida als obrers sense feina. A Palafrugell s'incrementà en 150 persones la brigada municipal i s'iniciaren obres de reparació dels carrers de la vila, mercès al donatiu de l'industrial Josep Torras Jonama.²³ A Cassà de la Selva es constituí una Junta Autònoma composta per les autoritats locals, els presidents de les societats recreatives i els membres dels gremis i *forces vives* de la població, que va prendre la mesura d'obrir una subscripció entre els propietaris, rendistes i persones acomodades de la vila i destinar els ingressos a satisfer les necessitats materials dels obrers en atur. Posteriorment, es determinava que els treballadors en atur participessin en obres

²¹ Algunes empreses sureres catalanes que havien establert sucursals a Champagne foren víctimes de bombardejos, sobretot a la ciutat de Reims. Les cases de Martí Montaner, Francesc Oller i Rovira y Cía, entre altres, foren algunes d'aquestes víctimes. Vegeu *Diario de Gerona*, 10 d'octubre de 1914.

²² PAREJO, Francisco Manuel; "Siglo y medio de comercio exterior de productos corcheros en España, 1849-1999", *Asociación Española de Historia Económica. Documentos de Trabajo*, 2004; p. 41.

²³ HERNÁNDEZ, Santiago; *Palafrugell i el suro. Feina i gent dels inicis de la indústria a la postguerra*, Ajuntament de Palafrugell i Diputació de Girona, Palafrugell, 2002; p. 26-27.

públiques, com la finalització de la carretera de la Bisbal a Riudellots, la reparació de camins i el manteniment de la via pública.²⁴ A Agullana es constituí una comissió on estigueren representats els propietaris forestals, els industrials i els obrers del poble, que també prengué la mesura de recol·locar els obrers en tasques d'arranjament de camins veïnals.²⁵ Arreu de la Catalunya surera, l'opció de les obres públiques fou la mesura presa per les autoritats per tal de fer front als possibles aldarulls que podien ocasionar els obrers sense feina. Els donatius i l'aparició de les cuines econòmiques foren altres mesures per fer front a la situació.²⁶

Si hem de fer cas al que indica Joan Pelegrí, les repercussions de la guerra a la Bisbal foren menors que a les poblacions del Baix Empordà on el suro centralitzava la totalitat de l'activitat econòmica. L'augment dels preus agrícoles i ramaders i la vitalitat del seu mercat permeté que en els anys de la Gran Guerra no es visquessin les dificultats que trobem a Palafrugell, Palamós o Sant Feliu de Guíxols, poblacions on el negoci del suro en centralitzava l'activitat econòmica i social.²⁷ A la Bisbal, l'element més remarcable de la indústria surera durant els anys de la guerra fou l'important increment dels salaris, tal com podem veure en el quadre 2.

QUADRE 2
Salaris a la indústria del suro (en ptes.), la Bisbal

	1914	1918	1919
Bullidors	3,00	3,75	5,00
Carradors	3,25	4,00	5,00
Carradors a jornal	2,50	3,00	3,50
Carradores a preu fet (el miler)	---	0,35	---
Escollidors	3,00	3,75	5,00
Escollidores	---	---	3,75
Barrinaires	---	4,25	5,25
Peons	2,75	3,50	4,50
Maquinistes (el miler)	0,65	0,75	3,50

Font: PELEGRÍ i NICOLAU, Joan; "La repercussió de la Gran Guerra en la comarca del Baix Empordà", *L'Estoig* núm. 5, 1997; p. 153.

²⁴ ALVARADO, Joaquim; *Industrials i tapers...*; p. 78.

²⁵ ALVARADO, Joaquim; "Crisi econòmica i social a Agullana durant la Primera Guerra Mundial", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* núm. 35, 2002; p. 290-293.

²⁶ PELEGRÍ i NICOLAU, Joan; "La repercussió de la Gran Guerra..."; p. 30-32.

²⁷ *Ibid.*; p. 145-146.

Interior de la fàbrica que l'industrial Narcís Nadal tenia a la Bisbal, extreta de l'Arxiu Comarcal del Baix Empordà (ACBE), Fons Emili Casas, 1918. És interessant remarcar que Narcís Nadal hi surt a la dreta, pesant uns suros (sense gorra).

En el mateix quadre, podem observar la progressiva feminització de les fàbriques de suro de la Bisbal, un procés paral·lel a la seva mecanització. I de passada, podem veure els menors salaris que cobraven les dones pel simple motiu de ser-ho. Per una altra banda, cal que indiquem que l'increment de salaris que es produí entre 1918 i 1919 es degué, en bona part, a una vaga que tingué lloc a les indústries sureres bisbalenques entre desembre de 1918 i gener de 1919, en la qual, hi participaren la totalitat de les empreses bisbalenques. Inicialment, els vaguistes reclamaven la jornada de 9 hores, i més tard es formularen demandes d'augment de jornal, distribució de treball i indemnització de jornals perduts. Els obrers aconseguiren un augment de 0,25 pessetes en el jornal, el reconeixement del sindicat i l'acceptació de l'horari que regia a les fàbriques de Palafrugell.²⁸ L'establiment de J. Carreras y Cía fou particularment afectat pel conflicte, un total de 107 dels seus treballadors hi participaren.²⁹ Dos anys després es produí una altra vaga de dimensions considerables a la fàbrica de suro de Robert Mercader.³⁰

²⁸ *Ibid*; p. 154.

²⁹ LLOBERAS, Pere; *La Bisbal, anys enrera...*; p. 236.

³⁰ *Ibid*; p. 238.

En qualsevol cas, indiquem i destaquem que aquesta vaga es produí quan la guerra ja havia acabat, dins el context de crisi econòmica que visqué el país un cop finalitzà la demanda exterior que havia produït la conjuntura bèl·lica, un context conflictiu que s'estengué a la pràctica totalitat de la Catalunya surera.³¹ Aquests conflictes arribaren a la Bisbal, si hem de fer cas a les fonts i la documentació disponible, amb posterioritat a la guerra, quan les tres fàbriques existents eren d'un format més modern, amb maquinària i amb una mínima divisió del treball, tot i que, evidentment, en un nivell molt inferior al de localitats properes on la indústria surera s'havia implantat amb força com Palafrugell.

EL CAS DE L'INDUSTRIAL NARCÍS NADAL I PUIG

Durant la primavera i principis d'estiu de 1914 Narcís Nadal efectuà un dels seus viatges comercials per Europa. Concretament visità Viena, Berlín, Colònia i Brussel·les, on, si hem de fer cas a les seves indicacions, no hi havia cap indicador que fes suposar la imminència de la guerra.³² El seu retorn a Catalunya coincidí gairebé amb l'inici del conflicte. El nostre home explica com d'immediat es produí el col·lapse de la indústria surera gironina, en veure tallat l'accés al mercat francès, el principal que tenia. Els preus dels productes surers baixaren i moltes fàbriques es veieren obligades a acomiadar treballadors.³³

Així que el nostre home veié clar que el conflicte duraria més temps del previst, va decidir desplaçar-se pels països en guerra per intentar donar sortida als seus productes. El novembre de 1914³⁴ sortí en tren cap a Itàlia,

³¹ Santiago Hernández identificà diverses vagues entre 1918 i 1921 a localitats com Palafrugell, Palamós, Sant Feliu de Guíxols o Cassà de la Selva. HERNÁNDEZ, Santiago; *El món del suro*, Quaderns de la Revista de Girona núm. 9, sèrie Guies núm. 5, Diputació de Girona i Caixa de Girona, Girona, 1987; p. 10-11. El mateix autor ha aprofundit posteriorment en el cas de Palafrugell, destacant les vagues a Manufacturas del Corcho de maig a octubre de 1918, les de quatre fàbriques d'abril de 1919 i la resposta patronal amb el locaut de finals d'aquell any, entre altres conflictes que tingueren lloc a Palafrugell durant el primer terç del segle XX. HERNÁNDEZ, Santiago; *Palafrugell i el suro*; p. 215-219. També a Cassà de la Selva els anys 1919-1920 foren particularment conflictius. Vegeu ALVARADO, Joaquim; *Industrials i tapers...*; p. 78-81. En el dia d'avui encara hi ha una certa visió idil·lica del món del suro, com un món sense conflictes, de bona convivència entre patrons i obrers per a la defensa d'uns interessos comuns. Una mínima recerca empírica pot donar a conèixer multitud de casos que treuen credibilitat a aquesta idea.

³² NADAL i PUIG, Narcís; *Memorias de un personaje desconocido*; p. 15-18.

³³ *Ibid*; p. 19.

³⁴ Cal que indiquem que aquest és un dels molt pocs moments del relat en que Narcís Nadal indica una data més o menys concreta. A partir d'aquí fa referència al "dia següent", "dies després" sense fer-nos saber de quina data parla, cosa que ens limita les possibilitats de fer un seguiment del seu recorregut data per data.

fent parada primer a Marsella i després a Montecarlo. Nadal pogué observar com el Principat patia les conseqüències del conflicte: tots els hotels cren tancats i el Casino estava completament inactiu.³⁵ Tot seguit, el nostre home es desplaçà fins a Gènova, on pogué contemplar la gran activitat que tenia el seu port a causa de la neutralitat italiana del moment. Gènova s'havia convertit en un important punt d'intercanvi de mercaderies, per la forta inflació que estaven patint els països bel·ligerants, cosa que els feia desprendre's d'uns bitllets que estaven perdent valor. També l'or era objecte de mercadeig, malgrat la prohibició d'exportar-lo que hi havia en tots els països que estaven en guerra.³⁶ Un cop liquidats els assumptes que l'havien dut a Itàlia (l'autor no els indica) va començar a preparar un viatge a Bèlgica, país que en aquells moments estava al primer front de batalla.

Nadal es desplaçà a Koblenz, on així que arribà fou interrogat a fons sobre la versemblança de les seves relacions comercials amb Bèlgica i Alemanya. Acabat l'interrogatori fou traslladat a l'hotel, on restà sota vigilància. Finalment, Nadal aconseguí un permís especial de vuit dies d'anada i tornada per les ciutats de Brussel·les, Lieja i Gant. El nostre home pogué observar com els estrangers no podien circular per la ciutat si no era amb un permís especial, així com l'obligació de tancament dels locals públics i de l'enllumenat públic.³⁷

Nadal viatjà a Bèlgica en un tren ple de soldats, en un compartiment buit. El seu equipatge fou requisat i no se li retornà fins que arribaren a Brusel·les. Un cop allà, Nadal visità els seus clients per tal de cobrar els seus deutes pendents. Dies després féu el mateix a Gant, però no pogué cobrar cap de les seves factures per la manca de recursos dels seus clients.³⁸ El nostre home retornà a Koblenz decebut i preocupat per l'estat dels negocis belgues.

Suïssa fou la següent etapa del viatge de Narcís Nadal, concretament la ciutat de Basilea, on trobà tots els seus amics mobilitzats, davant la por del govern helvètic que Alemanya envaís Suïssa per augmentar la pressió sobre l'exèrcit francès a Alsàcia. A Basilea, Nadal es reuní amb un dels seus clients, industrial surer de Trieste, del qual no ens facilita el nom (l'identifica com a "señor M."). En aquells moments, Trieste formava part de l'imperi austrohongarès, i els rumors cada cop més intensos que Itàlia entraria en guerra feien suposar que aquesta ciutat seria la primera que seria atacada pels italians. Aquest client estava preocupat per la possible des-

³⁵ NADAL i PUIG, Narcís; *Memorias de un personaje desconocido*; p. 24-25.

³⁶ *Ibid*; p. 25-26.

³⁷ *Ibid*; p. 28.

³⁸ *Ibid*; p. 32.

valorització de la corona austríaca en cas de derrota dels Imperis Centrals. Aquest industrial va transferir totes les seves disponibilitats monetàries a Nadal, i van convenir que en el futur aniria augmentant les seves transferències en funció de les seves possibilitats.³⁹

Els clients suïssos feren importants comandes a Nadal, per la qual cosa, el nostre home tornà a Catalunya per atendre-les. Nadal contractà un nombre important de treballadors que s'havien quedat sense feina. Però aquests bons negocis, en contrast amb el tancament de fàbriques de suro que s'estava vivint al Principat, féu que alguns rumors indiquessin que les trameses de suro cap a Suïssa fossin en realitat un negoci encobert de contraban d'armes. Nadal ignorà aquests rumors, ja que els seus clients disposaven de les llicències d'importació facilitades per la Société Suisse de Surveillance Économique, un organisme oficial, amb seu a Berna, encarregat de donar el vistiplau a tota entrada de mercaderies a Suïssa. Les mercaderies foren embarcades a Barcelona en el vaixell "Manuel Espaliu", amb destinació a Gènova, des d'on s'havien de reenviar a Suïssa. Els aliats, però, prengueren en consideració les denúncies, i el vaixell fou fet presoner per l'armada francesa i dut a Toló. Els taps de suro foren desembarcats i dipositats a l'arsenal d'aquella ciutat.⁴⁰

Nadal es traslladà a Toló, per tal de recuperar les seves mercaderies. Un cop allà es trobà que tots els paquets havien estat oberts, a la recerca d'armes. Com que els taps havien estat classificats, un cop oberts quedaren escampats indistintament pel dipòsit. A més, l'accés a l'arsenal estava vedat als estrangers. El president del Tribunal de Preses de Toló, Mr. Doynel, un cop verificat que la informació facilitada relativa a les mercaderies propietat de Nadal era falsa, li va facilitar una carta adreçada al Ministeri de la Guerra en la qual es sol·licitava un permís especial del ministre perquè, excepcionalment, el nostre home pogués accedir a l'arsenal amb el personal que fés falta, (sota condició expressa que tots els que hi accedissin fossin de nacionalitat francesa), i recuperés les seves mercaderies. Per tal d'alleugerir els tràmits, el convidà a anar personalment a París a entregar la carta. El Ministre donà el seu vistiplau al president del Tribunal. Però les mercaderies no podien ser reexportades cap a Suïssa perquè tots els trens de l'estació de Toló estaven requisats per les autoritats militars. Un amic de Nadal, industrial surer de Toló, s'oferí a guardar-li les mercaderies fins que aquestes poguessin ser enviades a la seva destinació final.⁴¹ Nadal tornà a Catalunya, a l'espera que els taps es poguessin adreçar als clients

³⁹ Ibid; p. 36-37.

⁴⁰ Ibid; p. 37-38.

⁴¹ Ibid; p. 39-43.

suïssos en un futur proper. Però a l'alçada de 1916 aquelles mercaderies continuaven dipositades a Toló, en uns moments en què el suro havia estat declarat com a material de guerra i, per tant, subjecte a limitacions en la seva comercialització.⁴²

Fou durant un viatge del nostre home per Extremadura, a la tardor de 1916, concretament per Jerez de los Caballeros, quan rebé un telegrama provinent de Suïssa indicant que les mercaderies que encara estaven a Toló serien objecte d'inspecció de nou per part del Tribunal de Preses, per por a que aquelles mercaderies poguessin passar de Suïssa a Alemanya. Per aquella època, Itàlia ja havia entrat en guerra al costat dels aliats, amb el subsegüent tancament del trànsit del port de Gènova,⁴³ per la qual cosa, Suïssa esdevingué l'únic mercat mínimament rendible per als industrials surers catalans. Fou al desembre de 1915 quan es declararen els taps de suro com a material de guerra. A partir d'aleshores només es permeté l'exportació a Suïssa dels taps necessaris per al seu exclusiu consum, amb informe favorable previ de la *Société Suisse de Surveillance Économique*.⁴⁴ En el breu període entre l'entrada d'Itàlia a la guerra (maig de 1915) i la declaració del suro com a material de guerra (desembre del mateix any), Suïssa fou un mercat molt dinàmic per als industrials surers, davant les perspectives que, així que fos possible, podrien enviar aquestes mercaderies als Imperis Centrals.⁴⁵ Nadal no fa menció d'aquesta qüestió en cap

⁴² Les limitacions del comerç amb suro per part dels aliats començaren al llarg de 1915. Particularment es posaren dificultats a l'exportació d'aquests productes a països neutrals que fossin fronterers amb els Imperis Centrals, com era el cas de Suïssa. El cas arribà al mateix govern d'Espanya que, a petició dels industrials baixempordanesos, iniciaren una sèrie de gestions amb els governs francès i anglès perquè desapareguessin aquestes traves, sense resultats positius. Vegeu MEDIR, Ramiro; *Historia del gremio corchero*, Alhambra, Madrid, 1953; p. 289.

⁴³ El *Diario de Gerona* del 25 de juny de 1915 reproduïx una carta d'Eusebi Genís, president del *Fomento de la Industria y el Comercio corchotaponero* adreçada al ministre d'Estat que diu textualment: "*Exportadores de esta comarca han recibido noticias de Génova que gobierno italiano prohíbe exportación taponos corcho a Alemania y Austria-Hungría de envíos salidos de España antes declaración guerra Italia, deteniéndolos en la frontera Suiza, lo que causa enormes perjuicios a estos industriales. Ruego interceda gobierno italiano para que permita reexpedición dichos envíos, así mismo que con el gobierno suizo para que no ponga dificultades a su tránsito por Suiza después de demostrado que los envíos fueron efectuados antes de la declaración de guerra por Italia y de oportunas órdenes para dejar libre tránsito envíos detenidos ya en frontera italo-suiza, por autoridades suizas que exigen certificados consumo suizo*"

⁴⁴ Pere Lloberas assenyala que l'empresa bisbalenca J. Carreras y Cía també participà dels intents d'explotar el mercat suís durant la guerra, amb dificultats. LLOBERAS, Pere; *La Bisbal, anys enrera...*; p. 90.

⁴⁵ PELEGRÍ i NICOLAU, Joan; "La repercussió de la Gran Guerra..."; p. 16. El *Diario de Gerona* del 5 de desembre de 1915 indica l'incertesa dels fabricants de Palafrugell pel tancament de la frontera franco-suïssa, a causa de la gran importància que havia agafat aquest mercat.

moment del seu relat, però no podem descartar que aquesta idea formés part dels seus plans comercials a mitjà termini, com tampoc no descartem que se n'hagués beneficiat en aquest lapse de temps.

Nadal arribà a París el dia abans de la vista contra el seu cas. Els resultats foren favorables. El nostre home pogué demostrar que l'exportació d'aquelles mercaderies estava validada per la Société Suisse de Surveillance Économique i que no havia fet cas de diversos requeriments per part dels Imperis Centrals perquè els abastís de productes surers.⁴⁶ Un cop resolt el tema, Nadal es dirigí a Suïssa per controlar que aquestes mercaderies arribessin sense més problemes. El tren que anava a Berna s'aturà a l'estació fronterera de Delle, on el nostre home fou interrogat a fons perquè era l'únic espanyol del comboi. Superades aquestes "formalitats", Nadal continuà el viatge cap a Berna. En el llibre no ens dóna dades sobre com anaren els seus negocis en aquesta nova estada a Suïssa, únicament fa referència a l'ambient de pànic que hi havia al país per la possibilitat que Alemanya envaís Suïssa; a les dificultats de proveïment de productes de primera necessitat i al fet que molts amics suïssos proposaren a Nadal convertir els seus francs suïssos en pessetes per tal de dipositar-los a Espanya, país que veien més segur.⁴⁷

El relat de Nadal, pel que respecta a les seves vicissituds durant la Gran Guerra, finalitza a principis de 1918. El nostre home fa referència a diversos viatges que havia fet a França i Suïssa en els mesos anteriors. En aquest temps, els països bel·ligerants visqueren importants problemes inflacionaris i de manca de productes necessaris. El darrer episodi objecte del seu viatge fou que en el visat de sortida que li facilità el Consulat francès de Basilea s'inclougué una "fatídica" inscripció: "Départ Espagne. Sans retour jusqu'à la fin des hostilités".⁴⁸ Nadal acaba el capítol del llibre referent a la Gran Guerra indicant que a la tornada a Catalunya volgué aturar-se a Toló, per donar les gràcies a tots els que l'havien donat suport durant el conflicte que tingué amb les mercaderies confiscades tres anys abans. En el camí de tornada pogué observar com el Principat de Mònaco semblava recuperar-se de la situació de crisi que havia viscut al principi de la guerra. Nadal acaba el seu relat dient que:

"Regresé a mi patria con la satisfacción del deber cumplido, pues durante aquel difícil período, con aquellos viajes, había conseguido sostener el trabajo de todos los obreros de mi pueblo que habían sido despedidos de otras fábricas; descongestionar el mercado español de productos de corcho

⁴⁶ NADAL i PUIG, Narcís; *Memorias de un personaje desconocido*; p. 46.

⁴⁷ *Ibid*; p. 49-51.

⁴⁸ *Ibid*; p. 54-56.

paralizados como consecuencia del cierre de los mercados internacionales; salvar los intereses de mis clientes de países extranjeros que me habían confiado sus capitales para invertirlos en mercancías, y poder proseguir mi industria para acumular sus productos destinados a aquellas inversiones, sin haber infringido la ley en ninguno de los países frecuentados.⁴⁹

CLOENDA

La història personal de Narcís Nadal és un excel·lent exemple de les martingales que hagueren de fer els industrials surers catalans durant els anys de la Gran Guerra per tal de minimitzar les seves conseqüències. Del viatge que féu el nostre home en els mesos immediatament anteriors a l'esclat de la guerra deduïm que l'Europa Central era el principal mercat dels seus productes. Així que es féu impossible comerciar amb Alemanya, Àustria i Bèlgica el mercat suís esdevingué l'esperança per a aquells industrials. La no participació de Suïssa en el conflicte (tot i que Nadal indica que els seus ciutadans estaven preparats per si es veien obligats a prendre-hi part), la convertí en l'única possibilitat de comercialització dels taps i els altres productes surers, tot i les limitacions que França hi posà per la sospita que aquell país era simplement una porta d'accés a Alemanya per part d'un producte, el suro, considerat com a material de guerra d'ençà el desembre de 1915. Finalitzem aquest text, doncs, valorant positivament les anotacions facilitades per Narcís Nadal i Puig, i esperant poder localitzar fonts similars que ens permetin reconstruir les actuacions dels industrials del suro en èpoques difícils.

⁴⁹ Ibid; p. 56.

LUCIEN ROISIN (1876-1942), FOTÒGRAF I EDITOR DE TARGETES POSTALS - LA PRIMERA SÈRIE BLAVA DE SANT FELIU DE GUÍXOLS

AGUSTÍ ROLDÓS I SOLER

RESUM: Aquest article tracta sobre la primera sèrie de targetes postals de color blau referides a Sant Feliu de Guíxols, amb Lucien Roisin com a fotògraf i Artur Vicens com a editor. El text inclou també una biografia de Roisin i un estudi de les diferents sèries de targetes postals de Sant Feliu que es van editar d'aquest fotògraf.

PARAULES CLAU: fotògraf, postal, editor, biografia, estudi, catalogar, sèries, relació.

BIOGRAFIA

Lucien Roisin Besnard va néixer a París l'any 1876, fill d'una família burgesa. De jovenet va ingressar en un internat on estudià, entre d'altres matèries, fotografia d'art, la qual cosa li va permetre instal·lar una galeria de fotografia en el barri parisenc de Montmartre al final del segle XIX.

En aquella època va començar a editar i a comercialitzar targetes postals del seu país, alhora que es relacionava amb personatges del món de la fotografia i del cinema -com els germans Lumière-¹. Pels volts de 1904, un impressor i editor barceloní anomenat Àngel Toldrà i Viazo -que llavors gaudia d'una posició econòmica excel·lent-, ve-

¹ La llegenda diu que Roisin comprà la seva primera càmera als germans Lumière.

Retrat de Lucien Roisin

ient el gran negoci que es podia fer amb l'edició i comercialització de targetes postals geogràfiques, va contactar amb Roisin per iniciar-se en aquest món, i van tancar un tracte segons el qual Roisin vindria a Espanya per un període de tres anys, contractat per a portar a cap una col·lecció de postals que, posteriorment, serien comercialitzades per Toldrà amb les sigles ATV.

Mentre que alguns autors asseguren que Roisin va arribar a Espanya poc abans de finalitzar la Primera Guerra Mundial (1918), a la fitxa de l'Arxiu Nacional de Catalunya aquesta data s'endarrereix a l'any 1897 (quan Roisin tenia només 21 anys). Jo m'inclino per un terme mitjà (1904 o 1905), per les tres raons següents: 1. Si, com s'afirma, Roisin va venir a Espanya per ensenyar a Toldrà el mètode d'edició de targetes postals, avui sabem que aquest últim va començar les seves activitats

EXPOSICION Y VENTA AL MAYOR Y DETALL DE LAS EDICIONES "POSTALES ROISIN"
BARCELONA - 29 Rambla Santa Mónica - Teléfono 22 00 25

Botiga Roisin, emplaçada a la rambla de Santa Mònica de Barcelona

com a editor de postals l'any 1905 (recordem que la primera sèrie de Sant Feliu de Guíxols correspon precisament a aquesta data). 2. Hi ha postals editades per Roisin que són anteriors a 1911 (com la núm. 5 de Sant Feliu Playa, en la qual encara apareix dempeus l'Observatori Patxot, desballestat l'any 1911). 3. Públio López Mondejar, a la seva *Historia de la Fotografia de España*, afirma que l'any 1910 Roisin va declarar una producció de 500.000 targetes mensuals, la qual cosa indica que ja feia força temps que viatjava per Espanya fent fotografies. Tampoc existeix coincidència amb el nom de l'impressor que el va contractar (Inés Navarro, a la fitxa de Roisin a l'Arxiu Nacional de Catalunya, fa constar el nom d'Àngel Beltran, crec que erròniament).

Segui com sigui, una vegada finalitzat el període del contracte, Roisin es va separar de Toldrà -sembla ser que per diferències econòmiques- i, quan rumiava tornar cap a França, el van convèncer d'establir-se definitivament al nostre país i especialitzar-se en allò que millor sabia fer: l'edició de postals geogràfiques. El seu primer treball fou per al santuari de Sant Josep de la Muntanya, va fer el tiratge de postals impreses per Ramon Roselló i Ràfol.

En els anys següents va viatjar per tota la península -en alguns llocs el coneixien com "*el fotógrafo catalán*"-, gairebé sempre acompanyat

pel seu nebot, també fotògraf. Mentre ell s'encarregava de fotografiar les ciutats més importants, el nebot immortalitzava els pobles i els paisatges de les rodalies. L'any 1914, en esclatar la Primera Guerra Mundial, tornà a França per lluitar amb l'exèrcit d'aquest país i va estar durant divuit mesos al front de Verdú. Anys més tard, retornaria de nou a França amb motiu de la Guerra Civil espanyola. Roisin es casà amb Anita Sierra Moreno i no varen tenir fills, raó per la qual s'afilà els seus nebots orfes, fills d'un germà.

Mentre Rosin i el nebot viatjaven per Espanya, la seva neboda Luciana es feia càrrec d'una botiga amb el nom de "La Casa de las Postales", situada fins l'any 1930 al passeig de Sant Joan núm. 18, de Barcelona, i que passà posteriorment a la rambla de Santa Mònica, cantonada amb el passatge de la Banca. En aquest establiment es comercialitzaven els milers de fotografies que els Roisin feien durant els seus viatges.

Amb el temps, el nebot fotògraf va decidir canviar de professió. Luciana, però, es va quedar a la botiga, mentre el seu oncle seguia fent fotos arreu d'Espanya. Una de les innovacions més conegudes d'aquell local fou el "bloc" de postals, en forma d'acordió, que agrupava diverses fotografies sobre un mateix tema, que tan popular es faria amb els anys.

Al començament dels anys quaranta, el fotògraf es posà malalt i tornà a França, on va morir a Marsella el 17 de febrer de 1942. El negoci, però, va continuar endavant -sempre amb Luciana al seu davant- fins el 1962, en què la propietat aconseguiria rescindir el contracte de lloguer. Roisin rebé algunes distincions per la seva labor de fotògraf, com el Diploma de la Cambra Oficial de Comerç i Navegació de Barcelona.

El fons de Roisin, calculat en unes 48.000 fotografies, va estar a punt de perdre's -un drapaire el va comprar per 11.000 pessetes poc després del desnonament de la botiga-, però, finalment, gràcies a l'esforç de la Luciana, l'Editorial Labor el va recuperar pagant 25.000 pessetes. Quan aquesta va plegar, el va dipositar a l'Institut Fotogràfic de Catalunya (avui, Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya, IEFC), depenent de la Diputació Provincial de Barcelona. Una petita part (479 negatius) es troba a l'Arxiu Nacional de Catalunya. En els millors temps, Roisin disposava d'un catàleg amb més de 5.000 imatges.

ROISIN I SANT FELIU

Luciano Roisin va visitar Sant Feliu moltes vegades, des de l'any 1910 fins els anys 30, gairebé sempre requerit per l'estanquer i editor

de postals guixolenc Artur Vicens, que fou qui va editar gairebé totes les sèries comercialitzades de Sant Feliu i rodalies.

Catalogar tota la producció fotogràfica de Roisin referida a Sant Feliu, de la mateixa manera que la d'altres fotògrafs que tenen una obra extensa, resulta una mica complicat. La sèrie blava de la Costa Brava, coneguda amb aquest nom pel to blavós de les postals, és fàcil de distingir, ja que el títol Costa Brava precedeix el de S. FELIU DE GUIXOLS. Les postals d'aquesta sèrie són anteriors a 1922 (crec que del 1921) i es van posar a la venda el mes de febrer de 1922, segons una notícia apareguda al setmanari *L'Avi Muné* de data 18 de febrer de 1922, en els estancs d'Artur Vicens (que n'era l'editor) i de Ramon Massanés. Les sèries 2 i 3 de la Costa Brava (núm. 141 a 159), són de l'any 1923 (es posaren a la venda el mes de novembre en els mateixos locals que la sèrie núm. 1, segons publica el mateix setmanari).

Existeixen també cinc altres sèries fàcilment distingibles: són la dels Banys Sant Elm i la de S'Agaró, en les quals els títols *Baños St. Telm* i *S'Agaró* segueixen el de S. FELIU DE GUIXOLS; dues de Sant Feliu-blaves- numerades (una del núm. 1 fins el 40, i l'altra a partir del 101); i una altra de Sant Feliu no numerada. Les sèries restants (n'he comptat fins a 9) es coneixen pel diferent tipus de lletra emprat a la llegenda de l'anvers (excepte les núm. 2 i 3, que tenen la llegenda idèntica):

1 - Número. *SAN FELIÚ DE GUIXOLS*, llegenda, *L. Roisin, fot. Barcelona.*

2 - Número. *S. Feliu de Guixols*, llegenda, (colorades).

3 - Número. *S. Feliu de Guixols*, llegenda, (colorades).

4 - Número. *S. Feliú de Guixols*, llegenda, *L. Roisin, fot. Barcelona.*

5 - Número. *S. FELIU DE GUIXOLS*, llegenda.

6 - Número. *S. Feliu de Guixols*, llegenda, *L. Roisin, fot. Barcelona.*

7 - Número. *SANT FELIU DE GUIXOLS*, llegenda, *L. Roisin, fot. Barcelona.*

8 - Número. *SAN FELIU DE GUIXOLS*, llegenda.

9 - Número. *FELIU DE GUIXOLS*, llegenda, *L. Roisin, fot. Barcelona.*

Nota.- He establert l'ordre d'aquestes sèries de forma aleatòria, sense prefixar cap disposició cronològica o d'una altra índole,

ESTUDI DEL CONJUNT

Col·lecció de postals editades entre 1910 i 1936 (una fotografia de l'Hostal de la Gavina és de l'any 1935). Dividides en diferents sèries numerades (excepte una). Autor: Lucien Roisin (podria haver-n'hi alguna feta pel seu nebot). Editor: Artur Vicens i Maury (excepte la núm. 9). En blanc i negre, colorades en blau i colorades totalment (dues sèries i alguna panoràmica). Tècnica: fototípia. Mides: 9x14 cm. Text anvers: diferents tipus de lletra segons relacionat abans (en color vermell o blau). Revers: (en algunes) *Tarjeta postal. Union postale universelle. España. L. Roisin, fotògrafo, Barcelona (reproducción prohibida). Editor Arturo Vicens, Estanco o San Feliu de Guixols.* (A d'altres): *TARJETA POSTAL. (reproducción prohibida). Editor Arturo Vicens.* A la sèrie núm. 9 no hi consta l'editor Artur Vicens. Com a norma general, quan consta el nom de Roisin a l'anvers no ho fa al revers, i de la mateixa manera en cas contrari.

LA PRIMERA SÈRIE BLAVA DE SANT FELIU (NÚM. 1 AL 40)

La primera sèrie blava de Sant Feliu consta de 40 targetes postals, comercialitzades soltes o en 2 blocs de 20 vistes cadascun, numerats 2 i 3. Les fotografies foren tirades l'any 1923 i editades seguidament per Artur Vicens. Text (en algunes a l'anvers i en altres al revers): número, S. (de l'1 al 20) o SANT (de la 21 a la 40) FELIU DE GUIXOLS, llegenda, L.Roisin, fot., Barcelona. Editor Arturo Vicens (al revers) - S. Feliu de Guixols (solament de la 21 a la 40).

Es respecta la grafia original en tota la sèrie.

01 Vista general

02 Punta de S. Pol

03 Vista de S. Pol desde Sagaró

04 Punta d'en Pau

05 La Marieta d'el Hostal

06 Rocas de la Conca

07 Punta Prima

08 Cala del Artó

9. - S. FELIU DE GUÍXOLS. - Platja de la Conca
L. Roisin, fot. Barcelona

09 Platja de la Conca

10 Rocas de punta prima

11 Punta prima

12 Cala del aigua

13 La Conca

14 Pineda de la Conca

15 (Fanals) Platja d'Aro

16 Recó de la Platja d'Aro

17 (Fanals) Platja de la Cova

18 (Fanals) La Cova

19 (Fanals) Pas á la entrada de la Cova

20 (Fanals) Platja del Conde

21 Montanya de Sant Telm i punta de Garbí. (Fotografia propietat de Xavier Sanchez Masó)

22 Punta Garbí - Las Planetas

23. - SANT FELIU DE GUIXOLS. - Punta Garbí - Freu
L. Ralsis, fot., Barcelona

23 Punta Garbí - Freu

24. - SANT FELIU DE GUIXOLS. - Punta de Garbí dintre 'l Freu
L. Ralsis, fot., Barcelona

24 Punta de Garbí dintre'l Freu

25 Sota Sant Telm

26 El Devantal del Frare (Las penyas)

27 "Mongetas" (Las penyas)

28 Las Mongetas (penyas)

29 Cova de Vora las Mongetas (penyas)

30 Cova Vora las Mongetas

31 Cova den Vitaya

32 Cala dels Musichs (penyas)

33 Recó de la Cova Vitaya

34 Rocas dels Camarets

35 Rocas de la Carolla

36 Platja - baix la casilla de la carretera

37 Kiosks de Canyet

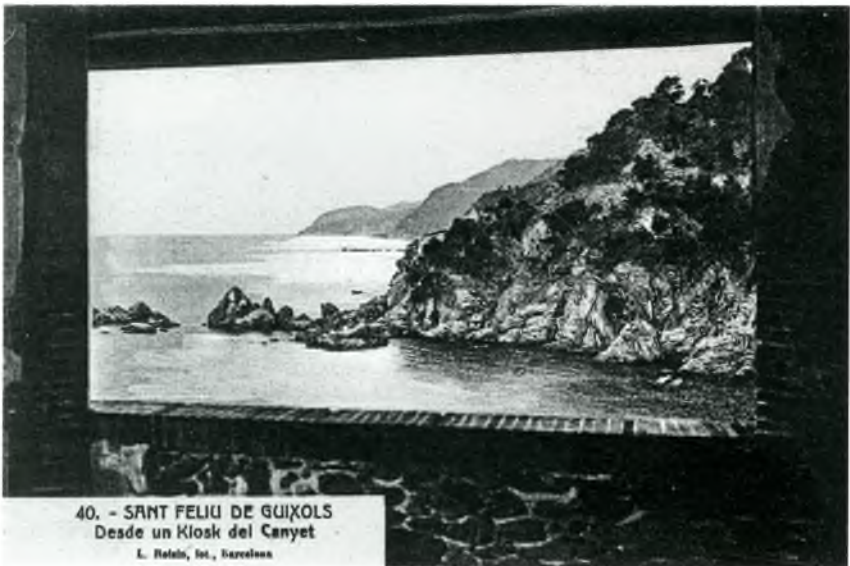

38 Kiosks de Canyet. (Fotografia propietat de Xavier Sanchez Masó)

39. - SANT FELIU DE GUIXOLS. - Canyet
L. Hatala, fot., Barcelona

39 Canyet

40. - SANT FELIU DE GUIXOLS
Desde un Kiosk del Canyet
L. Hatala, fot., Barcelona

40 Desde un Kiosk del Canyet

PUIG SES FORQUES 1958 (SANT ANTONI DE CALONGE)

JOAN MOLLA I CALLÍS, ESTHER LOAISA DALMAU

RESUM: A Sant Antoni de Calonge les Gavarres arriben al mar pel Collet, i al cim de la carena hi ha el Puig ses Forques. Ambdós, el collet i el Puig ses Forques, són l'origen de Sant Antoni. Fa cinquanta anys de l'aixecament del menhir i del dolmen per grups liderats per Lluís Esteva i Pere Caner. La història del segle XV i la toponímia evoquen penes de mort executades en forques. En els segles XVIII i XIX Puig ses Forques forma part del mas Sant Daniel, anomenat en el segle XX mas Falet. Induït pel turisme, aquell mateix any 1958 s'inicien els tràmits de la seva urbanització, i es salva el turó com a zona verda, avui dia un dels punts d'interès per al turisme cultural.

PARAULES CLAU: megàlits, història del dret, turisme cultural

1. INTRODUCCIÓ

1.1. FA 50 ANYS DE L'AIXECAMENT DE MEGÀLITS

Oferim com a annexos I i II sengles documents en castellà¹, sobre els dos aixecaments verificats en el Puig ses Forques l'any 1958, respectivament, al març del menhir i al setembre del dolmen, ambdós a càrrec del Servei Nacional d'Excavacions Arqueològiques, del qual els delegats locals eren a Sant Feliu de Guíxols Lluís Esteva Cruañas (1906-94)², i a Calonge Pere Caner Estrany (1922-82)³, qui ho va veure “de gran interès para el turismo”.

¹ Arxiu Històric Municipal de Sant Feliu de Guíxols, fons Lluís Esteva i Cruañas.

² PALLÍ, Lluís i ESTEVA Elena (1995) “Bibliografia cronològica de Lluís Esteva i Cruañas”, *Estudis de Baix Empordà* núm. 14, Sant Feliu de Guíxols, pàgines 19-35.

³ “L'obra completa de Pere Caner Estrany”, recopilació de tot el que es troba a la biblioteca de casa seva, a cura d'ALBERT VILAR, pàgines 9-84 de la *Miscel·lània Pere Caner*, publicació de l'Institut d'Estudis de Baix Empordà, Sant Feliu de Guíxols, 2007.

L'expansió de Sant Antoni d'ençà 1958 s'ha produït cap a la carena de Sant Daniel. Un dels seus turons és el Puig ses Forques.

Mancances i deformacions de la memòria oral fan que avui la historiografia local de l'època franquista tingui encara un llarg camí per recórrer⁴. També és freqüent trobar-se amb anàlisis de la història catalana dels cinquanta del segle XX (uns anys de transició econòmica) que prescindeixen de la influència de les dinàmiques política i social espanyola⁵ i europea, com si d'un país aïllat es tractés.

Convé, doncs, recordar que aquell any 1958, Catalunya formava part del centralitzat Estat espanyol, regit pel general Francisco Franco. Segons el cens de 1960, Espanya tenia 30,43 milions d'habitants, dels quals un 38,11% constituïa la seva població activa. La seva distribució per sectors era: agrícola 39,70%, industrial 32,98%; i serveis 27,32%, entre ells el turisme. D'un total d'1,26 milions de turistes arribats de l'estranger a Espanya en el 1951, es passà en deu anys a 7,45 milions en el 1961; i una de les seves zones turístiques era la nostra, la Costa Brava, d'aquí que Pere Caner somiés fa ja 50 anys en la promoció del turisme cultural.

⁴ Trobem uns apunts a la monografia local *Calonge i Sant Antoni*, de diversos autors del Centre d'Estudis Calongins COLÓNICO, núm. 121 dels Quaderns de la Revista de Girona, 2005: Orígens de Sant Antoni (pàgines 30-31), el franquisme (pàg. 70-71), el turisme (pàg. 74-75) i el desenvolupament de Sant Antoni (pàg. 78-79).

⁵ TAMAMES, Ramon (1974): *Introducció a la economia espanyola*, 9ª edició, Alianza Editorial, Madrid. Obra que reflecteix la transició econòmica, en aquells anys 50 del segle XX, cap a una obertura a l'exterior: pàgines 27 a 48 sobre població; pàgines 307-309 sobre el Pla d'estabilització de 1959 i Europa; i pàgines 379 a 384 sobre el turisme.

Rètols d'informació turística al Puig ses Forques. A l'esquerra carrer del Menhir amb salets. A la dreta part de l'antic bosc conservat com a zona verda.

Aquell mateix any 1958 es posà en funcionament el Mercat Comú Europeu (amb només sis estats), i Espanya amb el seu Pla d'estabilització de 1959 s'obrí econòmicament a l'exterior.

1.2. ÀMBIT DE L'ESTUDI

Tal com indica el seu títol, l'hem centrat en aquell turó de la carena de Sant Daniel, en altres temps rústic, pròxim a Sant Antoni de Calonge, conegut com Puig ses Forques, que de la prehistòria conserva un dolmen i un menhir (infra §2). La seva toponímia evoca execucions de la pena de mort (§3). En el segle XIX era una de les peces de terra o bosc integrants del mas Sant Daniel, també anomenat mas Falet (§4). A la segona meitat del segle XX es construí l'actual urbanització Puig ses Forques (§5), i el conjunt megalític es visita ara en una de les rutes turístiques locals (§6).

2. EL CONJUNT MEGALÍTIC

2.1. QUATRE MIL-LENNIS DE VIDA HUMANA A SANT ANTONI

Simplificant, les formes de vida nòmada dels homes caçadors i recol·lectors, amb una economia només de subsistència (paleolític i epipaleolític), donarem pas a un nou sistema de vida més sedentari (neolític), amb una rudimentària economia de producció, basada en la ramaderia i l'agricultura; en un procés gradual de perfeccionament dels estris, va

aparèixer la primera ceràmica, i també s'iniciaren els ritus funeraris.

Tot i que la cronologia dels successius períodes neolític, calcolític (primera època de l'ús del metall, el coure) i bronze (aliatge de coure i estany), ha sigut qüestionada per dificultat en la datació dels materials, es creu que al nord-est de Catalunya va ser cap al 3500 a.C. (neolític mitjà) quan s'inicià la construcció de monuments funeraris amb pedres grans, els megàlits ⁶, que caracteritzen també el neolític final i el calcolític, fins a 1800 a.C. Sembla que el dolmen i el menhir de Puig ses Forques pertanyen al calcolític.

2.2. MARC DE LA HISTÒRIA DE L'ARQUEOLOGIA LOCAL

El primer terç del segle XX fou el període en què l'arqueologia a l'Estat espanyol assolí la seva majoria d'edat, a causa de la vinculació a la Universitat⁷ i la promulgació de la Llei d'excavacions de 7 de juliol de 1911⁸. En aquest procés, al nostre país li donà impuls la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923), sota la direcció del professor de la Universitat de Barcelona i pare de la nostra prehistòria Pere Bosch Gimpera (1891-1974), amb un grup de col·laboradors i deixebles, entre els quals Maties Pallarés Gil (1874-1924) i el fill de Girona i professor de la Universitat de Barcelona Lluís Pericot Garcia (1899-1978).

Manuel Cazorro Ruiz havia arribat a Girona l'any 1897 com a professor de l'Institut, tenia bagatge de recerca en el camp de les ciències naturals, que anys posteriors amplià cap a l'arqueologia, i la Junta para la ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas publicà a Madrid l'any 1912 un llibre seu sobre els monuments megalítics de la província de Girona. Però es traslladà a Barcelona el curs 1913-14, i quedà desvinculat de l'arqueologia de les Gavarres.

⁶ *Diccionari d'història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1999; veus *cultura megalítica o megalitisme* (pàgina 675); *menhir* (pàgina 677); i *dolmen* (pàgina 358); per ENRIQUETA PONS, del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona; i per JOSEP TARRÚS, del Museu Comarcal i Arqueològic de Banyoles.

⁷ AICART, Francesc (2006): *Agustí Casas i l'arqueologia de les Gavarres*, Consorci de les Gavarres, Monells; pàgines 13-17, breu història de l'arqueologia catalana fins 1925; pàgines 63-68, l'obra de Manuel Cazorro; pàgines 80-86, Pere Bosch i Lluís Pericot; i a l'epíleg, pàgines 91-95, Lluís Barceló, Miquel Oliva, Lluís Esteva i Pere Caner.

⁸ Referència núm. 23155 del *Nuevo Diccionario de Legislación*, tom XVII, Editorial Aranzadi, Pamplona, 1977. Per a retrocedir al Ministerio de Educación Nacional de 1962 i aproximar-nos a la seva protecció escolar i el seu foment de les ciències i les arts, AURELIO GUAITA, catedràtic d'Universitat, *Derecho Administrativo Especial*, volum II, Librería General, Zaragoza, 1965, pàgines 123-133

Bust en record de Miquel Oliva Prat en el poblat ibèric d'Ullastret

Lluís Barceló Bou (Cruilles 1874-Calonge 1951)⁹, fou nomenat fill adoptiu de Palamós i la biblioteca municipal porta el seu nom. Autodidacte, treballà d'escrivent, i en el temps lliure es dedicava a la investigació històrica i l'arqueologia. Cal destacar-ne el descobriment i la primera excavació del poblat ibèric de Castell. Al llarg de molts anys va ser el conservador del museu Cau de la Costa Brava (1920-87).

Per les responsabilitats assolides com a rector de la Universitat Autònoma i com a conseller de la Generalitat de Catalunya sota el règim republicà (1931-39), s'exilià a Mèxic Pere Bosch Gimpera. En els difícils temps de la postguerra Lluís Pericot Garcia es converteix

en el mestre d'una generació d'arqueòlegs, i pel seu prestigi presidí congressos internacionals en els anys 1954, 1963 i 1964.

Però haurem d'esperar als cinquanta, amb una diferent organització arqueològica a l'àmbit estatal (infra §2-3), que a la província de Girona fou dirigida per Miquel Oliva Prat (1922-1974), perquè comenci un nou període d'excavacions a les Gavarres, el més fecund en la història de l'arqueologia del massís. Esperonat per Lluís Pericot, i també per Miquel Oliva, Lluís Esteva encapçalarà aquesta nova etapa i reprendrà la recerca, que havia quedat interrompuda, a la qual s'incorporaran un bon nombre de col·laboradors, sota el paraigua legal de Comissaria local de Excavaciones Arqueológicas de Sant Feliu de Guíxols (1955). A Calonge sorgirà un altre nucli d'investigació arqueològica, encapçalat per Pere Caner.

Seran uns anys de noves descobertes, però també de recuperació dels

⁹ Jutjat de Pau de Calonge, Registre Civil, inscripció núm. 39, de defunció, de 12 de desembre de 1951. Vegeu pàgina 89 de la monografia local "*Palamós*", autors ROSA MARIA MEDIR i CARLES SAPENA, núm. 15 dels Quaderns de la Revista de Girona, 1988. També PERE TRIJUEQUE, "*Breu recull de la història de Palamós*", edició de l'Ajuntament de Palamós, 2000, pàgines 7 i 135.

Don Joaquín Ruiz-Giménez rep l'agraïment de les escoles nacionals de Sant Antoni en un acte celebrat el setembre de 1957 a la Germandat Artur Mundet. Fotografia de Maria Dalmau Pujolà.

estudis que havien iniciat els pioners de l'arqueologia a les Gavarres sobre jaciments, entre els quals ja figurava el dolmen de Puig ses Forques. En aquest context, vegeu doncs l'annex II, un estudi arqueològic de fa mig segle, però sense data ni signatura, amb lema MEGALITO, del fons Lluís Esteva, tal vegada fruit de la col·laboració amb Pere Caner. No reproduïm de l'original petits fragments, ni moltes figures que l'estudi cita, ni les notes a peu de pàgina, llevat de dues.

2.3. LA DIRECCIÓ GENERAL DE BELLES ARTS DE L'ESTAT ESPANYOL CAP AL 1962

En general a la major part dels països fa mig segle existia un Ministeri d'Educació Nacional, si bé en el Regne Unit de Gran Bretanya i Irlanda n'hi funcionaven tres: un per a Anglaterra, un altre per a Escòcia i el tercer per a Irlanda del Nord; i els estats federals solien deixar aquestes qüestions als seus estats membres. Però a pesar de la nostra varietat territorial en llengües i arrels històriques, com a la veïna República Francesa, a l'Estat espanyol, regit en aquells moments pel general Francisco Franco, quasi tots els serveis relatius a l'ordre cultural i docent depenien del Ministeri d'Educació Nacional amb seu a Madrid.

En aquell Ministeri d'Educació Nacional existien set direccions generals, una d'elles la de Belles Arts, creada en el 1915 per a, entre altres tasques, la defensa, conservació i acreixement del Patrimoni Històric-artístic Nacional. Regulat aquest per la Llei de 13 de maig de 1933, estava integrat pel conjunt de mobles o immobles d'interès artístic, històric, paleontològic o arqueològic; fins i tot els pertanyents a particulars estaven subjectes a diverses restriccions per a garantir la seva funció cultural. Pel Decret de 2 de desembre de 1955 es regulà el Servei Nacional d'Excavacions Arqueològiques, al qual Pere Caner es va adherir (infra §2-4).

Vinculades al Ministeri d'Educació Nacional, en l'àmbit local, amb caràcter consultiu, de proposta o de coordinació, funcionaven les Comissions Provincials Delegades d'Acció Cultural, presidides pels governadors civils; i les Juntes Municipals d'Ensenyament, presidides pels alcaldes, que podien multar les faltes d'assistència escolar.

Per a municipis com Calonge, de menys de 10.000 habitants, la Llei de règim local de 24 de juny de 1955 reservà el nomenament del seu Alcalde al governador civil de Girona, Josep Pagès Costart, entre 1956 i 1962, qui anomenà el 1959 Agustí Faig Pericay alcalde de Calonge, en substitució de Sixte Palet Gispert, que ho era des de 1946.

Presidit pel ministre d'Educació Nacional, el Consell Superior d'Investigacions Científiques era un organisme autònom, i estava dividit en diversos patronats i instituts, segons les diferents branques de la ciència i de la investigació, repartits pel territori espanyol. El Patronat José María Quadrado, d'Investigacions i Estudis Locals, fou creat per Decret de 9 de gener de 1948. En els successius Annals de l'Institut d'Estudis Gironins publicaren articles Lluís Barceló, Lluís Esteva i Pere Caner, aquest des de 1949.

En el 1964 editaren conjuntament l'Institut Espanyol de Prehistòria del Consell Superior d'Investigacions Científiques (Departament de Barcelona) i el Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona, el volum I de *Sepulcros megalíticos de las Gabarras*, llibre amb pròleg de Lluís Pericot, l'autor del qual, Lluís Esteva, sistematitzà la informació, entre altres de la zona, sobre el dolmen de Puig ses Forques, resum de la qual divulguem ara en l'annex II.

Foren ministres d'Educació Nacional, entre juliol de 1951 i la crisi de febrer de 1956, Joaquín Ruiz-Giménez Cortés, que estueja a Sant Antoni de Calonge (infra §4-2), substituït per Jesús Rubio García-Mina fins a juliol de 1962.

2.4. PERE CANER DINS L'ORGANITZACIÓ ARQUEOLÒGICA GIRONINA DE FA MIG SEGLE

Lluís Esteva, en el seu pròleg de *La Vall de Calonge* de Pere Caner, cita el *Noticario Arqueológico Hispánico* de l'any 1955, editat per la Comissaria General d'Excavacions Arqueològiques de Madrid, que publicà els noms del seu equip a les terres gironines: Miquel Oliva, comissari provincial; Josep Maria Corominas, comissari local de Banyoles; Lluís Esteva, comissari local de Sant Feliu de Guíxols; i com a col·laboradors, Francesc Riuró de Girona, i Pere Caner de Calonge, el qual dos anys després va ser nomenat delegat local del Servei Nacional d'Excavacions Arqueològiques.

Pere Caner mai quedà aïllat a Calonge. Així per exemple el número 1 del Butlletí de la Delegació Local del Servei Nacional d'Excavacions Arqueològiques, aparegut el juliol de 1961, donava compte que s'assistí l'anterior 11 de juny al IV Congrés Arqueològic de la Delegació de Zona de Catalunya i Balears, a Vilafranca del Penedès. Aquest Butlletí constava solament de quatre pàgines, la portada i el noticiari amb l'idioma oficial castellà, però dos articles ja amb català.

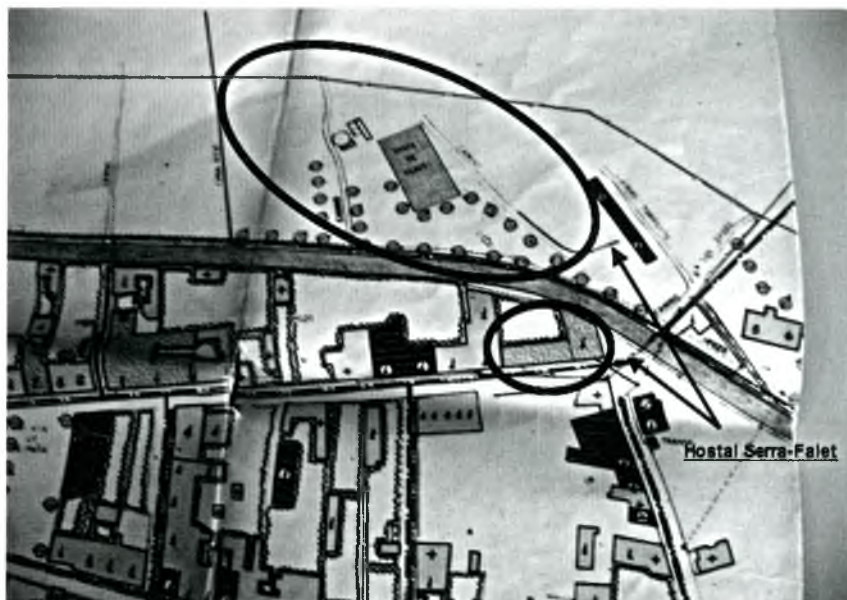
Un altre exemple és la dotzena de breus articles escrits per Pere Caner entre juliol de 1957 i juliol de 1959, prenent posició en el debat geopolític i historiogràfic nacional d'aquella època. Aconseguí publicar-ne set a la revista *Proa* de Palamós, l'últim "La Reconquesta es un mito" (gener 1966).

2.5. L'AIXECAMENT DEL MENHIR EL MARÇ DE 1958

Menhir és una paraula d'origen celta, *pedra llarga*, consisteix en una pedra grossa clavada a terra verticalment, quasi sempre trobada a indrets on hi ha dòlmens (supra §2-1). Segons una hipòtesi sobre aquesta època prehistòrica, a Catalunya els menhirs aïllats solen assenyalar un territori.

La revista *Ancora* de Sant Feliu de Guíxols publicà el 17 d'abril de 1958 un article de Lluís Esteva, de difusió de la "Reposició del menhir de Puig ses Forques, en el término de Calonge", on la descriu i celebra que es degué a una feliç unió de voluntats comarcal. Entre la seva documentació trobarem un guió manuscrit i firmat per Pere Caner (annex I).

A un quart de nou del dia 23 de març de 1958 començaren els treballs de la reposició del menhir, tasca gens fàcil dirigida per experts de Sant Feliu de Guíxols, executada en bona part per altres col·laboradors de dita localitat, a presència de Lluís Saliné de Bordils, propietari d'aquell bosc, que pertanyé al mas Falet (infra §4-1). L'Ajuntament de Sant Feliu els facilità un camió i eines

Hostal Serra-Falet de Sant Antoni, amb les seves pistes de tennis a l'altre cantó de la carretera, situats sobre un plànol informatiu del Pla general de 1970.

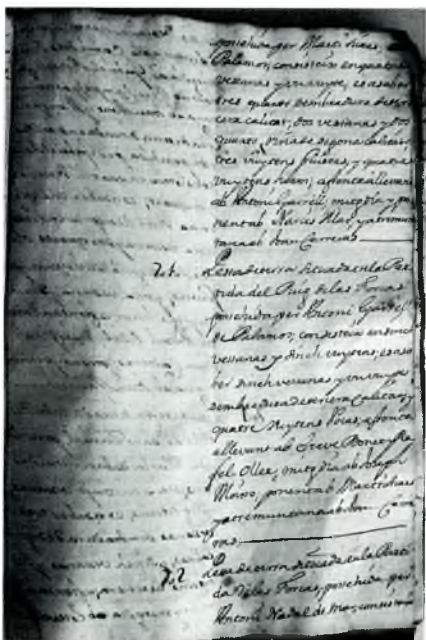
El grup de Palamós, sota la protecció del Museu Cau de la Co. ta Brava, tingué cura de fer estassar prèviament els voltants tan del dolmen com del menhir, i la fàbrica Vincke facilità aparells.

De Calonge i de Sant Antoni participaren activament Pere Caner i els seus col·laboradors Josep Gendrau i Josep Cargol, veïns de Sant Daniel, en especial Domènec Ribot; i un carro per transportar els materials fins al peu del menhir, posat a disposició per Francesc Pujol, del Collet de Sant Antoni. La reposició conclogué a les quatre de la tarda; acte seguit l'alcalde de Calonge, Sixte Palet, obsequià amb un vi d'honor a l'Hostal Serra-Falet de Sant Antoni (infra §5-1)

3. EXECUCIONS DE PENES DE MORT ?

3.1. EL TOPÒNIM PUIG SES FORQUES

Per ara no tenim notícies de documents sobre execucions concretes de condemnats a penes de mort en el Puig ses Forques de Sant Antoni de Calonge, però la seva toponímia les evoca i a més concorda amb la historiografia general.

Pàgina d'un volum de 1734 del Cadastre de Patiño, amb el topònim "Puig de las Forcas". Arxiu Històric Municipal de Calonge

A l'Arxiu Històric Municipal de Calonge, hem localitzat aquesta toponímia en la descripció, en català d'aquella època, de la parcel·la rústica 701 del cadastre de Patiño¹⁰, versió 1734: "Pessa de terra situada en la Partida del Puig de las Forcas; possehida per Antoni Garrell de Palamós; consisteix en sinch vessanas y sinch vuytens..."

El mateix paratge comprenia també les parcel·les rústiques 702 i 703, que pertanyien respectivament a Antoni Nadal de Mar i Gabriel Rosell. Les tres descripcions ens aproximen al paisatge que en el 1734 tenia el Puig ses Forques: diversos trossos de sembrats, fruiters, vinya i oliveres, amb camí i envoltats d'erms i roques.

En el 1734 l'actual Sant Antoni estava naixent i encara no l'havien batejat així, sinó que a alguns dels seus pocs habitants els deien "de Mar". Un d'ells fou Antoni Nadal de Mar, qui a més d'aquesta parcel·la en el Puig ses Forques, tenia la 732: "Pessa de terra dita la Torre Lloreta de Mar, possehida per Antoni Nadal de Mar...: afronta a llevant ab las Rocas de Mar; migdia i ponent ab los arenals del Mar; y a tremuntana ab lo Rech Madral y lo camí real".

És inqüestionable que el topònim Puig ses Forques, ortografia a part, té una antiguitat d'almenys tres segles, la qual cosa ens porta a indagar el Dret Penal del segle XV a Calonge.

¹⁰ MOLLA, Joan (2000): "Tres fites en la història agrària de Calonge: 1734, 1882 i 1970", *Estudis del Baix Empordà* núm. 19, Sant Feliu de Guixols, pàgines 185-189, sobre el Cadastre de Patiño.

Turó del Puig ses Forques. Al fons, el dolmen.

3.2. COMPETÈNCIA DEL BATLLE DE LA VILA REIAL DE CALONGE

Sota el feudalisme, símbols repressius de la més alta justícia senyorial eren les forques alçades als termes, just a la línia divisòria del domini¹¹, cas del Puig ses Forques, dins del terme de Calonge¹², però a prop del de Palamós.

L'alta justícia s'ha equiparat sovint al "*mer imperi*" o dret d'espasa, i era la que permetia imposar pena de mort, d'exili o de mutilació de membres. Els quatre delictes concrets considerats com a competència de l'alta justícia foren el segrest, l'incendi, l'agressió en camí i el crim d'homicidi¹³.

L'any 1437, Alfons el Magnànim concedeix a la vila de Calonge que tingui batlle per si (separat de la batllia de Palamós), amb plena jurisdic-

¹¹ BATLLE, Carme (2004): *Història de Catalunya*, volum 3, l'expansió baixmedieval (segles XIII-XV), Edicions 62, Barcelona, setena edició, pàgina 264.

¹² FORT, Joan (2006): *Els noms de llocs*, Quaderns de la Revista de Girona, núm. 123, recull el Puig de les Forques de Calonge a la pàgina 39.

¹³ *Diccionari d'història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1999, JESÚS LALINDE, jurista, veus: mer i mixt imperi (pàgina 562); alta i baixa justícia (pàgina 598).

ció civil i criminal (mer i mixt imperi), i per tant: “plantar e fer plantar costells e forques en aquells lochs que’s voldran del di terme, en los quals costells e forques puxen esser posats e penjats los delats que ho merexeren”¹⁴.

Entre els monuments medievals, l’any 1980 Pere Caner relacionà “Basament de les forques destinades a ajusticiar”, al Puig ses Forques (Sant Daniel)¹⁵. Segons diu Matías Pallarés l’any 1915 (vegeu l’apèndix segon de l’annex núm. II): “en son cim hi havia vestigis d’obra de morter, restes dels fonaments de les forques; allí mateix hi havia un menhir caigut o tirat en aixecar les forques que l’hi ha donat el nom al turó”

Els segles XVI i XVII, densos de significació i de transformacions històriques a Catalunya, si ens limitem a l’esfera del dret, apareixen en canvi com una certa continuació del període baixmedieval, fins la mutilació del sistema jurídic de Catalunya, sotmesa a Castella per Felip V, després de l’11 de setembre de 1714, mitjançant el famós “*Decreto de Nueva Planta*” de la seva Audiència, de 16 de gener de 1716¹⁶.

3.3 ABOLICIÓ L’ANY 1828 DE LES EXECUCIONS EN FORQUES

L’origen de l’actual Dret Penal s’ha de buscar en el segle XIX, influït en els seus començaments per les idees de la Il·lustració, crítiques amb la cruesa de les penes de l’Antic Règim i amb la seva arbitrària imposició. Paral·lelament, a l’àmbit local s’advocava la supressió del feudalisme¹⁷.

En aquella Espanya es canvià la manera d’aplicar la pena de mort. Ferran VII en el 1828 definitivament substituï la forca pel garrot, per evitar tot allò macabre d’aquella i accelerar la mort del reu. El procediment d’executar amb el garrot es mantingué vigent fins l’abolició de la pena de mort per l’article 15 de la Constitució Espanyola de 1978 (si bé estigué suprimida en el 1932-34, durant la II República). Fou freqüent la

¹⁴ VILAR, Maria (2003): “El règim municipal de Calonge al segle XV”, *Estudis del Baix Empordà* núm. 22, Sant Feliu de Guíxols, capítols VIII, VIII (sic) i XIII (sic), pàgines 115 i 116.

¹⁵ MOLLA, Joan i LOAISA Esther (2007): “Reminiscències feudals al Baix Empordà cap al 1907”, *Miscel·lània Pere Caner*, publicació de l’Institut d’Estudis del Baix Empordà, Sant Feliu de Guíxols, pàgina 161.

¹⁶ A mitjan segle XX fou catedràtic d’universitat, i membre de les Reials Acadèmies de Ciències Morals i Polítiques, i de Jurisprudència i Legislació, EUGENIO CUELLO CALÓN, qui en el seu *Derecho Penal*, tom I (part general), 15ª edició, Bosch, Barcelona, 1968, ens introduï en l’històric Dret Penal de Catalunya, pàgines 127-132 fins el segle XII, i pàgines 141-144 pels segles XIII-XVII.

¹⁷ Sobre l’abolició del feudalisme a Calonge, vegeu pàgines 133-137 de l’article citat a la nota 15.

seva aplicació? Oferim una estadística sobre un dels delictes comuns¹⁸ en temps de pau (els militars tingueren el seu propi Dret Penal), en la figura núm. 1:

BIENNI	CAUSES	PENA DE MORT	INDULTS	EXECUCIONS	PERCENTATGE
1953-54	28	13	6	7	25,0
1955-56	22	7	4	3	13,6
1957-58	12	11	8	3	25,0
1959-60	14	1	–	1	7,1
1961-62	16	1	1	–	0,0
1963-64	8	–	–	–	0,0

Figura núm. 1: Penes de mort, però només les imposades per robatori amb homicidi, a Espanya entre 1953 i 1964. Font: José María Rodríguez Devesa i elaboració pròpia

Si per cas fa segles hagué execucions en el Puig ses Forques, sens dubte foren públiques. També en lloc públic s'aplicà el garrot en l'Espanya del segle XIX, però en el 1900 una llei manà executar les penes de mort en l'interior de les presons.

4. MAS FALET I MAS S'ARREL 1958

4.1. EL TOPÒNIM SANT DANIEL: L'ERMITA, L'ALDEA I EL MAS

L'ermita de Sant Daniel¹⁹, avui en runes, és al cim d'un turó a la part oriental del terme municipal de Calonge, vora a Sant Antoni, i amb vistes al Pla.

En català antic, aldea era un poblat sense jurisdicció pròpia. Cap al 1830 l'administració del duc de Sessa, dins el terme de Calonge, qualificava d'aldea tant Sant Daniel com Sant Antoni, ja amb 70 o 80 cases.

Hem consultat el llibre 1 destinat al terme de Calonge en l'actual Registre de la Propietat, i apareix una finca amb la següent anotació ini-

¹⁸ La controvèrsia sobre la legitimitat de la pena de mort s'inicià fa dos segles, i actualment segueix sent una polèmica viva (moral i política) en molts països del món, per exemple Estats Units d'Amèrica. En la segona meitat del segle XX fou catedràtic d'universitat, i sistematitzà aquest debat entre partidaris i adversaris de la pena de mort, JOSEP MARIA RODRÍGUEZ DEVESA en la seva obra *Derecho Penal Español. Parte General*, 17ª edició, Dykinson, Madrid, 1994, pàgines 891-901.

¹⁹ AYMAR, Jaume (1984): "L'ermita de Sant Daniel de Calonge", *Estudis de Baix Empordà* núm. 3, Sant Feliu de Guíxols, pàgines 117 a 128.

Encara es conserven costums pageses en els horts de Sant Daniel.

cial de l'any 1863: "Casa sita en el vecindario de San Daniel de la villa de Calonge, calle de la Marieta, señalada con el número ocho"²⁰. I un veïnat és un grup de cases de camp o d'altres habitatges units o propers entre ells, que constitueixen un nucli de població.

Un mas és un producte de la història, la unitat d'explotació agrària tradicional, integrada pels conreus (cereals, vinyes, oliveres, horts i boscos) i per la masia (casa de camp amb estables, celler, magatzems, era, etc.). L'ideal seria la masia isolada que té totes les terres al seu voltant²¹.

Resumint, a mitjan segle XIX aquest nucli pagès de Sant Daniel, comptava amb la seva propera ermita, amb el carrer també de Sant Daniel i amb l'altre carrer de la Marieta, i en els afores, cap al mar, amb el llavors mas Sant Daniel, entre altres masies disseminades pel paratge.

El menhir i el dolmen del Puig ses Forques estaven en el bosc de l'antic mas Sant Daniel, el gener de l'any 1958 ja anomenat mas Falet²²; era la parcel·la núm. 133 del polígon núm. 11 del Cadastre de Rústega del terme de Calonge²³; era propietat aquesta finca, la meitat nord de Lluís Saliné Comas, de Bordils, i la meitat sud (amb la masia), de la Compañia

²⁰ Registre de la Propietat de Palamós, tom 4 de l'arxiu, llibre 1 de Calonge, foli 81, finca número 21, en el 1863 anotada a favor d'Antoni Ribot Molla, fins que en el 1914 la donà al seu nét Domènec Ribot Oliver, qui el 1958 col·laborà en la reposició del menhir del Puig ses Forques.

²¹ *Masies de Catalunya*, Fundació Caixa de Manresa i Angle Editorial, Manresa, 2003. Cal evitar la possible idealització del món rural, deguda a l'impacte de moltes fotografies excel·lents tirades només a masos rics, per PERE PASCUAL i ROSINA RAMÍREZ. El text històric, en canvi, és de LLORENÇ FERRER ALÓS, vinculat amb la recerca de la Universitat de Girona, i professor de la Universitat de Barcelona.

²² Registre de la Propietat de Palamós, finques núm. 3506 i núm. 3507 de Calonge, folis 162 i 166 del tom 1517. Vegeu nota 34.

²³ Arxiu Històric Municipal de Calonge: *Catastro de la Riqueza Rústica*, de l'any 1958, però còpia d'abril de 1962, parcel·les 133 i 134 del polígon 11.

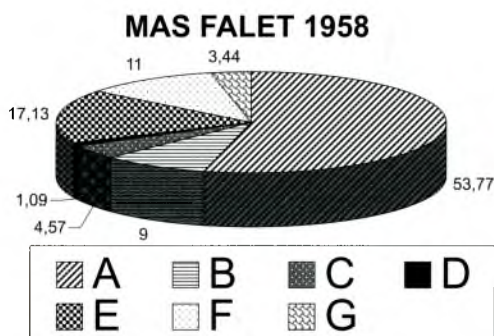

Figura núm. 2: Cultius de l'antic mas Falet: (A) cereal de secà 12 ha. 43 a. 36 ca.; (B) vinya 2 ha. 08 a. 23 ca.; (C) olivar 1 ha. 05 a. 72 ca.; (D) fruiters de secà 25 a. 10 ca.; (E) boscos mixtos de suros i pins 3 ha. 96 a. 08 ca.; (F) matolls 2 ha. 54 a. 35 ca.; (G) pastures 79 a. 60 ca. Percentatges dels cultius dins la figura. Sense cultiu, masia inclosa, 1 ha. 42 a. 79 ca. Total 24 ha. 55 a. 23 ca.- Font: Cadastre de Rústica 1958 i elaboració pròpia.

Hispano Americana Fomento Inversiones Turísticas, Sociedad Anónima, anagrama CHAFITSA, de Torroella de Montgrí.

En l'actual Registre de la Propietat també hem localitzat una altra peça de terra del mateix paratge Puig ses Forques, la qual fou fins el 1913 de l'antic mas Sant Antoni²⁴, que no hem de confondre amb el Collet de Sant Antoni. Es tracta de la confrontant parcel·la cadastral rústega núm.

134 del polígon núm. 11, cultivada amb cereal de secà, que Josep Burniol Funallet, de Sant Antoni, vengué a Lluís Saliné Comas en el 1960, qui l'incorporà a la projectada Urbanització Puig ses Forques (infra §5-2).

Intentem aproximar-nos al paisatge del mas Falet 1958 oferint esquemàticament dels seus cultius en la figura núm. 2 amb els seus percentatges detallats, i en la figura núm. 3 amb un croquis per a situar-los agrupats en les tres visuals de camps, vinyes i boscos.

Els cultius agrícoles, tots de secà, ocupen 15,82 hectàrees (unes 72 vessanes, el doble del que és normal a Calonge), complementats per un bosc de 7,30 hectàrees (unes 33 vessanes, dimensió corrent en la perifèria de les Gavarres). Estaven sense cultivar 1,42 hectàrees, incloent una masia de muntanya, rústega, seca, voltada de pedruscall, revellida, segons Pere Caner a *La terra i l'esperit*, avui un altre exemple de masia rehabilitada per a segona residència.

²⁴ Registre de la Propietat de Palamós, finca núm. 2985 de Calonge, foli 105 del tom 1159. Vegeu nota 34.

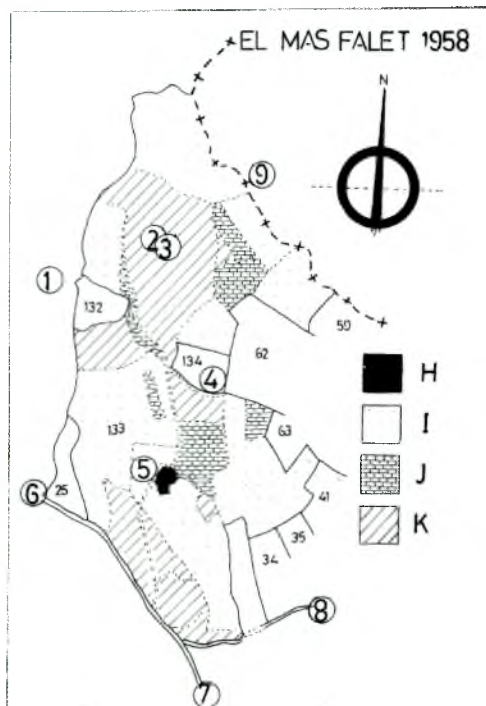

Figura núm. 3: Croquis del mas Falet: (H) masia amb era i altres espais; (I) camps de conreu; (J) vinyes; (K) boscos; (1) Sant Daniel; (2) menhir del Puig ses Forques; (3) dolmen; (4) camp de conreu de l'antic mas Sant Antoni; (5) espais propers a la masia, a l'altre cantó del camí; (6) camí públic cap a Calonge; (7) camí públic cap a Sant Antoni; (8) camí públic cap a Palamós; (9) divisòria entre els termes municipals de Calonge i de Palamós.- Font: Cadastre de Rústica 1958 i elaboració pròpia

4.2. DON JOAQUÍN RUIZ-GIMÉNEZ POSA ARRELS A SANT ANTONI

Certament l'estatut científic de la història inclou un distanciament del passat que es pretén estudiar²⁵. Amb tot, una síntesi provisional dels fets immediats és desitjable, i també possible amb coneixements d'altres disciplines sobre el temps present, com la geografia, la sociologia i l'evolució del dret.

Don Joaquín Ruiz-Giménez, tal com se l'anomena en les nostres contrades, és una persona polifacètica, d'una gran volada intel·lectual i humanitària. Aquest tarannà l'ha ajudat a establir arrels en el seu lloc d'estiu, no només perquè s'ha apropiat a la gent del poble i ha volgut voluntàriament aprendre la seva cultura, sinó també perquè ha facilitat els mitjans necessaris per instruir-los (l'any

1955 inaugura les escoles nacionals de Sant Antoni) i convertir-los en ciutadans del món. Per tant, no és estrany que els autòctons l'estimin,

²⁵ Dos obres catalanes: *Història Universal*, tom 7, Editorial 92, Barcelona, 1994; pàgina 9, introducció per JAVIER TUSSELL; pàgines 323-329 sobre la plenitud del franquisme (1951-65), amb un requadre dedicat a Joaquín Ruiz-Giménez. També *Història de Catalunya*, tom 07, 6ª edició, Edicions 62, Barcelona 2004, pàgines 7-13, preliminar del director PIERRE VILAR; pàgines 259-323 sobre una societat canviant i un règim immòbil (1959-64) per JOAN B. CULLA.

Targeta postal subministrada als clients de l'Hostal Serra-Falet de Sant Antoni. Arxiu Històric Municipal de Calonge.

l'admirin i el respectin com un més dels seus²⁶.

L'evolució històrica general i local, tant en el fet cultural (supra §2-3 i §2-4) com en el polític, propicià que dues biografies, la del personatge espanyol Joaquín Ruiz-Giménez, i la del personatge calongí Pere Caner, s'entrellacessin periodísticament en dues ocasions: en el 1966-67 Joaquín Ruiz - Giménez defensà Pere Caner davant el franquista Tribunal d'Ordre Públic de Madrid; i superada la transició cap a l'actual règim polític, en el transcurs de 1984 l'opinió pública del país i també el nou ambient local de Sant Antoni i de Calonge, ajudaren que el Ple de l'Ajuntament nomenés Joaquín Ruiz-Giménez fill adoptiu i a Pere Caner fill predilecte a títol pòstum.

Del mas Falet (vegeu §4-1 i §5-2), la primera parcel·la venuda fou la del matrimoni Ruiz-Giménez, edificada amb un xalet per a fitxar la seva segona residència en 1958 (encara que havien estiujejat anteriors temporades a Sant Antoni), que la batejaren amb el bon intencionat nom de "*Mas s'Arrel*".

5. LA URBANITZACIÓ PUIG SES FORQUES

5.1. L'EQUIPAMENT TURÍSTIC DE FA CINQUANTA ANYS

Tot i que el descobriment internacional del litoral del Baix Empor-

²⁶ Arxiu Històric Municipal de Calonge, expedient de Secretaria núm. 55/83, sobre distinció de fill adoptiu al senyor Ruiz-Giménez; iniciat amb la proposta del 19 d'agost de 1983 dels regidors Dídac Medina, Francesc Fàbrega, Maria Dolors Fernández i Joan Molla, després avalada per l'alcalde Josep Roselló; i sense necessitat de deliberació, fou nomenat per unanimitat Joaquín Ruiz-Giménez, fill adoptiu pel Ple de l'Ajuntament el 13 d'agost de 1984.

dà, la Costa Brava, es produeix ja els anys trenta del segle XX, la seva popularització no té lloc fins cap a la meitat dels cinquanta, amb una inicial demanda turística estrangera sobre aquesta zona; i en resposta s'improvisa un equipament turístic (hotels²⁷, càmpings, xalets, apartaments, etc.), fins avui dia, que adquireix grans dimensions. Oferim l'exemple de places hoteleres en la figura 4:

Municipis per ordre de places hoteleres 2002	1956		1960		2002	
	Est.	Places	Est.	Places	Est.	Places
1. Castell-Platja d'Aro	15	500	23	994	28	3696
2. Torroella de Montgrí	3	118	12	624	19	2054
3. Sant Feliu de Guíxols	20	925	28	1363	12	1378
4. Calonge-Sant Antoni	3	140	13	531	12	1308
5. Palamós- Sant Joan	9	281	20	642	9	1246
6. Palafrugell	23	904	37	1440	21	1200
7. Begur- Esclanyà	5	199	5	221	6	606
8. Pals	-	-	-	-	5	570
9. Santa Cristina d'Aro	-	-	1	29	4	346
Total Costa Brava Centre	78	3067	139	5844	116	12404

Figura núm. 4. Evolució de l'oferta hotelera (est.= establiments de totes les categories) entre 1956-60 i 2002.- Font: Joan Cals per als anys 1956-60; *Guia oficial Hoteles España 2002*, Secretaria d'Estat de Comerç i Turisme; i elaboració pròpia

Com una mostra d'establiment hotelier pioner, un breu apunt²⁸ sobre l'Hostal Serra-Falet de Sant Antoni, el qual en el 1970 venia als seus clients la seva targeta postal. Donava fatxada a la carretera estatal de Palamós a Sant Feliu de Guíxols i també al carrer Artur Mundet. Allà els que intervingueren en l'aixecament de 1958 del menhir del Puig ses Forques foren obsequiats amb un refrigeri per l'Ajuntament de Calonge (annex I).

En la segona meitat del segle XX, les urbanitzacions sorgides per l'increment del turisme han absorbit masos de Calonge i de Sant Antoni. Unes quantes masies en l'actualitat formen part de carrers. La majoria d'aquestes cases de pagès han perdut les terres de conreu, i s'han convertit en habitatges de segona residència. Segons Pere Caner, cap al 1972 eren ja 30 les masies transformades en hotels, cases residencials o habitades per treballadors no agrícoles.

²⁷ CALS, Joan (1984): *El Baix Empordà. Recursos i estructura econòmica*, Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona, pàgines 189 a 196 sobre l'oferta hotelera.

²⁸ Registre de la Propietat de Palamós, finca núm. 1439 de Calonge, foli 51 del tom 254. Vegeu també PERE CANER, *Les masies de Calonge*, Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, volum XXI, Girona, 1972-73, pàgines 338, 340, 342 i 344, sobre can Falet.

Convé no confondre el mas Sant Daniel, després mas Falet (supra §4-1), amb “*can Falet*”, antiga granja construïda el 1911 pel pagès Genís Serra Gaus, sobre una porció del terreny denominat Arenal, que es parcel·là cap 1871, i antany pertanyé al Collet de Sant Antoni.

Can Falet, reformat amb successives millores, fou heretat el 1951 pel fill, Genís Serra Castany, professional de l’hostaleria, que transformà la granja en l’Hostal Serra-Falet, i les seves terres a l’altre costat de la carretera, en camps de tennis i jardins. En el 1974 tenia categoria d’Hotel Serra-Falet, compost de planta baixa destinada a vestíbul, bar i recepció, i sis plantes-pis, la primera destinada a menjador-restaurant, i les cinc restants estaven en obres d’ampliació, distribuïdes en 73 habitacions, amb un total de 129 places. Però el seu fatal destí fou la seva demolició. El vengué el 1979, l’Ajuntament comprà 471 m² del terreny per a l’ampliació lateral de la carretera, i per guanyar visibilitat; i a la resta una promotora construí un bloc de pisos, amb un local comercial a la planta baixa.

5.2. UNA URBANITZACIÓ INDUÏDA PEL TURISME

A Catalunya, la construcció és el sector industrial on, de 1960 a 1964, el nombre d’obers actius creix més (un 70’8%), estimulada per la demanda que generava l’auge turístic fins assolir el 1964 un veritable “boom”.

En aquell centralitzat Estat espanyol regia la Llei de 12 de maig de 1956 sobre règim del sòl i ordenació urbana²⁹, coneguda per la “*Ley del Suelo*”, llavors encara sense reglaments que concretenessin delicades qüestions. Ara totes les competències en matèries d’urbanisme corresponen o a la Generalitat o als municipis de Catalunya.

Qualsevol planificació està orientada al futur i és optimista, ja que pressuposa en la societat una capacitat per a canalitzar dins de certs límits el seu propi destí. Es digué que la planificació urbanística compromet íntimament l’home i la dona amb la naturalesa i la vida, ja que la fa el ser humà per al ser humà (Chadwick, 1973). Es replicà que cal preveure les reaccions d’aquell ser humà, del que fa el pla i del que ha d’executar-lo, del governant i del governat, per a conèixer per endavant els resultats que

²⁹ Referència núm. 30142 del *Nuevo Diccionario de Legislación*, tom XXIV, Editorial Aranzadi, Pamplona, 1977. Fou comentada, entre altres autors, pel catedràtic d’Universitat JESÚS GONZÁLEZ PÉREZ, *Los planes de urbanismo*, Abella, Madrid, 1974; pàgines 35-43 reflexionant a l’entorn del plantejament urbanístic d’aquella època; pàgines 332-351 sobre plans generals; i pàgines 352-389 sobre plans parcials.

poden esperar-se d'un pla d'urbanisme (González Pérez, 1974).

En aquell sistema instaurat per la Llei del sòl de 1956, el Pla parcial comprenia l'estudi concret d'un polígon determinat (aquí Puig ses Forques, 1961), amb tal detall que permetia passar a la fase d'execució de la urbanització, detall del qual semblava impossible i fins i tot inconvenient regular dins de la visió global del Pla general (aquí conjunt per a Palamós i Sant Antoni de Calonge, 1959). Potser fruit dels esforços de 1958 (supra §2-5), avui en dia es manté com a espai lliure una porció de bosc de Puig ses Forques, l'entorn més immediat al menhir i al dolmen, que permet visitar-los, en preveure-ho així el seu Pla parcial, ja que la Llei del sòl de 1956 exigia cedir almenys un 10% de la superfície del polígon.

5.3. EL PLA GENERAL DE 1959 D'ORDENACIÓ CONJUNTA DE LA BADIA DE PALAMÓS AMB SANT ANTONI

El geògraf Joan Carandell (Figueres 1893, Pals 1937) ressaltà la conurbació de Palamós, Sant Joan de Palamós i Sant Antoni de Calonge, segons ell tres nuclis predestinats a fondre's en el gran Palamós futur³⁰. Encertà amb Sant Joan de Palamós (antigament Vila-romà), agregat al municipi de Palamós el 1942.

El Pla general d'ordenació urbana de Palamós i de Sant Antoni de Calonge³¹, de data 9 d'octubre de 1959, en la línia amb la susdita previsió de Joan Carandell (encara que sense citar-la), deixà sense regular urbanísticament la resta del terme municipal de Calonge, plantejant el dubte jurídic sobre si en aquest extens territori calongí, era o no possible urbanitzar aprovant directament plans parcials mentrestant no es fixés la seva ordenació general.

Puig ses Forques quedà fora de l'àmbit del citat Pla d'ordenació de solament Sant Antoni. Entre els autors de primeres obres comentant la Llei del sòl de 1956, hi hagué per casos així opinions contradictòries; els favorables a l'aprovació immediata de plans parcials sense necessitat d'esperar el general, argumentaren la conveniència d'agilitar el sistema

³⁰ TRUYOLS, Jaume (1945): "El darrer estiu empordanès de Joan Carandell i Pericay", *Revista de Girona* núm. 245, novembre 2007, pàgines 44-48. De JOAN CARANDELL vegeu "El Bajo Ampurdán. Ensayo geográfico", Universitat de Granada, 1945, pàgines 59-67 sobre el paisatge humà.

³¹ D'aquest Pla general de 1959, està publicada una fotografia parcial del principal plànol del Pla d'ordenació, centrada en Sant Antoni. L'escala de l'original és 1/2000, però la seva reproducció fotogràfica té escala al voltant d'1/14000. Vegeu pàgina 223 d'*Estudis del Baix Empordà* núm. 23, Sant Feliu de Guixols, 2004, dins "La transformació territorial de Sant Antoni de Calonge pel turisme", per ESTHER LOAISA DALMAU, amb comentaris a les pàgines 210-212 i 222-228.

El Pla parcial del Puig ses Forques, aprovat definitivament el 23 de març de 1961. El menhir i dolmen estan a la zona verda pública.

urbanístic, i que no existia prohibició legal expressa.

Correspongué a la Comissió Provincial d'Urbanisme i Arquitectura de Girona, adscrita al Ministeri de l'Habitatge (Madrid), l'aprovació definitiva del Pla parcial del Puig ses Forques³² el 23 de març de 1961, bàsicament assentant en la porció nord de l'originari mas Falet. Hi hagué un altre pla parcial per a regular la urbanització fonamentalment de la porció sud del mas Falet. També hi hagué modificacions i instruments complementaris d'un i altre, que inclogueren antigues parcel·les rústiques pròximes.

La juxtaposició entre el fort creixement del sector turístic i la construcció era llavors de conseqüències desconegudes. Els anys 1956-65 és una dècada important perquè en certa manera es marquen les directrius que aniran modelant el teixit urbà fins arribar a la forma actual. Recorda el geògraf Joan Nogué³³, que a la Costa Brava s'inicia un procés d'urbanització en molts vessants de les muntanyes propers a la façana marítima, i cita entre les primeres urbanitzacions, les de Puig ses Forques i mas Falet.

³² Àrea d'Urbanisme de l'Ajuntament de Calonge.

³³ *Debat Costa Brava. Congrès: un futur sostenible*, editat per la demarcació de Girona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, desenvolupat l'any 2004 amb l'assistència de Santi Navarrete i Esther Loaisa, vicepresident i vocal de cultura de l'Ateneu Popular de Calonge. Pàgines 88-121, ponència tècnica de JOAN NOGUÉ, catedràtic de Geografia Humana de la Universitat de Girona, sobre la transformació del territori i del paisatge de la Costa Brava (1956-2003); situació actual i propostes d'actuació.

A Palamós i Sant Antoni, en el Pla general conjunt de 1959 s'apreciava la idea d'adherir les dues poblacions veïnes per convertir amb el temps la badia de Palamós en el centre neuràlgic de la Costa Brava. Fou un somni econòmic i administratiu que no es va executar mai. L'any 1970 Sant Antoni tingué nou Pla general juntament amb la resta del terme de Calonge.

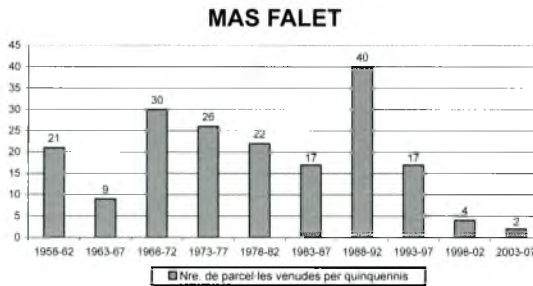

Figura núm. 5: Solars per edificar xalets, procedents de l'antic mas Falet, venuts per dues promotors durant cinquanta anys. Font: Registre de la Propietat de Palamós i elaboració pròpia

presentar-se en el Registre de la Propietat sense subjecció a termini, i per tant és probable algun retard en l'estadística de la figura núm. 5 respecte a la data real d'aquella venda, veiem clar que el "boom" turístic dels anys seixanta del segle XX no absorbí tota l'oferta de parcel·les, sinó un moderat percentatge, i que per al màxim de les seves vendes els promotors hagueren d'esperar trenta anys, en el quinquenni 1988-92.

6. REFLEXIONANT TOT PUJANT AL PUIG SES FORQUES

Abans de pujar per aquest petit turó que configura la nostra geografia local, comencem a descobrir certs matisos que ens ajuden a agafar consciència que ens trobem en un punt de transició entre la plana agrícola i el

³⁴ Hem confeccionat l'estadística segons les dates d'inscripció de les successives vendes de parcel·les pels promotors de la urbanització de les porcions sud i nord de l'antic mas Falet, consultant en el Registre de la Propietat les originàries finques (vegeu notes 22 i 24), doncs al marge de les inscripcions a favor dels promotors, s'anotaren una darrere de l'altra les parcel·les segregades amb les seves respectives superfícies, nous números de finques assignades, i la resta de superfície en cada finca originària.

5.4. QUARANTA ANYS PER VENDRE EL GROS DE LES PARCEL·LES

Recordem el mas Falet rústic de fa mig segle (figura núm. 3), i fruit de la nostra recerca³⁴, veiem que els promotors han tardat uns quaranta anys a vendre davant notari el gros de les seves parcel·les ja urbanes, figura núm. 5:

Encara que efectuada una venda de parcel·la urbana, després pot

Les Gavarres arriben al mar per Treumal.

paisatge de muntanya, el de la serra de Sant Daniel; i conjuntament amb la serra dels Vilars, on localitzem la coneguda zona turística del Treumal, configuren la façana marítima de les Gavarres³⁵.

Per altra banda, pujant i seguint el traçat per l'antic camí al mas Falet (croquis figura núm. 3), observem una sèrie d'aspectes que ens donen minucioses pistes de com estaven distribuïdes les diferents tipologies de conreus per les terres que havien format part de la propietat de la família Saliné, avui jardins dels xalets. Aquests jardins, a part de delimitar la propietat privada del carrer, ens delaten que en aquells on en l'actualitat hi ha suros i pins, coincideixen amb les parcel·les on hi havia antics boscos; i en canvi on veiem jardineria només forana, recorden els antics conreus de cereals i vinya.

Arribem davant del xalet de la família Ruiz-Giménez, anomenat mas s'Arrel (supra §4-2). "Don" Joaquín nasqué el 1913 a la província de Madrid, va cursar la carrera de Dret, fou ministre d'Educació Nacional (1951-56), i fundà la revista i l'editorial "*Cuadernos para el Diálogo*"

³⁵ Trobareu nombroses cites de Calonge i de Sant Antoni a la guia temàtica *La Costa Brava*, de CAROLINA MARTÍ I ROSA MARIA FRAGUPELL, núm. 129 dels Quaderns de la Revista de Girona, 2007. Concretament sobre geomorfologia i paisatge costaner, pàgines 20-23; períodes turístics artesanal (anys 50 i 60 dels segle XX) i industrial (anys 70 i 80), pàgines 48-51; i l'evolució urbanística fins ara, pàgines 74-77 i 82-83.

El Pla vist des del Puig ses Forques.

(1963), fòrum de debat obert a posicions democràtiques, notícies del qual arribaren a la nostra comarca. Després de la transició cap a l'actual règim polític, fou defensor del Poble (1982-87).

A mesura que passem i ens anem acostant al cim, avui carrer del Menhir, les perspectives visuals augmenten, i fins i tot hi ha algun lloc on es pot veure a ponent gairebé tot el Pla, dividit en petites parcel·les encara conreades, on predominen l'horta, els fruiters de regadiu, i també algunes oliveres en els marges dels recs i camins. Arquitectònicament hi trobem les típiques barraques, i algunes masies que han sobreviscut gairebé intactes al pas dels anys.

Una mica en contrast amb aquesta mena de taula d'escacs, amb altres visuals cap al migdia observem el nucli de Sant Antoni, on el turisme de masses ha anat canviant les cases històriques per blocs de pisos, constituint gairebé un continu urbà.

La passejada ens permet observar els diversos estils de xalets que des dels seixanta han anat envaint aquest paratge del Puig ses Forques, i han deixat encerclat l'ancestral i teòricament protegit barri agrícola de Sant Daniel³⁶, que dona nom al conjunt d'aquesta serra.

Aquest miratge ens porta a parlar del turisme cultural, un concepte

³⁶ Article 167 e) del Pla general d'ordenació urbana del municipi de Calonge de 1994.

difícil d'emmarcar on és fàcil de perdre's, i de la paternitat del qual podríem fer-ne responsable remot aquell primer i prestigiós excursionisme català amb recerca científica, que va precedir Lluís Esteva i Pere Caner en l'arqueologia de les Gavarres³⁷. Van ser corrents minoritaris, van formar grups, van ajudar a conèixer el país a molta gent, i van entrar en contacte amb les classes populars, la qual cosa va significar per a tots ells un enriquiment etnològic molt gran. De fet, molt d'ells, els reconeixem com els pares de disciplines modernes i precursors del turisme cultural, que avui dia té com a base essencial el paisatge en totes les seves dimensions socials, econòmiques i culturals, no com a quelcom només estètic sinó molt viu.

Arribant a la part de dalt, ens sorprèn la zona verda que conserva una petita part de l'antic bosc del Puig ses Forques. Davant del rètol del menhir i el dolmen posat pel Consell Comarcal del Baix Empordà, mirem les guies de la sèrie *Descobreix Calonge i Sant Antoni...* que ha publicat l'Oficina de Turisme de Sant Antoni, especialment la ruta entre la història i la natura, el Collet, Puig ses Forques i el Pla.

Per últim en endinsant-se al bosc, a certa distància juntament contemplem el menhir i el dolmen, i evoquem possibles forques baixmedievals. Aquí hom pot reflexionar sobre el que hem vist i el que significa aquest punt en la cultura i la història de Sant Antoni. Per això ens ressona la reflexió sobre l'indret de Pere Caner a *La terra i l'esperit*: poc ha canviat l'home des de la prehistòria a l'era atòmica; segueix essent moralment igual; potser ha canviat en refinament els mals actes, els quals són més mereixedors de censura que els de l'home de les cavorques, sense cultura i amb poca civilització. Però també recordem tot l'any Pere Caner, Calonge 2007, i ens sembla que aquestes frases estan gravades a la creu de la seva moneda, i preferim la cara i acabar les nostres reflexions amb aquella màxima que guià la seva vida: Endavant, sempre endavant!!!

³⁷ Vegeu nota 7.

ANNEX I: GUIÓN

El día 23 del actual tuvo lugar en el Puig ses Forques, de la barriada de San Daniel, el levantamiento del menhir caído que forma parte del interesante grupo arqueológico megalítico del citado montículo.

Los trabajos fueron llevados a cabo por el Delegado del Servicio Nacional de Excavaciones de San Feliu de Guíxols D. Luis Esteva, ayudado por sus colaboradores Sres. Castelló, Pla y hermanos Auladell, amén de otros aficionados de aquella localidad vecina y con apoyo material del Ayuntamiento de la misma, así como por la Delegación Local de Calonge y colaboradores, miembros del Museo del Cau de la Costa Brava de Palamós y vecinos de San Daniel, entre ellos de una manera especial por Domingo Ribot.

Después de los trabajos de preparación, en los que también intervino el carro del Sr. D. Francisco Pujol Mas, visitó el lugar en cuestión el propietario del bosque D. Luis Saliné y el alcalde de la villa D. Sixto Palet Gispert. A las 4 de la tarde la operación se dió por terminada y los protagonistas fueron obsequiados con un refrigerio en el hotel Serra, por gentileza del Ayuntamiento de Calonge.

La erección del citado monolito señala el poner paso hacia la restauración y rehabilitación de los monumentos arqueológicos calongenses, partes integrantes de la cultura local, así como de gran interés para el turismo.

P. Caner (*signat*)
31-III-1.958.

Menhir del Puig ses Forques aixecat l'any 1958.

ANNEX II: EL DOLMEN DEL PUIG SES FORQUES LEMA: MEGALITO

ANTECEDENTES

Don Manuel Cazorro fue el primero que citó este dolmen, pero la descripción que hace es errónea en muchas de sus partes.

Unos años más tarde, lo excavó don Matías Pallarés, quien halló lo siguiente: Asa con apéndice plano, de pasta fina negro-parduzca y superficie bruñida. Borde quizás del mismo vaso. Fragmento de pared de un vaso, de pasta fina negruzca sin bruñir, con un pequeño tetón.

Dolmen del Puig ses Forques 2008. S'acostumaven a situar en punts dominants.

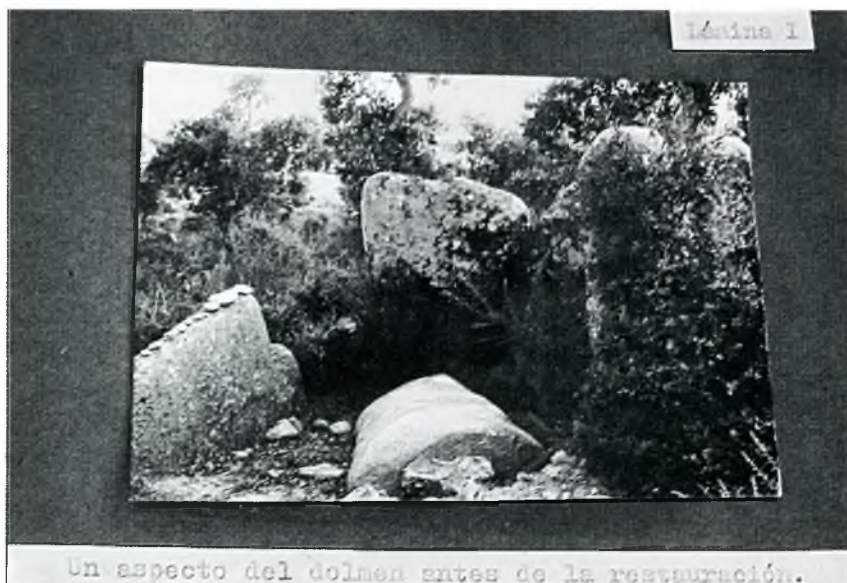
Fragmento del cuerpo de un vaso con doble línea carenada; pasta negra pardusca fina y bien bruñida. Fragmento de pasta beige tosca muy porosa, decorada con cordón en relieve, con impresiones digitales. Arranque de un asa desde el borde. Pertenecía a un vaso tosco de color beige, con desgrasante muy patente. Fragmento del fondo plano de un vaso; pasta beige amarillenta muy tosca. Borde aplanado de un vaso de pasta rojiza con desgrasante. Un fragmento de hoja de cuchillo de sílex, color negro-ceniza. Pequeños pedazos de huesos y cantos rodados de diversos tamaños.

Los hallazgos se encuentran en el Museo Arqueológico de Barcelona. Por haber sido violado anteriormente el sepulcro, el excavador no halló estratigrafía alguna.

L. Barceló Bou, bastantes años después, halló un colgante de piedra y una cuenta de collar, romana, de 6 mm. de diámetro; están en el Museo "Cau de la Costa Brava", de Palamós.

Don Miguel Oliva Prat, basándose en la planta trazada por don Francisco Riuró, dice que el dolmen "parece acusar una forma semejante a los sepulcros de corredor cortos".

Describe así el colgante hallado por el Sr. Barceló: "Se trata de una piedra negro-azulada, de forma oval, con tendencia a la de oliva, ligeramente más convexa en uno de sus costados; mide de altura 35 mm., 22 de anchura máxima y su espesor es de 5. Pesa 5,7 gramos. En el extremo más estrecho tiene una perforación bicónica, y su mayor interés consiste en la decoración de rayas incisas finas que posee, sin formar motivo alguno; van en sentido perpendicular y horizontal, manifestándose en los dos costados, si bien en uno de ellos son menos visibles por el desgaste que ha sufrido la pieza".

Reproducció de la làmina I de Lluís Esteva.

NUESTRA APORTACIÓN

Situación. El *Puig ses Forques* está situado entre Palamós, San Antonio de Calonge y la barriada de San Daniel; pertenece al ayuntamiento de Calonge, dista del mar cosa de un kilómetro y está 50 m. sobre el nivel del mismo.

Restauración y consolidación. Por expreso encargo de la Excm. Diputación Provincial de Gerona y de su Ponencia de Cultura, en 1958 empezamos el estudio de este dolmen, que debía comprender dos partes: restauración y consolidación del mismo, y cribado de las tierras ya removidas por otros excavadores.

Para llevar a cabo la primera de las empresas citadas empezamos por estudiar las plantas publicadas por los Sres. Cazorro, Pallarés y Oliva en 1912, 1915 y 1945, respectivamente.

Tan sólo cinco losas están en las tres plantas: A, B, C, D y E. Nosotros las hallamos también, con la diferencia que la A estaba caída en el centro de la cámara. El único que sabemos excavó el dolmen fue el Sr. Pallarés. Veamos sus propias palabras: "En l'interior de la cambra hi trobem un gruix de terra de 1'35 m." (Dato que consideramos erróneo)... "Obtinguda l'extracció de la terra fins al peu de les pedres, podem prendre les mides d'aquestes." ¿Por qué, una vez excavado, no volver a rellenar el dolmen dejando las losas defendidas? De haberlo hecho, hubiéranse evitado los trabajos de restauración, que siempre son molestos, caros y pesados, y también los comentarios desfavorables³⁸.

Después de varias visitas al dolmen, en septiembre de 1958, de acuerdo con el Delegado Provincial del Servicio Nacional de Excavaciones Arqueológicas, don Miguel Oliva, y con el

³⁸ Véanse los comentarios desfavorables a que nos referimos en LUIS ESTEVA, "Prehistoria de la comarca guixolense", en *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 1957, pág. 100.

Primer momento de la restauración.

Reproducció de la làmina III de Lluís Esteva.

Local de Calonge, don Pedro Caner, volvíamos a levantar la losa A y aprovechamos la ocasión para reponer igualmente la F. Dirigió la operación nuestro constante colaborador Ricardo Pla y Pla, secundado por Luis Fernández, Esteban Boada, Francisco Callicó y Francisco Esteve, de San Feliu de Guixols, y por Pedro Caner, José Cargol, Juan Cama y Martín Serra, de Calonge. Hemos de agradecer igualmente la ayuda que nos prestó el Ayuntamiento de esta última localidad y las facilidades que nos dio don Luis Saliné, propietario del terreno.

Colocamos la piedra A en la impronta que aún había en la tierra, cuya posición coincidía con la que le diera el Sr. Riuró en la planta publicada por don Miquel Oliva. Asimismo cuidamos que la parte alta de la losa quedara al mismo nivel que la B, de acuerdo con las fotografías publicadas por los Sres. Cazorro y Oliva.

En cuanto a la F —que estaba caída sobre el túmulo—, como que no teníamos más referencia que la planta del Sr. Cazorro, nos limitamos a levantarla dejándola entre la E y la G.

Restaurado el dolmen, procedimos a su consolidación para lo cual hicimos una zanja al pie de las losas y la rellenamos de piedras y cemento. Tuvimos cuidado de tapar solamente la parte mínima necesaria para asegurar la estabilidad de las losas, a fin de que el conjunto diera mayor sensación de grandiosidad y de fuerza.

El dolmen. Hoy tiene siete piedras en posición vertical, y en las proximidades hay dos de caídas. Vamos a estudiarlas una a una.

A. Es la que estaba caída; mide 1,95 por 0,90 m. A 75 cm. de su parte alta tiene una entalladura de 23 cm. de profundidad, que nos llamó la atención desde el instante que visitamos el dolmen por primera vez. Creímos que era la jamba de una puerta, pero hoy, que hemos estudiado el dolmen con detenimiento, si el encaje de A no es de fecha posterior a la construcción del megalito, no acertamos a comprender su finalidad, dada la posición de A en el conjunto.

B. Es la mayor de todas. Mide 2,36 m. de alto; por consiguiente es —con una del sepulcro de corredor del *Mas Bousarenys*— la mayor de las que hemos estudiado en los dólmenes de esta comarca. Su anchura mide 1,20 m.

Reproducció de la làmina V de Lluís Esteva.

F. Estaba caída sobre el túmulo, en el mismo lugar donde la hemos levantado. Consta en la planta del Sr. Cazorro. En su parte superior conserva varias semicuñeras, señal inequívoca de que fue partida. En la parte inferior tiene un tosco encaje que podía haber descansado sobre el de su vecina G.

G. Está clavada a igual profundidad que la B pero mide un metro menos de altura. Creemos que, desde su erección, no ha sido retocada por su parte superior; por el lado de F presenta una entalladura sobre la cual, como hemos dicho, podía haberse acoplado esta piedra. Tanto el Sr. Cazorro como Pallarés la omitieron en sus respectivas plantas, probablemente porque dada su poca altura la consideraron de importancia secundaria.

H. No es plana, sino algo voluminosa. Mide 1,65 m. de largo por 0,90 de ancho y 0,60 de grueso. Está caída cerca de la G. Creemos que formaba parte de la pared que falta en el dolmen; tiene un extremo aplanado, que es el que debía estar en la parte alta y sobre el cual descansaría la cubierta.

I. Es plana, de 1,45 por 0,90 por 0,20 metros de grueso. Está caída a unos 10 metros en dirección Sur.

Las losas grandes, como en los demás sepulcros de la comarca, descansan dentro de unos surcos abiertos en la roca granítica, y descompuesta, del fondo. La mayoría de las que están clavadas son planas por la parte interior del dolmen e irregulares por fuera.

El sepulcro carece de crómlech pero, por el Oeste, conserva parte del túmulo, que está formado por piedras de pequeño tamaño.

Con los datos de que disponemos, la reconstrucción ideal de este megalito no es fácil; como punto de partida para un estudio más completo, vamos a aventurar nuestro actual criterio.

Fijémonos en la planta que publicamos: Las losas A, B, C, D, E y G no ofrecen duda en cuanto a su posición; F creemos que estaba aproximadamente donde la hemos colocado aunque tal vez descansaba, encajada, sobre la G; H e I están apartadas y caídas: somos nosotros quienes aventuramos la posición que tienen en la planta.

Reproducció de la lámina VI de Lluís Esteva.

Quien visite el megalito encontrará que carece de pared Este, por cuyo motivo puede creer que por este lado está la entrada. Este es el criterio que don Miguel Oliva expone en su escrito que recogemos en el apéndice cuatro. No compartimos este punto de vista. Como Cazorro y Pallarés, opinamos que las losas de cabecera son B y C, que son las mayores. La pared izquierda (mirando de G a B) está formada por D, E y F; la derecha, por A —que, según como se mire, puede conceptuarse como de la cabecera— y por H e I u otras dos de semejantes.

Mirando el alzado, vemos que A, B y C tienen el mismo nivel superior. Sobre ellas y las paredes laterales debía descansar la cubierta. Entre la cabecera y E hay un desnivel de 40 cm., si bien debe recordarse que la última —como F y, tal vez, como D— fue recortada por la parte superior, de manera que aunque la cubierta tenía inclinación, suponemos que no era la que tendría actualmente.

En cuanto a G —que ni Cazorro ni Pallarés dibujaron en sus plantas— creemos que tienen gran interés: está clavada a igual nivel inferior que la losa B, por lo que la consideramos una piedra básica del dolmen. Por la parte superior tiene un desnivel de un metro comparándola con la misma pieza B de la cabecera y opinamos que no ha sido retocada. ¿Qué función se había reservado a esta piedra? Probablemente su finalidad consistía en empujarse la entrada; de forma que, para franquearla, debía pasarse entre la G y la cubierta.

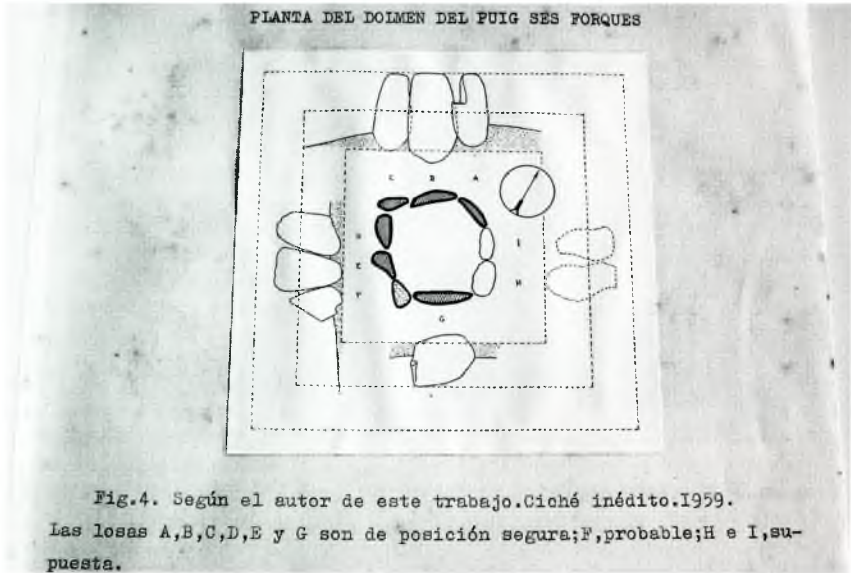
Es interesante recordar que en muchos dólmenes de la comarca de Solsona las entradas son semejantes a la que imaginamos para este dolmen. Veamos lo que dice a este respecto el ilustre arqueólogo Mn. Serra Vilaró:

“... en tots els megalits del període de començos del metall, amb túmul circular hi ha entrada consistent, quan no hi ha corredor, en una de les lloses verticals més baixa que les altres, trobant-se sempre a les cares Sur o Est...” “Aquesta particularitat d’ingrés als nostres megalits es troba en els de Dinamarca, segons la descripció que en fa Sophus Müller: A l’origen, diu, l’extremitat Sud-est dels megalits devia ésser closa per una pedra, que era més baixa que les altres laterals i deixava una obertura per la qual hom podia passar ajupit sota la coberta i entrar en la cambra funerària”.

Por tanto, opinamos que el dolmen del *Puig ses Forques* tenía túmulo circular, carecía de corredor y la entrada a la cámara se efectuaba pasando por la abertura que quedaba entre la losa G y la cubierta. Como la gran mayoría de los dólmenes, está orientado al Sudeste.

Guijarros. Nos llamó la atención la abundancia de guijarros que había tanto en el interior del dolmen como en los alrededores y aún en el mismo túmulo. Pallarés ya hizo notar este hecho, que es más de reseñar porque el dolmen está en lo alto de un cerro, lo que equivale a decir que los cantos rodados fueron llevados allí, por los hombres de la cultura dolménica.

Se han hallado guijarros en los sepulcros de fosa de *Vilartagas* (San Feliu de Guíxols) y

Reproducció de la figura núm. 4 de Lluís Esteva.

también uno de grande en la cista de *Bosch d'En Roquet* (Romanyá de la Selva)³⁹.

Por su parte, Cartailhac escribió que en las criptas sepulcrales de *Folha das Barradas* y de *Monge* (Portugal) había numerosos guijarros traídos de los aluviones vecinos, y que igual abundancia halló en el dolmen o *anta* del *Monte Abrahão* a pesar de que en sus alrededores había gran cantidad de piedras. “Estaban mezclados en la capa superior; la mayoría formaba a oriente de la galería una parte de la capa amontonada sobre los huesos humanos.”

Según Ribeiro, estas piedras redondeadas eran simbólicas y su empleo se debía al cumplimiento de un precepto religioso.

Cazalis de Fondouce, en una obra sobre galerías cubiertas de Provenza, hace constar también que “una capa de guijarros de cuarcita blanca, es decir de origen lejano, escogidos en los aluviones de los afluentes del otro lado del Ródano estaba extendida en la gruta de Bounias sobre la tierra que tapaba las osamentas y la cubría enteramente”.

No podemos decir como estaban colocadas los guijarros en el sepulcro del *Puig ses Forques*, porque cuando fuimos a estudiarlo, los hallamos esparcidos por el suelo, en desorden total. Aunque en menos número, también encontramos cantos rodados alrededor del menhir del mismo nombre, situado a unos 25 metros de distancia.

Cuando restauramos el dolmen, a la derecha de la piedra G, mirando al fondo de la cámara, colocamos varias piedras a fin de evitar que las lluvias arrastraran la tierra del interior del sepulcro; al lado de ellas enterramos los guijarros que estaban esparcidos por la superficie.

Hallazgos. Resultaba difícil saber cual era la tierra que Pallarés había sacado del interior del sepulcro. Las losas A, D y E de la cámara estaban totalmente al descubierto, lo que originó el desplome de la primera, las otras dos se mantuvieron en pie gracias al apoyo que les ofreció una raíz del alcornoque que hay en sus proximidades.

³⁹ Vegeu pàg. 21 i 48 de l'article citat a la nota 38.

Cribamos parte de la tierra que había al Sudeste de la piedra G y hallamos los objetos siguientes:

Cerámica. Fragmento de vaso campaniforme con decoración a base de puntillado inclinado, limitado por línea de puntos, también incisos. La pasta tiene granos de cuarzo y de mica; carece del engobe que caracteriza a estas piezas, tal vez debido a la erosión. Comparada con la del sepulcro de corredor del *Mas Bousarenys* es basta. Su color es ceniciento.

Bordes de vaso. Fragmento de vaso o urna hallstática con acanaladuras profundas, de buena época. Fragmento de vaso hallstático, con acanaladuras horizontales finas. Fragmento de plato hallstático, con el bisel típico en el borde, y acanaladuras paralelas. Parte de vaso o urna hallstática con decoración de surcos acanalados cuyo motivo podría ser de meandros o forma derivada.

Hallamos igualmente diversos fragmentos de cerámica romana.

Sílex. Fragmento de color gris, de 16 por 8 por 5 mm. Creemos que se trata de una pieza ya decadente, de cronología tardía. También hallamos dos esquirlas atípicas.

Cuentas de collar. Cuatro piezas cilíndricas de esteatita color gris oscuro de 1 a 2,5 mm. de altura y de 4 a 5 mm. de diámetro. La mayor presenta un ligero abombamiento y en un extremo tiene un rebaje pulimentado alrededor del agujero central, lo que nos hace suponer que el collar del cual formaba parte tendría una pieza vecina –probablemente de materia más dura– que sería de menor tamaño y cuyo roce continuado daría origen al rebaje. Son de igual factura y material que las halladas en la *Cova d'En Daina* y en el sepulcro de corredor del *Mas Bousarenys*, por cuyo motivo los collares o brazaletes formados con dichas piezas es posible que perduraran durante toda la cultura pirenaica.

Huesos. Encontramos numerosos fragmentos de huesos humanos, pequeñísimos y erosionados.

A poca distancia de la piedra G, pero fuera ya del dolmen, hallamos varios huesos grandes y un colmillo, posiblemente de lobo.

Cronología. Por el asa con apéndice plano hallado en el dolmen y la casi carencia de piezas de sílex, se ha venido considerando este sepulcro como de época avanzada. Nuestra aportación confirma la creencia general aunque la amplía, de forma notable, por ambos extremos.

La presencia de un fragmento de vaso campaniforme indica que el dolmen fue utilizado, y por tanto construido, antes de lo que habían supuesto los grandes prehistoriadores. Así el Dr. Bosch Gimpera coloca el sepulcro en su período V –el último de su esquema–, mientras que ahora, si nos atenemos al momento inicial de utilización del dolmen, posiblemente deberá incluirlo en el III, pues dice que en los del IV “ha desaparecido el vaso campaniforme”. La fecha de construcción del dolmen –en la cronología del Dr. Pericot– debió de ser anterior al 1700 antes de J.C., ya que dicho autor coloca el vaso campaniforme del 2300 hasta dicha fecha. Y recuérdese que, dentro de esta especie cerámica, el puntillado debe considerarse como motivo antiguo.

Por otra parte el Dr. Maluquer de Motes, que ha dedicado interesantes estudios a estas cuestiones, opina que los vasos con asa de botón o con apéndices planos marcan “el momento final de la cultura megalítica catalana, precisamente coincidiendo con las primeras apariciones de la decoración hallstática, lo que equivale a decir que la costumbre de los enterramientos megalíticos fue abandonada, por influencia de poblaciones europeas, con la introducción de nuevos sistemas de enterramientos y quizá por la adopción del rito de la incineración, que prevalecerá de ahora en adelante en todo el Nordeste de la Península, a partir de la sustitución del ritual megalítico”. La presencia de fragmentos de urnas hallstáticas en el sepulcro del *Puig ses Forques* no sólo corrobora la opinión del ilustre catedrático de la Universidad de Salamanca, sino que nos lleva más allá: los fragmentos citados parecen indicar que el dolmen fue igualmente utilizado para la incineración, en una época más avanzada aún de lo que se creía. ¿Hasta el 900 u 800?

Resumiendo: Por la cerámica que hemos hallado –y que aportamos por primera vez– cre-

emos que este debió de utilizarse como sepulcro durante cerca de un milenio; lo que equivale a decir que, por lo menos algunos dólmenes tuvieron un período de utilización superior a lo que era creencia general.

APÉNDICES

Primero: Texto del escrito publicado por don Manuel Cazorro en “Los monumentos megalíticos de la provincia de Gerona”. Madrid, 1912, Pág. 64-65.

Al pie de las últimas estribaciones de las Gabarras, a menos de media hora al N.W. de Palamós, entre San Juan de Palamós, San Daniel y San Antonio de Calonge, se encuentra otro dolmen, que debió ser de gran tamaño cuando estaba en toda su integridad.

Para visitarle, debe tomarse el antiguo camino que antes de hacer la actual carretera llevaba de Palamós a Calonge, y a 2 Km. se llega al *Mas Falet* de D. Fermín Vidal, y junto a él, en el punto llamado Collet existe un cerrito, conocido antiguamente con el nombre de *Puig de las Forcas*, en cuya cumbre se encuentra el dolmen y próximo a él, a los pocos pasos, un menhir derribado. También puede llegarse por la moderna carretera de Palamós, y en el Km. II, Hm 4, subir a mano derecha por un caminito que lleva al antiquísimo Mas Cabrera, digno de visitarse por su capillita con antiguas lápidas del siglo XIII y por los restos romanos, trozos de mosaico en su era y restos de una conducción de agua, y de allí al citado *Mas Falet* y al cerrito en que se encuentran los restos del dolmen y menhir.

Del primero no quedan hoy en pie más que la mayoría de las piedras verticales que sostenían la cubierta. Son de granito, de un metro de anchas por 1,5 de altas y unos 40 ó 50 cm. de espesor. Dos de ellas formaban la cabecera; la del ángulo N.E. era de una forma especial, pues ya presentaba, sobre todo en la base, dos caras, casi como un diedro de unos 120°; por el lado W. quedan otras dos en pie y otra caída, y cerca de los restos, a pocos pasos, se ve caído una de las grandes piedras de la cubierta, que mide 1,50 metros por 0,80, por 0,30.

El dolmen era más bien del tipo de las galerías cubiertas y debía tener su cámara interior, en lo que sus restos permiten descubrir, algo más de 3 m. de largo por 2 de ancho, orientada de modo que la cabecera se dirige hacia el N.W. y la entrada miraba al S.E. No existen restos de túmulo ni de crómlech, como en los de Romanyá y Belloch.

Unos 50 pasos al W. hay caído en tierra un hermoso monolito, también de granito, que debió ser un menhir cercano al dolmen, y que mide 2,20 m. por 0,94 por 0,56, y cuya punta presenta una escotadura, que muy frecuentemente ofrecen los monumentos de este género en la región.

De estos monumentos no se había dado ninguna noticia y sólo mi amigo, el Sr. Bofill, de Palafrugell, me habló de estas piedras, que son, indudablemente, restos importantes de un antiguo dolmen, según pude comprobar.

Segundo. Texto del escrito publicado por don Matías Pallarés en “Els sepulcros megalítics del Baix Empordà”. “Anuari de l’Institut d’Estudis Catalans”, 1915, Págs. 491 y siguientes.

Calonge. Sepulcro de Puig-ses-Forques.- El Puig-ses-Forques és un petit turó situat a 2 Km. de Palamós, dintre del terme de Calonge i molt a prop de la partió d’aquests dos termes amb el de Sant Joan de Palamós. No s’eleva sinó uns 30 m. sobre el nivell del mar. En son cim hi ha vestigis d’obra de morter, restes dels fonaments de les forques. Allí mateix hi ha un menhir caigut o tirat en aixecar les forques que li han donat el nom. El sepulcre està situat 40 passes més avall, en direcció a mar. Hi resten sols cinc pedres dretes; altres dues estan caigudes i un xic separades del monument. Fou descrit (situant-lo equivocadament al terme de Palamós), pel Dr. D. Manuel Cazorro en sa obra “Los Mon. Meg. de la Prov. de Gerona”; però no s’hi practicà cap mena d’excavació.

Excavació. Practiquem un tall a l’entrada del sepulcre: sols dona terra vegetal, de sobre, i

PUIG SES FORQUES 1958 (SANT ANTONI DE CALONGE)

gresa compacta (no remoguda) de sota. En l'interior de la cambra hi trobem un gruix de terra de 1,35 m. , molt remoguda, sense cap mena d'estratificació; és més negrosa de la part de sobre, per la descomposició d'organismes vegetals. Sense cap ordre de superposició apareixen molts palets rodats (de diverses grandàries), algun fragment d'os humà i petits trossos de terrissa, sobresortint un ansa d'un vas negrós polit, la qual ansa té en la part superior un apèndix per apoiar-hi el dit.

Dintre de la cambra hi apareix enterrada una grossa pedra, caiguda tal vegada d'un dels costats. Les seves mides són: 1,68 m. de llargada, 1,10 d'amplada i 0,35 de gruix.

Obtinguda l'extracció de terra fins al peu de les pedres, podem prendre les mides d'aquestes. La capçalera està formada per dues; la més ampla té 1,08 m. d'amplada per 0,35 de gruix i 1,80 d'alçada; l'altra, 0,75 d'amplada, 0,40 de gruix i 1,65 d'alçada. Del costat esquerra hi resten en peu dues pedres; la més acostada a la capçalera té 0,85 m. d'amplada, 0,35 de gruix i 1,45 d'alçada; la que segueix, 0,95 d'amplada, 0,40 de gruix i 1,50 d'alçada. Del costat dret sols en resta una tocant a la capçalera, i té 0,90 d'amplada, 0,30 de gruix i 1,70 d'alçada.

Garbellada la terra negrosa arrencada en l'excavació, apareixen altres de la dita terrissa, fragments d'os i un tros de fulla de ganivet de sílex de color negre-cendrós.

Les pedres són totes de granet: hi manquen les que cobrien el sepulcre, que forma una cambra rectangular.

Tercero. Texto de varios fragmentos publicados por don L. Barceló Bou en "El dolmen de Puig ses Forques", "Terra Nostra", Boletín del Museo "Cau de la Costa Brava" nº 2, diciembre de 1953.

Fou excavat en 1923 per Josep Colomines i Maties Pallarès, per compte de l'Institut d'Estudis Catalans, sense cap resultat d'importància.

... Això no obstant, recollirem una pedreta de llicorella en forma d'ametlla, amb un foradet a l'extrem petit, la qual probablement devia haver format part d'un collaret...

... I al cim del turonet, s'hi troben senyals de construcció amb morter, ja més modern, restes probables del lloc on foren clavades les històriques forques que donen nom al puig, forques aixecades en senyal de vassallatge pel comte de Palamós.

(Lamentamos no tener integro el artículo precedente)

Cuarto. Texto del escrito publicado por don Miguel Oliva Prat, "Colgante de pizarra del megalito de Puig-ses-Forques Calonge, Gerona". "Ampurias", vol. VII-VIII. Barcelona, 1945-46, pág. 325-329.

La bibliografia que conecem del megalito de *Puig-ses-Forques* es bastant densa (hay una nota al pie, con extensa bibliografia), y a propósito de esta publicación aprovechamos para insertar la rectificación de la planta del monumento, levantada por F. Riuró en ocasión de una visita que realizamos con el Prof. Pericot, a fines de 1944, acompañados de unos cuantos amigos de Palamós.

Este megalito pertenece a la región dolménica del Bajo Ampurdán o Gabarras, constituida por una docena de monumentos, de los cuales tres son galerías cubiertas magníficas. Los restantes pueden considerarse como sencillas cistas, si bien levantada cuidadosamente la planta del que nos ocupa, parece acusar una forma más semejante con la de los sepulcros de corredor cortos, considerando que éste haya desaparecido y como pertenecientes a él las dos losas caídas que se encuentran en la parte delantera. Está orientado hacia levante, mirando a la mole de Cap Gros (La Fosca). Las medidas son superiores a las que acusan la generalidad de las cistas, constituyendo el caso de *Puig-ses-Forques* una variante de ellas; -por ello nos inclinamos a creer se pudiera tratar de un monumento más antiguo. Bosch Gimpera (Prehistoria Catalana, pág. 110) lo incluye dentro de la primera variante del grupo de cistas con reminiscencias de galería cubierta, interpretándolo seguramente a base de la planta mal ejecutada dada a conocer por Cazurro, la cual ha persistido hasta ahora, y por eso creemos necesario rectificar. Por el material que ha proporcionado, debe situarse, no obstante, a principios de la Edad del Bronce (asa de apéndice y cerámica de tipo argárico).

(Aquí detalla la excavación efectuada por el Sr. Pallarés)

El colgante del Museo de Palamós fue hallado con posterioridad a la excavación de Pallarés, por el señor Barceló Bou —recogió, además, doce fragmentos cerámicos que, por su pequeño tamaño, no pueden deducirse las formas de los vasos, dos huesos inclasificables y una cuenta de collar de vidrio, romana, de 6 mm. de diámetro—, investigador incansable de aquellos aledaños y, a la vez, el primero que con conocimiento científico se había fijado en la existencia del monumento. Se trata de una piedra de pizarra (Aquí la descripción del colgante de pizarra ya copiado en lugar preferente).

Conocemos otros colgantes sin decoración, de pizarra y otras materias, semejantes a éste. De pizarra tenemos en Cataluña el de la galería cubierta de *Puig-ses-Lloses* (Folgarolas), incompleto y que debía tener doble perforación (Colominas y Gudiol, “Sepulcros megalíticos de l’Ausetània”, Barcelona, 1923, pág. 54) (mide 42x22 mm.). Otro en la cueva de la Esquerda del Pany (Panadés) (Grivé, “L’erquerda de les Roques de El Pany”, en Anuario I.E.C., VIII, Barcelona, 1927-31, pág. 26). Uno de forma rectangular procedente de la cueva de la Gorja de Gaià (Salvador Vilaseca, “La cova de la Gorja de Gaià de Pontils”, en Boletín del Centre Ex. de Cat. 1935, n° 484). De mayores dimensiones es una de las piezas, fragmentadas y reconstruida, hallada en el dolmen de la *Vinya del Rei*, en Vilajuiga (Panyella y Tarradell, “Excavaciones en dólmenes del Alto Ampurdán”, en “Ampurias”, V, Barcelona, 1943, pág. 183, fig. 20), que puede considerarse como una placa. Dos en el megalito del *Pla o Mas del Boix* (Brull) (Luis Pericot, “La civilización megalítica catalana y la cultura pirenaica”, Barcelona, 1925, pág. 100). Todas pertenecen a la cultura megalítica.

La decoración del colgante de *Puig-ses-Forques* recuerda, aunque vagamente, algún motivo de las placas ídolos tan frecuentes en Portugal, Extremadura y sur y sudeste de la Península. En los monumentos de esta región de las Gabarras son muy abundantes las placas rectangulares y cuadradas que alcanzan mayores dimensiones que los colgantes (Romanyà de la Selva, Santa Cristina de Aro y Torrent), con las cuales es evidente exista un estrecho parentesco. Un paralelo evidente del colgante de *Puig-ses-Forques* con las placas de Torrent, es bien manifiesto, basándonos en el rayado de una de estas últimas piezas que se inclina también a la forma ovalada (Luis Pericot, “Exploraciones dolménicas en el Ampurdán”, “Ampurias”. Barcelona, 1943, pág. 133, láms. VI-VIII. Interesante trabajo donde trata de las relaciones de estas placas y se da bibliografía de gran utilidad).

Si bien prescinde de las galerías cubiertas, los hallazgos de las cistas de esta zona oriental de las Gabarras son casi nulos para establecer conclusiones cronológicas precisas; todas han sido violadas en épocas anteriores a su excavación. El objeto que estudiamos puede situarse muy bien hacia la época final de la cultura pirenaica —por su relación con el asa de botón que de allí procede—, momento que en la actualidad está en período de rejuvenecerse a base del moderno sistema cronológico.

Fons de Lluís Esteva (data probale 1959)

CARACTERITZACIÓ I PROPOSTES DE GESTIÓ I CONSERVACIÓ DELS ESTANYETS DE PALS I LES CLOSES FONDES (PALS, BAIX EMPORDÀ)

MIREIA ROS, CARLES BARRIOCANAL, MARTÍ BOADA

RESUM: En aquest article es presenten els resultats de l'estudi dut a terme a tres ullals localitzats a la plana del Baix Ter, al municipi de Pals, coneguts com els estanyets de Pals. S'ha analitzat la fisicoquímica de les aigües de cadascun dels estanyets, s'ha inventariat la vegetació i s'ha estudiat la població íctica i la presència d'amfibis. Malgrat que es tracta d'un espai reduït, els estanyets de Pals i el sector de les Closes Fondes actuen com a veritables zones humides, amb vegetació i fauna pròpies d'aquests amenaçats indrets. Les anàlisis de les aigües han revelat una situació tròfica classificada a mig camí entre la mesotròfia i l'eutròfia. Segons aquests resultats s'han elaborat unes propostes de gestió i conservació per a aquest indret que inclouen la seva preservació mitjançant acords de custòdia, la creació de zones tampó, la gestió de la vegetació i l'aplicació de programes de seguiment de la qualitat de les aigües.

PARAULES CLAU: zones humides, ullals, pla de gestió i conservació, estanyets de Pals, Baix Empordà.

INTRODUCCIÓ

Les zones humides són terrenys inundats o amarats d'aigua (maresmes, pantans, torberes, llacunes, etc.) naturals o artificials, permanents o temporals, amb aigua estancada o fluent, dolça, salabrosa o salada (Mitsch & Gosselink, 2007). Són uns dels ecosistemes amb més biodiversitat i, alhora, uns dels més amenaçats (Hails, 1997). La seva importància ecològica, la seva fragilitat i els problemes de conservació d'aquestes zones fa prioritària la seva recuperació i restauració (Canicio et al., 2005). Actualment, hi ha una creixent preocupació per la conservació i restauració de

les zones humides, tant des d'entitats conservacionistes, administracions públiques com de la pròpia població civil. La vàlua de les zones humides es pot resumir en tres aspectes fonamentals (Eades et al., 2003): la funció fisicoquímica, la funció socioeconòmica i la funció de conservació.

L'Empordà, des de l'establiment dels grecs a Empúries, ha comptat amb poblacions amb mitjans per a transformar el territori, cosa que ha provocat la desaparició d'aproximadament el 90% de les zones humides que existien inicialment a la plana. Les causes de transformació van ser inicialment per guanyar terrenys agrícoles, després per raons sanitàries, per la qual cosa se'n va dessecar gran part, i per últim per l'activitat urbanitzadora (Sargatal, 1995).

A la zona del Baix Ter es troben un conjunt de zones humides que componen els aiguamolls del Baix Empordà, àrea protegida pel PEIN (Pla d'espais d'interès natural, Generalitat de Catalunya). Els sistemes d'aiguamolls estan formats per depressions, basses i llacunes de diferents profunditats, algunes de les quals es troben per sota del nivell del mar (Ter Vell, bassa de Fra Ramon, basses d'en Coll) i per això mantenen aigua permanentment; d'altres són extenses superfícies poc profundes, on l'aigua es manté unes poques setmanes. A causa del poc pendent del terreny, el sistema d'escorrentia de tota la plana, en cas de grans pluges, resulta ineficient i l'aigua pot recuperar terrenys que eren antics aiguamolls o circular camps a través. A més, les zones humides, per la seva situació i morfologia, s'inunden més fàcilment que la resta de la plana: poca aigua permet observar-hi canvis (Quintana & Marí, 2004). El conjunt d'aquests aiguamolls ocupen aproximadament unes 205 hectàrees i se situen als municipis de Torroella de Montgrí i Pals.

A banda d'aquests, que ja gaudeixen de protecció, també trobem a la plana del Baix Ter altres ecosistemes aquàtics rellevants com ara les surgències d'aigua dolça. En són exemple els estanyets de Pals, tres petites surgències d'origen incert que afloren a la plana del Baix Ter dins un àrea coneguda com les Closes Fondes (Pals, Baix Empordà). Fins al moment els estudis d'aquests estanyets han estat algunes anàlisis de la composició de l'aigua i del seu estat ecològic (Quintana & Marí, 2004).

L'objectiu d'aquest treball és presentar l'actualització dels coneixements dels estanyets de Pals, i proposar una sèrie de pautes per a la seva gestió i conservació, de tal manera que recuperin la seva funcionalitat i qualitat, i es potenciïn així els seus valors ecològics i paisatgístics.

- Àrea d'estudi (estanyets i Closes Fondes)
- 1. Estanyet del Camp (31T 513394 – 4649264)
- 2. Estanyet del Camí (31T 513425 – 4649230)
- 3. Estanyet del Safareig (31T 513425 – 4649230)
- 4. Les Basses d'en Coll
- 5. Les Illes Medes
- 6. Depuradora de Pals
- 7. Golf Les Serres de Pals

Figura 1. Situació de les Closes Fondes i els estanyets en un context regional (Elaboració pròpia a partir de fotografia aèria de 2004 de Bon Vent d'Empordà).

ÀREA D'ESTUDI I METODOLOGIA

ÀREA D'ESTUDI

Els estanyets de Pals se situen al municipi de Pals (Baix Empordà) i es troben en l'àmbit del paratge de les Closes Fondes (figura 1), topònim que indica que històricament era un sector de prats i pastures tancats per arbres, i originats pel procés de dessecació d'aiguamolls. Aquests estanyets són tres ullals o llacunes petites d'aigües oligotròfiques permanents. Segons l'ACA (2005) els topònims dels estanyets, que a partir d'ara s'empraran per a la seva identificació, són: l'estanyet del Camp, el del Camí i el del Safareig. Els tres estanyets estan envoltats de terrenys conreats fins

pràcticament el llinard de la ribera, i no s'ha pogut conservar la vegetació aquàtica que potencialment es desenvoluparia als marges.

METODOLOGIA DE RECOLLIDA DE DADES

S'ha fet un càlcul de la superfície de cada estanyet amb el programari Arc View [©] emprant un ortofotomapa georeferenciat a escala 1:5.000 i s'ha calculat la profunditat manualment amb un regle.

Les anàlisis fisicoquímiques de l'aigua dels estanys es van dur a terme a partir d'unes mostres recollides el mes de novembre de 2006. Se'n va determinar *in situ*: la temperatura, l'oxigen dissolt, la conductivitat, el TSD (total de sòlids dissolts) i el pH. Al laboratori de l'Institut d'Ecologia Aquàtica es van realitzar, mitjançant metodologia estandaritzada, les anàlisis de: fosfat, fòsfor total, amoni, nitrit, nitrat i nitrogen total.

En primer lloc, s'han caracteritzat els ullals realitzant un inventari de la vegetació associada a aquests ambients humits amb diverses visites a la zona durant la primavera i l'estiu de 2006 (entre els mesos d'abril i agost). En segon lloc, s'ha realitzat una captura de peixos que es va dur a terme el mes de novembre de 2006. Aquesta va consistir en la col·locació d'una nansa de pesca dins de l'aigua a cada un dels estanys i la seva posterior recollida després de 48 hores. De les captures de les xarxes es van registrar i identificar totes les espècies, es van comptar, es van mesurar les longituds furcals i el seu pes; aquestes mesures van permetre determinar l'edat dels individus. Per tal de conèixer les poblacions d'amfibis presents als ullals es van dur a terme escoltes nocturnes. Aquestes consistien en l'escolta, durant un període de temps determinat per l'observador i adequada per al registre de totes les espècies presents, de les espècies que cantaven als estanys (SAC, 2007). Les prospeccions es van dur a terme els mesos d'agost de 2006 i març i abril de 2007.

RESULTATS

Les característiques de cadascun dels estanys quant a superfície i fondària es troben a la taula 1. El més gran és el del Safareig amb una superfície aproximada de 100 metres quadrats i el més profund, el del Camp, amb una fondària d'entre 1,8 i 3 metres.

Taula 1. Característiques dels estanyets de Pals (Pals, Baix Empordà)

Nom	Coordenades	Superfície (m ²)	Fondària (m)
Estanyet del Camp	31T 513394 4649264	~ 35	1,8 - 3
Estanyet del Camí	31T 513425 4649230	~ 56	0'36 - 2
Estanyet del Safareig	31T 513430 4649275	~ 100	0,40 a 0,50

L'anàlisi de les propietats fisicoquímiques de l'aigua (taula 2) mostra que, malgrat que inicialment són aigües oligotròfiques atès que provenen de surgències, l'escorrentia superficial generada per la pluja fa tot un seguit d'aportacions de nutrients, especialment a la tardor, moment en el qual es van prendre les mostres. S'observa que l'ullal del Safareig té unes concentracions d'amoni molt elevades respecte a les altres dues, mentre que l'ullal del Camí, supera en nitrit la resta. Quant al fòsfat, els nivells més baixos corresponen a l'ullal del Camí i quant a nitrit i nitrats és l'ullal del Camp el que mostra concentracions més baixes amb diferència. Aquesta variabilitat entre els ullals que es troben molt propers entre ells pot respondre a l'efecte de la vegetació aquàtica (presència/absència de macròfits). Per tal de comparar els valors obtinguts amb d'altres sistemes hídrics propers a la zona d'estudi, es mostren els valors del riu Tordera a Palafolls, el riu Ter a Torroella de Montgrí i l'estany de Banyoles (taula 3).

Taula 2. Característiques fisicoquímiques dels estanyets de Pals (Pals, Baix Empordà), el novembre de 2006

	Ullal del Camí	Ullal del Camp	Ullal del Safareig
<i>Nre de casos</i>	1	1	1
<i>Temperatura (°C)</i>	17,3	14,5	16,9
<i>Cond. elèctrica (µS/cm)</i>	950	898	970
<i>TDS (mg/L o ppm)</i>	475	453	480
<i>pH</i>	6,79	6,81	6,85
<i>Oxigen dissolt (mg/L)</i>	3,6	3,8	3
<i>Fòsfat (µg PO₄-/L)</i>	22,98	69,14	47,80
<i>Fòsfor total (µg P/L)</i>	15,00	46,00	31,00
<i>Amoni (µg NH₄-N/L)</i>	19,23	107,43	189,67
<i>Nitrit (µg NO₂-N/L)</i>	93,77	22,52	51,66
<i>Nitrat (µg NO₃-N/L)</i>	16658,01	4360,15	18635,96

Figura 1. Imatge de l'estanyet del camp, estanyets de Pals (Pals, Baix Empordà), d'agost 2007.

Taula 3. Característiques fisicoquímiques de diversos punts propers als estanyets de Pals (valors mitjans obtinguts a partir del Sistema de Descàrrega d'Informació del Medi (SDIM) de l'Agència Catalana de l'Aigua (ACA))

	Riu Tordera (Palafolls)	Riu Ter (Torroella de Montgrí)	Estany de Banyoles
Fosfat ($\mu\text{g PO}_4\text{-/L}$)	-	340,00	-
Fòsfor total ($\mu\text{g P/L}$)	240,00	230,00	-
Amoni ($\mu\text{g NH}_4\text{-N/L}$)	-	180,00	-
Nitrit ($\mu\text{g NO}_2\text{-N/L}$)	60,00	730,00	190,00
Nitrat ($\mu\text{g NO}_3\text{-N/L}$)	1400,00	20000,00	400,00

L'inventari de vegetació dels estanyets i recs adjacents ha permès determinar la riquesa vegetal del sector (taula 4). L'espècie arbòria més abundant al llarg dels recs és el freixe de fulla petita (*Fraxinus angustifolia*), normalment acompanyat per l'om comú (*Ulmus minor*). El tamarí (*Tamarix sp.*) és força abundant, cosa que indica que el sòl on es troba és salí. En alguns trams es troba acompanyat de cirialera comuna

(*Arthrocnemum fruticosum*) i de lliris marins (*Iris spuria*). Pel que fa a les espècies helofítiques, el canyís (*Phragmites australis*) està present a bona part dels recs. En canvi, la comunitat de canyís i balca (*Typho-Schoenoplectetum tabernaemontani*; *Typhetum latifoliae*) només es troba en un petit tram de rec i a l'estanyet del Camp. Destaca la presència d'una massa de canyar (*Arundo donax*), que ocupa bona part de l'estanyet del Safareig.

Taula 4. Llistat d'espècies vegetals trobades al sector dels estanys de Pals (Pals, Baix Empordà)

Nom comú	Nom científic	Recs	Ullals
Alfals	<i>Medicago sativa</i>	X	
Aranyoner	<i>Prunus spinosa</i>	X	
Arç blanc	<i>Crataegus monogyna</i>	X	
Balca	<i>Typha latifolia</i>	X	X
Blat de moro	<i>Zea mays</i>	X	
Canya	<i>Arundo donax</i>		X
Canyís	<i>Phragmites australis</i>	X	X
Cap blanc	<i>Diploaxis erucoides</i>	X	
Cirerer	<i>Prunus avium</i>	X	
Cua de cavall	<i>Equisetum telmateia</i>	X	X
Esbarzer	<i>Rubus ulmifolius</i>	X	X
Esparguera	<i>Asparagus acutifolius</i>	X	
Figuera	<i>Ficus carica</i>	X	
Freixe de fulla petita	<i>Fraxinus angustifolia</i>	X	
Galzeran	<i>Ruscus aculeatus</i>	X	
Heura	<i>Hedera helix</i>	X	
Lliri marítim	<i>Iris spuria</i>	X	
Om	<i>Ulmus minor</i>	X	
Pollancre	<i>Populus X canadiensis</i>		X
Roure martinenc	<i>Quercus cerrioides</i>	X	
Rúmex	<i>Rumex palustris</i>	X	
Cirialera comuna	<i>Arthrocnemum fruticosum</i>	X	
Sanguinyol	<i>Cornus sanguinea</i>	X	
Tamariu	<i>Tamarix canariensis</i>	X	
Trèvol	<i>Trifolium sp.</i>	X	
Vinya	<i>Vitis vinifera</i>	X	
Xíperer	<i>Cupressus sempervirens</i>	X	

Pel que fa a la fauna, l'única espècie íctica que hi ha als estanyets de Pals és la gambúsia (*Gambusia holbrooki*). Les dades obtingudes mostren unes densitats molt elevades: més de 200 individus per metre quadrat a cada un dels estanyets. Els individus de més de dos anys van representar més de la meitat de la mostra. Quant a les escoltes d'amfibis, s'han detectat fins a cinc espècies: Tòtil (*Alytes obstetricans*), gripau corredor (*Bufo calamita*), gripau pintat (*Discoglossus pictus*), reineta comuna (*Hyla meridionalis*) i granota verda (*Pelophylax perezi*).

DISCUSSIÓ

A partir de les dades obtingudes en el treball de camp s'ha pogut establir la situació actual dels estanyets de Pals, que donarien suport als pocs estudis que s'han realitzat fins al moment (Quintana & Mari, 2004).

L'anàlisi de les propietats fisicoquímiques ha permès disposar de la qualitat de l'aigua en un moment concret (novembre de 2006). Aquestes dades, malgrat que no es poden considerar en cap cas com a representatives de les aigües dels estanyets, perquè són diversos els factors que afecten la seva qualitat: precipitació, presència i densitat de macròfits, conreus circumdants, estiatge, etc., serveixen de referència per a posteriors seguiments en el temps. Els resultats mostren valors de nitrogen amb una certa similitud, tenint en compte que als estanyets només es va analitzar una mostra, als dels sistemes fluvials relativament propers a l'àrea d'estudi (riu Tordera i riu Ter), mentre que els valors d'amoni en alguns dels estanys són molt més baixos que al riu Ter al seu pas per Torroella de Montgrí; amb això es pot establir que a alguns dels estanyets es produeix una limitació per fòsfor. Amb els valors d'aquest element es pot classificar l'estat tròfic dels estanyets. Segons Carlson (1977), els valors de fòsfor total trobat als estanyets podrien correspondre a una situació tròfica definida a mig camí entre mesotròfica i eutròfica depenent de l'estanyet, tot i que aquest índex s'aplica a llacs.

La vegetació present als ullals i a la seva àrea d'influència mostra que poden ser considerats com a zones humides, ja que s'hi troben espècies i ecosistemes representatius d'aquestes. La presència de closes abandonades vorejant-los, és indicador de terrenys aigualosos reconvertits per l'home per a la seva explotació (Marquès, 2004). Quant a la presència de fauna, no s'han trobat espècies íctiques d'interès atès que l'existència de gambúsies, espècie bioinvasora introduïda als anys vint per combatre el paludisme, és competidora dels recursos d'altres espècies. Pot haver-hi algun efecte històric que també podria explicar aquesta mancança de

peixos com ara el fet que aquests estanyets han servit per regar, tal com han explicat alguns agricultors de la zona, i per tant la fluctuació del nivell de les aigües pot haver influït en l'establiment de les espècies. La transformació que ha sofert aquest territori en els darrers decennis, confinant i aïllant aquests estanyets del sistema d'aiguamolls que formaven la plana del Baix Ter (Barriocanal, 2005), també pot explicar l'absència d'altres espècies íctiques. Del total d'espècies de peixos detectades al Baix Ter, les espècies introduïdes o al·lòctones representen el 54,5 % del total (Pou-Rovira et al., 2004).

El seguiment de les poblacions d'amfibis ha mostrat la presència de fins a cinc espècies per la qual cosa, malgrat la petita mida dels ullals, tant aquests com la seva zona d'influència es comporten com a veritables ecosistemes aquàtics. Aquests ullals esdevenen especialment importants per al reclutament i postes d'amfibis malgrat la presència de gambúsies.

D'altra banda, i a partir del coneixement de l'estat actual dels estanyets de Pals, es plantegen algunes propostes d'actuació per a la seva conservació i millora. Aquestes propostes determinades per uns objectius estratègics de gestió (objectius a llarg termini) són, per una banda, intentar recuperar la funcionalitat i qualitat d'aquest espai per tal de potenciar els seus valors ecològics i paisatgístics, i, per l'altra, integrar les activitats tradicionals amb els sistemes naturals de forma sostenible amb el territori. Per tal d'assolir la conservació dels estanyets de Pals i la seva àrea d'influència, caldria, en la mesura del possible, posar en marxa tot un seguit d'actuacions. Val a dir que donat el caràcter privat del territori, totes les actuacions han de ser consensuades amb la propietat, i en qualsevol cas s'haurien de trobar fórmules de finançament (p.e. acords de custòdia del territori). Algunes de les actuacions proposades són de caire genèric i a desenvolupar en el temps, mentre que d'altres caldria que es duguessin a terme amb celeritat.

1. CREACIÓ DE BUFFERS O ÀREES D'INFLUÈNCIA

La creació d'uns buffers o àrees d'influència al voltant dels tres estanyets determinarien unes àrees on la gestió seria més estricta per poder assegurar la seva conservació: millora de la qualitat de l'aigua, de les poblacions de macròfits dels ullals i de les poblacions animals que hi viuen. Amb aquesta mesura es milloraria l'estat ecològic dels estanyets.

2. GESTIÓ DE LA VEGETACIÓ

A l'estanyet del Safareig s'ha detectat un densitat important de canya (*Arundo donax*); aquesta s'hauria de tallar i controlar-ne els rebrotos atès

que està colmatant l'ullal, tot ocupant l'espai de la vegetació potencial així com també s'hauria de retirar un gran pollancre (*Populus X canadensis*) mort, caigut a sobre de l'estanyet, que impedeix l'entrada de llum i el desenvolupament normal de la vegetació aquàtica.

3. SEGUIMENT DE LA QUALITAT DE L'AIGUA

Segons la Directiva 2000/60/CE o Directiva Marc de l'Aigua, cal assolir el bon estat de les masses d'aigua abans del 22 de desembre de 2015 (art. 4). Caldria dur a terme el seguiment de l'estat ecològic de l'aigua dels tres estanyets amb anàlisis estacionals. Aquests seguiments podrien avaluar els resultats de les actuacions de conservació que es podrien dur a terme (propostes de gestió 1 i 2).

4. ACORDS DE CUSTÒDIA

Caldria buscar fórmules de custòdia del territori per tal de posar en contacte associacions locals i propietaris privats. Aquests acords són instruments jurídics que faciliten la participació de les associacions conservacionistes en la gestió d'espais, tant públics com privats, amb valors ambientals. Les entitats de conservació serien les encarregades de la cerca de finançament per a dur a terme actuacions de restauració, assessorament tècnic, i coordinació.

AGRAÏMENTS

Aquest treball no hagués vist la llum sense l'ajuda d'un bon nombre de persones que han col·laborat en una o altra fase del projecte de final de carrera (de Mireia Ros) del qual es deriva el present article. Xavier Quintana ens ha assessorat en tot moment, des del disseny experimental del treball fins als aspectes metodològics i d'interpretació de resultats de les característiques fisicoquímiques i de nutrients de les aigües. Les anàlisis d'aigua, les ha realitzat l'Institut d'Ecologia Aquàtica de la Universitat de Girona. En Dani Boix ens va permetre emprar les dades antigues que l'Institut d'Ecologia Aquàtica de la Universitat de Girona havia pres els anys 90 per tal d'interpretar els resultats obtinguts. Tanmateix volem agrair a en Quim Pou la seva inestimable ajuda quant a l'anàlisi de peixos perquè sense el seu material i el seu bon fer mai haguéssim pogut dur a terme la caracterització ictica. En Joaquim Camps i en Joan Sellarés ens van acompanyar a les sortides als estanyets per fer el treball de camp. Un revisor anònim va millorar substancialment el manuscrit original.

BIBLIOGRAFIA

- Agència Catalana de l'Aigua (2004) *Caracterització, regionalització i elaboració d'eines d'establiment de l'estat ecològic de les zones humides de Catalunya*. Generalitat de Catalunya. Departament de Medi Ambient i Habitatge.
- Barriocanal, C., Parera, B. & Mata, E. (2005) "Recuperació de zones humides als camps de golf: el cas del golf Les Serres de Pals". *Estudis del Baix Empordà* 24: 225-238.
- Canicio, A., Ferrer, S., Ibáñez, C. & Ripoll, I. (2005) *Gestión y Restauración de Humedales*. Manuales de Desarrollo Sostenible 1. Fundación Santander Central Hispano i SEO/BirdLife. Madrid.
- Carlson, R.E. (1977) *A trophic state index for lakes*. *Limnology and Oceanography* 22:361-369.
- Eades, P., Bardsley, L., Giles, N. & Crofts, A. (2003) *The Wetland Restoration Manual*. The Wildlife Trusts, Newark.
- Hails, A.J. (1997) *Wetlands, biodiversity and the Ramsar Convention: the role of the convention on wetlands in the conservation and wise use of biodiversity*. Ramsar Convention Bureau, Gland. Switzerland.
- Marquès, E. (2004) Ecosistemes. "Ambients antròpics o fortament humanitzats. 2. Les closes". dins Quintana, X. i Marí, M. (eds.) (2004) *Aiguamolls del Baix Ter*. Edició Especial de *Papers del Montgrí*. Torroella de Montgrí. p. 153-155.
- Mitsch, W.J. & Gosselink, J.G. (2007) *Wetlands* (4th Edition). John Wiley & Sons Inc.
- Pou-Rovira, Q., Alcaraz, C., Feo, C., Zamora, L., Vila-Gispert, A., Carol, Q., Garcia-Berthou, E. & Moreno-Amich, R. (2004) "Els peixos". dins Quintana, X. i Marí, M. (eds.) (2004) *Aiguamolls del Baix Ter*. Edició Especial de *Papers del Montgrí*. Torroella de Montgrí. p. 71-85.
- Quintana, X. i Marí, M. (eds.) (2004) *Aiguamolls del Baix Ter*. Edició Especial de *Papers del Montgrí*. Torroella de Montgrí.
- SAC (Seguiment d'amfibis de Catalunya) (2007) Manual pràctic pel SAC – 2007. A: <http://www.projectesac.org> (pàgina consultada el 20 de novembre de 2007).
- Sargatal, J. (1995) "El Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà: història i gestió", dins: *Actes de les Jornades sobre Aiguamolls Litorals Mediterranis*. Monografies del delta del Llobregat. Ajuntament del Prat de Llobregat, p. 19-22.

Annex I Espècies de peixos i nombre d'individus trobats als estanys de Pals (Pals, Baix Empordà) a la campanya de pesca del mes de novembre de 2006

Espècie	Nº d'individus		
	Ullal del Camp	Ullal del Camí	Ullal del Safareig
<i>Gambusia affinis</i>	> 100	50	> 100

Annex II Aus observades al golf Les Serres de Pals durant l'any 2004, fenologia de cada espècie i estatus reproductor

Nom comú	Nom científic	Fenologia*	Reproducció**
Abellerol	<i>Merops apiaster</i>	E	R
Agró blanc	<i>Egretta alba</i>	H, M	
Agró roig	<i>Ardea purpurea</i>	M, E	
Aligot comú	<i>Buteo buteo</i>	H	
Aligot vesper	<i>Pernis apivorus</i>	M	
Alosa vulgar	<i>Alauda arvensis</i>	H	
Ànec collverd	<i>Anas platyrhynchos</i>	P	
Ànec griset	<i>Anas strepera</i>	H, M	
Arpella pàl·lida	<i>Circus cyaneus</i>	H	
Arpella vulgar	<i>Circus aeruginosus</i>	H, P	
Ballester	<i>Apus melba</i>	E, M	
Balquer	<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	M	R
Becadell comú	<i>Gallinago gallinago</i>	H	
Becut	<i>Numenius arquata</i>	H	
Bernat pescaire	<i>Ardea cinerea</i>	H, P	
Bitxac comú	<i>Saxicola torquata</i>	P	
Blauet	<i>Alcedo atthis</i>	H, P	

CARACTERITZACIÓ ... LES CLOSES FONDES (PALS, BAIX EMPORDÀ)

Nom comú	Nom científic	Fenologia*	Reproducció**
Boscarla de canyar	<i>Acrocephalus scirpaceus</i>	E	R
Boscarla mostatxuda	<i>Acrocephalus melanopogon</i>	H	R
Cabusset	<i>Tachybaptus ruficollis</i>	P	
Cabussó collnegre	<i>Podiceps nigricollis</i>	H, M	
Cadenera	<i>Carduelis carduelis</i>	P	R
Camallargues	<i>Himantopus himantopus</i>	E	R
Cargolet	<i>Troglodytes troglodytes</i>	P	R
Cigonya blanca	<i>Ciconia ciconia</i>	P	
Cigonya negra	<i>Ciconia nigra</i>	M	
Cogullada vulgar	<i>Galerida cristata</i>	P	R
Colom roquer	<i>Columba livia</i>	P	R
Corb	<i>Corvus corax</i>	H	
Corb marí gros	<i>Phalacrocorax carbo</i>	H	
Cotxa blava	<i>Luscinia svecica</i>	H	
Cotxa fumada	<i>Phoenicurus ochruros</i>	H	
Cucut	<i>Cuculus canorus</i>	E	R
Cucut reial	<i>Clamator glandarius</i>	E	R
Cuereta blanca	<i>Motacilla alba</i>	P	
Cuereta groga	<i>Motacilla flava</i>	M	
Cuereta torrentera	<i>Motacilla cinerea</i>	H	
Esparver vulgar	<i>Accipiter nisus</i>	H	
Esplugabous	<i>Bubulcus ibis</i>	P	
Estornell vulgar	<i>Sturnus vulgaris</i>	P	R
Falciot negre	<i>Apus apus</i>	E	

Nom comú	<i>Nom científic</i>	Fenologia*	Reproducció**
Falciot pàl·lid	<i>Apus pallidus</i>	E	
Fotja	<i>Fulica atra</i>	P	R
Fredeluga	<i>Vanellus vanellus</i>	H	
Fumarell alablanc	<i>Chlidonias leucopterus</i>	M	
Fumarell carablanc	<i>Chlidonias hybridus</i>	M	
Fumarell negre	<i>Chlidonias niger</i>	M	
Gafarró	<i>Serinus serinus</i>	P	R
Gaig	<i>Garrulus glandarius</i>	P	R
Gamba roja pintada	<i>Tringa erythropus</i>	M	
Gamba roja vulgar	<i>Tringa totanus</i>	M	
Gamba verda	<i>Tringa nebularia</i>	M	
Garsa	<i>Pica pica</i>	P	R
Gavià argentat	<i>Larus michahellis</i>	R	R
Gavina menuda	<i>Larus minutus</i>	M	
Gavina vulgar	<i>Larus ridibundus</i>	H	
Grasset de muntanya	<i>Anthus spinoletta</i>	H	
Gratapalles	<i>Emberiza cirius</i>	P	R
Griva	<i>Turdus viscivorus</i>	H	
Lluer	<i>Carduelis spinus</i>	H	
Mallerenga blava	<i>Parus caeruleus</i>	H	
Mallerenga carbonera	<i>Parus major</i>	P	R
Mallerenga cuallarga	<i>Aegithalos caudatus</i>	P	R
Martinet blanc	<i>Egretta garzetta</i>	P	
Martinet menut	<i>Ixobrychus minutus</i>	E	

CARACTERITZACIÓ ... LES CLOSES FONDES (PALS, BAIX EMPORDÀ)

Nom comú	Nom científic	Fenologia*	Reproducció**
Martinet ros	<i>Ardeola ralloides</i>	E	
Mastegatatzes	<i>Ficedula hypoleuca</i>	M	
Merla	<i>Turdus merula</i>	P	R
Mosquiter comú	<i>Phylloscopus collybita</i>	H	
Mussol banyut	<i>Asio otus</i>	P	
Mussol comú	<i>Athene noctua</i>	P	
Òliba	<i>Tyto alba</i>	P	
Oreneta cuablanca	<i>Delichon urbica</i>	E	
Oreneta cua-rogenca	<i>Hirundo daurica</i>	M	
Oreneta de ribera	<i>Riparia riparia</i>	M	
Oreneta vulgar	<i>Hirundo rustica</i>	E	
Oriol	<i>Oriolus oriolus</i>	E	R
Pardal comú	<i>Passer domesticus</i>	P	R
Pardal xarrec	<i>Passer montanus</i>	P	R
Passerell comú	<i>Carduelis cannabina</i>	P	
Picot garser gros	<i>Dendrocopos major</i>	H	
Picot verd	<i>Picus viridis</i>	P	R
Pinsà comú	<i>Fringilla coelebs</i>	H	
Pit-roig	<i>Erethacus rubecula</i>	H	
Polla blava	<i>Porphyrio porphyrio</i>	P	R
Polla d'aigua	<i>Gallinula chloropus</i>	P	R
Puput	<i>Upupa epops</i>	P	R
Rascló	<i>Rallus aquaticus</i>	P	
Raspinell comú	<i>Certhia brachydactyla</i>	P	R

Nom comú	Nom científic	Fenologia*	Reproducció**
Repicatalons	<i>Emberiza schoeniclus</i>	H	
Roquerol	<i>Ptyonoprogne rupestris</i>	M	
Rossinyol	<i>Luscinia megarhynchos</i>	E	R
Rossinyol bord	<i>Cettia cetti</i>	P	R
Siseta	<i>Tringa stagnatilis</i>	M	
Tallareta vulgar	<i>Sylvia communis</i>	M	
Tallarol capnegre	<i>Sylvia melanocephala</i>	P	R
Tallarol de casquet	<i>Sylvia atricapilla</i>	P	R
Territ tresdits	<i>Calidris alba</i>	M	
Titella	<i>Anthus pratensis</i>	H	
Tord comú	<i>Turdus philomelos</i>	H	
Tórtora	<i>Streptopelia turtur</i>	E	
Tórtora turca	<i>Streptopelia decaocto</i>	P	R
Trist	<i>Cisticola juncidis</i>	P	R
Tudó	<i>Columba palumbus</i>	P	R
Valona	<i>Tringa glareola</i>	M	
Verdum	<i>Carduelis chloris</i>	P	R
Xivita	<i>Tringa ochropus</i>	H, M	
Xivitona	<i>Actitis hypoleucos</i>	M	
Xot	<i>Otus scops</i>	E	

* P(residents), H (hivernants), E (estivals), M (migrants)

** R (reproductor regular)

Índex dels volums anteriors

Núm 1 (1982). JAUME AYMAR i RAGOLTA, *L'església parroquial de Sant Martí de Calonge*. LLUÍS BATLLE i PRATS, *La reducció de pesos, mides i mesures de Palafrugell, Mont-ràs, Llofriu i Palamós*. JOSEP CALZADA i OLIVERAS, *La Contenció de la Vall d'Aro i Més sobre el diploma de Carloman al Bisbe Teotari*. PERE CANER i ESTRANY, *Fonts, ponts i pous de glaç de Calonge*. MARIA-MERCÈ COSTA, *Palamós medieval: aspectes de la defensa de la vila*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *El Salvament (Sant Feliu de Guíxols)*. LLUIS ESTEVA, JOSEP ESCORTELL, NÈSTOR SANCHIZ i JOAN SANCHIZ, *Recollida de materials arqueològics a Sant Feliu de Guíxols*. JAUME MARQUÈS i CASANOVAS, *Consideracions sobre l'origen del monestir de Sant Feliu de Guíxols*. LLUÍS PALLÍ i CARMÉ LLOMPART, *Geologia del Montgrí*.

Núm 2, dedicat a PERE CANER i ESTRANY (1983). JAUME AYMAR i RAGOLTA, *Pere Caner i Estrany (Calonge, 1922-1982)*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *Tècnica constructiva en els sepulcres megalítics de l'Empordà*. MIQUEL-DÍDAC PIÑERO, BENJAMÍ BOFARULL i PERE GARRIGA, *Introducció a l'estudi del mapa arqueològic del terme d'Albons*. LLUÍS ESTEVA, *Ceràmica hispano-romana recollida en el subsòl del monestir de Sant Feliu de Guíxols*. JOAN BADIA i HOMS, *Notícia sobre restes d'esglésies romàniques descobertes al Baix Empordà*. LLUÍS ESTEVA, *Les creus de terme de Sant Feliu de Guíxols*. JOSEP CLARA, *Nicolau Matas pintor de Sant Feliu de Guíxols*. AGUSTÍ ALCOBERRO i PERICAY, *La Bisbal d'Empordà durant la Guerra de Separació*. JOAN TORRENT i FÀBREGAS, *L'ensenyament a Sant Feliu de Guíxols. El Col·legi Vidal i el mestre Joan Esteva i Vilallonga*. ÀNGEL JIMÉNEZ i NAVARRO, *Moviment cooperatiu a Sant Feliu de Guíxols (1885-1939)*. JAUME AYMAR i MONTSERRAT DARNACULLETA, *Les Carmelites de la Caritat a Calonge (1894-1910)*. JOSEP SERRATS i ARNAU, *El futbol guixolenc al llarg del temps (1913-1980)*. JOAN VILARET i MONFORT, *Les monedes de cooperativa de Sant Feliu de Guíxols*.

Núm 3 (1984). J. ALSINA i BOFILL, *L'aportació cultural de les comarques*. JOAN BADIA i HOMS, *Una peça singular d'època romana trobada a Llafranc*. JOSEP CALZADA i LLUÍS ESTEVA, *Sant Feliu l'Àfrica i Sant Feliu de Guíxols*. JOSEP M.ª MARQUÈS, *La senyoria eclesiàstica de Sant Sadurn de l'Heura, fins el 1319*. MARIA VILAR i BONET, *Estudi de capítols per la llució jurisdiccional de Calonge*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *L'ermita de Sant Daniel de Calonge*. JOAN TORRENT i FÀBREGAS, *Morfologia urbana municipal i eclesiàstiques de Sant Feliu de Guíxols des del 1800 fins avui*. JOAN BADIA i HOMS, *Josep Pella i Forgas, precursor de la investigació arqueològica a l'Empordà*. JOSEP CLARA i RESPLANDIS, *La maçoneria a Calonge (1886-1894)*.

Núm 4 (1985). JOAN TORRENT i FÀBREGAS, *Pòrtic*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *Sepulcre paradolmènic del Turó de l'Àliga (Sant Feliu de Guíxols)*. LLUÍS ESTEVA, JOAN BADIA i ALBERT RECASENS, *Reedició d'un escrit sobre la Fonollera (1966)*. FRANCISCO y MARÍA JOSÉ SALA, *Memorias históricas de la villa de Sant Feliu de Guíxols desde su fundación hasta el siglo XIX de la era cristiana*. JOSEP M. CERVERA i JOSEP M. MARQUÈS, *Nota sobre un catecisme del s. XVIII, de Sant Feliu de Guíxols*. PERE CANER i ESTRANY, *Barraques, forns i peroles de Calonge*. JOSEP CLARA i RESPLANDIS, *El tren de Palamós i la Cooperativa Obrera de Transports del Baix Empordà (1936-1939)*. ÀNGEL JIMÉNEZ i NAVARRO, *La guerra civil a Sant Feliu de Guíxols (1936-1939)*.

Núm 5 (1986). LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *La cova d'en Pere (Santa Cristina d'Aro)*. JOSEP CASAS i GENOVER, *Excavacions a la vil·la romana de Puig Rodon (Corçà)*. M. CRUSAFONT i SABATER, *Identificació del diner de Sant Feliu de Guíxols*. JOSEP M. MARQUÈS, *Dades sobre el temple monàstic i parroquial de Sant Feliu de Guíxols (s. XV-XVII)*. LLUÍS ESTEVA, JOSEP ESCORTELL, JOAN SANCHIZ, NÈSTOR SANCHIZ, *Troballes del segle XVII en els carcanyols d'una casa guixolencsa*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Affliccions econòmiques dels guixolencs, després de la Guerra de Successió*. JOAN TORRENT i FÀBREGAS, *El bombardeig de Sant Feliu (1747) i el Fortí*. JOSEP CLARA, *Participació guixolencsa en l'aixecament federal del 1869*. JOSEP CLARA, *Els maçons de Palafrugell*. PERE CANER i ESTRANY, *Oficis desapareguts o en vies de desaparèixer, a Calonge*.

Núm 6 (1987). LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *En el centenari d'Agustí Calvet*. ASSUMPCIÓ TOLEDO i BIBIANA AGUSTÍ, *Les coves de Calonge*. JOSEP M. NOLLA, *La vil·la romana de Mas de Dalt (Canapost)*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS i JOAN VILARET i MONFORT, *Monedes anteriors al segle V d.C. trobades a Sant Feliu de Guíxols i a les seves rodalies*. LLUÍS CAMÓS i CABRUJA (+) i JOSEP M. MARQUÈS i PLANAGUMÀ, *Documents en pergami de l'Arxiu Municipal de Palamós*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *Eduardo González Hurtebise dit Delaborde. Notes biogràfiques*. JOAN SURÓS i PERACLAULA, *La CNT al Baix Empordà: Del congrés de Sants a la dictadura de Primo de Rivera (1918-1923)*. JOSEP CLARA, *Els bombardeigs marítims a Palamós durant la guerra civil*. MANUEL LLANAS, *En el centenari del naixement de Gaziell: Una recapitulació*.

Núm 7 (1988). JOAN BADIA i HOMS, *Dues esteles ibèriques de Sant Sebastià de la Guarda (Llafranc, Palafrugell)*. JOAQUIM TREMOLEDA i TRILLA i PERE CASTANYER i MASOLIVER, *Estudi de la ceràmica recollida a Bell-lloc d'Aro (preferentment s. II-III d.C.)*. JOSEP M. NOLLA i CONCEPCIÓ PUERTAS, *Ceràmiques africanes i material d'importació baix-imperial del jaciment de Camp de la Gruta (Torroella de Montgrí, Baix Empordà)*. PERE TRIJUEQUE, *Nota sobre la capella de la Pietat (Palamós)*. MARIA-MERCÈ COSTA, *Reparació d'una nau en el port de Palamós (1434)*. LLUÍS CAMÓS i CABRUJA (+) i JOSEP M. MARQUÈS, *Pergamins de Santa Maria de Palamós*. JOAN TORRENT i FÀBREGAS, *Benefactors guixolencs. Antoni Vidal i Calzada (1806-1868)*. JOSEP CLARA, *Espiritistes a Pals el 1894*.

Núm 8 (1989). JOSEP MAS, LLUÍS PALLÍ i JOAN BACH, *Geologia de la plana del Baix Empordà*. JOSEP Mª NOLLA, LLUÍS ESTEVA i FRANCESC AICART, *El poblat ibèric dels Guixols (segles IV aC a I dC)*. JOSEP CLARA, *Escultors de la segona meitat del segle XVI al Baix Empordà*. JOSEP M.T. GRAU i PUJOL i ROSER PUIG i TÀRRECH, *El campanar de la Pera: una obra del segle XVII*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *Els Vallmanya, batlles de sac del castell de Calonge*. PERE MOLAS i RIBALTA, *Notes sobre la petita noblesa del Baix Empordà a l'edat moderna*. NÚRIA SÀBAT i ORTIZ, *El teatre d'aficionats a Palafrugell*.

Núm 9 (1990). M.T. CLOTET, *Les fonts picants de la Vall d'Aro*. LLUÍS PALLÍ i LLUÍS ESTEVA, *Un menhir inèdit en el terme de Santa Cristina d'Aro: la Pedra Ramera*. JOSEP Mª NOLLA, FRANCESC AICART i LLUÍS ESTEVA, *El forn de terrissa de S'Agaró i l'establiment romà de la finca Alzina*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *Bell-lloc d'Aro. Restauració de l'església (1959-1962) i excavacions efectuades (1982-1986)*. PERE TRIJUEQUE, *Retaules del segle XVI a Palamós, Vila-romà i Vall-llobrega*. DORA SANTAMARIA i COLOMER, *Pere Perdigó escultor de Vulpellac (1559-1639)*. ISIDORO GIL DALMAU, *Sinopsis de los sucesos principales de la historia del monasterio de SFG*. PERE GIFRE i RIBAS, *Una aportació a la prehistòria dels hisendats gironins: la família i el patrimoni Puig (segles XVII i XVIII)*. JOSEP CLARA, *Una nova font per a l'estudi de la repressió franquista: el padró d'habitants del 1940. Aplicació al Baix Empordà*.

Núm 10 (1991). CARLES ROQUÉ i LLUÍS PALLÍ, *Modelat del Massís de Begur*. LLUÍS PALLÍ i CARLES ROQUÉ, *Un nou monument megalític a Calonge: el menhir del Mas Mont*. ASSUMPCIÓ TOLEDO, BIBIANA AGUSTÍ i LLUÍS ESTEVA, *Les coves de can Roca de Malvet (Santa Cristina d'Aro)*. PERE TRIJUEQUE, *Emplaçament del palau reial de Palamós*. ERNEST ZARAGOZA i PASCUAL, *Necrologi benedictí guixolenc (segles XVI-XIX)*. JOSEP M.T. GRAU i PUJOL i ROSER PUIG i TÀRRECH, *Les esglésies parroquials de Rupià i de Serra de Daró (segle XVII)*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *Sant Feliu de Guixols. Segon intent d'alçar blocs de cases als passeigs propers a la platja*. JOAN SURÓS i PERACAU-LA, *La llarga crisi de la indústria suro-tupera en el primer terç del segle XX*. JOSEP CLARA, *Els referèndums franquistes al Baix Empordà*.

Núm 11 (1992). JOSEP M MARQUÈS, *Benediccions de barques (1391-1594)*. JOSEP M MARQUÈS, *Jueus del Baix Empordà a les lletres episcopals (1326-1385)*. PERE TRIJUEQUE, *Inventari del castell de Vila-romà (1411)*. PERE TRIJUEQUE, *Els quatre genets de l'apocalipsi a Palamós (1630-1750)*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *El retaule de l'escultor guixolenc Domènec Rovira el Major (1657-1678)*. BENET JULIÀ i FIQUERAS, *Notes sobre Sant Feliu de Guixols (1850-1900)*. LLUÍS COSTA i FERNÁNDEZ, *La premsa al Baix Empordà durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)*. JOSEP CLARA i RESPLANDIS, *Josep Pla, fitxat com a espià americà*.

Núm. 12. (1993). MA AURORA MARTÍN i ORTEGA, M TERESA GENÍS i ARMADÀ, *Els jaciments ibèrics del Puig de Serra (serra de Daró) segles VI-IV aC*. DOMÈNEC CAMPILLO i VALERO, BIBIANA AGUSTÍ i FARJAS, *Serra de Daró. Estudi de les restes humanes*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, *Excavacions a la basilica de Santa Cristina d'Aro (Baix Empordà) (1962-1966)*. FRANCESC AICART i HEREU, JOSEP Mª NOLLA i BRUFAU, *Materials arqueològics de la Basilica de Santa Cristina d'Aro*. FRANCESC AICART i HEREU, JORDI SAGRERA i ARADILLA, *Un forn romà a Solius (Santa Cristina d'Aro)*. JOSEP Mª MARQUÈS, *El govern de la diòcesi i de la bisbalia de Girona (1334-1362)*. PERE TRIJUEQUE i FONOLLERAS, *L'església parroquial de Santa Maria de Palamós. Notes inèdites*. LLUÍS ESTEVA i CRUAÑAS, JORDI BAUTISTA i PARRA, *El retaule renaixentista de Santa Cristina d'Aro*. JOSEP CLARA i RESPLANDIS, *Documents sobre el jurista Francesc Romaguera (1648-1694) i la seva biblioteca. Notícies breus*.

Núm. 13. (1994). CARLES ROQUÉ i PAU, LLUÍS PALLÍ i BUXÓ, *Geologia del massís de les Gavarres*. PERE TRIJUEQUE, *Els molins fariners de la batllia de Palamós*. JOSEP M. MARQUÈS, *Sis-cents pidolaires (1368-1540). Captius, esclaus i peregrins*. JOSEP PALLÍ i ROIG, *Els mestres d'aixa de Palamós*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Història del col·lectiu sanitari guixolenc*. JOSEP CLARA, *Els estudis de batxillerat de Josep Irla. Llibre de Grades de monjos, Monestir de Sant Feliu de Guixols (1766-1818)*.

Núm. 14. (1995). INSTITUT D'ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ, *El nostre homenatge al senyor Lluís Esteva i Cruañas*. RECOPIACIÓ A CURA D'ELENA ESTEVA, *Lluís Esteva i Cruañas (Dades per a una biografia)*. RECOPIACIÓ A CURA DE LLUÍS PALLÍ i ELENA ESTEVA, *Bibliografia cronològica de Lluís Esteva i Cruañas*. XAVIER COLOMER-RIBOT, *L'última entrevista amb Lluís Esteva i Cruañas*. JORDI MONTANER, JOAN SOLÀ, JOSEP MAS-PLA i LLUÍS PALLÍ, *Aportació al coneixement de l'evolució geològica recent de la plana del Ter (Baix Empordà)*. NARCÍS SOLER i MASFERRER, *El jaciment magdalenità de Sant Benet (Sant Feliu de Guixols)*. JOSEP VERT i PLANAS, *Els treballs del centre d'estudis del Montgrí al Cau de les Dents*. ROQUÉ, C.; PALLÍ, L.; TARRÚS, J.; CARRERAS, E. *Aportacions al coneixement dels gravats prehistòrics dels massissos de les Gavarres i de Begur (Girona)*. CARRERAS, E.; GAY, P.; PALLÍ, L.; ROQUÉ, C.; TARRÚS, J. *A propòsit de les suposades pintures i gravats prehistòrics de la cova d'en Dayna (Romanyà de la Selva. Baix Empordà)*. FRANCESC AICART i HEREU - JOSEP Mª NOLLA i BRUFAU, *El jaciment*

tardo-romà del carrer del Prior (Sant Feliu de Guixols). JOAN BADIA-HOMS i ENRIC CARRERAS VIGORÓS, *Localització del Vilar de Purtos a la rodalia d'Ullà*. GABRIEL ROURA, *Capbreu de la capellania de Sant Feliu de Buada (Any 1326)*. XAVIER ROCAS i GUTIÉRREZ - ANTONI ROVIRAS i PADRÓS, *700 anys del castell del Montgri: Resultats de la intervenció arqueològica de 1994*. JOSEP M. MARQUÈS, *El govern episcopal de la Bisbal*. PERE TRIJUEQUE i FONALLERAS, *Un projecte de convent a la pietat de Palamós*. MARIA MERCÈ COSTA, *Conflictes de pesca a les mars de Palamós (1571-1576)*. ERNEST ZARAGOZA i PASCUAL, *Els monestirs de benedictines de l'Empordà*. M. CONCEPCIÓ SAURÍ, *Palafrugell i el seu «llibre de privilegis»: Una història que encara no ha arribat al final*. JOAN BADIA-HOMS, *L'activitat de l'escultor Josep Pol a Palafrugell (Primera meitat del segle XVIII)*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Presència guixolencs en la Fira Internacional de Belcaire del Llenguadoc. Segle XVIII*. PERE MOLAS RIBALTA, *Les ordenances dels botiguers de la Bisbal (1805)*. JAUME AYMAR i RAGOLTA - JOAN VICENS i TARRÉ, *Can Xifró de Calonge*. JOAN PUIGBERT i BUSQUETS, *Burgesos, federals i internacionalistes. La internacional a Sant Feliu de Guixols: 1870-1874*. SANTIAGO HERNÁNDEZ i BAGUÉ, *Les activitats de joventut amb la 1a dictadura en el context de Begur*. MANUEL LLANAS, *Figures i paisatges guixolencs en l'obra periodística de Gaziel*. SALOMÓ MARQUÈS, *Mestres del Baix Empordà a l'exili durant el franquisme*. LLUÍS PALAHÍ i XARGAY, *Una ullada més sobre el desaparegut tren de Sant Feliu*. JOSEP CLARA, *La correspondència de Josep Pla amb Raimon Noguera*. M. SALA, R. BATALLA, E. MARTÍN, J. PERNAS i X. UBEDA, *Estudis hidrològics a la Conca del Ridaura*.

Núm. 15. (1996). CARLES ROQUÉ i PAU - LLUÍS PALLÍ i BUXÓ, *Sediments antics del litoral del Baix Empordà entre Es Forn (Begur) i Vallpresona (Santa Cristina d'Aro)*. JOSEP M. MARQUÈS, *Esglésies del Baix Empordà*. JOSEP M. MARQUÈS, *Set cenobis femenins de l'Empordà*. XAVIER ROCAS i GUTIÉRREZ, *La sala 3 (o de la premsa de vi) del castell-palau de la Bisbal. Recerca arqueològica i proposta d'evolució històrica*. JOSEP Mª MASSONS, *Alumnes del reial col.legi de cirurgia de Barcelona (1760-1843) del Baix Empordà*. MIQUEL BORRELL i SABATER, *Les lluites pel poder municipal entre el Monestir i la vila de Sant Feliu de Guixols: La insaculació de l'any 1803*. ANNA-MARIA CORREDOR i PLAJA, *Un aspecte de la vida administrativa de pals l'any 1832: Les Tabes*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *Els Ragolta, un llinatge català a Cuba*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Solidaritat guixolencs. Segle XIX*. JOSEP CLARA, *La farsa de les eleccions municipals franquistes: l'exemple del partit judicial de la Bisbal (1948)*.

Núm. 16. (1997). LLUÍS PALLÍ i BUXÓ - CARLES ROQUÉ i PAU, *Característiques geomorfològiques de la Pedralta (Baix Empordà, Girona)*. PERE MOLAS i RIBALTA, *Els comtes de Palamós a l'Edat Moderna*. ANNA-MARIA CORREDOR i PLAJA, *Topònims baix-empordanesos del segle XVII: Una incursió a les propietats del castell de Palau-Sator els anys 1670-1671*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Sant Feliu de Guixols, 1701-1705*. PEP VILA, *El «Tratado de diferentes curiosidades», un receptari bisbalenc d'adrogueria i confiteria*. MIQUEL BORRELL i SABATER, *La polèmica entre l'hospici de Girona i l'ajuntament de Sant Feliu de Guixols pel control de la caritat a finals del segle XVIII*. JOSEP Mª MASSONS, *Alumnes del Reial Col.legi de Cirurgia de Barcelona (1760-1843) del Baix Empordà*. PEP VILA, *Lletres de Mossèn A.M. Alcover i de F.B. Moll a Irene Rocas Romaguera, corresponçal de l'obra del diccionari de Llofriu*. JOSEP CLARA, *30 Cartes de Gaziel a Carles Rahola*. ALBERT JUANOLA i BOERA, *Les cambres de comerç del Baix Empordà*.

Núm. 17. (1998). CARLES ROQUÉ i PAU - LLUÍS PALLÍ i BUXÓ, *Geologia de l'Ardenya i formes granítiques associades*. BIBIANA AGUSTÍ - JOSEP BURCH - JOAN LLINÀS, *Les sitges ibèriques de Sant Sebastià de La Guarda (Palafrugell, Baix Empordà)*. JOSEP M. NOLLA - LLUÍS PALAHÍ - JOSEP BURCH, *L'abandonament de l'Oppidum de Castell*. MARIA VILAR i BONET, *Inventari del castell de Calonge (1466)*. JOSEP M. MARQUÈS, *La parròquia de Púbol*. PERE MOLAS RIBALTA, *Noves notícies sobre Antoni Ferrer, gran canceller de Milà*. ENRIC PRAT - PEP VILA, *Un inventari de la casa Fina de Palafrugell*

(1708). ANNA-MARIA CORREDOR PLAJA, *Temps de pescadors i comerciants a la platja de Pals (s. XVIII)*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *Reformes vuitcentistes a l'església de Calonge*. AGUSTÍ M. VILÀ GALÍ, *El tràfic de cabotatge al port de Palafrugell*. JOAN MOLLA i CALLÍS - JORDI BAUTISTA i PARRA, *La vinya i el vi a la conca de la riera del Tinar (Calonge)*. PEP VILA, «Emporion», una revista de la Bisbal, divulgadora de l'avançada daliniana. JOSEP CLARA, *Gironins davant el TOP: el cas de Pere Caner*. M. TERESA CLOTET i MASANA - LLUÍS PALLÍ i BUXÓ, *Nova aportació al coneixement de les fonts picants de la Vall d'Aro mitjançant radiocarboni*.

Núm. 18 (1999). JOSEP CASAS i GENOVER, *Sitges ibèriques a l'entorn de Marenyà (La Tallada d'Empordà)*. FRANCESC AICART, JOSEPM^a NOLLA i JORDI SAGRERA, *L'església antiga de Santa Cristina d'Aro i els seus precedents. Una nova interpretació*. ELVIS MALLORQUÍ i GARCÍA, *La vila de Monells, del segle IX al XII*. JOSEP M. MARQUÈS, *Construcció de les esglésies de Palafrugell i Mont-Ras (1588ss)*. MARIA VILAR i BONET, *L'escut dels ducs de Sessa del Castell de Calonge*. ANNA-MARIA CORREDOR i PLAJA, *Notícies disperses sobre algunes edificacions fortificades de Pals*. PEP VILA, *Sobre un manual de sastreria català del sis-cents, copiat i refet a Santa Cristina d'Aro*. GEMMA PUJOL-BUSQUETS i PIÑANA, *La Pesta de 1652. Transcripció i anàlisi d'un llibre de rebuts de Palafrugell*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Sant Feliu de Guíxols 1706-1714 (Guerra de Successió)*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *Francesos, afrancesats, carlins i comerciants: els Sivatte-Vilar de Calonge*. MONTSERRAT DEL POZO i FERRER, *La farmàcia de Calonge i la família Bou*. JOSEP CLARA, *Una crítica a l'església diocesana d'abans de la guerra: la del canonge calongí Josep Morera*. ALBERT VILAR i MASSÓ, *La Xispa de Calonge. Humor a la reraguarda*.

Núm. 19 (2000). LLUÍS PALLÍ - CARLES ROQUÉ, *Un aflorament volcànic inèdit al massís del Montgrí: el volcà de l'Aixart de la Conca*. FRANCESC AICART i HEREU, *El final del món ibèric a la Vall d'Aro i Sant Feliu de Guíxols: estat de la qüestió*. XAVIER ROCAS i GUTIÉRREZ - JOAN BADIA-HOMS, *Excavacions al Castell Palau de la Bisbal (anys 1993-1994). Troballa d'un capitell romànic*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *Ermittans jerònims i Carles I*. MARIA VILAR i BONET, *Antoni de Cardona, senyor de la baronia de Calonge (1550-1606)*. ANNA-MARIA CORREDOR i PLAJA, *La vida dels francesos residents a la costa del Baix Empordà el 1637*. PERE MOLAS i RIBALTA, *El setge de Palamós de 1655 vist des de Madrid*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Marina guixolenc de la recuperació del segle XVIII (Del desastre a la recuperació)*. PEP VILA, *El receptor El cafetero del Ampurdán, amb altres fórmules de la terra*. JOSEP CLARA, *Dos articles juvenils de Jaume Vicens Vives*. JOAN MOLLA i CALLÍS, *Tres fites en la història agrària de Calonge: 1734, 1882 i 1970*. LLUÍS PALLÍ - CARLES ROQUÉ, *La reposició de la Pedralta*.

Núm. 20 (2001). CARLES ROQUÉ - LLUÍS PALLÍ, *Les inscultures de Montagut Petit (Vall-llobrega)*. J. BURCH, J.M. NOLLA, L. PALAHÍ, J. SAGRERA, M. SUREDA i D. VIVÓ, *Els banys privats de la vil·la romana de Pla de Palol a Platja d'Aro*. RAMON JÁRREGA i DOMÍNGUEZ, *Una llàntia tardoantiga amb decoració de tema cristià procedent de la vil·la romana de Pla de Palol (Platja d'Aro, Baix Empordà)*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *La cellera de Sant Martí de Calonge i la consagració del 1423*. MARIA VILAR i BONET, *Retrat d'Elisabet de Requesens, virreina de Nàpols, comtessa de Palamós i senyora de la Baronia de Calonge (1518)*. ANNA-MARIA CORREDOR i PLAJA, *Les possessions de la Universitat de Pals el 1672*. SALVADOR VEGA i FERRER, *La recuperació de l'almoïna del pa cuit del Dijous Sant i la reparació de l'església parroquial de la Tallada (1685)*. LAURA QUER i MONTSERRAT, *Els interiors de les cases de Calonge (1750-1800)*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Sant Feliu de Guíxols, 1815-1826*. MONTSERRAT DEL POZO DE FERRER i MARISA MOLINAS DE

FERRER, Xavier de Ferrer al centenari de les dunes. JOSEP CLARA, *Les vocacions militars al Baix Empordà: l'exemple de Lluís Jovell i Vilar*. PEP VILA, *Unes pàgines de folklore palamosí*. JORDI TURRÓ i ANGUILA, *L'arxiu de la parròquia de Palafrugell: Els registres sacramentals*. ALBERT VILAR i MASSÓ, *La capella de Sant Jordi de Calonge*

Núm. 21 (2002). NÉSTOR SANCHIZ i GUERRERO, *Constatació d'un assentament humà prehistòric al Puig Gros de l'Ardenya (Sant Feliu de Guíxols)*. XAVIER ROCAS, CARLES ROQUÉ i LLUÍS PALLÍ, *Els clots de Sant Julià (Forallac, Baix Empordà): Anàlisi geoarqueològica*. JOSEP MARIA NOLLA, PAULA SANTAMARIA i MARC SUREDA, *Excavacions arqueològiques al Collet de Sant Antoni de Calonge*. JOSEP CLARA, *La població de Torroella de Montgrí segons el tall de 1648*. ANNA-MARIA CORREDOR i PLAJA, *El repartiment de les terres comunals de Pals*. MARC AULADELL i AGULLÓ, *L'incendi de la cúria reial de Sant Feliu de Guíxols la nit del 31 de desembre de 1815*. BENET JULIÀ i FIGUERAS, *Esplendor i decadència de la flota mercant guixolenca (segle XIX)*. JORDI TURRÓ i ANGUILA, *La justícia municipal a Palafrugell (segles XIX-XX)*. PEP VILA, *La visita dels Felibres a La Bisbal (1868)*. JOAN BUSQUETS i BIARNÈS, *Apunts sobre la vida i l'educació en el món rural a final del segle XIX i principi del segleXX. A propòsit del llibre Cosas de casa (1906) de Miquel Torroella i Plaja*. JOSEP VILAR i BONET, *Recull de fets de salut i vida a Calonge en la primera meitat del segle XX*. MIGUEL SOLANA i SOLANA, *Població i poblament al Baix Empordà durant el segle XX: Cent anys de creixement i concentració espacial de la població*. MARIA VILAR i BONET, *Els escuts heràldics de Calonge*.

Núm. 22 (2003). FRANCESC AICART i HEREU, *Una moneda procedent del poblat ibèric de Plana Basarda (Santa Cristina d'Aro)*. JOSEP BURCH, ANTONI ROJAS i JORDI SAGRERA, *Noves aportacions per al coneixement del poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda (Llafranc, Palafrugell)*. XAVIER ROCAS, CARLES ROQUÉ i LLUÍS PALLÍ, *Caracterització arqueològica i geològica de les produccions de rajoleria d'època romana de Llafranc (Baix Empordà)*. MARIA VILAR i BONET, *El règim municipal de Calonge al segle XV*. ROSALIA SAMSÓ, *Vincles del Monestir de Santa Maria del Mar de Calonge amb el de Sant Daniel de Girona*. ANNA-MARIA CORREDOR i PLAJA, *Roldors i adoberies a Pals*. SALVADOR VEGA i FERRER, *Orgues, relíquies, capelles i retaules de l'església parroquial de Verges (segles XVI-XVII)*. JAUME AYMAR i RAGOLTA, *Martí Oliver i Cruanyes, canonge de Vilabertran*. ENRIC PRAT i PEP VILA, *"La degollació de Sant Joan Baptista", un drama bíblic representat a Foixà el 1904*. JOSEP CLARA, *Radiografia de dos arxiprestats empordanesos al començament de la II república (La Bisbal i Torroella de Montgrí)*

Núm. 23 (2004). FERRAN CODINA, *Una premsa de vi romanorepublicana a Belldaire d'Empordà*. E. CARRERAS, J. M. NOLLA, A. BARTI I R. PLANA, *Dues tombes romanes a Llafranc*. MARIA VILAR BONET, *Dos documents dels Cruïlles a la vila de Calonge (segle XV)*. ERIKA SERNA i SANTI SOLER, *Noves dades sobre els Perdigó, escultors baix-empordanesos dels segles XVI-XVII*. ANNA-MARIA CORREDOR, *Desventures d'un jove droguer barceloní a la vila de Pals (1620)*. JAUME AYMAR, *Els Lloret de Calonge i la Bisbal*. ESTUDI, TRANSCRIPCIÓ I NOTES A CURA DE PEP VILA, «*Llibre de guisados, escullits particularment de la cuyna estrangera (1867)*». *El receptari de Melchor de Ferrer i de Manresa*. BENET JULIÀ, *Sant Feliu de Guíxols, any 1868*. JOSEP CLARA, *La virginitat de Maria, qüestionada a Sant Feliu de Guíxols el 1891*. ALBERT VILAR, *La defensa de Calonge durant la Guerra Civil*. JORDI GAITX, *Emi Vigo, veu crítica de les relacions entre l'exili i l'interior, correspondència amb Josep Tarradellas (1944-1952)*. ESTHER LOAISA DALMAU, *La transformació territorial de Sant Antoni de Calonge pel turisme*. CARLES BARRIOCANAL, *Avifauna de les suredes baixempordaneses a la primavera*. RESSENYES.

Núm. 24 (2005). J. CANAL, E. CANAL, J.M. NOLLA i J. SAGRERA, *El castellum Uellosos del puig de Sant Andreu (Ullastret, Baix Empordà) Vida i mort d'una fortificació carolíngia*. JORDI VIVO, *Quatre anys al port: la reconstrucció del primer moll de Sant Feliu de Guíxols (1591-1594)*. BENET JULIÀ, *Notes sobre la guerra de separació a Sant Feliu de Guíxols*. DAVID FIGAROIA, *El foment de la lectura: els llibres dels servites d'Empúries i la biblioteca popular de Palafrugell*. SANTI SOLER i PEP VILA, *Lletres de bisbalencs de la renaixença a l'escriptor i polític Víctor Balaguer (1867-1871)*. ANNIE UNLAND, *Joan Baptista Coromina*. JOSEP CLARA, *Expedients de responsabilitats polítiques al Baix Empordà*. ANNA-MARIA CORREDOR, *Els apiaris del senyor Riera (Pals 1927-1962): Un exemple de l'activitat apícola al Baix Empordà els anys 50*. CARLES BARRIOCANAL, BALTASSAR PARERA i ELDA MATA, *Recuperació de zones humides als camps de golf: el cas del golf i les serres de Pals*. JOAN BADIA-HOMS, *Relació del Dr. Josep Alsina i Bofill amb el president Tarradellas*.

Núm. 25 (2006). J. TARRÚS, E. CARRERAS, I. PUIDEVALL, M. PI i A. AULINES, *L'excavació i restauració del dolmen del Puig d'Arques, l'any 2001 (St. Cebrí dels Alls, Cruïlles, Baix Empordà)*, ANNEX. F. BURJACHS, I. EXPÓSITO, *Anàlisi palinològica*. FRANCESC AICART i HEREU, *Un treball inèdit d'Agustí Casas i Vinyas sobre Pla de Palol (Platja d'Aro)*. F. CODINA, J. MARGALL, G. DE PRADO i X. SOLDEVILA, *Evidències arqueològiques d'època medieval al nucli històric d'Ullastret*, ANNEX B. AGUSTÍ i FARJAS, D. CODINA i REINA, *Arqueologia funerària: Les restes humanes del carrer del Fort, Ullastret, Baix Empordà*. PEP VILA, *Dramatitzacions i lectures de la Passió a Ullà (1326) i Fonteta (1797)*. LAURA QUER i ADELA ARBÓ, *L'armari de la sagristia de l'església de Calonge*. ANNA-MARIA CORREDOR PLAJA, *De quan les coses s'escriuen pel seu nom: Sis inventaris de principi del segle XVIII (Fons Notarial de Pals)*. JOSEP CLARA, *L'itinerari religiós d'Andreu Bascós: Catòlic, protestant i novament catòlic*. AGUSTÍ ROLDÓS i SOLER, *Primer Centenari de l'Esperanto a Sant Feliu de Guíxols*. AGUSTÍ ROLDÓS i SOLER, *Catàleg de targetes postal de l'impressor guixolenc, Octavi Viader, editades l'any 1901*. JOAN MOLLA i CALLÍS, ESTHER LOAISA i DALMAU, *Visions de la pagesia de Calonge des de la fi del segle XVIII a la fi del segle XX*. CARLES BARRIOCANAL, *Anàlisi de l'avifauna de la garriga del Massís del Montgri a la primavera*. RESSENYES.

MISCEL·LÀNIA LLUÍS ESTEVA (2006) PRESENTACIÓ. FRANCESC AICART HEREU, *Notícia d'unes excavacions arqueològiques a Plana Basarda (Santa Cristina d'Aro)*. JOSEP MARIA NOLLA, QUIM GRAU, *El monument funerari sota la torre del Fum (Sant Feliu de Guíxols). Estat de la qüestió*. SALVADOR VEGA I FERRER, *L'antic castell de Verges (segles XII-XIX)*. NARCÍS SOLER MASFERRER, *Terrissa de l'hospital de Santa Caterina de Girona*. PEP VILA, *Sociabilitat pagesa. Dinars de la confraria de sant Joan Degollaci de Foixà*. NÈSTOR SANCHIZ GUERRERO, *Introducció a l'estudi de ràfecs amb rajoles i teules pintades a les comarques gironines*. J. AYMAR I RAGOLTA, M. DARNACULLETA I POCH, *L'ensenyament a Calonge (1732-1930)*. AGUSTÍ ROLDÓS i SOLER, *Catàleg de targetes postal de Sant Feliu de Guíxols editades per H. Barroso*. JOSEP CLARA, *Odíssea d'un lleidatà que volia passar la frontera (1939-1949)*. JOSEP M. MARQUÈS, *Vida i mort de l'Acció Catòlica gironina (1940-1963)*. S. ALEMANY, J. COLOMEDA, *Museu: perspectives diferents d'un mateix patrimoni guixolenc*. M. SALA, C. VICENS, S. BERNIA, C. CARRERES, *La pagesia a les Gavarres: característiques generals i percepcions mediambientals*. XAVIER ROCAS, JORDI TURON, M. CONCEPCIÓ SAURÍ, *Palafrugell i el seu Llibre de Privilegis: una reclamació en curs*. CARLES BARRIOCANAL, *Vint-i-cinc números de la revista "Estudis del Baix Empordà": una anàlisi bibliomètrica*.

Núm. 26 (2007) JOSEP PALLÍ i ROIG (†), *El "Semnario de Palamós" i la seva incidència en la premsa de la comarca del Baix Empordà, en el darrer quart del segle XIX*. GABRIEL DE PRADO, *El castell de Benedormiens (Castell d'Aro). intervencions arqueològiques (1999-2000): el sistema defensiu del castell*. ANNA-MARIA CORREDOR PLAJA, *El carrer de la Milana (Pals): un nom que la sap llarga*. JOAN MOLLA i CALLÍS, ESTHER LOAISA i DALMAU, *Els remences de Calonge*. JAUME MARUNY i GISPERT, *La pagesia empordanesa d'entreguerres. Un estudi de cas: Pere Maruny i Cals, pagès de Sant Pol de la Bisbal (segles XVII i XVIII)*. JOAN ROSAL i SAGALÉS, *Les rajoles de mitgeria, un document civil en ceràmica*. JOSEP CLARA *Josep Vilar, un calongí a l'Havana*. LLUÍS MARUNY i CURTO, *Innovació educativa a la Bisbal d'Empordà: L'escola laica (1886-1887) i l'escola moderna (1903-1909)*. GERARD BUSSOT i LIÑÓN, *La indústria surera a Sant Feliu de Guixols i el seu capital estranger (humà i financer), en els segles XIX-XX*. PEP VILA, *El receptari de cuina familiar de la palafrugellenca Júlia Frigola Girbal (segles XIX-XX)*. AGUSTÍ ROLDÓS i SOLER, *Catàleg de targetes postal de Sant Feliu de Guixols editades per Josep Pascal*. CARLES BARRIOCANAL, *Avifauna dels alzinars del massís de Begur a la primavera*.

MISCEL·LÀNIA PERE CANER (2007) INSTITUT D'ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ, *En memòria i homenatge a Pere Caner i Estrany*. MARIA VILAR BONET, JOSEPH VILAR BONET, *Recordança de Pere Caner*. ALBERT VILAR MASSÓ, *L'obra completa de Pere Caner Estrany*. ALBERT VILAR MASSÓ, *Pere Caner i la revista Proa de Palamós*. JORDI BAUTISTA PARRA, *Cartes des d'Amèrica: correspondència d'emigrants calongins*. JOAN MOLLA CALLÍS, ESTHER LOAISA DALMAU, *Reminiscències feudals al Baix Empordà cap al 1907*. JAUME AYMAR I RAGOLTA, MONTSERRAT DARNACULLETA i POCH, *L'ensenyament a Calonge (II) 1931-1942*. JAUME AYMAR I RAGOLTA, *Maria Vilar i Bonet*.

JUNTA DIRECTIVA DE
L'INSTITUT D'ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ

President d'Honor:	<i>Lluís Esteva i Cruañas</i>	(Sant Feliu de Guíxols)
President:	<i>Lluís Pallí i Buxó</i>	(Sant Feliu de Guíxols)
Vice-President:	<i>Joan Badia i Homs</i>	(Torroella de Montgrí)
Secretari:	<i>Albert Juanola i Boera</i>	(Palafrugell)
Vice-Secretari:	<i>Xavier Rocas i Gutiérrez</i>	(La Bisbal)
Tresorer:	<i>Miquel Martí i Llambrich</i>	(Palamós)
Vice-Tresorer:	<i>Carles Roqué i Pau</i>	(Palafrugell)

Vocals:

De biblioteca:	<i>Elena Esteva i Massaguer</i>	(Sant Feliu de Guíxols)
Territorials:	<i>Lluís Costa i Fernández</i>	(Begur)
	<i>Ma. Mercè Rovira i Regàs</i>	(Bellcaire d'Empordà)
	<i>Aurèlia Carbonell i Puertas</i>	(Bellcaire d'Empordà)
	<i>Montserrat Darnaculleta i Poch</i>	(Calonge)
	<i>Dolors Ubach i Vilarrodà</i>	(Calonge)
	<i>Montserrat Pérez Garcia</i>	(Calonge)
	<i>Teresa Soler i Gabarra</i>	(La Bisbal)
	<i>Concepció Saurí i Ros</i>	(Palafrugell)
	<i>Núria Aupí i Gifre</i>	(Palafrugell)
	<i>Joan Gasull i Ponsatí</i>	(Palamós)
	<i>Carme Adroher i Bona</i>	(Palamós)
	<i>Anna Aynier i Ruart</i>	(Pals)
	<i>Anna Ma. Corredor i Plaja</i>	(Pals)
	<i>Lluís Palahí i Xargay</i>	(Sant Feliu de Guíxols)
	<i>Francesc Aicart i Hereu</i>	(Sant Feliu de Guíxols)
	<i>Antoni Roviras i Padrós</i>	(Torroella de Montgrí)
	<i>Gerard Cruset i Galceran</i>	(Torroella de Montgrí)
	<i>Pilar Morera i Basuldo</i>	(Santa Cristina d'Aro)
	<i>Xavier Conchillo i Roca</i>	(Castell-Platja d'Aro)
	<i>Gabriel de Prado i Cordero</i>	(Castell-Platja d'Aro)
	<i>Margarida López i Roberto</i>	(Mont-ràs)
	<i>Salvador Vega i Ferrer</i>	(Verges)
	<i>Marta Payeró i Torró</i>	(Verges)

NORMES DE PUBLICACIÓ D'ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ

1.- El llibre *Estudis del Baix Empordà* és una publicació de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà, i està obert a articles originals de recerca, articles de revisió i comunicacions curtes de l'àmbit territorial de la comarca del Baix Empordà. Es publicarà un volum per any, constituït per un o més números.

2.- Els autors han de presentar al President de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà, el text ben redactat, polit, definitiu, amb un màxim de 20 folis, a doble espai, incloses les notes, els apèndixs documentals, fotografies, taules, il·lustracions, mapes o gravats i referències. Els treballs més llargs de 20 folis també podran ser admesos si el Consell de Redacció ho considera convenient. Caldrà presentar un resum de l'article de no més de deu línies, així com una llista de paraules clau (un màxim de cinc). Els originals s'han de lliurar mecanografiats o en una còpia de paper a partir del suport magnètic. Es lliurarà, també, el disquet que portarà el text en programes d'autoedició o processadors de textos compatibles amb PC o bé en Macintosh. No s'admetran esborranys ni treballs mal redactats o amb faltes d'ortografia. Tampoc s'acceptaran treballs ja publicats o en curs d'edició en altres publicacions.

3.- Les pàgines de l'article aniran numerades al marge inferior del foli. Cada treball portarà a la primera plana el títol en majúscules amb el nom de l'autor o autors en minúscula, i, si s'escau, el nom de l'entitat a la qual representa. El text es pot estructurar en subcapítols, subapartats, notes, annexos i bibliografia que duran els títols convenientment subratllats. Només s'admetran les abreviacions més usuals: fig., pàg., núm., AD, a.C., s/d, etc. Els textos i les citacions inclosos en altres llengües han d'anar entre cometes i rodona. Si es tracta de poemes, en format de lletra petita.

4.- El Consell de Redacció de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà es reserva el dret de no publicar aquells treballs que per defectes de redacció, de presentació o de contingut no s'adaptin a aquesta normativa de publicació; així mateix, pot rebutjar, també, aquells estudis que no tinguin prou qualitat científica o bé que mostrin greus defectes de metodologia en la seva elaboració. Només l'autor és responsable del contingut de l'article, especialment quan es tracten aspectes ideològics o es donen opinions molt personals. Quan el Consell de Redacció ho cregui oportú, sotmetrà algun treball presentat a judici d'un especialista perquè en faci un informe, que després serà debatut en una reunió ordinària.

5.- Per a les referències dins del text cal seguir el format: Costa (1993); si la referència va situada al final d'una frase (Badia, 1981), (Roqué & Pallí, 1991) o (Fabre et al., 1991), segons si la publicació que es refereix sigui d'un, dos o més de dos autors. Si cal indicar les pàgines: (Badia, 1981, p. 69), (Esteva, 1993, p. 55-58). Si un autor citat en el text té més d'una publicació referenciada en un mateix any caldrà assenyalar-ho de la següent manera: (Pla, 1990a), (Pla, 1990b), etc. La llista bibliogràfica es col·locarà al final del text, per ordre alfabètic de cognoms i dins del mateix cognom, per anys, seguint aquestes indicacions:

articles: ESTEVA, Lluís (1962). "Excavaciones en el Monasterio Benedictino de Sant Feliu de Guíxols", *Revista de Gerona*, 19, p. 55-57.

llibres: COSTA, Lluís (1994). *Arxiu i recerca històrica. L'Arxiu Municipal de Begur*; Begur, Ajuntament.

ESTEVA, L. i PALLÍ, L. (1990). *El termenal de Sant Feliu de Guíxols (1354-1980)*, Sant Feliu de Guíxols, amics del Museu Municipal.

capítols de llibres: VIÑAS, Xavier (1992). "Les Gavarres", dins Pallí L. & Brusi D. (ed.) *El medi natural a les terres gironines*, Girona, p. 181-189.

6.- L'autor suggerirà l'ordre i la disposició dins el text de les figures, la citació de les quals es farà en el lloc apropiat, de la següent manera: (fig. 3)... Els gravats, dibuixos o fotografies han de ser de bona qualitat, preferentment muntats, a punt de publicar, amb escala gràfica, retolació i amb els peus del text, sempre que calgui. Quan sigui possible s'ha de citar la procedència de les fotos o gravats utilitzats, de l'arxiu o biblioteca d'on provenen. A cada figura i a cada taula s'indicarà a llapis el nom de l'autor, el número d'ordre que tenen dintre del treball. Cal mecanografiar els peus de figura en full a part.

7.- Pel que fa a la revisió de proves impreses (galerades) el Consell de Redacció de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà preveu la possibilitat de fer-la directament. En cas contrari, però, l'autor en queda responsable. Les rebrà al seu domicili i les haurà de retornar en un termini màxim de 10 dies, transcorreguts els quals el Consell de Redacció resoldrà per tal de no retardar la publicació. En la revisió no podran introduir-se correccions d'estil, sinó únicament de tipus ortogràfic o tècnic.

8.- Un cop feta la publicació es lliuraran a l'autor, sense càrrec, 25 separades del seu article i un exemplar de la publicació. En finalitzar tot el procés d'edició, es retornaran els disquets, els originals i els gravats sol·licitats.

SOCIS PROTECTORS

Consell Comarcal del Baix Empordà

Excel·lentíssim Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols

Excel·lentíssim Ajuntament de Begur

Excel·lentíssim Ajuntament de Bellcaire

Excel·lentíssim Ajuntament de Calonge

Excel·lentíssim Ajuntament de Castell-Platja d'Aro-S'Agaró

Excel·lentíssim Ajuntament de la Bisbal

Excel·lentíssim Ajuntament de Montràs

Excel·lentíssim Ajuntament de Palafrugell

Excel·lentíssim Ajuntament de Palamós

Excel·lentíssim Ajuntament de Pals

Excel·lentíssim Ajuntament de Santa Cristina d'Aro

Excel·lentíssim Ajuntament de Torroella de Montgrí

Excel·lentíssim Ajuntament d'Ullà

Excel·lentíssim Ajuntament d'Ullastret

Excel·lentíssim Ajuntament de Verges

CENTRES AMB ELS QUALS L'INSTITUT D'ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ MANTÉ INTERCANVI DE PUBLICACIONS A TRAVÉS DEL PATRONAT EIXIMENIS

- Amics de Besalú i el seu Comtat (*Besalú*)
- Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles (*Banyoles*)
- Centre d'Estudis del Ripollès (*Ripoll*)
- Centre d'Estudis Històrics i Socials (*Girona*)
- Centre d'Estudis Selvatans (*Santa Coloma de Farners*)
- Centre d'Investigacions Arqueològiques (*Girona*)
- Institut d'Estudis Ceretans (*Puigcerdà*)
- Institut d'Estudis Empordanesos (*Figueres*)
- Institut d'Estudis Gironins (*Girona*)
- Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca (*Olot*)
- Patronat Francès Eiximenis (*Girona*)
- Arxiu Capitular de la Catedral de Girona
- Arxiu de la Corona d'Aragó (*Barcelona*)
- Arxiu de la Diputació de Girona
- Arxiu de la Universitat de Girona
- Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Girona
- Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses
- Arxiu Diocesà de Girona
- Arxiu Històric Comarcal d'Olot
- Arxiu Històric Comarcal de Banyoles
- Arxiu Històric Comarcal de Figueres
- Arxiu Històric Comarcal de la Bisbal
- Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà
- Arxiu Històric de Girona
- Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
- Arxiu Històric de la Ciutat de Girona
- Arxiu Històric de Santa Maria de Ripoll
- Arxiu Històric i Comarcal de Santa Coloma de Farners
- Arxiu Històric Municipal de Begur
- Arxiu Històric Municipal de Figueres
- Arxiu Històric Municipal de Palafrugell
- Arxiu Històric Municipal de Ripoll
- Arxiu Històric Municipal de Sant Feliu de Guíxols
- Arxiu Històric Municipal de Torroella de Montgrí
- Arxiu Municipal d'Olot
- Arxiu Municipal de Besalú
- Arxiu Municipal de Blanes
- Arxiu Municipal de Caldes de Malavella
- Arxiu Municipal de Calonge
- Arxiu Municipal de Cassà de la Selva
- Arxiu Municipal de Castell-Platja d'Aro
- Arxiu Municipal de Castell d'Empúries
- Arxiu Municipal de l'Escaló
- Arxiu Municipal de Llagostera
- Arxiu Municipal de Lloret de Mar
- Arxiu Municipal de Palamós
- Arxiu Municipal de Pals
- Arxiu Municipal de Roses
- Arxiu Municipal de Salt
- Arxiu Municipal de Sant Hilari Sacalm
- Arxiu Municipal de Jossa
- Arxiu Nacional de Catalunya
- Biblioteca B. Carles (*Garriguella*)
- Biblioteca C. Fages (*Figueres*)
- Biblioteca Comarcal (*Banyoles*)
- Biblioteca de Catalunya (*Barcelona*)
- Biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans (*Barcelona*)
- Biblioteca de la Universitat de Perpinyà (CREC)
- Biblioteca de la Universitat Oberta de Catalunya (*Barcelona*)
- Biblioteca del Centre d'Investigacions Arqueològiques (*Girona*)
- Biblioteca del Comtat de Cerdanya (*Puigcerdà*)
- Biblioteca del Museu d'Arqueologia de Catalunya (*Girona*)
- Biblioteca del Parlament de Catalunya
- Biblioteca del Seminari de Girona
- Biblioteca F.C. Ferrer (*Caldes de Malavella*)
- Biblioteca General de la Universitat d'Alacant
- Biblioteca General de la Universitat de Barcelona
- Biblioteca General de la Universitat de les Illes Balears (*Palma de Mallorca*)
- Biblioteca General de la Universitat de Lleida
- Biblioteca General de la Universitat de València
- Biblioteca General de la Universitat de Vic
- Biblioteca General de la Universitat Politècnica de Catalunya (*Barcelona*)
- Biblioteca General de la Universitat Ramon Llull (*Barcelona*)
- Biblioteca General de la Universitat Autònoma de Barcelona
- Biblioteca General de la Universitat de Girona
- Biblioteca General de la Universitat Jaume I de Castelló
- Biblioteca General de la Universitat Pompeu Fabra (*Barcelona*)
- Biblioteca General de la Universitat Rovira i Virgili (*Tarragona*)
- Biblioteca General del Museu d'Arqueologia de Catalunya (*Barcelona*)
- Biblioteca General del Museu Nacional d'Art de Catalunya (*Barcelona*)
- Biblioteca J. de Cutil·lè (*Llagostera*)
- Biblioteca J. Ministral (*Salt*)
- Biblioteca J. Vicens Vives (*Roses*)
- Biblioteca J.G. Junceda (*Blanes*)
- Biblioteca J.M. de Garganta (*Sant Feliu de Pallerols*)
- Biblioteca J.P. Fontbernat (*Bescanó*)
- Biblioteca L. Barceló (*Palamós*)
- Biblioteca L. Matas (*Ripoll*)
- Biblioteca M. Salse (*Hostalric*)
- Biblioteca M. Vayreda (*Olot*)
- Biblioteca Miquel Martí i Pol (*Sant Gregori*)
- Biblioteca Municipal (*Girona*)
- Biblioteca Municipal (*Sant Feliu de Guíxols*)
- Biblioteca Municipal Mercè Rodoreda (*Castell-Platja d'Aro*)
- Biblioteca Pública (*Santa Antoni de Calonge*)
- Biblioteca Pública (*Campdevànol*)
- Biblioteca Pública (*La Jonquera*)
- Biblioteca Pública (*Palafrugell*)
- Biblioteca Pública (*Ribes de Freser*)
- Biblioteca R. Grabolosa (*Castellfolit de la Roca*)
- Biblioteca R. Vidal (*Besalú*)
- Biblioteca S. Raurich (*Begur*)
- Biblioteca Victor Català (*L'Escaló*)
- Biblioteca-Arxiu del Palau de Perelada
- Casa de Cultura de Sant Hilari Sacalm
- Centre d'Estudis Catalans de la Universitat de la Sorbona (*París*)
- Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (*Barcelona*)
- Institució Milà i Fontanals (CSIC) (*Barcelona*)
- Institut d'Estudis Ilerdencs (*Lleida*)
- Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives (*Barcelona*)
- L'Avenç - Plecs d'Història Local (*Barcelona*)
- Mediateca de Perpinyà
- Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles
- Museu Comarcal de la Garrotxa (*Olot*)
- Museu d'Art de Girona
- Museu de Granollers (*Granollers*)
- Museu d'Història de Catalunya (*Barcelona*)
- Museu d'Història de la Ciutat de Girona
- Museu de la Pesca (*Palamós*)
- Museu de Salt
- Museu del Suro (*Palafrugell*)
- Museu dels Volcans (*Olot*)
- Museu Etnològic del Montseny (*Arbúcies*)
- Serra d'Or - Servei d'Informació Bibliogràfica (*Barcelona*)
- Servei d'Arxius de la Generalitat de Catalunya (*Barcelona*)
- Servei d'Atenció als Museus (*Pedret, Girona*)
- Servei de Documentació d'Història Local de la Universitat Autònoma de Barcelona
- Servei de Publicacions de la Diputació de Tarragona
- Serveis Territorials de Cultura de Girona
- The Library of United States Congress (*Washington, EUA*)
- University of California. Los Angeles. Dep. of History (*EUA*)

ALTRES CENTRES AMB EL QUALS L'INSTITUT D'ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ MANTÉ INTERCANVI DE PUBLICACIONS

- Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet (*Barcelona*)
- Ateneu Barcelonès (*Barcelona*)
- Biblioteca Balmes (*Barcelona*)
- Biblioteca del Departament d'Història medieval. Universitat de Barcelona
- Biblioteca del Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona
- Biblioteca del Departament de Geografia. Universitat de Barcelona
- Biblioteca del Departament de Prehistòria, Història antiga i Arqueologia. Universitat de Barcelona
- Biblioteca Josep Ma. Domènech (*Terrassa*)
- Centre d'Estudis de Valldoreix (*Barcelona*)
- Consorci de les Gavarres
- Grup d'Estudis Sitgetans (*Sitges*)
- Museu-Arxiu de Santa Maria (*Mataró*)
- Institut d'Estudis Penedesencs (*Vilanova i la Geltrú*)
- Limes. Recerques arqueològiques de Cerdanyola
- Grup d'Història "José Barreuzo" (*Santa Coloma de Gramenet*)
- Museu de Ceràmica (*La Bisbal d'Empordà*)
- Museu del Montgrí i Baix Ter (*Torroella de Montgrí*)
- Museu Marítim (*Barcelona*)
- Biblioteca del fons de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà

SUBSCRIPTORS DELS ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ DE L'INSTITUT D'ESTUDIS DEL BAIX EMPORDÀ

BEGUR

Ajuntament
Costa i Fernandez, Lluís
Neras, Trinitat
Valentí i Fiol, Joaquim
Carreras i Luque, Pere

CALONGE

Ajuntament
Alabau i Coloma, Josep
Arnau i Guercola, Ma. Àngels
Aymar i Ragolta, Jaume
Bautista i Parra, Jordi
Cargol i Descaire, Josep
Carles i Caner, Leonila
Casas i Salvador, Ma. Carme
Coïom i Vert, Ma. Teresa
Centre d'Estudis Calongins "COLONICO"
Cortés i Camats, Agustí
Darnaculleta i Poch, Montserrat
Echevarria i Cabrera, Tomas
Esteve i Albertí, Carme
Figueras i Carles, Enric
Fonalleras i Darnaculleta, Martí
Loaisa i Dalmau, Esther
Molla i Callis, Joan
Palet i Vilaplana, Anna
Pérez i Garcia, Montserrat
Pijoan i Clara, Marina
Plana i Montiel, Narcís
Presas i Riera, Martí
Presas i Alsina, Joan
Pou i Serradell, Víctor
Quer i Montserrat, Laura
Sardó i Parals, Adrià
Ubach i Vilarroda, Dolors
Viader i Fàbrega, Josep
Vilar i Bonet, Josep
Vilar i Bonet, Maria
Vilar i Massó, Albert
Viñals i Irla, Pere

CASTELL-PLATJA D'ARO - S'AGARO

Ajuntament
Calderón Candó, Sol
Conchillo i Roca, Xavier
de Prado i Cordero, Gabriel
Díaz i Rodríguez, Miquel Àngel
Esteve i Calvo, Herminia

LA BISBAL

Ajuntament
Alcaraz i Gaya, Fulgenci
Amiel i Matller, Gemma
Consell Comarcal del Baix Empordà
Parals i Exposit, Susanna
Ferrerós i Pibernat, Joan
Figueres i Bruguera, Maria Dolors
Fina i Vancells, Jordi
Frigola i Arpa, Jordi
Gasull i Moy, Jordi
Institut d'Ensenyament Secundari
Llenas i Gou, Anna
Massanas i Ribas, Rosa Maria
Matas i Balaguer, Josep
Pujol i Vilà, Carme
Rocas i Gutierrez, Xavier
Soler i Colomer, Miquel
Soler i Gabarra, Teresa
Soler i Pujol, Georgina
Soler i Simón, Santi
Toledo i Artacho, Josep

MONTRÀS

Ajuntament
Fusté i Pericay, Jordi
López i Roberto, Margarida
Salgas i Pedrosa, Carles

PALAFRUGELL

Ajuntament
Aupi i Gifre, Núria
Badia i Homs, Joan (Llafranc)
Bartí i Català, Amèrica
Bonal, Carme
Brugada, Martirià
Busquets i Biarnes, Joan
Canes, Josep M.
Carreras i Vigorós, Enric (Llafranc)
Dalmau, Paco
Deulofeu i Carreras, Joan

Espadalé, Joan
Gich i Viñas, Lluís
Juanola i Boera, Albert
Lledó, Antoni
Martí i Bolland, Paulí
Piera i Fina, Cati
Recasens, Albert
Regi, Josep
Riera i Guittart, Antoni
Roqué i Pau, Carles
Sauri i Ros, Concepció
Sunyer i Casadevall, Frederic
Turró i Anguila, Jordi
Vaqué i Táboas, Francesc
Vicéns, Carles

PALAMÓS

Adroher i Bona, Carme
Ajuntament
Aldrich i Tauler, Remei
Cabarrocas i Arxer, Maria
Cambra de Comerç, Indústria i Navegació
Casellas i Sureda, Josep
Gallart i Formós, Joan
Gasull i Ponsatí, Joan
Martí i Llambrich, Miquel
Mendieta i Fiter, Rafel
Masdeu i Benítez, Antoni
Trijuque i Fonalleras, Pere

PALS

Ajuntament
Aibareda i Martínez, Antoni
Aldrich i Figueras, Joan
Aynier i Carreras, Maria
Aynier i Ruat, Anna
Benidos i Vilella, Joaquim
Cayuela i Cayuela, Josep
Colom i Riembau, Maria
Comas i Ametller, Josep
Corredor i Plaja, Anna-Maria
Deulofeu i Pericay, Joan
Díaz i Iarragó, Rosa
Escarré i Gallan, Joan
Jofra i Sau, Teresa
López i Gimeno, Josep
Llenas i Tauler, Ramon
Muntada i Bartrina, Joan
Nadal, Rosa
Parrera i Coll, Baltasar
Perea i Martín, Maria del Sol
Prats i Humbert, Maria Antònia
Renart i Frigola, Marcel·lí
Riera i Girona, Isabel
Ruat i Bayé, Jordi
Sicars i Martí, Lluís
Solés i Noguero, Maria Rosa
Subirana i Feliu, Narcís
Vilella i Comas, Esteve

SANT FELIU DE GUIXOLS

Aicart i Ventura, Francesc
Ajuntament
Albertí i Comelles, Jaume
Albertí i Comelles, Lluís
Auladell i Agulló, Marc
Barreda i Masó, Pere
Bigas i Quintana, Joaquim
Buscarons i Gay, Maria
Caixach i Llovet, Francesc
Cambra de Comerç, Indústria i Navegació
Cardenas i Toscano, Francesc
Castelló i Janó, Ricard
Club Nàutic SFG
Culler i Ramis, Josep
Duch i Samí, Joan
Escarpenter i Iglésias, Narcís
Escortell i Cerqueda, Josep
Esteve i Massaguer, Elena
Ferrer i Garriga, Pere
Gaix i Moltó, Jordi
Hercu i Ruax, Alfons
Isern i Lluiret, Josep Ma.
José i Villa, Lluís
Juanals i Roman, Antoni
Juanola i Boera, Martí
Lazaro i Mateo, Joan
Llandrich i Gazo, Joan
Lloret i Soley, Antoni
Masclaró i Juandó, Jaume
Masferrer i Buijó, Narcís
Montfort i Anglés, Manuel

Palahí i Aicart, Ramon
Palahí i Cervera, Albert
Palahí i Xargay, Lluís
Pallí i Buscarons, Lluís
Pallí i Buxó, Lluís
Pi i Bonet, Josep
Sala i Martí, Pere
Sala i Sanjaume, Maria
Sanchez i Masó, Xavier
Serrats i Arnau, Josep
Setmanari "Ancora"
Valls i Ararà, Esteve
Vicéns i Batet, Josep Maria
Vicéns i Tarré, Joan

SANTA CRISTINA D'ARO

Ajuntament
Alonso i Lecha, Evangelina
Bohigas, Teresa
Bosch i Bagudanch, Emili
Colomer, Josep
Costa i Gatiús, M^{te} Teresa
Font i Morató, Joan
Fontanet i Comes, Francesc
Fuentes i Faig, Lourdes
Gracia i Tomas, Elvira
Herrero i Suñer, Ricard
Monestir Cistercenc de Solius
Morales i Guillot, Fva
Morales i Ramírez, Julià
Morera i Basulto, Pilar
Pernal i Suñer, Isabel
Pijoan i Arbusé, Rosa Maria
Roses i Barceló, Josep
Sala i Congost, Xavier
Xifre i Deulofeu, Carme

TORROELLA DE MONTGRÍ

Ajuntament
Biblioteca Municipal
Margall i Sastre, Joan
Mundet i Ferrer, Candi
Radresa i Casanovas, Joan
Roviras i Padrós, Antoni
Torrent i Bagudà, Enric
Surroca i Sens, Joan

ALTRES POBLACIONS

Conde i Muller, Luis (Barcelona)
Del Pozo i Ferrer, Montserrat (Barcelona)
Duran i Escriba, Xavier (Barcelona)
Martí Garcia, Eduard (Barcelona)
Molas i Ribalta, Pere (Barcelona)
Rucabado i Verdaguer, Manuel (Barcelona)
Sanchiz i Rodríguez, José Luis (Barcelona)
Solana i Solana, Miquel (Barcelona)
Rovira i Regàs, M. Mercè (Bellcaire d'Empordà)
Sanz i Laborel, Carles (Calella)
Bueno i Escalero, Josep (Canapost)
Marull i Marull, Mònica (Corçà)
Bigas i Purrà, Montserrat (Crulles)
Piñero i Costa, Miquel·l·Didac (L'Escala)
Corredor i Plaja, Rosa (Foixà)
Ferrer i Moner, Ma. Carme (Fontclara)
Castañer i Bohigas, Jordi (Fontells de la Selva)
Balagué i Canadell, Jordi (Girona)
Benito i Mundet, Helena (Girona)
Clara i Resplandis, Josep (Girona)
Clara i Tibau, Josep (Girona)
De Puig-Maurice, Abel Narcís (Girona)
Julià i Figueres, Benet (Girona)
Lladó i Badosa, Miquel (Girona)
Lopez de Lerma, Josep (Girona)
Nolla i Brufau, Josep Maria (Girona)
Pallí i Buscarons, Jordi (Girona)
Panosa i Gubau, Anna (Girona)
Rabaseda i Tarrés, Joaquim (Girona)
Sapena i Aznar, Carles (Girona)
Soler i Masferrer, Narcís (Girona)
Curós i Vila, M^{te} Pilar (Les Preses)
Domenech i Moner, Joan (Lloret de Mar)
Sagrera i Aradilla, Jordi (Salt)
Ortega i Cobos, David (Sta. Coloma de Farners)
Vinyoles i Esteve, Joan (Sils)
Turull, Josep (Sentmenat)
Cadena i Escuté, Joan Pere (Tarragona)
Baraldes i Capdevila, Marissa (Tortellà)
Zuchitello i Gilioli, Marius (Tossa de Mar)
Vega i Ferrer, Salvador (Verges)

El Patronat Francesc Eiximenis
de la Diputació de Girona
és la xarxa de centres d'estudis
que impulsa la recerca local i
contribueix a l'estudi i a la difusió
del patrimoni cultural i natural
de les comarques gironines.

Centres adscrits

Institut d'Estudis Gironins
Institut d'Estudis Empordanesos
Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles
Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca
Amics de Besalú i el seu Comtat
Associació Arqueològica de Girona
Institut d'Estudis Ceretans
Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès
Institut d'Estudis del Baix Empordà
Centre d'Estudis Selvatans
Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona
Assoc. d'Història Rural de les Comarques Gironines

Diputació de Girona Patronat Francesc Eiximenis

Pujada de Sant Martí, 5
Apartat de Correus 11
17080 Girona
Tel. 972 18 50 00
Fax 972 20 80 88
E-mail: eixim@ddgi.org
Web: www.ddgi.org/eiximenis

www.ddgi.org/eiximenis

Diputació de Girona Patronat Francesc Eiximenis